

Fedinec Csilla – Szakál Imre – Csernicskó István
A magyarországi ruszinok és ukránok

Magyarországi kisebbségek: nemzeti, nemzetiségi és vallási közösségek

Sorozatszerkesztők:

L. Balogh Béni, Majtényi György,
Mikó Zsuzsanna, Szabó Csaba

**Fedinec Csilla – Szakál Imre
– Cserniczkó István**

**A magyarországi
ruszinok és ukránok**

Magyar Nemzeti Levéltár
Budapest, 2020

Fedinec Csilla – *TK Kisebbségkutató Intézet, Budapest*

Szakál Imre – *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász*

Cserniczkó István – *II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász*

Lektorálta:

Zoltán András, az MTA doktora

ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Ukrán Filológiai Tanszék

© Magyar Nemzeti Levéltár, 2020

© Fedinec Csilla, Szakál Imre, Cserniczkó István, 2020

Megjelent a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

ISSN 2732-1525

ISBN 978-963-631-295-4

Kiadja a Magyar Nemzeti Levéltár

A kiadásért felel dr. habil. Szabó Csaba főigazgató

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát is

Felelős szerkesztő: L. Balogh Béni, Majtényi György

Borítóterv: Nagy Attila

Nyomdai előkészítés: Máté István

Nyomdai kivitelezés:

Felelős vezető:

Tartalomjegyzék

Ruszinok és ukránok hazánkban: identitás, nyelv, történelem	9
Nyelvek és nyelvváltozatok	9
A nyelvek története	12
A ruszinok betelepülése	16
A görögkatolikus egyház	24
A nemzeti ébredés	31
Két autonómia: Ruszka Krajna és a Kárpátaljai Kormányzóság	38
A ruszinok és/vagy ukránok kérdése a rendszerváltás időszakában	44
A források szerkezete és a közlés módja	49

DOKUMENTUMOK

KÖZÉPKORI KRÓNIKÁK

Anonymus: „Gesta Hungarorum”, 1250 és 1270 között	53
„Régmúlt idők elbeszélése” (A Kijevi Rusz első krónikája), 11–12. század	58

KIK VAGYUNK?

Kosztomarov Nyikolaj az ukranofil irányzatról, 1880	61
Volosin Ágoston a ruszinokról, 1907	66
Sztripszky Hiador: „Moskophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok”, 1913 ...	68
Sztripszky Hiador: „Ukránia földje és népe”, 1918	72
„Ruszinok vagyunk vagy pedig ukránok?”, 1937	76
Bonkáló Sándor: „A rutének”, 1940	78

TÖRVÉNYKEZÉS

Az 1918. évi X. néptörvény „A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról”	81
A m. kir. minisztérium 1939. évi 6.200. M. E. számú rendelete „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről”	82

NEMZETI ÉBREDÉS KORA

Dobránzky Viktor: „Szózat Magyarország oroszajkú lakosai ügyében”, 1848. június 27–28.	91
--	----

Popovics Bazil munkácsi görögkatolikus püspök levele lelkészeinek a hívei körében uralkodó közhangulat tárgyában, 1848. október 17.	95
Musztjánovics István alesperes jelentése Popovics Bazil munkácsi görögkatolikus püspök számára a máramarosi ruszinok 1849-es lázadásáról, 1849. április 7. ...	96
Vita a Képviselőházban a beregi képviselőválasztásról, 1861. április 30.	98
„A beregi orosz ajkú nép felirata a hongyüléshez”, 1868	101
Vita a Képviselőházban a Népnevelők Lapja többnyelvű kiadásának kötségvetési támogatásáról, 1873. június 26.	104
Ilyasevics Jenő felszólása a Képviselőházban a magyar nyelvnek a népiskolákban történő kötelező oktatásáról szóló vitában, 1879. május 5. ...	109
Csopey László a ruszin nyelvről, 1883	112
Franko Ivan: „Mi is Európában vagyunk”, 1896	113
Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus püspök körlevele az egyházmegye papságához a millennium parókiális ünnepléséről, 1896	119
Várady Gábor felszólalása a Képviselőházban a ruszinok hűségéről, 1889. május 20.	122
A Hegyvidéki Akció alakuló ülésének jegyzőkönyve, 1897. február 4.	124
Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus püspök körlevele a magyar kereszténység, a magyar királyság és a szent korona kilencszázadik évfordulójára, 1900	135
Egán Ede jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek a hegyvidéki akció területén alakítandó hitelszövetkezetekről, 1900. január 26.	137
Kaminszky Géza és Volosin Ágoston javaslata a cirill betűs szövegek fonetikai átírására, 1904. július 8.	142
Balogh Mihály máramarosi püspöki külhelynök levele a skizma ügyében, 1912. január 16.	144
A munkácsi görögkatolikus püspökség javaslata a skizma megállítására, 1912. szeptember 9.	146
Indokolás „A hajdúdorogi görög katolikus püspökségről” szóló törvényjavaslatához, 1913. május 15.	148
A csehszlovák oktatásügyi minisztérium állásfoglalása a kárpáti ruszinok nyelvről, 1919. december 20.	149
Papp Antal görögkatolikus püspök körlevele lelkészeihez a Szerbiának küldött hadüzenet tárgyában, 1914. július 31.	151
Papp Antal görögkatolikus püspök levele Tisza István miniszterelnökhöz a cirill betűs írás megszüntetése tárgyában, 1915. július 15.	155

RUSZKA KRAJNA

Papp Antal görögkatolikus püspök körlevele a Munkácsi Egyházmegye klérusának a nemzeti tanácsok létrehozása, a naptáregyesítés és a latin betűs tankönyvek használata tárgyában, 1918. november 5.	159
A Magyarországi Rutének Néptanácsa alakuló ülésének jegyzőkönyve, 1918. november 9.	162
Papp Antal görögkatolikus püspök körlevele az egyházmegye klérusának a X. számú néptörvény kiadásáról, 1918. december 27.	166
Szarvady Kálmán lapszerkesztő jelentése ismeretlen címzettnek a ruszin lakosság körében uralkodó hangulatról, [1918 vége]	167
Stefán Ágoston ruszka krajnai kormányzó kiáltványa Ruszka Krajna lakosaihoz, 1919. január	186
Stefán Ágoston ruszka krajnai kormányzó előterjesztése Szabó Oreszt ruszka krajnai miniszternek Ruszka Krajna határainak megállapításáról, 1919. január 13.	188
Muntyán László ruszin politikai megbízott jelentése az Ung vármegyei direktóriumnak a ruszin területen észlelt közállapotokról, 1919. április 13.	189

KÁRPÁTALJAI KORMÁNYZÓSÁG

A belgrádi magyar követség jelentése a ruszinszkói éhínség propagandacélokra történő felhasználásról, 1932. március 24.	193
A pozsonyi magyar konzulátus jelentése Ruszinszko jövőbeni hovatartozásával kapcsolatos tervekről, 1933. november 23.	194
A varsói magyar követség jelentése a Ruténföld helyzetére vonatkozó propagandáról Kánya Kálmán külügyminiszternek, 1935. szeptember 14.	200
Ilniczky Sándor görögkatolikus kanonok nyilatkozata a Magyar Távirati Irodának, 1938. november 21.	205
A kárpátukrán kormány képviselőinek levele Teleki Pál miniszterelnökhöz, 1939. március 19.	205
A kárpátukrán kormány képviselőinek levele Teleki Pál miniszterelnökhöz, 1939. május 26.	207
Egyed István összefoglalója a Kárpátaljai Vajdaságról szóló törvényjavaslat kapcsán tartott háttéregyeztetésekről, 1939	209
Bródy András beszéde a Képviselőházban, 1939. december 7.	212
Kozma Miklós: Az ukrán kérdés Kárpátalján, 1940	221
A Kárpátaljai Tudományos Társaság feladatáról, 1941	223

SZOCIALISTA KORSZAK

Molotov V. M. külügyi népbiztos beszéde a Kárpát-Ukrajnára vonatkozó szerződés aláírásakor, 1945. június 29.	225
Fierlinger Zdeněk: Csehszlovákia miniszterelnöke beszéde a Kárpát-Ukrajnára vonatkozó szerződés aláírásakor, 1945. június 29.	226
Gyöngyösi János magyar külügyminiszter nyilatkozata az 1945. június 29-én Moszkvában aláírt szovjet–csehszlovák szerződésről, 1945. július 4.	227
Udvari István: „Ruszinok”, 1994	228

RENDSZERVÁLTÁS

Közös közlemény Göncz Árpádnak, a Magyar Köztársaság elnökének és Leonyid Kravcsuknak, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság elnökének kijevi tárgyalásairól, 1990. szeptember 27.	231
Jegyzőkönyv az Országgyűlés emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságának 1991. november 20-i üléséről	232
A Külügyminisztérium közleménye a Magyar Köztársaság és Ukrajna alapszerződéséről annak ratifikációra való előterjesztése kapcsán, 1993. május 7. . .	234
Antall József miniszterelnök beszéde az Országgyűlésben a magyar–ukrán alapszerződésről szóló szavazás előtt, 1993. május 11.	235
Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között, 1995 [1991]	240
Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén, 1995 [1991]	246
Jegyzőkönyv a Nyilatkozathoz a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén, 1995 [1991]	250
Ukrajna törvénye a határon túli ukránokról, 2004	251
Rövidítésjegyzék	259
Személynévmutató	261

Ruszinok és ukránok hazánkban: identitás, nyelv, történelem

Nyelvek és nyelvváltozatok

Hogy lehet az, hogy miközben az emberek akár indulataikat sem leplezve képesek vitázni nyelv, nemzet és identitás kérdéseiről – többek között akár arról is, létezik-e egyáltalán a különálló ruszin nép és nyelv, vagy csupán az ukrán nemzet egyik etnográfiai csoportjáról, illetve nyelvjárásáról van szó¹ –, a polémiákban érintett nyelvek beszélői vígan megértik egymást akkor is, ha mindannyian saját anyanyelvüket használják? Ennek főként történeti és politikai okai vannak. Nézzük, miként érthetjük meg ezt a legegyszerűbben.

A nyelv és a nyelvjárás elkülönítése egyáltalán nem könnyű feladat: nincsenek ugyanis objektív nyelvtudományi szempontok ehhez,² hiszen annak eldöntése, hogy egy nyelvváltozat nyelv-e vagy sem (szemben a nyelvjárással), egyáltalán nem kizárólag nyelvészeti dolog.³ Az ugyanis, amit (nyelvészeti) laikusként homogénnek érzékelünk és „nyelv”-nek nevezünk, valójában egymással szoros kapcsolatban lévő, ugyanakkor folyton változó és változatos egységek bonyolult összessége. A homogén „nyelv” tehát nem létezik, csak nyelvváltozatok vannak, amelyek maguk is változatosak és változnak. A nyelvváltozatok a nyelvi elemek olyan halmazai, amelyek összességét valamilyen általánosítás, absztrakció és kategorizálás alapján nyelvnek fogunk fel.⁴

Az önmagukban is változatos és folyamatosan változó nyelvváltozatok között a határvonalak meghúzója egyáltalán nem könnyű feladat, és számos tényezőt kell figyelembe vennünk, amikor mégis ezzel próbálkozunk.⁵ Ez abból fakad, hogy az adminisztratív határokkal ellentétben a nyelvi határok nem élesek, inkább kiterjedt és meghatározhatatlan területek, ahol a változatok közötti átmenetek fokozatosak és nem elvágólagosak, és ahol a nyelvi jellemzők izoglosszái nem feltétlenül egyeznek meg az államhatárokkal. Következésképpen a nyelv és a dialektus határa homályos, és a gya-

¹ Csernicskó István: Ruszin nyelv Kárpátalján: tudományos kérdés ez? In: Fedinec Csilla – Illyés Zoltán – Simon Attila – Vizi Balázs (szerk.): *A közép-európaiáság dicsérete és kritikája*. Kalligram, Pozsony, 2013, 293–313.

² Bárczi Géza: Nyelvjárás és nyelv. *Magyar Nyelv*, 1956. 1. sz. 393–401.

³ Peter Trudgill: A nyelvi kisebbségek Ausbau és Abstand szociolingvisztikája. In: Csernicskó István – Fedinec Csilla – Tarnóczy Mariann – Vančóné Kremmer Ildikó (szerk.): *Utazás a magyar nyelv körül*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010, 129–134.

⁴ Jan Blommaert: Language and the study of diversity. *Working Papers in Urban Language & Literacies*, 2013. 10.

⁵ Curt Woolhiser: Political borders and dialect divergence/convergence in Europe. In: Peter Auer – Frans Hinskens – Paul Kerswill (eds.): *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge University Press, Cambridge, 2005, 236–262.

korlatban gyakran politikai és adminisztratív határokon, nem pedig nyelvi különbségeken vagy kölcsönös érthetőségen/érthetlenségen alapul.⁶

A fentiek kapcsán a nyelv és a társadalom összefüggéseit vizsgáló nyelvészek megkülönböztetik az *Abstand* (különálló) és az *Ausbau* (beépült) nyelveket.⁷ Az *Abstand nyelvek* nyelvi státusa vitathatatlan, mert a nyelvi távolság mértéke az ilyen nyelvek és más nyelvek között olyannyira jelentős, hogy nem lehet őket „összetéveszteni” más nyelvekkel. A magyar például ilyen *Abstand nyelv*: területi nyelvjárásai egymáshoz hasonlóak, ugyanakkor hangtani, nyelvtani és szókészlettani szempontból sem a szomszédos nyelvekhez, sem a magyar legközelebbi rokon nyelveihez nem állnak közel. Ha valaki csak magyarul tud, egyetlen más nyelvet sem ért meg, illetve aki nem beszél magyarul, az – bármilyen legyen is az anyanyelve – nem érti meg sem a magyar beszélt, sem pedig az írott nyelvet.

Az *Ausbau nyelveket* ettől eltérően nem nyelvi (vagyis nem hangtani, nyelvtani és szókészlettani) tulajdonságaik, hanem sokkal inkább történeti, kulturális és politikai tényezők miatt tekintik önálló nyelveknek. Például a bizonyos fokig kölcsönösen érthető dán és norvégot, vagy épp a svédet és a dán nem azért tartják számon önálló nyelvekként, mert nyelvi szempontból jelentősen különböznek egymástól, hanem mert független államokhoz kapcsolódnak, és a beszélőközösségek ma ragaszkodnak ahhoz, hogy nyelvük önálló nyelv.⁸

A világ számos táján azért nehéz pontos határvonalat húzni az *Ausbau nyelvek* közé, mert a szomszédos nyelvváltozatok úgynevezett dialektuskontinuumot alkotnak. A dialektuskontinuum területileg szomszédos nyelvváltozatok (dialektusok) láncolata: a dialektusok fokozatosan változnak faluról falura, várostól városig, egyik régiótól a másikig. A szomszédos vidékek dialektusai kölcsönösen érthetőek, ám minél inkább eltávolodunk a saját falunktól, annál nehezebb lesz a távoli településeken használt dialektusok beszélőinek megértése.⁹ A dialektuskontinuumon belül filológiai, nyelvtudományi alapon lehetetlen pontosan eldönteni, hol ér véget az egyik, s hol kezdődik a másik nyelv, mint ahogy azt is, hogy másik nyelv kezdődik-e egyáltalán egy adott ponton. Éppen ezért azokon a területeken, ahol egymással *Ausbau viszonyban* álló nyelvek (és persze ezek változatai) használatosak, könnyen vita bontakozhat ki arról, hogy egyes régiókat mely nyelv hatóköre alá sorolják.¹⁰ S ha az államhatárok és a nyelvtel-

⁶ Marjatta Palander – Helka Riionheimo – Vesa Koisvisto: Introduction: Creating and Crossing Linguistic Borders. In: Uók (eds.): *On the Border of Language and Dialect*. Finnish Literature Society, Helsinki, 2018, 8.

⁷ Peter Trudgill: The Ausbau and Abstand sociolinguistics of linguistic minorities. In: Peter Nelde – Rindler Schjerve (eds.): *Minorities and language policy*. Asgard Verlag, St. Augustin, 2001, 37–44.

⁸ Uő: *Glossary of Sociolinguistics*. Edinburgh Univeristy Press, Edinburgh, 2003, 11–12.

⁹ Tomasz Kamusella: *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*. Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2009, 34.

¹⁰ Peter Trudgill: Ausbau sociolinguistics and the perception of language status in contemporary Europe. *The International Journal of Applied Linguistics*, 1992. 2. sz. 167–178.

Nyelvek és nyelvváltozatok

rületek nem esnek egybe – ahogy ez gyakran megesik szerte a világon –, az politikai feszültséggel és a politikai mobilizáció veszélyével jár.¹¹

Az *Ausbau nyelvek* elhatárolása során a valamilyen szinten közös tulajdonságokkal jellemezhető nyelvváltozatok azon halmazát tekintik önálló nyelveknek, amely az épp releváns szinten elkülönül más nyelvváltozatoktól.¹² Az *épp releváns szinten elkülönül* kitétel különösen fontos, mert jelzi: politikai, történeti és kulturális nézőpont függvénye, hogy egy adott nyelv/nyelvváltozat kapcsán mit emelnek ki. Politikai vagy egyéb célok és érdekek alapján vagy az egyezéseket és hasonlóságokat tarthatják meghatározónak, vagy épp ellenkezőleg, az eltérések válhatnak hangsúlyossá.

A nyelvek „dialektusnak”, „népnyelvnek”, „tájszólásnak” minősítése arra szolgál, hogy a hatalmat nem birtokló nemzetek önrendelkezésre irányuló követeléseit kizárják, arra hivatkozva, hogy esetükben hiányzik a nemzeti lét egyik feltétele, a teljesen kifejlesztett nyelv. Így az állammal nem rendelkező nemzeteket vagy népeket társadalmilag fogyatékosnak, a nemzetközi színen pedig láthatatlannak tekintik.¹³ Mindez fordítva is igaz. A nyelvük önállósága mellett kiállók ilyenkor rendszerint nyelvi, nyelvrendszerbeli érveket (is) hoznak fel álláspontjuk alátámasztására, de ezek az argumentumok sokkal inkább tükrözik a megváltozott kulturális és politikai identitást, mintsem egy nyelvtudományilag igazolható tény.

Politikai tényezők is jelentősen befolyásolják tehát azt, hogy egy adott földrajzi területen hány külön nyelvet tartunk számon egy adott történelmi korszakban. A nyelvi szuverenitás kérdése (vagyis az, hogy nyelvváltozatok bizonyos összességét önálló nyelvként kezelnek-e, vagy egy másik nyelv fennhatósága alá tartozó nyelvjárásokként) szoros összefüggést mutat az állami/nemzeti szuverenitással. A történelmi fejlődés egy pontján ugyanis a modern európai nemzetállamok egyik legfontosabb kelléke a saját, önálló, kodifikált, sztenderd nyelvváltozat (az úgynevezett irodalmi nyelv) léte lett. A nyelvek konstruálására, megváltoztatására vagy megsemmisítésére vonatkozó döntések alapvetően önkényesek, és mint ilyenek, politikai megfontolások diktálják őket, s mindez Közép-Európában kiemelt jelentőséggel bír, mivel ebben a térségben a nyelv a nemzetek és nemzetállamaik létrehozásának, legitimálásának és fenntartásának a legfontosabb, szimbolikus meghatározó alapja.¹⁴

A nyelvi szuverenitás kérdése ily módon szorosan kapcsolódik a politikai, a nemzeti és az állami szuverenitás problémájához. Ez a probléma pedig közvetlen kapcsolódási ponttal rendelkezik ahhoz a kérdéshez, hogy milyen nyelven beszéltek/beszélnek és írtak/írnak a magyarországi keleti szlávok. Az egységes sztenderd és a normatív he-

¹¹ Susan Gal: *A nyelv politikája. Nyelvi antropológiai tanulmányok*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra, 2018, 30.

¹² Sándor Klára: Szociolingvisztikai alapismeretek. In: Uő (szerk.): *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás*. JGYF Kiadó, Szeged, 2001, 7–48.

¹³ Robert Phillipson – Tove Skutnabb-Kangas: Nyelvi jogok és jogsértések. *Válóság*, 1997. 1. sz. 25.

¹⁴ Tomasz Kamusella: The idea of a Kosovan language in Yugoslavia's language politics. *International Journal of the Sociology of Language*, 2016, 217.

lyesírás kidolgozása ugyanis különösen azon nyelvek esetében kulcskérdés, melyek önálló nyelvi státusa vita tárgyát képezheti. Tipikusan ilyenek például a szláv nyelvek,¹⁵ ezeken belül is az ukrán és a ruszin.

A nyelvek története

Mi lehet az oka annak, hogy a szláv nyelvek közötti nyelvi távolság mértéke jóval kisebb, mint a magyar és (időben) legközelebbi rokon nyelvei, illetve areális szomszédjai között?

A magyar nyelv története úgy alakult, hogy a nyelv hordozói már viszonylag régen különváltak azoktól a csoportoktól, akikkel együtt közös alapnyelvet használtak. Ez a különválás azt is jelentette, hogy a magyarok ősei térben, földrajzilag nagyon távol kerültek azoktól a csoportoktól, melyekkel korábban együtt éltek és közös nyelvet használtak. A különválás pedig egyben azzal is együtt járt, hogy a közvetlen társadalmi és nyelvi kapcsolatok is megszakadtak velük, és a nyelvi változások révén e nyelvváltozatok jelentősen eltávolodtak egymástól.¹⁶ Természetesen a különváló csoportok identitástudata is átalakult.

Ehhez képest más a helyzet a szláv nyelvekkel. A magyar honfoglalás korában és a honfoglalást követő egy-kétszáz évben, vagyis a szláv–magyar érintkezések legintenzívebb szakaszában a szlávok még egy nyelvjárásilag ugyan tagolt, de nagyjából egységes, ráadásul mind saját maguk, mind a külső megfigyelők által egységesnek tekintett nyelven beszéltek.¹⁷ A szláv nyelvek csak a 12. századtól tekinthetők teljesen önálló nyelveknek.¹⁸ A szláv alapnyelv(ek) felbomlása tehát jóval később következett be, mint a magyar különválása a(z időben) legközelebbi rokon nyelvektől. Legalább olyan fontos továbbá az is, hogy a szláv alapnyelv több különálló nyelvre bomlása után az egyes nyelveket beszélő csoportok földrajzilag szomszédos régiókat népesítettek be, és közöttük a társadalmi, gazdasági, kulturális és nyelvi kapcsolatok nem szakadtak meg. Nem csoda hát, hogy a szláv nyelvek területe kiterjedt *dialektuskontinuumot* alkot, és ezen nyelvek – mint tipikus *Ausbau nyelvek* – között máig jelentős a kölcsönös érthetőség.

Az ukrán és a ruszin mint szláv nyelvek közötti határ meghúzását nehezíti, hogy a *ruszin*, illetve latinizált változata, a *rutén* etnonima korábban a Kárpát-medence területével többé-kevésbé érintkező keleti szlávok első államának, a Kijevi Rusznak a lakóit

¹⁵ Міхаель Мозер: Українці на шляху до нації з власною мовою: критичні зауваги до історіографії української мови. In: Андреас Капшлер (red.): *Україна. Процеси націотворення*. К.І.С., Київ, 2011, 111–123.

¹⁶ Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003; Kiss Jenő – Pusztai Ferenc (szerk.): *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Tinta Kiadó, Budapest, 2018.

¹⁷ Zoltán András: A Kárpát-medencei szlávok nyelve a honfoglalás korában. In: Fedinec Csilla – Cserniczkó István (szerk.): „*Ruszin voltam, vagyok, leszek...*” *Népismereti olvasókönyv*. Charta XXI Egyesület – Gondolat Kiadó, Budapest, 2019, 27–40.

¹⁸ Nikolai Trubetzkoy: Einiges über die russische Lautentwicklung und die Auflösung der gemeinrussischen Spracheinheit. *Zeitschrift für Slavische Philologie*, 1925. 1. sz. 287–319.

A nyelvek története

jelölte. A 15. századtól azonban a ruszin/rutén szó mindenekelőtt a Litván Nagyhercegség, a lengyel–litván állam, valamint a Magyar Királyság területén élő ortodox hitű, keleti szláv dialektust beszélőkre vonatkozott.¹⁹ Bár egy ideig az említett etnonimákat párhuzamosan, mintegy szinonimaként használták,²⁰ az *ukrán* etnonima használata a korábbi *ruszin* vagy *orosz*, illetve *kisorosz* helyett a 19. század utolsó éveiben fokozatosan dominánssá vált.²¹ De erre csak a Magyarországon kívüli területeken került sor ekkor.

Az először 1913-ban megjelent, az ukrán történelmet tíz kötetben összefoglaló művében Mihajlo Hruszevszkij először tárgyalja annak a népnek a történetét, melyre „ma ukrán nép néven gondolunk”, s melyet más néven „kisorosznak”, „dél-orosznak”, „egyszerűen oroszoknak vagy ruszinnak” neveznek.²² A szerző szerint az *ukrán* népnév a 19. században kezdett elterjedni, s a 20. század elejére fokozatosan szorította ki az egyéb megnevezéseket, ám a nyelvterület nyugati részein (Galíciában, Bukovinában és a Magyarországhoz tartozó területeken) még széles körben használatos volt a *ruszin* etnonima.²³ Hruszevszkij amellett foglalt állást, hogy az ukrán nyelvet három államban (Oroszországban, Ausztriában és Magyarországon) beszélik. Szerinte akár önálló nyelvnek, akár nyelvjárásnak tekintjük az ukránt, az tény, hogy nyelvváltozatai alapján elvonatkoztatható valamiféle nyelvi egység, melynek szélső változatai kétségtelenül nagyon közeliek a szomszédos szláv nyelvekhez: a szlovákhhoz, a belaruszhoz, a lengyelhez és az oroszhoz, ám központi változatai egy sor fonetikai, morfológiai és szintaktikai jegyben térnek el ezen nyelvektől.²⁴ Állás-

¹⁹ Bottlik Zsolt – Pete Márton: Ruszinok a változó posztszovjet geopolitikai térben. In: „*Ruszin voltam, vagyok, leszek...*” 257–269.; Varga Beáta: Ruszok, rutének vagy ukránok? A lengyel és litván fennhatóság hatásai, 1340–1654. Uo. 41–64.

²⁰ Erre utal például több olyan nyelvtan címe is, melyekben együtt, rokon értelmüként fordul elő a *rutén* és a *kisorosz*. Lásd például: Joseph Lewicki: *Grammatik der Ruthenischen oder Klein Russischen Sprache in Galizien*. Przemysl, 1834.

²¹ Павло-Роберт Магочій: *Історія України*. Критика, Київ, 2007, 377.; Лариса Нагорна: *Регіональна ідентичність: український контекст*. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України, Київ, 2008, 154–155.; Сергей Екельчик: *История Украины. Становление современной нации*. К.И.С., Киев, 2010, 94–95.

²² Михайло Грушевський: *Історія України-Руси*. Том 1. Видавниче товариство «Книгоспілка», Нью Йорк, [1913] 1954.

²³ Ennek egyik példája, hogy az ungvári Proszvita Társaság által kiadott egyik szótár címében még 1928-ban is a *ruszin* szerepel. Ez egyértelműen kiderül például a szótárhoz írott előszóból: „*A ruszin (kisorosz-ukrán) nyelv önálló irodalmi nyelv jogát a nyelvtudomány teljes mértékben igazolta.*” „*Csopei László 1883-ban [...] konstatálja, hogy a ruszin nyelv önálló nyelv és nem lehet a nagyoroszi nyelv dialektusának tekinteni.*” Lásd *Magyar–ruszin szótár. Малярсько-руський словарь*. Szerk. Boksay Emil – Révay Gyula – Brascsjkó Mihály. Proszvita Társaság, Ungvár, 1928 [1. számozatlan oldal; a hivatkozott forrás: Csopei László: *Rutén-magyar szótár*. Budapest, 1883, VIII–XXIII.: „*A rutén önálló nyelv, és nem az oroszoknak tájszólása.*”]. (Érdekesség, hogy Csopei magyarul többnyire y-nal írta a nevet, a szótáron kivételesen i-vel szerepel. A j-s alakot Boksay et al. cirillből írja vissza.) Egy Lembergben 1904-ben megjelentetett helyesírás és szótár címe sem az *ukrán*, hanem a *ruszin* szót jeleníti meg: *Руска правопис зі словарем*. Наукове товариство ім. Шевченка, Львів, 1904.

²⁴ Грушевський: *Історія України-Руси...* 1.

pontja szerint tehát az Északkelet-Magyarországon élő szlávok az ukrán nép részei, és nyelvük is ukrán.

A magyarországi ruszinok/ukránok körében az ukrán és a ruszin sokáig szinonim fogalom volt. A 19–20. század fordulóján kialakult magyar nyelvészeti álláspontot Bonkáló Sándor munkái tükrözik. A ma Kárpátaljához tartozó Rahón született nyelvész a következőképpen látta a kérdést: „*Az orosz nyelvnek három fő dialektusa van, ú. m.: a nagyorosz, fehérorosz és kisorosz. – A kisorosz nyelvet Oroszország déli részén, Bukovinában, Galiciában (Lembergig) s Magyarországnak Galiciával határos északkeleti felvidékén körülbelül 25 millió ember, hazánkban csaknem félmillió ember beszéli. Ez a kisorosz nyelv (hivatalos néven rutén) megőrizte az orosz típust, mégis sokban eltér a galíciai és ukrainai kisorosztól. Különböző rokon (tót, lengyel) és idegen (magyar, német) nyelvek hatása alatt fejlődött évszázadokon keresztül s ennek folytán több oly sajátosságot mutat fel, amely elválasztja az ukrainai s galíciai kisorosztól, de viszont meg is őrzött egy pár archaisztikus vonást, amelyet hiába keresnénk más szláv nyelvekben.*”²⁵

A Magyarország északkeleti periferiáján élő keleti szláv népesség nyelvével kapcsolatos magyar nyelvtudományi álláspont tehát ekkor az volt, hogy ezek a nyelvváltozatok bizonyos vonásaikban különböznek ugyan a Kárpátok túloldalán (tehát Magyarországon kívül) beszélt keleti szláv nyelvektől, de nem alkotnak azoktól különálló nyelvet. Ám a 20. század elején „*a keleti vagyis orosz csoporthoz tartozó nyelvek egymásból való viszonya [...] nincs teljes pontossággal megállapítva. Igen sok oka van ennek. Már maga az »orosz« elnevezés is kétértelmű, ami nagyban hozzájárul a kérdés bebogozásához. Egyrészt a nagyorosz, kisorosz és fehérorosz dialektusok összességét, másrészt a mai nagyorosz irodalmi nyelvet jelenti*” – írja másutt Bonkáló.²⁶

A *ruszin* terminus sokáig magában foglalta a Kárpátok mindkét oldalán élő szláv népességet és nyelvüket. A 19. század derekától egyre intenzívebbé váló nemzeti és nyelvi mozgalom a Kárpátok mindkét oldalán ekkor elsősorban arról szólt, hogy a keleti szlávok ezen csoportja az oroszoktól, illetve nyelvüknek az orosz nyelvtől való különbözőségét igazolja, s nem képezte részét a *ruszin* kontra *ukrán* identitásra, illetve nyelvre vonatkozó konfliktus. Pavlovskij 1818-ban Szentpéterváron kiadott grammatikájában például nem beszélt még önálló ukrán nyelvről, de olyan nyelvjárásként írta le a „kisorosz nyelvjárást”, amely a „tisza orosz nyelvtől” megkülönböztethető jellegzetességekkel bír.²⁷

A nyugati modernizáció ideológiai hatásait átvevő Oroszországban és Lengyelországban is a homogenizáció és az asszimiláció hatásainak kivédésére a 18–19. század fordulóján a magát ukránnak tartó értelmiség döntő elhatározásra jutott az ukrán iro-

²⁵ Bonkáló Sándor: *A rabói kisorosz nyelvjárás leíró bangtana*. Herczog Ernő Ármin Könyvnyomdája, Gyönyös, 1910, 3.

²⁶ Uő: Az orosz (nagyorosz) és a rutén (kisorosz vagy ukrainai) irodalmi nyelv kérdéséhez. *Nyelvtudomány*, 1915. 81.

²⁷ Павловскій А. П.: *Грамматика Малороссійскаго нарѣчія, или Грамматическое показаніе существеннѣйшихъ отличій, отдалившихъ Малороссійское нарѣчье отъ чистаго Россійскаго языка, сопровождаемое разными по сему предмету замѣчаниями и сочинѣніями*. Санктпетербургъ, 1818.

A nyelvek története

dalmi nyelv vonatkozásában. A régi ukrán elit számára az irodalmi nyelv az egyházi óslávval volt azonos, amely alapon az orosz nyelv is fejlődött. Az új értelmiség viszont az oroszról való különbözőség megerősítésére az ukrán nyelv megújítását a népnyelvre, a „falusiak” által beszélt nyelvre alapozta. Ivan Kotljarevszkij és körei ezáltal olyan nyelvváltozatot alapoztak meg, amelynek elsajátítói, azaz a mai ukrán nyelv hordozói sokkal nehezebben értik meg a régi ukrán nyelvemlékeket, mint amennyire például a mai angolt beszélőknek W. Shakespeare szövegeivel kell küzdeniük. Ezt a nyelvi alapon meginduló nemzeti ébredést helyezik politikai alapokra a 19. század második felének gondolkodói.²⁸ Az orosz gondolkodók között is voltak olyanok – mint például Alekszandr Gercen, Nyikolaj Csernisevszkij –, akik szembehelyezkedve a nagyorosz nemzeti ideológiával, az erőteljes oroszosítással, támogatták a nemzeti önrendelkezés elvét, többek között a „kisoroszokra” (azaz az ukránokra) vonatkoztatva.²⁹

A nemzeti ébredés korában megy végbe az addig leggyakrabban használt „ruszok”, „ruszinok” etnonimák – melyek a keleti szlávokra általában értve is használatosak voltak – felcserélése az „ukrán” etnonimával, miközben a „ruszin” népnév sem tűnik el. A „szeparatista”, azaz önálló államban gondolkodó „ukránok” mellett mind a mai napig jelen vannak annak az iskolának hívei, mely szerint a „ruszin” (vagy annak latinus változata, a „rutén”) etnonima a középkori keleti szláv népesség önmegnevezése, amelyikből a nemzetfejlődés során kialakult a mai orosz, belarusz, ukrán – és a kárpáti ruszin etnikum is. A kárpáti ruszinok lakóterülete a mai Lengyelország déli, Szlovákia északkeleti szeglete, Ukrajna nyugati határszéle (azaz Kárpátalja) és Románia északkeleti területe.³⁰

Amióta – előbb a Szovjetunió belül létrehozott Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (USZSZK), majd 1991 után a független Ukrajna révén – az ukránok állami-sággal rendelkeznek, az ukrán nyelv önállósága nem képezi érdemi vita tárgyát. Azóta vitatják azonban az ukránok a különálló ruszin nép és nyelv létét, arra hivatkozva, hogy a ruszinok az ukrán nép egyik etnográfiai csoportja, nyelvük pedig az ukrán nyelv egyik nyelvjárása. Az ukrán akadémiai szféra meggyőződése szerint nincsenek tudományos érvek a ruszin nyelv önállósága mellett.³¹ Ugyanakkor Európa huszon-

²⁸ Ярослав Грицак: *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.* Генеза, Київ, 1996, 44.

²⁹ Алексей Миллер: *Украинский вопрос в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века)*. Алетея, Санкт-Петербург, 2000, 221.

³⁰ Jean-Paul Himka: The Construction of Nationality in Galician Rus’: Icarian Flight in Almost All Directions. In: Ronald Grigor Suny – Michael D. Kennedy (eds.): *Intellectuals and the Articulation of the Nation*. Ann Arbor, 1999, 150–153.; Paul Robert Magocsi: Mapping Stateless Peoples: The East Slavs of the Carpathians. *Canadian Slavonic Papers*, 1997. 3–4. sz. 301–334.; Павло-Роберт Магочій: Русинська нація? In: *Україна. Процеси націотворення...* 258–267.

³¹ Lásd pl. Любомир Белей – Лесь Белей: Неорусинство у контексті сучасної України. *Стратегічні пріоритети*, 2017. 1. sz. 57–58.; Михайло Степико – Вячеслав Наконечний: Сучасне русинство: етнополітичний проєкт чи криза української національної ідентичності. *Стратегічні пріоритети*, 2017. 1. sz. 44.; Степан Віднянський: Актуалізація «русинського питання» в Закарпатті та за його межами в контексті анексії Криму і війни на сході України. *Стратегічні пріоритети*, 2017. 1. sz. 9.

három országában – köztük például Magyarországon, Lengyelországban, Szlovákiában, Csehországban, Szerbiában, Horvátországban, Dániában, valamint Kanadában és az Amerikai Egyesült Államokban – elismerik a ruszinokat nemzeti kisebbségként.³²

A kérdésben nem csak a kizárólagosság elve érvényesül. Paul Robert Magocsi kanadai történész felveti az „ukrán vagy ruszin?” kérdés feloldása érdekében a többes identitás elfogadását. Rámutat arra, miszerint a probléma legfőbb forrása, hogy a nemzetállamot építő elitek kötelességüknek érzik, hogy elérjék: az embereknek csak egyetlen nemzeti kötődése legyen, a nemzeti identitásukat egymást kizárónak tartják. Az ő javaslata a kizáró vagy identitástípus helyett az és változat elfogadása.³³ Bár a javaslat elméleti szempontból nem feltétlenül elvetendő,³⁴ gyakorlati realitása azonban egyáltalán nem látszik.

A ruszinok betelepülése

A középkori magyar állam etnikailag sokszínű volt. A 13. századnál korábbról nincsenek olyan oklevelek, melyek a magyar állam területén élő etnikumokat említenének, az 1200-as évektől azonban az adománylevelekben fellelhető helységnevek árulkodnak arról, hogy milyen népekkel osztoztak a magyarok a Kárpát-medencén. A „németi”, „olaszi”, „csehi”, „oroszi” településnevek arról tanúskodnak, hogy a 13. századra kialakult határral rendelkező, nemzetiségi lakossággal bíró települések léteztek az ország területén.³⁵ Ezek a szinte kivétel nélkül királyi birtokokon létrejött települések a 14–15. századra már színmagyarok voltak.³⁶ „Orosz”, tehát vélhetően a Kárpátok keleti oldaláról érkező rusz, vagy rutén lakossággal bíró településeket találunk az Árpád-kor végére Bereg megyétől Hevesig, Torontáltól Fejérig, összesen tizenöt megyében. Persze a megnevezések megtévesztőek lehetnek. Ismert, hogy a középkori Magyar Királyságban az orosz, rusz, rutén elnevezés nemcsak az etnikumot, de bizonyos esetben foglalkozást is jelenthetett. *Ruthenus*-nak neveztek ugyanis egyes királyi udvari alkalmazottakat.³⁷ Mindenesetre kétségtelen, hogy bizonyos létszámban élt keleti szláv lakosság a Magyar Királyság területén annak egészen korai időszakától. Mint a fentiekből is látható, szórványosan, kompakt etnikai területet nem alkotva. Az iskolaalapító történész, Mályusz Elemér megjegyezte az Árpád-ház uralkodóiról: „*Nem utasították el azokat, akik a vendégjogra bivatkozva, bebocsáttatásukat kérték, de velük, meg akik más úton-*

³² A kutatásokról összefoglalóan: Taras Kuzio: The rusyn question in Ukraine: shorting out fact from fiction. *Canadian Review of Studies in Nationalism*, 2005. 1–15.

³³ Vö. Magocsi: *A Borderland of Borders...*

³⁴ Alan Lansdowne: *Is there a credible case for Rusyn National Self-Determination in Ukraine? A critical analysis of a self-declared ethnic minority's attempt to challenge the Ukrainian ethnonation-building project*. University College London, London, 2008, 74.

³⁵ Mályusz Elemér: A középkori magyar nemzetiségi politika. *Századok*, 1939. 7–8. sz. 264–267.

³⁶ Uo. 270.

³⁷ Szulincsik László: *Mikor történt a Kárpátaljai rutének betelepülése hazánkba?* Unió Könyvnyomda Részvénytársaság, Ungvár, 1918, 38.

A ruszinok betelepülése

*módon kerültek államuk területére, nem volt szándékuk megbontani a magyarság egységét. Ellenkezőleg, a magyarságba való beolvadásuk volt a céljuk, amit sikerült is elérniük.*³⁸

A területileg egységes ruszin lakóterület kialakulásának kérdése különösen a 18–19. századi magyar tudományosságban generált vitákat. Különböző elképzelések jelentek meg arra vonatkozóan, hogy a Kárpát-medence északkeleti részének keleti szláv lakossága mióta él lakóhelyén, s milyen körülmények közepette került oda. A romantikus elméleteket a 20. század elején meggyőzően cáfolták a szakértő történeti kutatások. Ebben legjelentősebb érdemei kétségtelenül Hodinka Antalnak voltak. A szakszerű erőfeszítések azonban nem bizonyultak elegendőek ahhoz, hogy a tudományosan nem megalapozott elméleteket a feledés homálya borítsa, ugyanis a 20. század legvégéig rendszeresen volt arra példa, hogy a szovjet, majd az ukrán hivatalos történetírás is beemelje ezeket a kánonjába.³⁹

A ruszinok eredetére vonatkozó egyik ilyen elmélet az *autochtonitás koncepciója*. Ennek lényege, hogy a ruszinok a Kárpát-medencében őshonosok, már a magyarság megtelepedése előtt itt éltek, s a keresztény hitet Cirill és Metód térítése idején, tehát a 9. században felvették. Ezzel együtt az elmélet megfogalmazói azt is kijelentették, hogy a munkácsi püspökséget is ekkor alapították. Ismert, hogy ez a koncepció Basilovits Jánostól, a munkácsi-csernekhegyi bazilita kolostor tartományi főnökétől származik, aki az utókortól kiérdemelte a „ruszin Hérodotosz” elnevezést.⁴⁰ Az elmélet ezt követően főként a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye tudós papságának közreműködésével tett szert egyre nagyobb népszerűsége. Előbb LutsKay Mihály, a munkácsi püspökség titkára vette át a tartományi főnök elméletét, a nyelvi eszközeiben még a felvilágosodást idéző, tartalmában viszont már a nacionalizmus korszellemét és a romantikus történetírást megtestesítő, 1843-ban megjelent *Historia Carpatho-Ruthenorum* című krónikájában.⁴¹ Később Anatolij Kralickij bazilita szerzetes adaptálta irodalmi munkásságába az autochtonitás elképzelését Laborc fejedelem mondájának megalkotásával. A neves szlavista, Bonkáló Sándor által „igen gyenge alkotásnak” titulált legenda Laborcot, a ruszinok fejedelmét, az ungvári vár urát mint az Álmos által vezetett honfoglaló magyarok áldozatát mutatta be.⁴²

Az elméletet, miszerint a ruszin lakosság már a magyar honfoglalás előtt jelen volt a Kárpát-medencében, nem csupán a munkácsi egyházmegye papjai fogadták el. Ballagi Géza 1893-ban Zemplén vármegyéről írt monográfiájában, Lehoczky Tivadar

³⁸ Mályusz: A középkori... 272–273.

³⁹ Kobály József: *Sima ira et studio*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998, 36.

⁴⁰ Molnár Ferenc: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye története 1848–49-ben*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, Budapest, 2018, 17.

⁴¹ Földvári Sándor: LutsKay Mihály „Historia Carpatho-Ruthenorum” című krónikája és a szerző helye Anonymus reformkori recepciójának irodalmában. *Eleink – Magyar őstörténet*, 2015. 14. sz. 11–15.

⁴² Bonkáló Sándor: *A rutének (ruszinok)*. (S. a. r., jegyzetek, utószó Salga Attila. Közread. az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel.) EPMSZ Könyvbarátai Köre, Budapest, 1996.

pedig 1881-es, Bereg vármegyéről szóló monográfiájában,⁴³ majd 1904-es egyháztörténeti munkájában⁴⁴ hangsúlyozta, hogy a Kárpátoktól délre már a honfoglalás előtt ruszin lakosság élt.

A másik, 19. században elterjedt elmélet szerint a ruszinok a honfoglaló magyarokkal együtt érkeztek. Ennek alapját Anonymus *Gesta Hungarorum*a jelentette, melyben utalás szerepel arra, hogy a Kijeven átvonuló magyarokhoz csatlakoztak „oroszkok” és kunok, majd a Kárpátok keleti oldalán a „halicsi vezértől” kétezer íjászt és háromezer ruszin parasztot kaptak, hogy „a Havas-erdőn át a hungi batárig utat készítsen nekik”.⁴⁵ Ezt vette át Dobránszky Viktor eperjesi püspöki titkár egyik írásában,⁴⁶ s a munkácsi püspökség leveleiben is gyakorta találkozhatunk a *közös honfoglalás* motívumával, mint a magyar–ruszin együttélés múltbeli jó példájával, amit egyúttal a ruszinok magyarok iránti elkötelezettségének bizonyítékaként hoztak fel.

A szakszerű történetírás mindkét elméleten fogást talált. Azt nem tagadja a történettudomány, hogy a magyar honfoglalást megelőzően éltek volna szlávok a Kárpát-medencében. Ezt a tényt régészeti és nyelvtörténeti források is alátámasztják. Arra azonban nincs bizonyíték, hogy ezek keleti szlávok lettek volna. Bár az egyik bajor forrás megnevezte a fehér horvátokat, mint a honfoglalás előtt a Kárpát-medencében élő szláv törzsek egyikét, erősen kétséges azonban, hogy itt az ugyanilyen nevű fehér horvát keleti szláv törzsrre kellene gondolnunk. A keleti szlávok magyar honfoglalás előtti megtelepedésére a Kárpát-medencében régészeti adatokból semmiképp nem következtethetünk, sőt, az a csekély leletanyag, ami a rendelkezésünkre áll, pont ennek mond ellent. A Kárpát-medence északkeleti részének 6–9. századi szláv eredetű toponímiája pedig nyugati vagy déli szláv jelenlétre utal.⁴⁷ Az etimológusok a maguk során a magyar nyelv legkorábbi szláv jövevényszavai alapján arra következtetnek, hogy a legvalószínűbb az, hogy a honfoglaló magyarok nem keleti szlávul beszélő népességet találtak a Kárpát-medencében.⁴⁸ Nagyobb ruszin tömegek honfoglaló magyarokkal való érkezését a történettudomány szintén nem tartja valószínűnek. Egyrészt Anonymuson kívül semmilyen egyéb forrás nem utal erre, másrészt a Névtelen Jegyző korának politika-földrajzi egységeit vetítette vissza a honfoglalás idejére, például amikor a halicsi vagy a szuzdáli fejedelemségekről írt, ezzel is kétségesé téve információinak tényszerűségét.

Természetesen nem kizárt az, hogy a Kárpát-medencébe szórványosan betelepültek volna keleti szlávok akár a honfoglalás előtt, akár a Magyar Királyság korai időszakában. Elképzelhető, de nem bizonyítható, hogy csatlakoztak keleti szlávok a honfoglaló magyarokhoz. Ahogyan az is ismert, hogy az Árpád-házi királyok idején, de különösen

⁴³ Lehoczky Tivadar: *Bereg vármegye monográfiája*. I. Általános rész. Ungvár, 1881, 117.

⁴⁴ Uő: *A beregmegyei görög-szertartású katolikus lelkészségek története a XIX. század végéig*. Munkács, 1904, 4.

⁴⁵ Anonymus: *Gesta Hungarorum*. <https://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.htm#9> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

⁴⁶ Molnár: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye...* 17.

⁴⁷ Kobály: *Sina ira et studio...* 36.

⁴⁸ Zoltán: *A Kárpát-medencei szlávok...* 32.

A ruszinok betelepülése

a 11–14. század folyamán intenzívek voltak a kapcsolatok a Kárpátoktól keletre virágzó keleti szláv állammal, a Kijevi Russzal, majd annak részfejedelemségeivel, különösen a halicsi fejedelemséggel. Az Árpádok és a Rurikidák – a Kijevi Rusz varég származású uralkodó dinasztiája – között dinasztikus házasságok kötöttek, melyekből gyakran kibontakoztak egymást segítő hadjáratok, esetleg trónviszályok. Bár kevés adattal igazolható, de szinte biztosra vehető, hogy a Kárpátok hágóin keresztül folyamatos volt a kereskedelem a magyar és a keleti szláv területek között.⁴⁹ Ezeknek a kapcsolati formáknak a meglétével azonban nem magyarázható a Magyar Királyság északi vármegyéi ruszin lakosságának megjelenése.

A ruszinok Kárpát-medencébe érkezésének harmadik, az első kettőt cáfoló, és tudományosan leginkább alátámasztható elmélete a betelepülésé. A *ruszin betelepülés* napjainkig legtöbb levéltári anyagot megmozgató magyarázatát Hodinka Antalnál találhatjuk 1909-ben kiadott, méltán elismert, *A munkácsi görögkatolikus püspökség története* című könyvében. Hodinkával egyező véleményt fogalmazott meg a ruszinok betelepülésével kapcsolatban Alekszej Petrov orosz történész,⁵⁰ valamint Bonkáló Sándor, aki éppen Hodinka nyomán írt a ruszinok érkezéséről.⁵¹ Hodinka Antal a fentebb említett elméleteket azzal kívánta cáfolni, hogy igazolta, a kárpáti ruszinok lakóterülete a honfoglalás előtt és a honfoglalást követően is lakatlan volt. Ennek legfőbb bizonyítéka a korabeli határvédelem sajátosságaiban keresendő. A honfoglalást követően a korai Árpádok az ország területét – akárcsak a térség egyéb népei – gyepűvel védték. A gyepű védtorlaszokból álló védrendszer volt, mely az ország természetes határától beljebb húzódott. Magyar sajátosság volt, hogy az ország földrajzi határa és a gyepű vonala között hagytak egy ütközőzónát, amit gyepűelvének neveztek. A gyepű vonalának őrzése, javítása állandó felügyeletet igényelt, ami letelepült lakosság meglétét kívánta meg. A gyepű mentén létesült települések neveiben gyakorta visszaköszön az „őr” vagy a „sztrázs” szó.⁵² Ennek a védrendszernek igazolható pontjai voltak Husztnál, Szolyva és Szentmiklós között, Ungvár mellett Daróc és Ór településeknél, vagy a Zemplén megyei Őrmezőnél, felhúzódva egészen a Szepességig, a Poprád folyóig.⁵³ Ezt az oklevelek által világosan bizonyított határszakaszt elválasztotta a Kárpátok gerincétől a gyepűelve, amely nem csupán határvédő funkciója miatt volt bizonyosan lakatlan, hanem az egyes részek adományozásáról szóló oklevelek tartalma is arról beszél, hogy sűrű erdőségek borították a területet, amelyek leginkább vadá-

⁴⁹ Font Márta: Kijev és Halics az Árpád-házi királyok politikájában. In: Kobály József (szerk.): *Magyarország és a Kijevi Rusz*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2001, 38–54.

⁵⁰ Алексей Петров: *Древнейшие грамоты по истории Карпато-русской церкви и её епархии 1391–1498*. Praha, 1930, 9.

⁵¹ Vö. Bonkáló: *A rutének...*

⁵² Tagányi Károly: Gyepű és gyepűelve. *Magyar Nyelv*, 1913. 101.

⁵³ Hodinka Antal: *A munkácsi görögkatolikus püspökség története*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909, 66–67.

szatra voltak alkalmasak.⁵⁴ Az 1240–1241-es tatárdúlást követően világossá vált az addigi határvédelem elavult volta és a gyepeülve haszталansága. IV. Béla a gyepeű mentén birtokokkal rendelkező nemzetségeknek kezdett földterületeket adományozni, ahol a birtokosok az erődterületek értékének növelése érdekében megkezdték a jobbágyok betelepítését.

Meg kell jegyezni, hogy egyes, ma ruszinlakta települések – mint Szolyva, Szentmiklós, Verecke – nevével már a tatárjárás előtt is találkozhatunk a forrásokban. Ezek a települések a gyepeülvén keresztül a Kárpátok hágóíhoz vezető úton létesültek, vélhetően az ott zajló kereskedelem következtében.⁵⁵ A határvidék betelepítése a gyepeű vonalától kezdődött. Közvetlenül a gyepeű vonalán Huszton, Beregszászon, Nagyszőlőson, Ungvár környékén, Kassán német telepítések voltak jellemzőek. Ezt követően a Kárpátok és az Alföld találkozásánál jelentek meg az első ruszin telepek, melyek a ma *síkvidékeknek* vagy *dolinsnyáknak* nevezett ruszinok lakóterületei. Csak ezután következett be, a 15–17. században a *hegyvidék*, vagyis a *Verbovina* betelepítése, ekkor jelentek meg a hágókhoz igen közel eső települések, mint Kőrösmező, Hidegpatak, Rekettye, Zúgó, Szarvasháza. Hodinka cáfolta azt a téves elképzelést is, miszerint nagyobb létszámú, mintegy 40 ezer fős ruszin néptömeget a 14. század folyamán Korjatovics Tódor, a litván Mindaugas dinasztiaiból származó podóliai fejedelem telepített volna le. Szintén a romantikus történetírás karolta fel Korjatovics múltba vesző alakját, s állította be a ruszin etnogenezis fontos szereplőjeként.⁵⁶ Hodinka egy oklevél-hamisítás leleplezésével bizonyította, hogy a politikai viszály miatt Podóliából menekülni kényszerült fejedelem nem az 1351-ben Nagy Lajossal kötött szerződés értelmében kapta meg a munkácsi uradalmat, s telepítette oda több tízezres kíséretét, hanem Zsigmond királytól kapta Munkács várát, és egyetlen falu telepítése sem igazolható forrásokkal.⁵⁷

A betelepítést „vállalkozók” végezték, akiket a nyugati megyékben soltészeknek, a keleti megyékben kenézeknek neveztek. Az északkeleti országterület betelepítésének legbiztosabb forrásai a soltész- és a kenézlevelek. Nyomon követhető belőlük a telepés falvak létrehozásának ideje, körülményei, a földesúr, a betelepítést végző soltész vagy kenéz, és a telepések viszonya. Sajnos a telepítések legkorábbi szakaszáról alig maradt fent ilyen jellegű dokumentumunk. A legkorábbi ilyen oklevél egy soltészlevél 1322-ből, amit a Szepességben található Szepesjakabfalva soltészének állítottak ki.⁵⁸ Szintén a legrégebbi kenézlevelek közé tartozik a Szilágyi Erzsébet által 1466-ban Sztrabicsó

⁵⁴ Uo. 70.

⁵⁵ Uo. 72.

⁵⁶ Molnár: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye...* 22.

⁵⁷ Hodinka Antal: *A kárpátaljai rutének lakóbelye, gazdaságuk és múltjuk*. Budapest, 1923, 15. Az oklevél-hamisítással kapcsolatban: Hodinka Antal: *Tanulmány Korjatovics Tódor munkácsi herceg 1360. évi oklevelének hitelességéről*. Budapest, 1909.

⁵⁸ Bonkáló: *A rutének...* 19.

A ruszinok betelepülése

község kenézének kiállított oklevél.⁵⁹ A máramarosi havasokban a legtöbb kenézlevelet Mágochy Gáspár és Ferenc, a Perényiek, Rákóczi Zsigmond és Eszterházy Miklós adták ki a 16. század második felében. A ránk maradt legrégebbi ilyen dokumentum 1506-os keltezésű.⁶⁰ Ezekből a forrásokból kiderül, hogy a földesúr általában megengedett a kenézzel vagy a soltészszel arról, hogy milyen területre szeretne telepeseket költöztetni. A kijelölt földterületet megnevezték a kenézlevélben, melyben szerepelt továbbá a kenéz joga, kötelessége, juttatásai, valamint a telepések jogai, kötelezettségei, járandósága és a földesúrhoz való viszonyuk.⁶¹ Ezután kerítették a kenézek és a soltész emberek, akiknek általában erdőirtást kellett végezniük, falut alapítaniuk. A megjelölt földterület betelepítésére a kenéznek általában kettő-hat éve volt. A kenézlevélbe foglalt jog volt, hogy a kenéz lett az újonnan létrejövő falu örökös bírója. Általában két telket kapott tehermentesen, jobbágyi kötelezettségektől szabaddá vált, a telepések által termelt javakból is részesülhetett. A kenéz tisztségét fiaira örökíthette, azonban attól meg is válhatott pénzváltás fejében. A telepések nem örökjogon kapták a földet, de fiaikra átruházhatták, általában adómentességet is kaptak, volt, ahol tizenkét, tizenhat, sőt, húsz évre.⁶² Előfordult, hogy a ruszinok az adómentesség leteltét követően más helyre települtek újabb adószabadság reményében. Ezért az úrbéri jegyzékekből is látszik, hogy néhol csak pár családból álló, legeltetésből élő kis falvak jöttek létre, melyek egy idő után eltűntek, s újak létesültek a helyükön. Lehoczky Tivadar csak Bereg megye hegyvidéki részén 87 ilyen valaha létezett települést nevezett meg.⁶³ Lehoczky feltételezése szerint egyes ruszin településnevek megőrizték az alapítást szervező kenéz nevét, ilyenek többek között Sztánfalva, Závídfalva, Dávidháza.⁶⁴

A ruszinság Kárpátokon keresztül történő áttelepülését kétségtelenül befolyásolták a korábbi Kijevi Rusz területein uralkodó állapotok. A hatalmas kiterjedésű Rusz részfejedelemségei, főként a sajátos fejedelmi örökösödési rend miatt,⁶⁵ egyre távolabb kerültek Kijev hatalmi erőterétől. A 12–13. század folyamán kialakultak azok a regionális befolyással rendelkező központok, amelyek már Kijevtől független, önálló választ

⁵⁹ Lehoczky Tivadar: Adalékok a kenézek intézményéhez. *Magyar Történelmi Társulat*, 1890. 159–161.

⁶⁰ Takáts Sándor: Sztronga. *Magyar Nyelv*, 1906. 23–24.

⁶¹ Bonkáló: *A rutének...* 19.

⁶² Szulincák: *Mikor történt...* 45. Több kenézlevelet is közöl Lehoczky: Adalékok a kenézek intézményéhez, 156–157., továbbá Uó: Adalékok az oláh vajdák, oláh és orosz kenézek vagy soltészok és szabadok intézményéhez hazánkban. *Magyar Történelmi Társulat*, 1890. 474–492.

⁶³ Vö. Hodinka: *A munkácsi görögkatolikus püspökség története...*

⁶⁴ Lehoczky: *Bereg vármegye monográfiája I...* 439.

⁶⁵ A Rusz uralkodó dinasztiájában a seniorátus elve alapján öröklődött a fejedelmi trón, ami azt jelentette, hogy az elhunyt fejedelmet a nemzetiség legidősebb tagja követte az örökségben. A fejedelmi dinasztia bővülésével egyre nehezebben lehetett az elvnek érvényt szerezni, különösen akkor, ha a leszármazottak személyes érdekeik miatt fegyverrel kívánták felülírni az ősi jogot. Az 1097-es ljubecsi fejedelmi gyűlésen a seniorátus jogának megtartása mellett kimondták az elvet, miszerint mindenki megtarthatta az apai örökségét. A két örökösödési jogcím ellentmondásai és különféle értelmezései megszilárdították a részfejedelemségek közötti megosztottságot. Font Márta – Varga Beáta: *Ukrajna története*. Bölcsész Konzorcium, Szeged, 2006, 18.

adtak az 1237–1240-es mongol támadásra.⁶⁶ A Kárpátok keleti lejtői az 1199-ben egyesült Halics-Volhíniai Fejedelemség fennhatósága alá kerültek. A délnyugati Rusz területeit magába foglaló állam a 13. század közepén élte virágkorát, majd Halicsi Danyiil halála után a bojárok belháborújának színterévé vált. Ez a belső bomlás hozzájárult ahhoz, hogy folyamatosan növekedett a halicsi és a volhíniai területeken a szomszédos Lengyel Királyság befolyása. A Rusz korábbi területein osztozkodó lengyel és litván uralom 1386-ban dinasztikus házasság révén egyesült perszonálunióban. Ez magával hozta a határok, valamint Halics⁶⁷ és Volhínia⁶⁸ földjei fölött a lengyel korona fennhatóságának megszilárdulását.⁶⁹ Az ortodox hitű ruszin jobbágyok jobbszerették volna elkerülni a katolizált uraik felé meglévő kötelezettségeik teljesítését, s a szabadabb élet reményében gyakorta a Kárpátok nyugati oldalán kerestek új hazát. Ennek következtében nem csak a szervezett telepítések révén került új lakosság a Magyar Királyság északkeleti csücskébe. A Verhovinán többen teljesen önkéntesen – kenézek közreműködése és a helyi földesúr tudta nélkül – telepedtek le. A Kárpátok nehezen járható erdőségeiben a középkorban ez könnyen kivitelezhető volt, néhány évig zavartalanul élhettek ezek a telepések. Az oklevelek viszont arról árulkodtak, hogy a földesurak előbb vagy utóbb felfedezték az új jövevényeket, s őket letelepedésre kényszerítették. Egy 1588-ban Rákóczi Zsigmond által kibocsátott kenézlevélből megtudhatjuk, hogy kenézeit Rákóczi a Hukliva (1899-től: Zúgó) község környékén élő, „Gácsországból”⁷⁰ érkező ruszinok összegyűjtésére és letelepítésére biztatta.⁷¹

Arról, hogy a Magyar Királyságba érkező ruszinok pontosan honnan érkeztek, leginkább a néprajz és a nyelvészet segítségével kaphatunk képet. A *verhovinai (hegyvidéki) ruszinok* esetében egyszerűbb megállapítani származási helyüket. A telepítések későbbi évszázadaiban érkezett hegyvidéki ruszinok három néprajzi csoportja – a *lemkók*, a *bojkók* és a *buculók* – elkülöníthetők mind a mai napig. A folyóvölgyekben történt letelepedés bizonyos mértékig elzárta egymástól a különböző időszakokban érkező ruszin népesítést, így azok néprajzi és nyelvi jellegüket hosszú ideig meg tudták őrizni, és a Kárpátok halicsi (galíciai) oldalán ugyanígy azonosíthatóak a velük szomszédságban élő azonos néprajzi csoportok.⁷² Az alföld és a hegyvidék találkozásánál a korábban letelepedett *dolinsnyák (síkevidéki) ruszinok* származásának beazonosítása már nehezebb feladat. Bonkáló Sándor azt valószínűsítette, hogy ők Podóliából és Volhíniából érkezhettek.⁷³

A kenézlevelek kibocsátása, tehát az ország peremterületeinek a szervezett telepítése még a 17. században is zajlott. A kenézek kiváltságait a Mária Terézia-féle úrbérende-

⁶⁶ Font Márta: A keresztény világ határán: a Kijevi Rusz. In: „*Ruszin voltam, vagyok, leszek...*” 21.

⁶⁷ Galícia.

⁶⁸ Voliny.

⁶⁹ Font: *A keresztény világ határán...* 22.

⁷⁰ Halics vagy Gácsország – Galícia magyarul használt neve.

⁷¹ Bonkáló: *A rutének...* 21.

⁷² Hodinka: *A munkácsi görögkatolikus püspökség története...* 73.

⁷³ Bonkáló: *A rutének...* 23.

A ruszinok betelepülése

zéssel eltörölték, néhány kivételtől eltekintve, amiket viszont 1848-ban felszámoltak.⁷⁴ A hegyvidékre a 17. századot követően is érkeztek ruszinok a Kárpátok keleti oldaláról. A 18. század folyamán a Tisza jobb partjának lakossága 320%-kal nőtt, amihez gyaníthatóan hozzájárult a ruszin betelepülés. Ez minden bizonnyal együtt járt az ország pereme felől az ország központi területei felé irányuló népmozgással is. A 20. század negyvenes éveiben végzett antropológiai kutatások pedig arra jutottak, hogy az akkori ruszinság nem a középkori, hanem a 18. században betelepült lakosság leszármazottja.⁷⁵

Bár a telepítések mélyebben benyúltak az ország területére, kolóniák, szórványok jöttek létre, azonban az etnikai jellegét megőrző összefüggő településterület megmaradt az északkelet-magyarországi vármegyék hegyvidéki területén. Az északi végponton Gömör és Torna vármegyék egykor ruszin lakosai a 17–18. század folyamán elszlovákosodtak.⁷⁶ A nyelvhatár már a 18 századra a keletebbre fekvő Zemplén vármegyébe (a mai Szlovákia területére) helyeződött át.⁷⁷ Nem terjedt tovább a településrendszerük az Alföld irányában sem (a mai Magyarország területére), noha ruszin jobbágyokat alkalmaztak alföldi robotra, illetve később a ruszinok vándoroltak ide idénymunkára. Az északkelet-magyarországi, határ menti vármegyéktől nyugatra, az Alföld felé eső Szabolcs és Szatmár vármegyék területére pedig egyes feltevések szerint a török veszély elmúltával elruszinosodott magyarok telepedtek vissza. Ezek a visszaköltözők igen gyorsan visszamagyarosodtak, a velük jött ruszinok pedig elmagyarosodtak.⁷⁸

Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyékből a ruszinok kisebb csoportját a 18. század közepén telepítették a Bánság és Bácska (a mai szerbiai Vajdaság) területére. Érzékeny veszteséget jelentett a 19–20. század fordulóján a nagyarányú kivándorlás a tengeren túlra. Magyarországról kb. 1,2 millió fő vándorolt ki az Amerikai Egyesült Államokba, a főbb kibocsátó központ éppen Északkelet-Magyarország volt. Arányaiban a magyarok kisebb számban vándoroltak ki, így a nemzetiségek, köztük a ruszinok szenvedtek érzékenyebb veszteségeket.⁷⁹

⁷⁴ Lehoczky: *Adalékok a kenézek intézményéhez...* 159–161.

⁷⁵ Kobály József: A kárpátaljai ruszinok. In: Ábrahám Barna – Gereben Ferenc – Stekovic Rita (szerk.): *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában*. PPKE BTK, Piliscsaba, 2003, 350.

⁷⁶ Paládi-Kovács Attila: Kárpát-ukrán telepek Észak-Magyarországon. In: Kunt Ernő – Szabadfalvi József – Viga Gyula (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1984, 129.

⁷⁷ Tamás Edit: A szlovák–magyar–ruszin nyelvhatár a történelmi Zemplén és Ung megyében. In: Katona Judit – Viga Gyula (szerk.): *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1996, 271–272.

⁷⁸ Udvari István: *Ruszinok a XVIII. században. Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok*. Bessenyei Kiadó, Nyíregyháza, 1992, 108–111.; Pirigyi István: *A magyarországi görögkatolikusok története*. I. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1990, 154.

⁷⁹ Bagdi Róbert: Bereg és Ung vármegye migrációtörténeti összehasonlítása 1899–1913 között. In: Demeter Gábor – Bagdi Róbert (szerk.): *Asszimiláció és migráció Északkelet-Magyarországon és a Partiumban 1715–1992*. Debrecen, 2009, /Studia Historico-Demographica Debrecina I./, 61–83.

A görögkatolikus egyház

A 20. század elején a magyar tudományosságban többször hangoztatott elképzelés volt az, hogy a ruszinok történelme tulajdonképpen csak egyháztörténet. Ez a kijelentés napjainkban semmiképp nem állja meg a helyét, mindazonáltal rávilágít arra, hogy mennyire jelentős volt az egyházak szerepe a magyar állam keleti szláv lakosságának életében. A keleti rítusú görögkatolikus egyház évszázadokon keresztül volt a ruszin lakosság legfontosabb szervezete, mely a pravoszlavizmus és a nyugati kereszténység között egyfajta kultúrhatárt képezett. Az egyházmegye papsága és tanítói jelentették a szűk ruszin értelmiséget, akik hozzájárultak a népi kultúra és az anyanyelv megőrzéséhez.⁸⁰ A vallás és etnikum összefüggése a 18–19. század fordulóján még általános érvényűnek tekinthető. A nyelvcsere folyamata a 19. század elején vette kezdetét. Az 1910-es népszámlálás idejére a ruszin és a görögkatolikus népesség száma közötti különbség eltávolodott egymástól, „kialakult” a görögkatolikus magyarság, Északkelet-Magyarországon a magyar lakosság körében leginkább elterjedt református vallás követői arányának stagnálása vagy csökkenése mellett.⁸¹ Pont ellentétes folyamat játszódott le, mint Galíciában, ahol a ruszinok nemzeti ébredése az ukrán eszme terjedésével valósult meg, s a kialakuló ukránságnak a görögkatolikus egyház a nemzeti egyháza lett.⁸²

A keleti kereszténységgel a magyarság hamarabb ismerkedett meg, mint a nyugattal. A vándorló magyarság kapcsolatba került a bizánci kereszténységgel, a Kárpát-medencében pedig régészeti leletek tanúskodnak a keleti szertartású kereszténység jelenlétéről. A honfoglalást követően a magyar elitből többen is bizánci rítusban keresztelkedtek, sőt, az erdélyi Gyula a 10. század derekán még egy missziós püspököt is hozott magával, aki Csanád megyében berendezett központjában szervezte a keleti kereszténység terjesztését. Erről néhány, a bizánci egyházban népszerű szentek tiszteletére épült templom is tanúskodik.⁸³

Az államalapítás folyamatában azonban már a nyugati kereszténység vált kizárólagossá. Géza fejedelem és I. István is Rómából hívott hittérítőket. Államalapító királyunk Rómából kapott koronát, és megszervezte a római katolikus püspökségeket szerte az országban. Mindazonáltal a bizánci kapcsolat az Árpádok idején nem merült

⁸⁰ Fedinec Csilla: Az ungvári görögkatolikus tanítóképző kultúrmissziója az észak-keleti Felvidéken. In: *A magyar művelődés és a kereszténység. IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus*. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptorum, Budapest–Szeged, 1998, 1813–1819.

⁸¹ Keményfi Róbert: Térbeli mozgáspályák, migrációs vallási jelenségek geográfiai vizsgálata. In: Novák László Ferenc (szerk.): *Tradicionális migráció és kereskedelem az Alföldön*. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nagykovács, 2008, /Az Arany János Múzeum Közleményei 11./, 585–584.

⁸² Jean-Paul Himka: *Religion and Nationality in Western Ukraine*. McGill-Queen's University Press, Montreal, Kingston, 1999, 6.

⁸³ Janka György: Bizánci keresztény magyarok a középkorban – magyar görögkatolikusok a munkácsi egyházmegyében. In: Kiss Ottóné Szoták Nóra – Lesku János – Kaczur Zsolt (szerk.): *A Nyírkarászji Görögkatolikus Egyházközség történetének emlékkönyve a kőtemplom felszentelésének 200. évfordulójára*. Örökségünk Könyvkiadó, 2018, 7.

A görögkatolikus egyház

feledésbe, I. András és Géza királyunk is bizánci császároktól kapott koronát. Több Árpád-házi uralkodónk alapított keleti rítusú kolostort, vagy támogatott már meglévőket. A nyugati egyház dominanciáján azonban ez nem változtatott. Még a Konstantinápolyban nevelkedett és keleti szertartás szerint élő III. Béla is a nyugati egyház mellett kötelezte el magát. A 13. századra a keleti szertartású kolostorok megszűnése általánossá vált, pusztulásukat a tartárjárás tette teljessé.⁸⁴

A tatárjárást követően a vlach (oláh) és a rutén betelepülés azonban újra megerősítette a keleti szertartásúak létszámát. A több hullámban érkező ruszinság egyházilag nem volt megszervezve, ortodox mivoltuk miatt az új hazában kereszténynek sem tartották őket. Papjaik az úgynevezett batykók voltak, akiknek papi működését a földesurak több ízben is engedélyezték ugyan, ám jobbágyok maradtak, robottal és adófizetéssel tartoztak uraiknak. Az egyházi központjaik így is ki tudtak alakulni a 14–15. század folyamán, a ruszin püspökök székhelyévé pedig a munkácsi-csernekhegyi kolostor vált.⁸⁵ A munkácsi egyházközpont kialakulásának pontos ideje a múlt homályába vész. Hodinka Antal arra jutott, hogy vélhetően a 15. század második felében történt meg. Az első azonosított hiteles említés egy Mátyás király által 1458-ban kiadott oklevélben szerepel.⁸⁶ A püspökség kanonizálására azonban nem került sor, elsősorban politikai okok miatt: a magyar uralkodók nem kívánták a keleti keresztények súlyának növekedését egy önálló egyházmegye felállításával elősegíteni.⁸⁷ A 16. századtól a központi hatalom gyengülése és a reformáció terjedése is új helyzetet teremtett a ruszin egyházszerkezet körül. Egyre inkább növekedett a földesurak befolyása, akik ha esetleg a reformáció mellett döntöttek, gyakorta kísérelték meg csökkenteni a püspökség jogkörét. Erről nagy számban tanúskodnak azok az oltalomlevelek, melyeket a munkácsi püspököknek a magyar királyok, később a kassai kapitányok adtak ki.⁸⁸

A 17. századtól az ellenreformáció és a rekatolizáció erősödésével a munkácsi püspökség helyzetének rendezésére az unió kínálkozott lehetőségként. Az unió kísérletének már voltak előzményei. Az 1054-es egyházszakadást követően 1439-ben Firenzében történt az első egyesülési kísérlet, ami azonban nem bizonyult tartósnak, elvei viszont megalapozták a későbbi hasonló kezdeményezéseket. Az első, immáron megszilárdulni képes unió 1596-ban Bresztben kötött, ahol a Rzeczpospolita területén élő ortodox hívek római főség alá kerültek. Északkelet-Magyarországon először Homonnai Drugeth György a zempléni és ungi birtokain kívánta pápai főség alá vonni a keleti rítusú ruszin jobbágyokat. Azonban az 1614-es krasznibrodai unió-kísérlet vér-

⁸⁴ Uo.

⁸⁵ Molnár Ferenc: A magyarországi ruszin egyházszerkezet kialakulása és fejlődése. Az ungvári unió. In: *„Ruszin voltam, vagyok, leszek...”* 66.

⁸⁶ Végheő Tamás: *„... mint igaz egyházi ember”. A történelmi Munkácsi Egyházmegye görögkatolikus egyházának létrejötte és 17. századi fejlődése.* Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2011, /Collectanea Athanasiana I./, 13.

⁸⁷ Uo. 15.

⁸⁸ Molnár: *A magyarországi ruszin egyházszerkezet kialakulása...* 70.

ontással végződött.⁸⁹ Néhány évvel később Taraszovics Bazil munkácsi püspök kísérlését azonban már siker koronázta. 1646 tavaszán Ungváron 63 ortodox pap fogadta el a katolikus hitvallást. A püspökség egész területén elterjedt az unió a következő évtizedekben: 1664-ben Munkácson is megtörtént az egyesülés szimbolikus eseménye, majd 1721-ben Máramarosban is.

A magyarországi keleti rítusúak pápai főség alá kerülése több szakaszban történt. E folyamat a délszlávok 1611-es márcsai, az 1630-as zsumberaki unióval, valamint a komáromi rácok és a szerémségi dunántúli délszlávok 17. század végi uniójával vált teljessé. Az unitus egyház létrejött Erdélyben az örmények körében vette kezdetét. Az erdélyi románok uniója előbb az 1701-es gyulafehérvári, majd az 1765-ös nagyváradi unióval vált teljessé.⁹⁰

Az egyesülés ügye természetesen legalább annyira volt politikai kérdés, mint egyházi. A korszakban így több kritika is megfogalmazódott az egységtörekvésekkel kapcsolatban. Voltak, akik úgy vélték, az uniókat leginkább a papok azon vágya tette lehetővé, hogy kilépjének a jobbágsorból. Másokban az a félelem fogalmazódott meg, hogy az egység létrehozásának célja a magyarosítás és a latinizáció volt.⁹¹

Az uniót követően mozgalmas évtizedek vártak a munkácsi püspökségre. A püspöki szék elfoglalásának kérdése az épp aktuális regionális hatalom, valamint Bécs és Róma közötti viták tárgyát képezte. A 18. század elején II. Rákóczi Ferenc, I. József király, valamint XI. Kelemen pápa is magának tulajdonította a püspökkinevezés jogát.⁹² A Rákóczi-szabadságharcot (1703–1711) követően Bécsnek és Rómának sikerült egyezsége jutnia a püspök kinevezését illetően, azonban a munkácsi püspökség továbbra sem szerveződött önálló egyházmegyévé, az Egri Egyházmegye fennhatósága alatt maradt.⁹³ A 18. század folyamán az Eger és Munkács közötti feszültség folyamatos volt. Az egri és a munkácsi főpapok közötti ellenséges viszony a század hatvanas éveire a politikai hatalom számára is kellemetlenné vált. A növekvő adók és a romló gazdasági terhek hozzájárultak a skizmatikus mozgalom megjelenéséhez, amelynek ellensúlyozását nehezítette a fentebb említett rossz viszony. A nézeteltéréseket megelőzve, annak érdekében, hogy a helyzet további romboló hatását megfékezze, Mária Terézia 1766-ban arra kérte XIII. Kelemen pápát, hogy hozza létre a munkácsi egyházmegyét.⁹⁴ A pápa, az egri püspök tiltakozásával egyetértően, visszautasította az uralkodónő kérését. Bécs azonban nem tett le az önálló görögkatolikus egyházmegye létrehozásának tervéről. Mária Terézia újabb, 1770-es kérése az új pápánál, XIV. Kelemennél meghallgatásra talált, és 1771-ben Róma kanonizálta a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegyét.

⁸⁹ Godzsák Attila: A Szent Miklós Magyarországi Uniók Szövetsége. *Egyháztörténeti Szemle*, 2017. 1. sz. 22.

⁹⁰ Uo. 23.

⁹¹ Janka: *Bizánci keresztény magyarok...* 9.

⁹² Molnár: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye...* 43–44.

⁹³ Uo. 46.

⁹⁴ Uo. 50.

A görögkatolikus egyház

Az Egyházmegye első püspöke Bradács János lett, aki egy évig sem tölthette be posztját, halálát követően 1772-ben Bacsinszky Andrászt nevezte ki Mária Terézia püspökké.⁹⁵ Bacsinszkyra várt az új egyházmegye működése alapjainak lefektetése. 1775-ben áthelyezte a püspökség székhelyét Munkácsról Ungvárra, ahol a megszüntetett jezsuita rend ingatlanjainak átvételével alakította ki az egyházmegye központját. Az ungvári várnegyedben lévő jezsuita templomot görögkatolikus székesegyházzá alakították át, a rendházból pedig püspöki palotát hoztak létre. Bacsinszkyknak elvitathatatlanok az érdemei a ruszin művelődés fejlesztése szempontjából is. Kivette a részét a bécsi Barbareum, a görögkatolikus főszeminárium létrehozásából, ahova a galíciai és az északkelet-magyarországi rutén papnövendékeket is befogadta. A Barbareum megszűnése után elérte, hogy egyházmegyéjének papjai (a galíciai) Lembergben tanulhassanak. Bacsinszky András alapította 1793-ban a tanítóképzőt Ungváron, mely a ruszin művelődés egyik legfontosabb intézménye lett.⁹⁶

A Munkácsi Egyházmegye megalakulását követően tizenhárom vármegyében bírt egyházi joghatósággal. A hatalmas kiterjedésű egyházmegye irányításának racionalizálása céljából előbb hat vármegyére kiterjedő helynökséget hoztak létre Eperjesen, amelyet I. Ferenc főkegyúri jogával élve 1816-ban egyházmegyei rangra emelt. Az Eperjesi Görögkatolikus Egyházmegye kanonizálása majd csak 1818-ban történt meg.⁹⁷ Ezzel létrejött a munkácsi mellett a második ószláv liturgikus nyelvű görögkatolikus egyházszerkezet Magyarországon. Ezekon kívül a 19. században a Magyar Királyságban három román liturgikus nyelvű egyházmegye is létezett, a gyulafehérvár-fogarasi, a szamosújvári és a nagyváradi.⁹⁸ A 19. század folyamán vált nyilvánvalóvá, hogy a görögkatolikus egyházmegyéknek kiemelt fontosságuk volt a többségében nemzetiségi híveik és az államhatalom kedvező viszonyának fenntartásában. Az eperjesi és a munkácsi egyházmegye papsága egyaránt a ruszinság igen szűk elitjének túlnyomó részét alkotta. A rendkívül tradicionális ruszin lakosság körében komoly tekintélynek örvendtek a görögkatolikus egyház képviselői. A klérusnak a hívekkel való kapcsolata gyakorta vált kiemelten fontossá a politikai szereplők számára is. 1848–1849-ben a munkácsi püspökség végig támogatta a magyar szabadságharc ügyét. Papjaik nemcsak a verhovinai ruszinok, de a fennhatóságuk alá tartozó román hívek pacifikálásában is részt vettek.⁹⁹ Ez a fontos szerep természetesen kihatott az egyházi vezetők államhatalommal szembeni alkupozícióira. Sikerült elérni a szabadságharc alatt a kongrua biz-

⁹⁵ Bendász Dániel: Bacsinszky András és a Munkácsi Egyházmegye kánoni felállítása. In: Végheő Tamás (szerk.): *Bacsinszky András munkácsi püspöke*. Nyíregyháza, 2014, /Collectanea Athanasiana I, Studia 6./, 59.

⁹⁶ Molnár: *A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye...* 54.

⁹⁷ Pirigy István: *A magyarországi görögkatolikusok története*. II. k. Görögkatolikus Hittudományi Főiskola. Nyíregyháza, 1990, 76.

⁹⁸ Végheő Tamás: A Hajdúdorogi Főegyházmegye rövid története. In: *A Nyírkarászi Görögkatolikus Egyházközség történetének emlékkönyve...* 14.

⁹⁹ Molnár Ferenc: *A Munkácsi Egyházmegye 1848–1849-ben. Tanulmányok és kronológia*. Nyíregyháza, 2014, /Collectanea Athanasiana I, Studia 7./, 34–37.

tosítását, az Ungvár központú görögkatolikus érsekség felállítását azonban nem támogatta sem a magyar, sem a forradalom és szabadságharc bukása után visszarendeződő Habsburg-hatalom.¹⁰⁰

A szabadságharc után a hatvanas évek elejéig bizalmatlanság volt megfigyelhető a Habsburg-udvar és a Munkácsi Egyházmegye között. Popovics Bazil püspököt évekig tartották házi őrizetben.¹⁰¹ A politikai változások hatására 1863-ban Popovics I. Ferenc Józseftől valóságos belső titkos tanácsosi kinevezést kapott. Életének egyik utolsó intézkedéseként Popovics püspök Gaganecz József eperjesi püspökkel 1864-ben megalapította a Szent Bazil Társulatot. A társulat célja az eperjesi és a munkácsi egyházmegyékben élő ruszinok művelődésének előmozdítása volt. Az 1902-ben feloszlott társulat főleg működésének kezdetén igen jelentős eredményeket ért el, elsősorban folyóirat- és könyvkiadás tekintetében.¹⁰² Ismert, hogy ezek a művelődésfejlesztő törekvések leginkább a ruszinok szűk elitjének körében éreztették a hatásukat.

A hegyvidéki megyék ruszinjainak mind művelődési, mind gazdasági helyzete elkeserítő volt a 19. század végére. Az 1892-ben püspökké szentelt Firczák Gyula kísérletet tett sanyarú sorban lévő hívei helyzetének javítására. 1897-ben a ruszinok lakta megyék tizennégy országgyűlési képviselőjével¹⁰³ közösen memorandumot nyújtott be a magyar miniszterelnöknek, Bánffy Dezsőnek *Emlékirat az északkeleti Kárpátok közt és alján lakó ruthén nyelvű nép szellemi és anyagi viszonyainak elősegítése és felvirágoztatása tárgyában* címmel. Az emlékirat hatására indult akció a ruszinok lakta területek gazdasági felemelését hivatott szolgálni, bár mögöttes politikai céltzatoktól sem volt mentes.¹⁰⁴ A gazdaságfejlesztési program főként az első világháború kitörése s annak kedvezőtlen gazdasági hatásai, valamint következményei miatt nem tudott hosszú távú sikereket elérni. Működtetésében azonban a görögkatolikus papság is kivette a részét, hisz több, a hegyvidéken létrehozott hitelszövetkezetet a helyi lelképásztor vezetett.¹⁰⁵

Firczák Gyula püspöksége idején jelent meg intenzíven a 20. század első éveiben a skizmatikus mozgalom a görögkatolikusok körében. A skizmatikusok elsősorban a ruszinok szociális és gazdasági elégedetlenségének talaján tudták megnyerni a munkácsi egyházmegye ruszinjait az ortodoxiára való áttérésre. Az 1903-tól kezdődő áttérési kísérletek Máramaros vármegyében ugyan a görögkatolikus egyház pozícióit lényegesen nem tudták meggyengíteni, azonban a magyar vezetés reakciója a jelen-

¹⁰⁰ Uő: A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye... 151–152.

¹⁰¹ Pirigyi: *A magyarországi görögkatolikusok története* II... 64.

¹⁰² *Magyar Katolikus Lexikon*: Szent Bazil Társulat. <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szent%20Bazil%20T%20C3%A1rsulat.html> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

¹⁰³ A mindenkori képviselők névsora it lásd Vehes Mikola et al.: *Хроніка Закарпаття 1867–2010 / Kárpátalja évszámokban 1867–2010*. Hoverla, Ungvár, 2011.

¹⁰⁴ Erről részletesen lásd Bányai Viktória – Fedinec Csilla – Komoróczy Szonja Ráhel (szerk.): *Zsidók Kárpátalján. Történelem és örökség*. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013, 109–119.

¹⁰⁵ Braun László: *Hitelszövetkezetek a hegyvidéki kirendeltség keretében 1898–1910 között*. PoliPrint Kft. Ungvár, 2011, 30.

A görögkatolikus egyház

ségre, illetve a hosszan elnyúló, 1914-ben befejeződő máramarosi per visszhangja az első világháború végéig hatással volt egyrészt a magyar nemzetiségi politika nemzetközi megítélésére, másrészt a görögkatolikus egyház és hívei viszonyára.¹⁰⁶

A magyarországi görögkatolikusok történetének fontos epizódja volt a Hajdúdorogi Egyházmegye felállítása. Az addig ószláv és román liturgiai nyelvű egyházmegyékben élő elmagyarosodott lakosság számára már Popovics Bazil kilátásba helyezte a magyar nyelvű liturgia bevezetését 1863-ban.¹⁰⁷ A magyar görögkatolikusok által lakott legnagyobb egyházközségben, Hajdúdorogban 1873-ban külhelynökség jött létre, és megkezdődött a liturgikus könyvek magyarra fordítása. Önálló egyházmegyévé azonban csak 1912-ben válhatott a hajdúdorogi. A munkácsi, eperjesi, nagyvárad, gyulafehérvár-fogarasi, szamosújvári és esztergomi egyházmegyékből 162 egyházközség került az új egyházmegyéhez. Az első püspök, Miklósy István az egyházmegye ideiglenes központjául előbb Debrecent, majd az 1914-es tragikus bombamerénylet¹⁰⁸ követően Nyíregyházát jelölte ki.¹⁰⁹ Az új egyházkormányzati egység felállításához Róma csak feltételekkel járult hozzá: a liturgikus nyelv az ógörög lehetett, mellette a magyar csak olyan mértékben, mint a katolikus egyházban a latin.¹¹⁰

Az első világháború a magyarországi görögkatolikusok számára is sok változást hozott. A világháború alatt a ruszin lakosság hangulatának nem kedvezett, hogy viszonytagságokkal terhes években kísérelték meg a cirill betűs írás kiszorítását és a latin betűs írásnak a ruszinok körében való meghonosítását, valamint a Julián-naptárról a Gergely-naptárra való áttérést. Ezek az intézkedések a Munkácsi Egyházmegye területén feszültségeket szültek, kivitelezésük nem sikerült.¹¹¹ A görögkatolikus papságnak a világháború kezdetétől ismét fontos szerepe volt a nemzetiségi lakosság hangulatának befolyásolásában. Különösen aktív tevékenységet és a hívek körében kifejtett magyarbarát propagandát várt el papjaitól Papp Antal munkácsi püspök. Az ő erőfeszítései a világháború végén a magyar állam integritásának megőrzése érdekében is jelentősnek mondhatók. Kezdeményezésére jött létre 1918 novemberében az egyetlen olyan ruszin nemzeti tanács, amely Magyarország kötelékében maradásra szólította fel a ruszin lakosságot.¹¹² Ismert, hogy ennek valódi hatása a határok meghúzására az első világháborút követően nem volt.

¹⁰⁶ Gönczi Andrea: *Ruszin skizmatikus mozgalom a XX. század elején*. PoliPrint – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvár–Beregszász, 2007, 16.

¹⁰⁷ Pirigy: *A magyarországi görögkatolikusok története* II... 64.

¹⁰⁸ Topor István: A debreceni pokolgépes merénylet – 1914. február 23. *Napi Történelmi Forrás*, 2017. 03. 28. <https://ntf.hu/index.php/2017/03/28/a-debreceni-pokolgepes-merenylet-1914-februar-23/> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

¹⁰⁹ Végheő: *A Hajdúdorogi Főegyházmegye rövid története*... 15.

¹¹⁰ Uo. 17.

¹¹¹ Paul Robert Magocsi: *The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus' 1848–1948*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts – London, England, 1978, 72.

¹¹² Szakál Imre: „Rend, fegyelem, összetartás, s nem lesz panasz többé a Kárpátok bérei között”. *Iratok Ruszka Krajna történetéhez (1918–1919)*. RIK-U, Beregszász–Ungvár, 2018, 23–24.

Ruszinok és ukránok hazánkban: identitás, nyelv, történelem

A korábbi magyarországi görögkatolikus egyházmegyék 1919-től három ország, Románia, Csehszlovákia és Magyarország kötelékébe kerültek. A trianoni Magyarországon maradt görögkatolikus egyházközségek nagy része a Hajdúdorogi Egyházmegye részét képezték. XI. Piusz pápa 1924-ben hozta létre a Miskolci Apostoli Exarchátust, amely az eperjesi és a munkácsi egyházmegyék Magyarországon maradt egyházközségeit foglalta magába. Az exarchátus vezetője az a Papp Antal lett, akit a csehszlovák hatóságok kiutasítottak a köztársaságból. A trianoni veszteséggel jelentősen csökkent a görögkatolikusok súlya Magyarországon. Az ország népességén belüli számarányuk az addigi tíz százalékról kettőre zsugorodott. Monostoraiból is csak egy, a máriapócsi maradt magyar területen.¹¹³

A Csehszlovákiához került görögkatolikus egyházmegyék helyzete is jelentősen megváltozott. Az új köztársaság vezetésének a Munkácsi Egyházmegyével volt élesebb a viszonya. Papp Antalt, aki az államfordulat idején aktív tevékenységet fejtett ki egyházmegyéjének magyar fennhatóság alatt tartása érdekében, 1924-ben kiutasították az országból. Őt a korszakban Gebé Péter, majd Sztojka Sándor követte. A csehszlovák kormány és a Vatikán egyezménye alapján mind a munkácsi, mind az eperjesi egyházmegyék kikerültek az esztergomi érsek fennhatósága alól, s az Apostoli Szentszék kormányozta mindkettőt 1939-ig.¹¹⁴ A csehszlovák hatalom a magyarral szemben nem akadályozta a skizmatikus mozgalmat, ennek következtében a két világháború között a csehszlovákiai görögkatolikus egyház jelentősen veszített pozícióiból, a pravoszláv pedig megerősödött. A pravoszláv egyházat bizonyos megfontolásokból az 1938-ban és 1939-ben visszatérő magyar hatalom sem korlátozta.

A második világháború után a görögkatolikusok helyzete eltérő mértékben, de mindenhol válságossá vált. Míg Magyarországon államilag engedélyezték a görögkatolikus egyház működését, szoros felügyelet mellett, addig a Szovjetunióban tiltás, üldözés és folyamatos zaklatás mellett illegalitásba kényszerültek.¹¹⁵ A szovjet hatalom megjelenésétől kezdve a munkácsi egyházmegye felszámolására törekedett. 1946-ban meggyilkolták Romzsa Tódor püspököt, aki elutasította az ortodox egyházhoz való csatlakozást. Hasonló sors, esetleg munkatábor és börtön várt azokra a papokra, akik elutasították az ortodoxiát. Az egyházmegyéjét végül 1949-ben felszámolták, a Munkácsi Egyházmegye így négy évtizedre katakombá-egyházzá alakult. 1989 után az újraelakuló egyházmegyének Róma jóvoltából napjainkig sikerült megőrizni mind a lebergi, mind a kijevei központú görögkatolikus egyháztól való függetlenségét.¹¹⁶

¹¹³ Véghseő Tamás: *A Hajdúdorogi Főegyházmegye rövid története...* 15.

¹¹⁴ Fedinec Csilla: Iskola és egyház. Magyar kultúra a két világháború közötti időszakban. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Argumentum, Budapest. 2010, 128.

¹¹⁵ Véghseő Tamás: Útkeresés kényszerpályák között: görögkatolikusok Magyarországon és Ukrajnában 1945 után. In: Balogh Margit (szerk.): *Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2008, 290.

¹¹⁶ Uo. 292.

A nemzeti ébredés

Magyarországon a görögkatolikus egyháznak az állambiztonság szigorú, az egyházi élet minden szegmensét átható ellenőrzése alatt 1945 után is sikerült működni. Bár iskoláit államosították, feloszlatták a szerzetesrendeket, de a kényszerű helyzetben is tudtak eredményeket elérni. Ilyen volt a Nyíregyházán működő papnevelő intézet és hittudományi főiskola létrehozása.¹¹⁷ 1968-ban a Szentszék a hajdúdorogi püspök fennhatóságát egész Magyarországra kiterjesztette. A rendszerváltás meghozta a lehetőséget mind a Hajdúdorogi Egyházmegye, mind a Miskolci Apostoli Kormányosság fejlődésére. Újra egyházi oktatási intézményeket hozhattak létre, új ingatlanokkal bővültek, és több új egyházközség szerveződött. 2015-ben pedig Ferenc pápa létrehozta a Magyarországi Görögkatolikus Sajátjogú Metropolitai Egyházat, ami a magyarországi görögkatolikusok számára történelmi jelentőségű előrelépés.¹¹⁸ A fejlődést igazgatási átalakítás is követte. A görögkatolikus metropólia alá napjainkban három egyházmegye – a hajdúdorogi, a miskolci és a nyíregyházi – tartozik. A 2011-es népszámlálás adatai szerint 179 176 görögkatolikus élt Magyarországon, akik közül 1777-en vallották magukat ruszinnak, 1109-en pedig ukránnak.¹¹⁹

A nemzeti ébredés

A Habsburg Birodalomban a nyelvkérdés a 18. század végétől kezdett átpolitizálódni, korábban a nyelvi sokféleség nem jelentett politikai nehézséget. A dinasztia tagjai számos nyelvet tanultak és beszéltek, Szent István intelme – az egy nyelvű és egy szokású ország gyenge és esendő – olyan toposz volt, amit az osztrákok is ismertek.¹²⁰ Egy élő nyelvnek a többi fölé kerekedése a 18. században zajlott le. II. József a németet 1784-ben tette hivatalossá, hangsúlyozva, hogy nem saját kényelme érdekében, mint-hogy latinul is elég jól kifejezi magát.¹²¹ Az egységes birodalmi nyelv bevezetése a centralizációt, illetve a különböző nyelvű és nemzetiségű tartományok hatékonyabb irányítását és közigazgatását hivatott szolgálni.¹²²

A magyar nemesi nemzet válaszul megkezdte fél évszázados, sikerrel záródó küzdelmét a magyar nyelv hivatalossá tételéért. Az 1844. évi II. tc. rendelte el a magyar nyelv teljes körű használatát, hat év türelmi időt szabva Horvátország számára. Ugyanakkor az országban használatos többi nyelvről nem esett szó. Nem utaltak semmilyen módon a nemzetiségekre az 1848-as törvények sem. Az 1849. július 28-án elfogadott nemzetiségi törvény fenntartotta a magyar nyelv államnyelvi státusát (a magyar maradt az országgyűlés, a törvénykezés és a közigazgatás nyelve), de községi, iskolai, egyházi

¹¹⁷ Uo.

¹¹⁸ Uő: *A Hajdúdorogi Főegyházmegye rövid története...* 17.

¹¹⁹ Népszámlálás 2011. Vallás, felekezet. Központi Statisztikai Hivatal. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_vallas (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

¹²⁰ R. J. W. Evans: *Nyelv és államépítés: a Habsburg Monarchia esete* (Robert A. Kann-émlékelőadás). *Aetas*, 2006. 4. sz. 183.

¹²¹ Uo. 185–187.

¹²² Nagy Noémi: *A hatalom nyelve, a nyelv hatalma*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 126–128.

és anyakönyvezési szinten engedélyezte a nemzetiségi nyelvek használatát. A törvény végrehajtására azonban – a szabadságharc leverése miatt – már nem kerülhetett sor.¹²³ A forradalom után törekedtek arra, hogy a helyi hivatalok alkalmazzák a helyi lakosság anyanyelvét is. Azonban az utasítás és a szándék ehhez nem mindig volt elegendő: a hivatalnok sokszor saját beszélt nyelvét tartotta elsődlegesnek, bizonyos nyelvek esetében pedig nem létezett egységes nyelvi norma („hivatali nyelv”) – ilyen volt a ruszin mellett ekkor még a szlovák és a román is. Ezzel együtt problémát jelentett az analfabetizmus a lakosság körében, de a cirill betűk használata is. A hivatalok nyelve 1850-től kezdve – a magyar helyett – ismét a német lett.¹²⁴ Ez volt az utolsó próbálkozás, amikor egy nyelven próbálták meg kormányozni a birodalmat. Azonban rövidesen megmutatkozott a rendszer kivételesen konfrontatív jellege.¹²⁵

Az országgyűlésben a nemzetiségi kérdés 1861-től vált kiemeltté a szerb és a szlovák mozgolódás hatására, illetve azután, hogy az 1860. évi októberi diplomával az uralkodó egyértelművé tette, Magyarországon is szükséges a nemzetiségi egyenjogúság intézményesítése.¹²⁶ Az októberi diploma kíséretében az uralkodó a magyarországi hivatalok nyelveként a magyart írta elő, de kinyilvánította azt is, hogy a községek a belső ügyeiket, az iskolákban az oktatás nyelvét maguk határozhatják meg, az állampolgárok a saját nyelvükön fordulhatnak az állami hivatalokhoz.¹²⁷

A kisebbségek számára a magyar politikum területi önállóságot – területi (politikai) autonómiát nem, hanem csakis nyelvi-kulturális alapjogok biztosítását tartotta elképzelhetőnek „a magyar állam történelmi fogalmának megfelelő egységes és oszthatatlan magyar nemzet” keretében.¹²⁸ Az országgyűlés nemzetiségi képviselői „az országban lakó minden népek” nevesített felsorolását, s azok „egyenjogú nemzetiségként” való meghatározását javasolták. Ezzel szemben az 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában az „oszthatatlan, egységes magyar nemzetet” kodifikálta, a nemzetiségek esetében a kollektív jogok helyett egyéni jogokra hagyatkozott.¹²⁹ A törvénycikk címében a nemzetiségi egyenjogúság szerepel, azonban a jogszabály szinte kizárólag a nyelvhasználatról foglalkozik: megállapítja, hogy az egyetlen hivatalos nyelv a magyar, illetve szabályozza „az országban divatozó különféle nyelvek hivatalos hasz-

¹²³ Uo. 169.; Csernicskó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek. Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2013. 64.

¹²⁴ Deák Ágnes: *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus: 1849–1867*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2009, 37.

¹²⁵ Evans: *Nyelv és államépítés*, 192.

¹²⁶ Nagy Mariann: *Közös haza vagy magyar ország? A soknemzetiségű ország realitásai és mítoszai*. In: Szarka László (szerk.): *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938)*. Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2017, 139–157.

¹²⁷ Deák: *Polgári átalakulás...* 77–78.

¹²⁸ Vasas Géza: *Magyar nemzetfelfogások a dualizmus korában*. 1. r. *Magyar Szemle*, 2001. 1–2. sz. 99–128.

¹²⁹ Szarka László: *Elmaradt nemzetiségi kiegyezés(ek)*. *Magyar Tudomány*, 2017. 12. sz. 1575.

A nemzeti ébredés

nálatát”, azaz az egyes nemzetiségeket elsősorban nyelvükkel definiálta, így tulajdonképpen nyelvtörvényről van szó.¹³⁰

Ettől az Osztrák Császárság gyakorlata eltért.¹³¹ Ez azt jelenti, hogy az Osztrák–Magyar Monarchián belül a birodalom egységei közötti határok nagy jelentőséggel bírtak nyelvpolitikai tekintetben.¹³² Az 1867-es decemberi alkotmány, többek között, hivatali nyelvvé tette a ruszint – a lengyelrel együtt – Galíciában és – a románnal együtt – Bukovinában. A szabályozás jogilag rögzítette a létező többnyelvű közigazgatási gyakorlatot. Igazi újdonsága a jogérvényesítési garancia beépítése volt: nemzetiségi-nyelvi jogsérelem esetén bírósághoz lehetett fordulni. Az 1861-es pátenssel a birodalmi tanácsban a képviselők saját anyanyelvükön szólalhattak fel, bár 1917-ig¹³³ a jegyzőkönyvekbe csak a német nyelvű felszólalások kerültek be. 1866-tól Galíciában az országos törvényeket németül, ruszinul és lengyelül is kiadták.¹³⁴

A dualizmus kori népszámlálások adatai szerint a Magyar Királyság lakosságának alig fele volt magyar anyanyelvű. A román, a német, a szlovák, a horvát és a szerb közösség után következtek számosság tekintetében az össznépesség 2,5%-át kitevő ruszin anyanyelvűek. Ez a népesség kompakt módon a Magyarország Galíciával határos északkeleti határai mentén elterülő vármegyékben élt – alapvetően Zemplénben, Ungban, Beregben, Ugocsában és Máramarosban.

Magyarországon a kiegyezéssel a politikai gondolkodásban fontossá vált a magyarság számbeli fölényének elérése, amelynek egyik legfontosabb eszköze volt az iskolaügy. A 19. század vége felé azzal indokolták az egyre nagyobb mértékű beavatkozást a nemzetiségi oktatásügybe, hogy Magyarország minden polgárának érdeke az államnyelv megtanulása, mivel az elősegíti a társadalmi érvényesülését. A 19–20. század fordulójától a magyarosító törekvések fokozatosan szorították vissza az adott korszakban a szláv lakosság nyelvének használatát az oktatásban.¹³⁵

A kiegyezés után az 1868. évi XXXVIII. tc. biztosította a felekezeti iskolák alapításának és fenntartásának jogát, amelynek révén egyebek között a ruszin gyermekek számára nemzeti egyházuk, a görögkatolikus felekezet gondoskodott az elemi oktatási rendszer

¹³⁰ Lásd többek között Andrassy György: Hány hivatalos nyelve volt Magyarországnak az 1868. évi XLIV. tc. szerint? *Jogtörténeti Szemle*, 2017. 3. sz. 4.; Uő: A magyar nyelv és a magyar nyelvű közösség jogi helyzete. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017, 69–70.; Nagy Noémi: A nemzetiségi törvény kétes öröksége: Adalékok a dualizmuskori magyar nyelv-joghoz. *Jogtörténeti Szemle*, 2017. 3. sz. 71.

¹³¹ Nagy: *A hatalom nyelve...* 169.

¹³² Michael Moser: Rusyn: A New–Old Language In-between Nations and States. In: Tomasz Kamusella – Motoki Nomachi – Catherine Gibson (eds.): *The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities and Borders*. Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, New York, 2016, 124–139.; Csernicskó István: *Fények és árnyak Kárpátalja nyelvi tájképéből*. Autdor-Shark, Ungvár, 2019, 17–18.

¹³³ Evans: *Nyelv és államépítés*, 194.

¹³⁴ Nagy: *A hatalom nyelve...* 143–144.

¹³⁵ P. H. Van der Plank: Effects of Habsburg educational policies measured by census statistics. *Jezikoslovlje*, 2012. 2. sz. 373–393.

létrehozásáról. A magyar államnyelvet ekkor még az elemi iskolákban tantárgyként sem kellett oktatni. Azután az 1879. évi XVIII. tc. a népiskolákban, az 1883. évi XXX. tc. a nemzetiségi középiskolákban tette kötelezővé a magyar nyelv és irodalom tanítását, az 1891. évi XV. tc. pedig a kisdudóvokban írta elő, hogy a nem magyar anyanyelvű gyerekeket meg kell ismertetni az államnyelvvél, azaz a magyarral.¹³⁶

Az ezeréves államalapítás (1896) fényes méltatása kapcsán az úgynevezett millenniumi iskolaakció keretében nagy számban hoztak létre magyar tannyelvű állami iskolákat, különösen a nemzeti szempontból „veszélyeztetettnek” minősített nyelvhatárokon. Az ezeréves államalapítás, a millenniumi ünnepek éveiben általánossá vált az a meggyőződés, hogy a magyar tannyelvű állami iskolák tudatos telepítésével lehet a leghatékonyabban szolgálni a magyar nemzet- és állameszme egyre inkább asszimilációs törekvésekhez kötődő célkitűzéseit.

A 20. század elején tovább romlott a nemzetiségi oktatásügy helyzete Magyarországon. 1907–1908-ban a vallás és közoktatásügyi miniszterről, Apponyi Albertről *Lex Apponyi*nak elnevezett iskolai törvénycsoportot fogadtak el. Ezek közül a nem állami elemi iskolák jogviszonyairól szóló 1907. évi XXVII. tc. váltotta ki a legtöbb vitát. A törvény egybekapcsolta az állami szerepvállalást az állami befolyásolás és az állami ellenőrzés eszközeivel. A nem magyar többségű vidékek közül a legkevesebb gondot éppen a ruszin vidék jelentette, ahol a korabeli jelentések szerint „a magyar beszéd tanításában” elért öröndetes eredményeknek köszönhetően a gyermekeket sikerrel terelték át a felekezeti iskolákból az ingyenes állami népiskolákba.¹³⁷

A magyarországi nemzetiségek több-kevesebb erővel tiltakoztak az asszimiláció ellen. A leggyengébb érdekérvényesítést a ruszinok mutatták az időszakban, noha a modern historiográfia a 19. század második felét a ruszin „ébredés”, a „nemzeti újjászületés”, a „nemzetépítés” időszakának nevezi.¹³⁸ Ám még ebben sem volt egység, sem ideológiai, sem nyelvi értelemben. A „nép” beszél a helyi nyelvet, az értelmiség azonban háromnyelvű, az orosz, az ukrán és egy „vékony”,¹³⁹ „gyenge”,¹⁴⁰ „fölöttébb fejletlen”¹⁴¹ rutén öntudat küzd egymással: a harc az orosz és az ukrán irányzat között zajlik, a harmadik irányzat, „mely a hazai népnyelvet és irodalmat akarja tovább fejleszteni, törpe kisebbséget alkot”.¹⁴² Ebben szerepe volt annak, hogy a régió szláv lakossága közvetlenül találkozhatott a vidéken 1849-ben átvonuló cári orosz hadse-

¹³⁶ Ágoston Berecz: *The politics of early language teaching: Hungarian in the primary schools of the late Dual Monarchy*. Central European University Press, Budapest, 2004; Nádor Orsolya: *Nyelvpolitika. A magyar nyelv politikai státuszváltozásai és oktatása a kezdetektől napjainkig*. BIP, Budapest, 2002.

¹³⁷ Dolmányos István: *A Lex Apponyi. Századok*, 1968. 1–2. sz. 527.

¹³⁸ Paul Robert Magocsi: *A Borderland of Borders: The Search for a Literary Language in Carpathian Rus*. In: *The Palgrave Handbook...* 109–111.

¹³⁹ Kerecsényi Dezső: Bonkáló Sándor: A kárpátjai rutén irodalom és művelődés. *Századok*, 1936. 1–3. sz. 467.

¹⁴⁰ Dolmányos: *A Lex Apponyi*, 525.

¹⁴¹ Spira György: Mészáros Károly önéletrajza előtt. *Századok*, 1977. 1. sz. 590.

¹⁴² Bonkáló Sándor: *A kárpátjai rutén irodalom és művelődés*. Pécs, 1935, 62.

A nemzeti ébredés

reggel, ami a ruszin értelmiségre is erős hatást gyakorolt.¹⁴³ Ettől az időszaktól tartjuk számon az északkelet-magyarországi ruszinok körében a (nagy)orosz nyelvi irányzat előretörését.¹⁴⁴ „[...] *abogy 1849-ben a moszkvai fegyverek Magyarországra léptek, [a régió szlávjainak] annyira imponált az erejük, hogy az urak nem láttak Moszkovcsinán kívül más orosz világot. Nagyország minta alapján kezdtek írni, igyekeztek ezen az idegen, nélkülünk kidolgozott távoli nyelven írni, és teljesen elfeledkeztek ősünk régi példáját követni.*”¹⁴⁵

Az orosz irány hívei ahhoz hasonlatos nyelvi helyzetet képzeltek el, ami Svájc német ajkú régiójára jellemző. A szociolingvisztikában diglossziának nevezett helyzetet az jellemzi, hogy a svájci németek hétköznapi beszédhelyzetekben (otthon, baráti társaságban, magánlevelezésben stb.) a helyi nyelvváltozatot (*Schweizerdeutsch*) használják, a formális, nyilvános szituációkban (templomban, munkahelyen, oktatásban, szépirodalomban, sajtóban stb.) pedig a német irodalmi nyelvet (*Hochdeutsch* vagy *Schriftsprache*).¹⁴⁶ A ruszofilek a hétköznapi szóbeli érintkezés eszközüül a helyi nyelvjárásokat javasolták, ám az oktatásban és a kulturális életben ragaszkodtak a (nagy)orosz nyelv bevezetéséhez. Az orosz sztenderd lett volna tehát a *High* (emelkedett), a helyi nyelvváltozatok pedig a *Low* (közönséges) változatok szerepét töltötték volna be. „*Elismerve a közös orosz irodalmi nyelvet és igényelve annak bevezetését az iskolákban, a hivatalokban, mi nem akarjuk elvetni a népi nyelvet. Ám mi ezt a nyelvjárást fokozatosan meg akarjuk tisztítani a magyarizmusoktól, gazdagítani és gyarapítani, de nem kitalációkkal és más provincializmusokkal, melyeknek nálunk semmi értelme. A nyelvi kérdést a nyugat-európai kultúrnépek példája alapján akarjuk rendezni, nem másként. Nem árt a francia irodalmi nyelv a provanszálnak, nem fog megártani az orosz irodalmi nyelv nekünk sem.*”¹⁴⁷

Az ukranofilek elméleti háttéréül az szolgált, hogy szerintük a kárpátaljai szláv lakosság nyelvjárásai azonosak a Kárpátok északkeleti oldalán beszélt ukrán nyelvjárásokkal, így ezek az ukrán nyelv változatai, vagyis nem alkotnak önálló nyelvet. A Kárpátok keleti és nyugati oldalán használt nyelvváltozatok közötti azonosságot főként a 18. század előtti írott nyelvi szövegekkel igazolták. Az irányzat hívei adottnak tekintették a Kárpátok két oldalán élő szlávok nem csupán nyelvi, hanem etnikai és kulturális azonosságát is. Ez az irány egy, az orosztól elkülönülő, a 19. század derekán még a Kárpátok gerincének túlsó oldalán is csupán kialakulóban, erősödőben lévő új nemzeti és nyelvi irányzat volt.¹⁴⁸

¹⁴³ Юрий Левенець et al. (eds.) *Закарпаття в етнополітичному вимірі*. ППЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, Київ, 2008, 122–150.; Michael Moser: Did Aleksandr Dukhnovych strive to create a Rusyn literary language? In: Paul Best – Stanisław Stępień (eds.): *Does a Fourth Rus' Exist? Concerning Cultural Identity in the Carpathian Region*. South-Eastern Research Institute in Przemyśl, Przemyśl and Higganum, 2009, 63–80.

¹⁴⁴ Анна Плішкова: *Русинський язык на Словенську. Короткий нарис історії і сучасності*. Світовий конгрес Русинів, Пряшів, 2008, 20.

¹⁴⁵ Августин Волошин: *О письменном языке Подкарпатських русинів*. Ужгород, 1921, 38.

¹⁴⁶ C. A. Ferguson: Diglossia. *Word*, 1959. 325–340.; Peter Trudgill: *A Glossary of Sociolinguistics*. Oxford University Press, Oxford, 2003, 38–39.

¹⁴⁷ Гусьняй Игорь: *Языковый вопрос в Подкарпатской Руси*. Пряшевъ, 1921, 27.

¹⁴⁸ Михаил Капраль: Русский язык в Подкарпатье (1938–1944). *Studia Russica*, 2003. 176.

A ruszin irányzat hívei a ruszinokat önálló népnek, a ruszint (a helyi szláv nyelvjárásokat) a szomszédos szláv nyelvektől (ukrán, szlovák, lengyel) különálló nyelvnek tekintették. A ruszinofilok elsősorban a munkácsi görögkatolikus püspökség papjai köréből kerültek ki. Céljuk a helyi nyelvjárásokra és az egyházi szláv nyelvváltozatra alapozott saját irodalmi nyelv kialakítása, kodifikálása volt. A ruszin paraszthoz „az ő paraszti nyelvén” kell szólni. „Mintbogy pedig ez a parasztnyelv sajátosságosan önálló, hungaroruthen alakká fejlődött ki, amely az ukrainaitól távol van, de a muszjától még messzebb esik, semmi egyebet nem kell tennünk, mint e népnyelvből kivont törvények alapján egy különleges magyarországi rusznák paraszti nyelvet megállapítani. Nagyon természetes azonban, hogy amiképpen amazoktól tartalomban különbözik, helyesírása is legyen minél messzebb úgy az ukrainaitól, mint a muszjától”.¹⁴⁹ Ezeket a törekvéseiket azonban nagyban megnehezítette, hogy a helyi szláv nyelvjárások között viszonylag jelentős különbségek vannak, s így egyetlen nyelvjárás kiválasztása révén nem lehetett megoldani az irodalmi nyelv kialakításának problémáját. Bár a korszakban Európa és a Monarchia számos szláv népe dolgozott saját sztenderd nyelvváltozata kodifikálásán, a magyarországi ruszinokra ezek a példák sem gyakoroltak meghatározó hatást.¹⁵⁰

A „nép” nyelvét valójában senki nem igyekezett nyelvtanokba foglalni, hanem olyan nyelvtankönyvek születtek, amelyeknek több-kevesebb köze volt ehhez a népnyelvhez. A magyar politikai érdek a ruszinok különállásának hangsúlyozása volt. A tudós értelmiségnek köszönhetően ugyanakkor intenzív volt a tudásközvetítés a Kárpátok túlsó oldalán élő ruszinokról. Például az osztrák–magyar kiegyezés évében alapított, máig vezető történeti folyóirat, a *Századok* hasábjain rendszeresen jelentek meg érdeminek mondható ismertetések a körükben keletkezett fontos munkákról. Nem mindig hízelgők a minősítések, például amikor valaki arra a következtetésre jut, hogy a Kárpátok túlsó oldalán élő ruszinok „csekély intelligenciával” bírnak,¹⁵¹ azonban a dicséretnek sem maradnak el. Mihajlo Hruszevszkij egyik könyvéről¹⁵² olvassuk azt, hogy: „Bármilyen élvezhetetlen nyelven van is különben a könyv megírva, a történettudomány hasznát meríthet belőle [...]”.¹⁵³

Fontos kérdés, hogy miként látták a galíciaiak és a bukovinaiak az északkelet-magyarországi szláv lakosság nyelvét. Bár a Monarchiához tartozó területeknek közös uralkodója volt, az Osztrák Császárság és a Magyar Királyság jelentős önállóságot élvezett a belügyekben. Így a Habsburg Birodalom egymással szomszédos, de egymástól természeti – és az 1867-es kiegyezést követően – belső közigazgatási határokkal is elválasztott régióiban: a mai Kárpátalján, illetve Galíciában és Bukovinában (utóbbi csak

¹⁴⁹ Sztripszky Hiador: Moskophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok. *Budapesti Szemle*, 1913. 294.

¹⁵⁰ Michael Moser: A New–Old Language In-between Nations and States. In: *The Palgrave Handbook...* 126.

¹⁵¹ Érdujhelyi Menyhért: A szláv maticák. II. *Századok*, 1895. 284.

¹⁵² Михайло Грушевський: *Описи королівщин в землях руських XVI віку*. Том 3. *Люстрації земель Холмської, Бельзької й Львівської*. Львів, 1900.

¹⁵³ Petráseovich Géza: *Descriptions bonorum regalium in terris Ukraino-Russicis...* *Századok*, 1901. 750.

A nemzeti ébredés

1849 után vált külön egységgé) sok hasonlóságot mutat a keleti szláv lakosság nemzeti és nyelvi fejlődésének útja, ám jelentős eltérések is megfigyelhetők.

Az császársághoz tartozó Galíciában és Bukovinában a 19. század elején a ruszofil és ukranofil irányzat szintén vetélkedett egymással. Az 1800-as évek derekától Bécs az egymással vetélkedő nyelvi és nemzeti irányzatok közül egyértelműen az ukrán irányzatot támogatta az oroszokkal szemben.¹⁵⁴ Ennek egyik szimbolikus jele volt az, hogy a leMBERGI egyetemen 1848-ban ukrán nyelvi-irodalmi tanszéket, majd 1894-ben ukrán történelem tanszéket hoztak létre. Utóbbi tanszékvezetőjévé azt a Mihajlo Hruszevszkijt nevezték ki, aki a ruszok történetét feldolgozó monumentális munkájában lerakta az önálló ukrán nép, nyelv és identitás elméletének historiográfiai alapjait.¹⁵⁵ Álláspontja szerint tehát az Északkelet-Magyarországon élő szlávok az ukrán nép részei, és nyelvük is ukrán.

Mások is hasonlóan vélekedtek. Jakiv Holovackij az 1839 nyarán Magyarország ruszinok lakta vidékein tett utazásáról készült beszámolójában írta: „*a lakosság a Beszékidek mindkét oldalán ukrán, úgymond a verbovinaiak folytatása; számos sajátossága van az öltözködésben, még több a nyelvben.*”¹⁵⁶ A bukovinai ruszofil Hrihorij Kupcsanko így ír 1897-ben Bécsben kiadott kötetében: „*A magyar-orosz nép nyelvjárása (nyelve) egészen azonos a galíciai és bukovinai orosz nyelvjárással (nyelvvél). De amint a galíciai és bukovinai orosz nyelvjárásban is vannak sajátos galíciai-orosz vagy bukovinai-orosz és egyáltalán nem orosz, hanem lengyel, német, román, török és más szavak, a magyar-orosz nép nyelvjárásában is akad sok sajátosságosan magyar-orosz és egyáltalán nem orosz, hanem szlovák, lengyel, magyar, német és más szó.*”¹⁵⁷

Az 1870-es években Mihajlo Dragomanov, a következő évtizedben Ivan Franko fordult a Kárpátok déli oldalán élő szlávok felé. Előbbi úgy látta, hogy ez a régió olyannyira izoláltan él a szomszédos szlávoktól, mint Ausztrália Európától, s körükben a moszkvofilizmus dominál.¹⁵⁸ Utóbbi pedig ezt írta 1896-ban: „*Egyáltalán nem vagyunk az ellen, hogy a mi magyar-orosz testvéreink jó magyar patrioták legyenek. Lakóhelyükkel, gazdasági és kulturális érdekeikkel szervesen kapcsolódnak Magyarországhoz, és jól értjük, hogy nem tudjuk eltérni ezt a kapcsolatot, mert az természetes, a földrajzi helyzetből következik. Ellenben úgy véljük, hogy nekik öntudatos ruszinoknak kell lenniük, élő és tevékeny részei kell legyenek annak a nemzetnek, amelyhez eredetük szerint, történelmi és lelki tradícióik szerint tartoznak.*”¹⁵⁹

Mind a ruszofil, mind az ukranofil irányzat képviselői úgy tekintettek a mai Kárpátalján élő ruszinokra, mint nemzettársaikra, akikkel azonos nyelvet beszélnek. Ugyanígy volt ez az ellenkező irányban is. A ruszofil irányzat politikai programját megalkotó

¹⁵⁴ Магочій: *Історія України...* 374.

¹⁵⁵ Грушевський: *Історія України-Руси...* 1.

¹⁵⁶ Ідезі Володимир Задорожний: Я. Головацький про мовну ситуацію на Закарпатті у I пол. XIX ст. In: Б. Галас (szerk.): *Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні*. Патент, Ужгород, 1993, 169.

¹⁵⁷ Григорій Купчанко: *Угорска Русь и еи русски жители*. Вѣднь, 1897, 47.

¹⁵⁸ Михайло Драгоманов: *Галицько-руське письменство*. Львів, 1876, 23.

¹⁵⁹ Иван Франко: *Зібрання творів у 50-и томах*. Т. 46, ч. 2. Наукова думка, Київ, 1986, 349–350.

Adolf Dobránszky az ausztriai és magyarországi nem magyar nemzetiségek jogainak védelmében javaslatot tett Ausztria és Magyarország föderalizálására. 1871-es politikai programjában sorra veszi, hol élnek az „orosz nép” képviselői. A részletes felsorolásban szerepelnek „a Kárpátok túloldalán, a Magyar Királyságban” élő oroszok is.¹⁶⁰

A dualizmus kori magyar nemzetállam végig multietnikus jellegű maradt, de Ciszlajtániához képest erősen központosító államként támogatta a magyarosító, asszimilációs folyamatokat.¹⁶¹ A ruszin közösség kereste a helyét: egyszerre több centrum vonzásterébe került. Egyrészt értelmiségi rétegét vonzotta az asszimiláció a magyarság felé, másrészt az egész korszakban jelen volt az orosz (pánszláv) és az ukrán nyelv és identitás vonzó hatása, valamint a helyi, regionális identitás és nyelv megerősítése és megerősítése közötti dilemma.¹⁶²

Két autonómia: Ruszka Krajna és a Kárpátaljai Kormányzóság

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása, Magyarország önállósodása, az első világháborút lezáró párizsi béketárgyalások megkerülhetetlen feladattá tették új válaszok keresését a nemzetiségi kérdésre. Károlyi Mihály kormánya már működésének első napjaiban megadta a felhatalmazást Jászi Oszkárnak a nemzetiségi minisztérium megalakítására. A minisztérium fő tevékenységi területe a törvényi előkészítő munka volt. 1918–1919 fordulóján, két és fél hónap leforgása alatt három olyan néptörvény készült el, melyek a magyarországi kisebbségek autonómiájával foglalkoztak. A folyamatos katonai intervenciók azonban „A Magyarországon élő ruszin (rutén) nemzet autonómiájáról” szóló 1918. évi X. néptörvény részbeni kivételével, lehetetlenné tették a gyakorlati lépéseket, s ez már az elfogadás pillanatában nyilvánvaló volt. A X. néptörvény „ruszin politikai nemzet”-ről beszél, a jogszabály címében is első helyen a szláv eredetű ruszin etnonima szerepel (szemben a latin rut(h)énnel). „*Nemzet annyit jelent, mint a kultúrában, gazdaságban, tradíciókban egybeforrottak politikai megszervezése: a nép önrendelkezési joga, hogy az együvé tartozóságukat érzők szabadon szervezkedhessenek mindazokra a célokra, amelyeket szellemi, erkölcsi és gazdasági boldogulásuk szempontjából fontosaknak tartanak*” – fogalmazta meg a Nemzetiségi Minisztériumot vezető Jászi Oszkár 1918 októberében.¹⁶³ Hűen ehhez a megfogalmazáshoz hivatala ugyan „nemzetiségi minisztérium” volt, a hatáskörébe tartozó nemzetiségeket azonban Jászi a néptörvények által nemzetté emelt közösségeknek tekintette, s ez következetesen végigvonul a néptörvények szövegében.

Miután Magyarországon megtörtént a kommunista hatalomátvétel, az 1919. április 2-i XXVI. sz. rendelet – az ún. ideiglenes alkotmány – már foglalkozott a nemzetisé-

¹⁶⁰ [A. Dobriansky:] *Проект политической программы для Руси австрийской*. Львов, 1871, 4–6.

¹⁶¹ Csernicskó István – Beregszászi Anikó: Different states, same practices: visual construction of language policy on banknotes in the territory of present-day Transcarpathia. *Language Policy*, 2019. 2. sz. 269–293.

¹⁶² Vö. Степан Черничко – Чілла Фединець: *Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині XX століття (до 1944 року)*. Поліграфцентр „Ліра”, Ужгород, 2014.

¹⁶³ Jászi Oszkár: *A dualizmus bukása és a dunai egyesült államok*. Maecenas, Budapest, 1988, 7.

Két autonómia: Ruszka Krajna és a Kárpátaljai Kormányzóság

gekkel. A tanácsköztársaság által június 23-án elfogadott és június 28-án kihirdetett alkotmány az országban élő „minden nemzet”-ről beszél, különjogokat a németek és a ruszinok tekintetében állapított meg: „*A német többségű és ruszin többségű magyarországi összefüggő kerületeket a Tanácsköztársaság alkotmánya már ezúttal is német, illetőleg ruszin nemzeti kerületeknek ismeri el.*” (87.§)¹⁶⁴

Az újabb fordulat utáni időszak kormányaiban Bleyer Jakab volt a nemzeti kisebbségek minisztere, egész a kisebbségi minisztérium felszámolásáig.¹⁶⁵ A szóhasználatban visszatért a „rutén” etnonima, és a továbbiakban nem használták a „ruszin”-t. A nemzeti kisebbségek egyenjogúsításáról szóló 4044/1919. M. E. sz. rendelettel kapcsolatos érvelésében Bleyer kifejtette, hogy az „az 1868. évi nemzetiségi törvényt bizonyos tekintetben reálisabbá tette”, nem tudja elfogadni, „nem akceptálja”, hogy „a Jászi-féle törvény »nemzeteknek« nevezte a kisebbségeket”.

Ruszka Krajna egy utolsó kísérlet volt az ország egyben tartására. 1918 végén és 1919 elején sorra születtek a nemzetiségi törvények a birodalomból kivált Magyarországon, melyek közül csak a legelsőnek, a ruszin autonómiával foglalkozónak volt legalább jelképes jelentősége. 1918 decembere és 1919 júliusa között, előbb a csehszlovák megszállás, majd a tanácsköztársaság részéről szorongatva, de a fennálló vármegyerendszer miatti kompetenciaharcok, valamint a magyar lakosság erős bizalmatlansága által is befolyásolt közállapotok miatt igazán látványos eredmények nem születtek. Az autonóm szervek működését a népköztársaság idején a budapesti kormány sem segítette, inkább passzívan viselkedett. Stefán Ágoston, a kormányzó a tanácsköztársaság idején elfogadta ugyan a népbiztosi pozíciót, azonban vélhetően nem tudott azonosulni az új rezsim szellemiségével és intézkedéseinek jelentős részével. A ruszin autonómia ügye végképp elenyészett.

A hegyvidék lakosságának nagy része ebből a zűrzavaros időszakból leginkább azt érezhette, hogy a világháború végével sem javultak körülményeik, katonák jöttek, majd mentek, akárcsak a propagandisták, akik kivétel nélkül helyzetük közeljövőben bekövetkező javulását ígérték. Ez azonban nem történt meg, közben a fejük felett megszűnt a népköztársaság, majd a tanács hatalom is, és létrejött a csehszlovák állam, amelyben a tervezett Ruszka Krajna autonóm régiótól jóval kiterjedtebb területű Podkarpatszka Rusz formájában ígérték önrendelkezést a ruszinoknak a csatlakozást kimondó 1919. szeptember 10-i saint-germaini szerződésben.¹⁶⁶

A csehszlovák hatóságok a terület megszerzése utáni első időszakban mind az ukrán, mind az orosz irányt támogatták a magyarbarátnak tekintett ruszin mozgalom

¹⁶⁴ Balogh Sándor (szerk.): *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2002, 230–231.

¹⁶⁵ Fata Márta: Bleyer Jakab nemzetiségi koncepciója és politikája (1917–1933). *Regio*, 1994. 1. sz. 175–190.; Marchut Réka – Pritz Pál: Kisebbségpolitikák – nemzetközi erőterben Bleyer Jakab/Jakob Bleyer példáján. *Regio*, 2017. 1. sz. 5–40.

¹⁶⁶ Szakál: „*Rend, fegyelem, összetartás...*” 19–50.

mellett.¹⁶⁷ Az alapvető prágai hozzáállás azonban – a vidék szűk értelmiségi körében dúló nyelvi polémiák ellenére – a be nem avatkozás elve volt.¹⁶⁸ Az 1930-as évek végére a dialektuskontinuum Csehszlovákiához tartozó szakaszán az ukrán nyelvi irányzat került döntő fölénybe,¹⁶⁹ amit részben az is erősített, hogy a Molotov–Ribbentrop-paktum által elindított területfoglalás nyomán a Kárpátaljával szomszédos Galícia a Szovjetunió, azon belül az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság része lett.

Magyarország 1938. október elejétől diverzáns akciókkal próbálta kiprovokálni a beavatkozást Kárpátalján, amihez rövid ideig a lengyelektől is segítséget kapott. Az első bécsi döntéssel megvalósult az etnikai revízió, a visszacsatolt Felvidék a csehszlovák Kárpátalja magyarlakta, alföldi részét is magában foglalta, beleértve a városokat, Ungvárt, Munkácsot, Beregszászt. Bár a revíziós magyar politika csak a magyarlakta területek visszacsatolását szorgalmazta, Kárpátalja azonban kivétel volt. Itt az etnikai elv nem számított, a nagyobb külpolitikai mozgástér, a lengyel szomszédság érdekében a teljes terület visszaszerzése volt a cél, s ezt annál is könnyebben megtehették, mert a ruszinoknak nem volt anyaországa. Hivatalosan a magyar kormány a gazdasági szükségszerűségre hivatkozott Kárpátalja hegyvidéki részére formált igénye kapcsán.¹⁷⁰

A megígért autonómiát a München utáni, második Cseh-Szlovák Köztársaság törvényileg csak 1938 novemberében adta meg Kárpátaljának. Párhuzamosan az október 6-i szlovák kormányalakítással, Ungváron is megtörtént a kormányalakítás. Sőt egy kormányváltás is megelőzte az autonómia-törvény kihirdetését. A Bródy Andrást követő miniszterelnök, Avgusztin Volosin irányítása alatt a helyi pártpolitikában megnyilvánuló „ruszin”, „orosz” és „ukrán” irányzat képviselői közül az utóbbiak erősödtek meg, a régió hivatalos neve az addigi Podkarpatszka Ruszról Kárpáti Ukrajnára változott, s 1939. március 15-én összehívták az első helyi parlamentet is, amely kinyilvánította az állami függetlenséget, egyidejűleg a magyar katonai beavatkozással. Az államfőnek megválasztott Volosin küldöttséget irányított Budapestre, hogy tárgyaljon a csatlakozásról, azonban ekkor már határozott elutasításra talált.¹⁷¹

A visszacsatolt területen egy újabb ruszin autonómia-kísérletnek vagyunk tanúi. Az 1938 és 1944 közötti időszakában Magyarországnak csupán egyetlen olyan régiója volt, amely közigazgatásilag nem tagolódott be a vármegyerendszerbe, hanem területi különállást élvezett: az országhoz 1939 tavaszán katonai erővel visszacsatolt, többségében ruszinok lakta vidék, korabeli hivatalos nevén a Kárpátaljai Kormányzóság.

¹⁶⁷ Geoffrey Brown – Alexander Maxwell: Czechoslovak Ruthenia's 1925 Latinization campaign as the heritage of nineteenth-century Slavism. *Nationalities Papers*, 2016. 6. sz. 950–966.

¹⁶⁸ Cserniczkó István: *Államok, nyelvek, államnyelvek: Nyelvpolitika a mai Kárpátalja területén (1867–2010)*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2013, 134–156., 360–375.

¹⁶⁹ Uó: Adalékok a(z első) Csehszlovák Köztársaság létrejöttének nyelvideológiai alapjaihoz. *Pro Minoritate*, 2019/Tavaszi. 56–71.

¹⁷⁰ Fedinec Csilla: *„A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja” 1938–1944*. Jaffa, Budapest, 2015, 78.

¹⁷¹ Олександр Пагір'я: Невідомі листи делегації уряду Карпатської України до уряду Угорщини. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*, 2009. 1. sz. 49–70.

Két autonómia: Ruszka Krajna és a Kárpátaljai Kormányzóság

A közigazgatási egység különlegessége nemcsak adminisztratív besorolásában rejlett, hanem abban is, hogy ez az egység „deklaráltan nemzetiségi területet fedett le”.¹⁷²

A visszacsatolást követő hónapokban katonai közigazgatás alatt állt a terület, majd az 1939. július 7-én életbe lépő 6.200. számú miniszterelnöki rendelettel bevezették a polgári közigazgatást. Az 1939. évi 6.200. számú miniszterelnöki rendelet „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről” kimondta, hogy a Kárpátaljai Kormányzóság közigazgatása háromszintű: közigazgatási kirendeltségek, járások és az egyes települések. A kormányzóság élén a kormányzó áll, akit „a kárpátaljai területet érintő általános érdekű kérdésekben” a főtanácsadó által irányított, rendszeresen ülésező nyolctagú „véleményező és indítványozó bizottság” segít. A kormányzót, a főtanácsadót, a bizottság tagjait a miniszterelnök, a közigazgatási kirendeltségek vezetőit és azok helyetteseit a belügyminiszter, a községek képviselő-testületeinek tagjait pedig, kizárólag „a község férfi lakosai közül”, a főszolgabíró nevezi ki. A kormányzó jogköre megegyezett a vármegye élén álló főispán jogkörével, illetve ezen felül hatáskörébe tartozott a tanügyi igazgatás is, amit a vármegyék esetében a tankerületi főigazgató látott el.

A rendelettel a régióban hivatalossá tették a kétnyelvűséget.¹⁷³ A 11.§ (1) pontja szerint „a kárpátaljai területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orosz”. A (2) bekezdés kinyilvánította, hogy „a törvényeket hiteles fordításban magyar-orosz nyelven is ki kell adni”. Teleki Pál miniszterelnök egy 1939. augusztus 2-án kelt levelében így fogalmazott: „*Szem előtt kell tartani általában, hogy Kárpátalján a magyar-orosz nyelv nem nemzetiségi nyelv, hanem második államnyelv. A nyelvkérdést gyakorlati kérdésnek kell tekinteni és semmi körülmények között sem szabad belőle politikumot csinálni.*”¹⁷⁴

A hivatali kétnyelvűség bevezetése, a kétnyelvű közigazgatás mindennapi alkalmazása azonban felszínre hozta a helyi szláv értelmiséget hosszú ideje megosztó nyelvi kérdést. A hatóságoknak ugyanis dönteniük kellett arról, hogy mit tekintenek a magyar mellett a régió második államnyelvének: a (nagy)orosz vagy az ukrán (kisorosz) nyelvet, esetleg egy, a helyi szláv nyelvjárásokra alapozott irodalmi nyelvváltozatot. Magyarul: dönteni kellett arról, konkrétan mit is takar a Kárpátalja közigazgatását szabályozó miniszterelnöki rendeletben megnevezett „magyar-orosz nyelv”.

A magyar nyelvpolitika a régióban vetélkedő három nyelvi irányzat közül egyértelműen az akkoriban magyar-orosznak nevezett ruszin orientációt támogatta, tűrte az orosz irányt, és akadályozta az ukrán mozgalom tevékenységét. „*A magyar kormányzat politikai okokból természetesen az ukránizáló gondolat ellen van*” – szögezte le Kozma Miklós, a régió kormányzói biztosa.¹⁷⁵

¹⁷² Fedinec: „*A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja*”..., 121.

¹⁷³ Botlik József: Magyar–rutén kétnyelvűség Kárpátalján: 1939. július – 1944. október. *Honismeret*, 2005. 4. sz. 82–107.

¹⁷⁴ Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár, Egyed-iratok. Ms. 10.734/15.

¹⁷⁵ Kozma Miklós: *A visszacsatolt Kárpátalja. Napló.* (Szerk. Brenzovics László.) Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2009, 254.

1940 nyarán Ungváron, a kormányzói biztosság kiadásában jelent meg a fentebb vázolt geopolitikai célokat kiszolgáló hivatott nyelvtan.¹⁷⁶ Az akkori kormányzói biztos, báró Perényi Zsigmond Teleki Pál miniszterelnöknek írott levelében úgy vélte, a grammatika „egyrészt megszünteti a két évtized óta tartó kárpátaljai nyelvi harcot (melyet a cseh kormány sokszor mesterségesen szított), s így ruténjeinknek lehetőséget ad arra, hogy a maguk anyanyelvét egységesen fejlesszék tovább, másrészt akadályt emel a külföldi (ukrán, nagyorosz) nyelvek használata következtében érezhető elidegenedő hatásnak is”.¹⁷⁷ A számos szakmai kritikát kapott grammatika¹⁷⁸ azonban sem a sztenderdizáció és kodifikáció, sem pedig az iskolai nyelvoktatás problémáit nem oldotta meg. Ennek egyik legfőbb oka, hogy az általa kodifikált nyelvváltozat – csakúgy, mint a korszakban ruszin nyelven megjelent legtöbb írásmű nyelvezete – alig valamiben különbözött az orosz irodalmi nyelv normáitól.¹⁷⁹ Néhány helyi nyelvjárási elem beemelése mellett a legfőbb különbséget az jelentette az orosz nyelvű szövegekhez képest, hogy ebben a műben az 1918-ban befejeződött orosz helyesírási reform előtti ortográfiát használta.¹⁸⁰ A grammatika tehát a régióban beszélt szláv nyelvváltozatoktól viszonylag távoli változatot konstruált, amivel nem voltak megelégedve a helyi értelmiségiek.¹⁸¹

Nem meglepő ezek után, hogy gyorsan egy újabb ruszin nyelvtan látott napvilágot, Harajda János 1942-es új grammatikája.¹⁸² A nyelvkérdés politikai súlyát jelzi, hogy elkészülését Kozma Miklós személyes odafigyelésével tüntette ki. Sőt, visszaemlékezések szerint a kormányzói biztos javaslatára került be a ruszin ábécébe egy újabb (a 34.) betű: a „b” [йор].¹⁸³ Kortársak arról számoltak be, hogy a nyelvtan előkészületeinek során Kozma arról érdeklődött a szerzőnél, nem fog-e túlzottan hasonlítani a grammatika által kodifikált nyelvváltozat az orosz vagy az ukrán nyelvre. A valószínűleg nem túl meggyőző válasz után a kormányzói biztos azt is megkérdezte, megvan-e a keménységet jelölő „b” írásjel az orosz, illetve az ukrán helyesírásban, s miután nemleges választ kapott, akkor javasolta Kozma ennek a betűnek bevezetését a ruszin ortográfiába, erősítendő a különbséget a ruszin és a két közeli rokon nyelv között.¹⁸⁴

Tekinthetjük-e példátlan beavatkozásnak egy nép és nyelv életébe mindazt, amiről a fentiekben olvashattunk? Nos, egyáltalán nem. A nyelvpolitika korántsem egyenlő

¹⁷⁶ *Грамматика укрорусского языка для середнихъ учебныхъ заведений*. Kárpátaljai Területi Kormányzói Biztosi Hivatal, Ungvár, 1940.

¹⁷⁷ Idézi Marina Gyula: *Ruténsors – Kárpátalja végzete*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Nagyszőlős, 1999, 144.

¹⁷⁸ Мозер, Міхаель: Прощання з українством: декілька завваг про мовну історію русинів за влади Міклоша Гортія. *Нитаніора: Slavica Tartuensia*, 2011. 231–251.

¹⁷⁹ Капраль: *Русский язык в Подкарпатье...*, 176–182.

¹⁸⁰ Уó: Языковая ситуация в Подкарпатье 1938–1944 гг. *Slavica Tartuensia*, 2008. 178–195.

¹⁸¹ Oficinszkij Roman: Etnikai-kulturális összefüggések. In: *Kárpátalja 1919–2009...* 178–184.

¹⁸² Иванъ Гарайда: *Грамматика руського языка*. Kárpátaljai Tudományos Társaság, Ungvár, 1941.

¹⁸³ Oficinszkij: Etnikai-kulturális összefüggések, 180.

¹⁸⁴ Йосип Дзеназєлівський: І. А. Гарайда як філолог і громадський діяч. In: *Українська мова на Закарпатті...* 142–156.

Két autonómia: Ruszka Krajna és a Kárpátaljai Kormányzóság

a nyelvhasználat jogi szabályozásával, sokkal több annál: a nyelv és nemzet, a nyelv és identitás, a nyelv és államiság szoros kapcsolatából adódóan ideológiai tartalommal telített fogalom. A nyelvpolitika a nyelvhasználat, a nyelvi folyamatok és a nyelvről alkotott elképzelések olyan szándékos, politikai céloktól vezérelt, ideológiailag determinált befolyásolása, amely elősegítheti bizonyos, nyelvileg (is) meghatározható csoportok politikai, társadalmi, gazdasági és/vagy kulturális dominanciájának megszerzését és újratermelését, a nyelvi és társadalmi hierarchikus viszonyok megerősítését vagy átalakítását. Eszközei között szerepel a nyelvi kodifikáció és sztenderdizáció, vagyis az úgynevezett irodalmi nyelv kidolgozása mint „nyelvteremtő” módszer is. Az államok gyakran élnek ilyen vagy ehhez hasonló eszközökkel.

A második világháború végén, 1945. június 29-én a Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság Moszkvában aláírta a Kárpátalja elcsatolásáról szóló államközi szerződést. Magyarország a szomszédos államokkal való megegyezésre törekedett, egyetlen kivételt tett, s meglepő módon éppen a Szovjetunióval „próbálkozott”, amikor felvetette, hogy Kárpátalja tisztán magyarok által lakott keskeny földszívját, baráti gesztusként engedje át Magyarországnak. A szovjetek persze ezt elhárították, a magyar kormány pedig tiltakozás nélkül vette tudomásul Kárpátalja hovatartozását. Ugyanakkor a Kárpátaljára vonatkozó szovjet–csehszlovák szerződés aláírása után a szovjet csapatok még kísérletet tettek a határnak a Tiszáig való kitolására, megszállták a Beregszásztól délnyugatra fekvő Tisza menti falvakat. Rákosi Mátyás visszaemlékezése szerint az ötlet – a határ kitolása – nem Budapestről, nem Moszkvából, hanem Ungvárról származott. A csapatokat végül Kliment Vorosilov marsall, a Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke rendelte vissza Csonka-Bereg községeiből.¹⁸⁵

Felvethető a kérdés, hogy Sztálin, aki nem szerette az ukránokat, miért nem Oroszországhoz csatolta Kárpátalját, mint ahogyan azt a kelet-porosországi Königsberggel (Kalinyingráddal) és a környező területekkel tette. Az egyik lehetséges magyarázat, hogy az ukrán nacionalistákat akarta kooptálni, akik Szovjet-Ukrajna területén, főként a Kárpátok hegyeiben még a háború befejezése után is, az 1950-es évek elejéig folytatták a szovjet hatalommal szembeni fegyveres ellenállást. Ugyanakkor Kárpátalja ezáltal nem jelentett igazi területi veszteséget Oroszországnak, mivel Ukrajna ekkor a „belső birodalom” elidegeníthetetlen része volt.¹⁸⁶

Nyikita Hruscsov szovjet pártfőtitkár visszaemlékezéseinek „A XX. pártkongresszus után” című fejezetében Magyarországról a következőket írta: „*A magyarokkal nincsenek határvitáink, noha a szovjet Kárpátontúlon [Kárpátalján] él 120 ezer magyar. Kádár János nem kéri ezt a területet. Miért? A magyarok annak idején, amikor Kárpátontúli Ukrajna [Kár-*

¹⁸⁵ Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997, 268–269.; Fedinec: „*A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja*”... 178–179.

¹⁸⁶ Peter Pastor: Kárpátalja kérdése a magyar–szovjet kapcsolatokban, 1938–1945. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Kárpáti Ukrajna – Vereckétől Husztig: egy konfliktustörténet nemzeti olvasatai*. Kalligram, Budapest, 2014, 284.

Ruszinok és ukránok hazánkban: identitás, nyelv, történelem

pátalja] az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozott, az ukránokat a hegyekbe szorították, maguk pedig a Tisza mentén a legjobb földeket foglalták el. Hogyan kérhetné vissza ezt a területet Kádár?¹⁸⁷

A ruszinok és/vagy ukránok kérdése a rendszerváltás időszakában

Trianon a magyarországi nemzetiségpolitika történetében is töréspontot jelentett. Addig az országot nagyjából fele-fele arányban lakták a magyarok és a nemzetiségek, 1920 után viszont Magyarország gyakorlatilag homogén nemzetállam lett.¹⁸⁸ A németeken és a szlovákokon kívül szinte nem volt kisebbségi lakossága, a ruszinok is – az általuk alapvetően lakott területek elvesztése miatt – statisztikai adattá zsugorodtak. A hangsúly áttevődött a határon túlra került magyar nemzetrészekkel való foglalkozásra, illetve a csehszlovákiai ruszin autonomista mozgalmak támogatására, mint olyanra, amely a hivatalos magyar politika megítélése szerint irányultságát tekintve vitathatatlanul barátságos volt a magyar állameszmével.

A második világháború utáni helyzet összehasonlíthatatlanul rosszabb volt. A határon túli magyarok kérdése egészen 1988-ig, az erdélyi falurombolásokig egyáltalán nem volt benne a hazai köztudatban. A kényszermigráció (kitelepítés, lakosságcsere), a gazdasági és politikai viszonyok radikális átalakulása pedig jelentősen csökkentette az országon belül a nemzetiségek létszámát. Több száz éves etnikai tradíciók bomlottak fel, amellyel összefüggésben fel kell hozni a második világháború alatti holokausztot is. Ruszinok és ukránok hivatalosan egyáltalán nem éltek az országban.

A ruszinokat úgy sikerült láthatatlanná tenni, hogy őket a magyarországi szlováksághoz sorolták be – a nyelvi rokonságot vélték felfedezni ennek alátámasztására.¹⁸⁹ Ennek egyébként volt előzménye. A szlovák–ruszin nyelvi és etnikai testvériség elmélete a pánszláv egység eszméjéhez kapcsolódik, és 19. századi hagyományokra vezethető vissza. A 19. század derekán Ján Kollár¹⁹⁰ a pánszláv testvériség jegyében négy „fő ág”-ra osztotta a szláv népeket: orosz, lengyel, cseh és „illír”, melyek mindegyikének „saját dialektusa” van, és melyek mind „kisebb dialektusokra és szub-dialektusokra” oszlanak.¹⁹¹ Kollár¹⁹² szerint ez a „szláv kölcsönösség”.¹⁹³ Bár eredetileg Kollár a ruszinokat az orosz ághoz tartozóknak tekintette, több kortársa a szlovákokkal együtt kezelte az északkelet-magyarországi rutén/ruszin népességet is. „Az északi szlávokat

¹⁸⁷ Никита Хрущев: *Воспоминания: Избранные фрагменты*. Вагнрус, Москва, 1997, 308.

¹⁸⁸ Egrý Gábor: *Nemzetiségpolitikák Magyarországon, 1919–1944*. *Limes*, 2010. 2. sz. 5.

¹⁸⁹ Ennek megvoltak a 19. századi előzményei. Lásd Csernicskó: *Adalékok a(z első) Csehszlovák Köztársaság létrejöttének nyelvvideológiai alapjaiból*... 62–64.

¹⁹⁰ Ján Kollár (1793–1852) – cseh nyelven író szlovák származású evangélikus lelkész, költő, folklorista, a pánszláv ideológia képviselője.

¹⁹¹ Jan Kollár: *Über die Wechselseitigkeit zwischen den verschiedenen Stämmen und undarten der slavischen Nation*. Otto Wigand, Leipzig, 1844, 9.

¹⁹² Uo.; Uó: O literarnég wzagemnosti mezi kmeny a nářečmi slawskýmí. *Hronika*, 1836. 1. sz. 39–56.

¹⁹³ Brown–Maxwell: *Czechoslovak Ruthenia's 1925 Latinization campaign*... 950–966.

A ruszinok és/vagy ukránok kérdése a rendszerváltás időszakában

vagy másképp csehszlovákokat [Czechoslaven] – akiket valójában szlovákoknak és rusznákoknak vagy ruszinnak is neveznek – azonosnak lehet tekinteni, mivel nyelvhaszárlatukban nem nagyon térnek el egymástól” – fogalmazott például Tomásek,¹⁹⁴ a ruszinokat és a szlovákokat testvérnépnek, nyelvüket pedig közeli, szinte azonos nyelvnek tekintve. Valamivel később Moravčík hasonlóan látta a helyzetet: „A szlovák nemzet kétségkívül a legrégebb lakója a magyar földnek, mely benépesíti a hegyvidéket, a Tátra aljától Pozsonyon át Máramarosig terjedő területet, beleértve a három millió fönnél többet számláló két törzset, a szlovákokot és a ruszint.”¹⁹⁵

A második világháború után a Szovjetunióhoz került Kárpátalján 1946–47-ben a rendőrség (milícia) által a felnőtt lakosságnak kiadott ideiglenes személyazonosító igazolványokba önbevallás alapján még beírták a ruszin nemzetiséget, azonban amikor azokat 1948-ban lecserélték a hivatalos szovjet személyire, a nemzetiségi rubrikába az „ukrán” került be, a ruszin népnév használatát pedig betiltották.¹⁹⁶ A ruszinok a magyarországi történeti és néprajzi szakirodalomban is jobbra átlényegültek – kárpátukránokká. A „furcsa” helyzet bizonyos szempontból kiterjedt az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság – amelynek része volt Kárpátalja – tabusítására is. Egy 1967-es minisztertanácsi feljegyzés például így fogalmazott: „Mellékelten megküldöm a magyar–szovjet és magyar–csehszlovák kulturális munkaterv aláírására vonatkozó előterjesztés és határozat-tervezetet. [...] Ami a magyar–szovjet munkatervet illeti, ezzel kapcsolatban felhívom figyelmemet arra a furcsa jelenségre, hogy a velünk szomszédos Ukrán Köztársasággal semmiféle kulturális együttműködés az 1968–70. évekre nem szerepel az elgondolások között. Úgy gondolom, hogy tőlünk távol eső, etnikailag is messze fekvő köztársaságokkal való kulturális csere helyett nagyobb súlyt kellene az ukránokkal való kapcsolatra fektetni. Mint ilyen igényt egyébként Scserbickij elvtárs, az Ukrán Minisztertanács elnöke¹⁹⁷ látogatása során is nem hivatalosan felvetett.”¹⁹⁸

Az 1980-as évek végén a hazai kisebbségpolitika újabb gyökeres fordulatot vett. Napirendre került a szomszédos országok területén élő magyarság helyzetének felvállalása, a hazai kisebbségpolitika újragondolása (nemzetiségi törvény kidolgozása), a nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer ösztönzése. Az 1990-es népszámlálás újdons-

¹⁹⁴ Ján Pável Tomásek (1802–1850) – cseh és német nyelven alkotó szlovák származású író, a pánszláv eszme híve; Thomas Világosváry néven is publikált. Lásd Ján Pável Tomásek [Thomas Világosváry]: *Der Sprachkampf in Ungarn*. Ljudevit Gaj, Zagreb, 1841, 32.

¹⁹⁵ Ján Moravčík: Úvahy o budúcom postaveniu slovenského národa v Uhrách. *Pešťbudínské vedomosti*, 1861. 2. sz. 32.

¹⁹⁶ Кузьо В. – Поп Д.: Визнання русинів – тест на європейськість. *Голос Карпат*, 2015. 08. 10. https://goloskarpat.info/analytics/55c85a48e91f4/?utm_content=031 (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)
Vö. Fedinec Csilla: Gens fidelissima? A ruszin kérdés Trianontól máig. In: Surján László (szerk.): *Együtt az úton: ruszinok és magyarok*. Croatica, Nyíregyháza, 2018, 63–64.

¹⁹⁷ Vlagyimir Scserbickij (1918–1990) – 1965 és 1972 között az Ukrán SZSZK Minisztertanácsának elnöke, majd 1989-ig az Ukrajnai Kommunista Párt Központi Bizottságának első titkára.

¹⁹⁸ Feljegyzés Ajtai elvtárs részére. Készítette: dr. Gál Tivadár. Budapest, 1967. november 8. Magyar Nemzeti Levéltár (MNL OL), Minisztertanács, Előterjesztések és határozatok 1953–1989 (XIX-A-83-b), 107–108.

Ruszinok és ukránok hazánkban: identitás, nyelv, történelem

ságaként a szocializmus évtizedei alatt hivatalosan elismert négy kisebbség – német, román, szlovák és a „délszláv” (szerbek, horvátok, szlovénok) – mellett, ekkor még csak az anyanyelvi rovatban, megjelentek „új kisebbségek” is – a görögök, a bolgárok, az örmények, a lengyelek, valamint összevonva a ruszinok és az ukránok.¹⁹⁹

Az 1989. évi II. törvényben kimondott egyesülési jog jelentősen előmozdította a nemzetiségi szövetségek átalakulási folyamatát. A folyamat magában foglalta azt is, hogy a korábban hivatalosan el nem ismert közösségek is színre léptek az érdekérvényesítés szándékával, köztük olyanok is, amelyek nem rendelkeztek közvetlen szervezeti előzménnyel. Ide sorolhatók az örmények, a ruszinok és az ukránok is.²⁰⁰ 1991. január 30-án a nemzetiségi törvény megalkotásában való részvételre megalakult a nemzetiségi szövetségek közös szervezete, a Nemzetiségi és Etnikai Kisebbségi Kerekasztal. A kerekasztal tevékenységében már tizenhárom magyarországi kisebbség – bolgár, cigány, görög, horvát, lengyel, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén, zsidó – szervezetei vettek részt.²⁰¹

A nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló 1993. évi LXXVII. törvény honos népcsoportnak minősítette *expressis verbis* a 13 „nemzeti és etnikai” kisebbséget, vélemezve, hogy e csoportok eleve eleget tesznek a normatív definíciónak, minden később csatlakozni kívánó nemzetiség számára viszont előírta az ezeknek a feltételeknek való előzetes megfelelést.²⁰² A törvény előkészítő munkálatai során alakult ki az álláspont arról, hogy a ruszinok és az ukránok is elismert nemzetiségek legyenek, meglehetősen sajátos körülmények között. A sok-sok tervezet közül a Belügyminisztérium 1992. januári törvénytervezete nevesítette először a két népcsoportot egyesítve, „ukrán (ruszin)” formában, az anyaországgal rendelkező nemzeti kisebbségek között sorolva fel őket. Az átdolgozott törvénytervezet nem sokkal később, a február 6-i kormányülésen tárgyalt szövegében is a „ruszin (ukrán)” népcsoport szerepelt. 1992 májusában megszületett a megállapodás a kormánydelegáció és a Kisebbségi Kerekasztal képviselői között, aminek eredményeképpen a szóban forgó két etnikum két különálló nemzetiségi csoporttá vált. Az addigi ruszin szervezetek közül az Ukrán, Ruszin Kulturális Egyesületből – nem sokkal a magyar–ukrán kormányközi kisebbségi vegyesbizottság első ülése előtt, és az akkori budapesti ukrán nagykövet jelenlétében – leváltották az elnököt, kiváltak a ruszin tagok, 1993-ban pedig a szervezet megváltoztatta a nevét Magyarországi Ukrán Kulturális Egyesületre.²⁰³ A kisebbségi törvény elfogadása után

¹⁹⁹ Győri Szabó Róbert: *Kisebbségpolitikai rendszerváltás Magyarországon: a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Kollégium és Titkárság történetének tükrében (1989–1990)*. Osiris, Budapest, 1998, 50.

²⁰⁰ Dobos Balázs: *A kisebbségek joga. Kisebbségi törvénykezés Magyarországon (1988–2006)*. Argumentum, Budapest, 2011, 113.

²⁰¹ Győri Szabó: *Kisebbségpolitikai rendszerváltás...* 123.

²⁰² Bíró Gáspár: *Az identitásválasztás szabadsága*. Osiris – Századvég, Budapest, 1995, 255.

²⁰³ Dobos Balázs: Ruszin nemzetiségi önkormányzatiság a rendszerváltás utáni Magyarországon. In: „Ruszin voltam, vagyok, leszek...” 215–216.; Uő: Ukrán kisebbségi önkormányzatiság Magyarországon. In: Fedinec Csilla (szerk.): „Kijevi csirke”: *(Geo)politika a mai Ukrajnában*. Kalligram, Budapest, 2019, 246–247.

A ruszinok és/vagy ukránok kérdése a rendszerváltás időszakában

a ruszinok és az ukránok képviselői tulajdonképpen *gentleman's agreement*et kötöttek egymással, az egymás ügyeibe való be nem avatkozás politikájával biztosítva a békés egymás mellett élést.

Az Alaptörvény (2011) a „nemzeti és etnikai” kisebbség elnevezést a „nemzetiség” terminológiára cserélte.²⁰⁴ Az időben utána elfogadott 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól nem változtatott az elismert nemzetiségek listáján, de bevezette a „nemzetiségi szószóló” intézményét, amely által a nemzetiségek, köztük az ukránok és a ruszinok is részt vesznek „az Országgyűlés munkájában, különösen a nemzetiségek érdekeit, jogait érintő kérdésekben”. A szószóló intézményét az országgyűlési képviselők választásáról szóló 2011. évi CCIII. törvény konkretizálta.²⁰⁵

Antall József miniszterelnök még 1991. április 24-én fogadta a hazai nemzetiségi szövetségek elnökeit, ami után állásfoglalást adott ki. Ebben többek között a külkapcsolatok minőségét is összefüggésbe hozta a nemzetiségi kérdés megoldásával: „*A hazai nemzeti és etnikai kisebbségek problémáinak megoldása, normatív és intézményes alapokra helyezése, a garanciák kidolgozása előfeltétele európaiságunknak. A megoldás módja és tartalma kihat mind belpolitikai helyzetünkre mind külkapcsolatainkra.*”²⁰⁶

Bár nyilván nem adnak teljes körű választ, ám rávilágítanak az ukránok elismerése hátterének egyes tényezőire a kisebbségi törvénytervezet előkészítésével foglalkozó albizottság 1992. november 18-i ülésén a Művelődési és Közoktatási Minisztérium képviselője által kifejtett gondolatok: „*Minden egyes ukrán–magyar tárgyaláson, ahol nagyon jó és kellemes légkörű a tárgyalás, igen nagy gonddal kerülje a ruszin, ukrán szóhasználatot, mert ha valamire ugranak a kijevi, de az ungvári munkatársaink is, pontosan az, ahol elhangzik a ruszin. – Sikerkült velük elfogadtatni és megértetni, hogy nekünk kötelességünk tudomásul venni, hogy azok, akik görögkatolikusok, magukat ruszinnak vallják, az írásmódjuk nem cirill betűs, hanem latin betűs, s azt mondják, hogy a hozzájuk legközelebb álló nyelvjárás a szlovákiai ruszin, illetve a vajdasági és a horvátországi ruszin. Mi elfogadtatjuk, hogy van, ugyanakkor ígéretet tettünk arra, hogy a társaságunkban végigjárhatják azokat a településeket, ahol a ruszinok vagy ukránok élnek. Ide most be kellene venni azt, hogy ruszin, ukrán. Tebát mi történik akkor, ha ez ellen a törvény ellen Ukrajna tiltakozik és azt fogja mondani, hogy kimaradt belőle az ukrán. Annál is inkább, mert két kisebbségi szervezet van, az egyik az ukrán, a másik a ruszin szervezet. Kérem, hogy ezt itt valamiképpen jelöljük. Bár a végén ott van, hogy ukrán nyelv, de ezt valahol úgy kellene párba állítani, hogy ez számukra egyértelmű legyen, hogy miközben elváltatjuk, mégis egy a kettő.*”²⁰⁷

²⁰⁴ Részletes elemzést lásd Pap András László: Sarkalatos átalakulások – a nemzetiségekre vonatkozó szabályozás. *MTA Law Working Papers*, 2014/52. <https://jog.tk.mta.hu/mtalwp/sarkalatos-atalakulasok-a-nemzetisegekre-vonatkozoz-szabalyozas> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

²⁰⁵ Lásd uo.

²⁰⁶ Teljes szövegét lásd *Európai Útas*, 1991. 2. sz. 45.

²⁰⁷ Országgyűlési Könyvtár. Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság, 1992. 11. 18., 15–16. http://dlib.ogyk.hu/R/787C4DJ7UGV4JF7DLDLFM9AV7EQQ2YB94AMNLERIG49G33HNFEH-06363?func=results-jump-full&set_entry=000002&set_number=000342&base=GEN01 (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

Ruszinok és ukránok hazánkban: identitás, nyelv, történelem

A magyarországi ukránok kérdése – tekintettel arra, hogy a ruszinokat Ukrajna nem ismeri el önálló etnikumnak – része lett a magyar–ukrán alapszerződésnek is. A nagy horderejű dokumentum első változatában még nem szerepelt a határok sérthetlenségére vonatkozó klauzula, a másodikban azonban már igen, összekötve a kárpátaljai magyar kisebbség érdekvédelmével,²⁰⁸ ami a maga során a kölcsönösség elve alapján a magyarországi ukránok jogainak védelmére is kitért. Az alapszerződéshez csatolt Jegyzőkönyv kisebbségi vegyesbizottság felállításáról rendelkezett, amely 2011-ig rendszeresen ülésezett, utána az évtized végéig sikertelen kísérletek voltak az újjáélesztésére. A vegyesbizottság tagjai voltak Ukrajna részről a kárpátaljai magyarok, Magyarország részről pedig az ukrán kisebbség képviselői is.²⁰⁹ Ily módon lettek a rendszerváltás utáni Magyarországon a ruszinok a kulturális örökség, az ukránok pedig a politikai örökség részei.

---

²⁰⁸ A Külügyminisztérium közleménye a Magyar Köztársaság és Ukrajna alapszerződéséről annak ratifikációra előterjesztése kapcsán, 1993. május 7. In: *Magyar Külpolitikai Évkönyv*. Budapest, 1993, 205–206.

²⁰⁹ Az alapszerződést a két ország 1991-ben írta alá, 1993-ban lépett hatályba, Magyarországon törvényileg 1995-ben hirdették ki. Lásd 1995. évi XLV. törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédtság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés kihirdetéséről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500045.tv> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

A források szerkezete és a közlés módja

A források között vegyes provenienciájú iratok mellett sajtó- és könyvészeti dokumentumok is helyet kaptak. A források gyűjtése és válogatása során alkalmazott fő alapelv az volt, hogy – néhány kivételtől eltekintve – olyan dokumentumokat közöljünk, melyek eddig a magyar olvasóközönség számára nem voltak elérhetőek. Arra törekedtünk, hogy a közölt dokumentumok a ruszin és az ukrán nemzetiségek magyarországi történetének legfontosabb jellegzetességeit tükrözzék. A források közlésének tematikus bontása is ezt célozza. A különböző tematikákon belül a dokumentumokat kronologikusan rendeztük.

Az eddig még nem közölt, vegyes provenienciájú iratok a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlegén, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában, az Ukrán Biztonsági Szolgálat Ágazati Állami Levéltárában, valamint különböző digitális adatbázisokban fellelhetőek. A gyűjtemény fontos részét képezik a ruszin és az ukrán kérdéssel foglalkozó publicisztikák, sajtóanyagok, valamint a már folyóiratokban vagy egyéb forráskiadványokban közölt iratok. A kötetben helyet kaptak idegen nyelvű források magyar fordításai is. Bizonyos forrásokat terjedelmi okokból részlegesen közöltünk, ezekben az esetekben a szövegkihagyást jelöltük.

A források címében feltüntettük a dokumentum szerzőjét, típusát, amennyiben volt, a címzettet és a forrás keletkezésének idejét. A magyar nyelvű dokumentumokat minden esetben betűhíven közöltük. Az eltérő módon használt kifejezéseket (mint a „görög khat”, „görög katolikus”, „ruszin”, „rutén”, „Ukrajna”, „Ukránia” stb.) a források szövegében nem egységesítettük, ezzel is jelezve az adott korban elfogadott szóhasználatot, vagy épp az akörül megjelenő korabeli következtelenségeket, vitákat. Minden nem egyértelműen értelmezhető helyen lábjegyzetben segítjük az eligazodást. A keleti szlávokkal kapcsolatos etnonimákkal bőven foglalkozunk a bevezető tanulmányban is.

A források szövegéhez, ahol szükséges volt, szövegkritikai jegyzeteket fűztünk, illetve a dokumentumokat tárgyi, tartalmi jegyzetekkel és magyarázatokkal is elláttuk. Valamennyi forrást legenda követi, amelyben feltüntettük a forrás jelzetét, az irat fajtáját és előállításának módját. Korábban már közölt dokumentum esetében a legendában közöltük az eredeti megjelenés könyvészeti adatait.

DOKUMENTUMOK

KÖZÉPKORI KRÓNIKÁK

Anonymus: „Gesta Hungarorum”, 1250 és 1270 között

Kiköltözésük

Az Úr megtestesülésének nyolcszáznyolcvanegyedik esztendejében, amint az év szerint jegyzett krónikákban írva vagyon, a hét fejedelmi személy, akit hívnak, kijött Szécia földjéről nyugat felé. Közöttük kijött Álmos vezér, a Mágóg király nemzetségéből való Ügyek fia, jó emlékezetű férfiú, uruk és tanácsadójuk nekik; kijött pedig a feleségével meg a fiával, Árpáddal, valamint a nagybátyjának, Hüleknek két fiával: Szovárdal és Kadocsával, továbbá az ugyanarról a vidékről való szövetséges népeknek megszámlálhatatlanul nagy sokaságával. Sok-sok nap pedig puszta tájakon vonultak; az Etel folyót pogány módon tömlőn ülve úsztatták át, és sehol városba vagy emberi lakóhelyhez vezető utat nem találtak. Közben nem ették ember munkájának a gyümölcsét, amint rendesen szokták, hanem hússal, hallal táplálkoztak mindaddig, amíg Oroszországba nem értek azon a részen, melyet Szuszdalnak hívnak. Ifjaik majdnem mindennap vadászaton voltak; ezért aztán attól az időtől fogva mindmostanáig a magyarok jobb vadászok is, mint a többi nemzetek. És Álmos vezér meg övéi mind ekképpen vonulva léptek Oroszország földjére azon a részen, amelyet Szuszdalnak hívnak.

Oroszország²¹⁰

Miután pedig az oroszok²¹¹ vidékét elérték, minden ellenszegülés nélkül egész Kiev²¹² városáig hatoltak. Midőn Kiev városán keresztülmentek, a Dnyeper folyón áthajózva meg akarták hódítani az oroszok országát. Akkor az oroszok vezérei ezt észrevéve nagyon megijedtek, mivel hallották, hogy Álmos vezér, Ügyek fia, Attila király nemzetségéből származik, akinek az ő elődei évi adót fizettek. De mégis a kievi vezér összehívta minden főemberét, és tanácsot tartva azt választották, hogy hadra kelnek Álmos vezér ellen, és inkább meghalnak a harcban, mintsem hogy elveszítsék országukat, és kényük-kedvük ellenére Álmos vezér uralma alá kerüljenek. A kievi vezér azonnal követeket küldött leghívebb barátaihoz, a hét kun²¹³ vezérhez, és segítségre hívta őket. Akkor ez a hét vezér, akinek a neve: Ed, Edömén, Et, Böngér, Örsúr apja Ócsád, Vajta, Alaptolma apja Ketel, ugyancsak nem kicsiny számú lovast gyűjtött egybe, és a kievi vezér iránt való barátságából sebes vágásban Álmos vezér ellen jött. A kievi vezér a maga seregével eléjük vonult, és most már a kunokkal gyarapodva, sok

²¹⁰ Kijevi Rusz.

²¹¹ Ruszok.

²¹² Kijev (Kyiv).

²¹³ Kipcsakok.

Dokumentumok

fegyverrel Álmos ellen nyomult. Álmos vezér pedig, akinek segítsége a Szentlélek volt, fegyvert öltve csatarendbe szedte seregét, s ide-oda lovagolva buzdította katonáit; majd hirtelen eléjük rugtatva megállott mindnyájukkal szemben, és ezt mondta nekik: „Szittyák, bajtársaim, nagyvitéz férfiak! Emlékezzetek utatok kezdetére, amikor azt mondtátok, hogy fegyverrel, haddal olyan földet kerestek, amelyen lakhattok. Tehát ne zavarodjatok meg az oroszok és kunok sokaságától, akik a mi kutyáinkhoz hasonlítanak. Hiszen a kutyák, amint uruk szavát hallják, nemde rögtön félelemben esnek? Mivel a derekasságot nem a nép nagy száma, hanem a lélek bátorsága szabja meg. Vagy nem tudjátok, hogy egy oroszán sok szarvast megszalaszt, mint ahogy egy bölcs mondja. De félre ezekkel! Csak azt mondom nektek: Ugyan ki tudott ellene állni Szcítia²¹⁴ katonáinak? Nemde Dáriust, a perzsák királyát, a szcítiaiak megkergették, úgy, hogy rémületében nagy szégyenszemre Perzsiába szaladt és elveszített nyolcvanezer embert? Vagy Círust, ugyancsak a perzsáknak királyát, nemde szintén a szcítiaiak ölték meg háromszázharmincezredmagával? Vagy magát Nagy Sándort is, Fülöp királynak és Olimpiadis királynénak a fiát, aki harcban sok országot leigázott, ugye szintén rúttal megszalasztották a szcítiaiak? Ezért hát derekasan és vitézül küzdjünk azok ellen, akik a mi kutyáinkhoz hasonlatosak, s úgy féljünk az ő sokaságuktól, mint a legyek felhőjétől.” Ezt hallván Álmos vezér katonái, nagy bátorságra gyúltak. Azonnal megfűjták a harci kürtöket mindenfelé, a két ellenséges sereg összecsapott és heves küzdelemben bocsátkozott egymással. S igen sokan elesetek az oroszok és kunok közül. Az oroszok és kunok vezérei pedig látván, hogy övéik a harcban alul maradnak, futásnak eredtek, és hogy életüket megmentésük, sietve Kiev városába húzódtak. Álmos vezér meg katonái az oroszokat és kunokat egészen Kiev városáig üldözték, és úgy aprították a kunok tar fejét, mint a nyers tököket. Az oroszok és kunok vezérei pedig, mikor a szcítiaiak vakmerőségét látták, a városban meglapultak, mint a némák.

Béke a vezér és az oroszok között

Álmos vezér és vitézei pedig a győzelem után elfoglalták az oroszok földjeit, és javaikat elszedve a második héten Kiev városát fogták ostrom alá. Mikor aztán a hágcsókat kezdték odatámasztani a falhoz, a kun és orosz vezérek a szcítiaiak merészségének láttára nagyon megrémültek. S amikor belátták, hogy nem bírnak nekik ellenállni, akkor a kievi vezér és az oroszok más vezérei, nemkülönben az ott levő kunokéi is követeket küldtek, s kérték Álmos vezért meg főembereit, hogy kössenek velük békét. Mikor pedig a követek Álmos vezérhez jöttek, és kérték őt, hogy uraikat ne üzzék el székeikből, akkor Álmos vezér övéivel tanácsot tartván, úgy küldötte vissza az oroszok követeit, hogy vezéreik és előkelőik fiaikat túszul adják, évi adóul tízezer márkát fizesse nekik, ezenfelül pedig élelmiszert, ruhát és más szükségeset. Az orosz vezérek, ugyan nem önkéntesen, de mégis mindezt megadták Álmos vezérnek. Azonban kérték Álmos vezért, hogy Halics földjét elhagyva, a Havas-erdőn túl nyugat felé, Pannónia

²¹⁴ Szcítia – szkíták (szittyák) földje.

Középkori krónikák

földjére vonuljanak, amely előbb Attila király földje volt. És dicsérték nekik Pannónia földjét, hogy milyen szerfölkött jó. Mondták ugyanis, hogy ott nagyon nevezetes forrásvizek ömlenek össze: a Duna, a Tisza és pompás halakban bővelkedő egyéb nevezetes források. Azt a földet – mondták – szlovének, bolgárok, blachok és a rómaiak pásztora lakják. Ugyanis Attila király halála után a rómaiak Pannónia földjét legelőknak hívták azért, mivel a nyájaik Pannónia földjén legeltek. És joggal mondhatták Pannónia földjéről, hogy az a rómaiak legelője, hiszen éppen most is a rómaiak legelnek Magyarország javaiból. De már elég is ebből!

A kunok hét vezére

Álmos vezér meg főemberei tanácsot tartván, az oroszok vezéreinek kérelmét teljesítették, s békét kötöttek velük. Akkor az orosz vezérek, tudniillik a kievi és szusz dali, hogy székeikből el ne űzzék őket, fiaikat túszul adták Álmos vezérnek, és velük együtt tízezer márkát küldöttek, meg ezer lovat orosz módra díszített nyereggel és fékkel, továbbá száz kun fiút, valamint negyven teherhordó tevét, töméntelen hölgymenyét- és mókusprémet, végül sok más ajándékot, csak úgy számlálatlanul. Akkor a fent nevezett kun vezérek, tudniillik Ed, Edömén, Et, Bors apja Böngér, Örsur apja Ócsád, Vajta, kitől a Baracska-nemzetség származik, Alaptolma apja Ketel, midőn látták Álmos vezér kegyességét, amelyet az oroszok irányában tanúsított, lába elé borulva önként meghódoltak Álmos vezérnek ezekkel a szavakkal: „A mai naptól fogva legvégső nemzedékünkig urunkká és parancsolónkká választunk, és ahová a szerencséd visz, mindenüvé veled megyünk.” És amit szóval mondtak Álmos vezérnek, azt pogány módra hitet téve, esküvel is megerősítették. Nekik Álmos vezér és főemberei ugyanily módon hittel meg esküvel kötelezték le magukat. Akkor ez a hét kun vezér feleségestül, gyermekestül meg ezenkívül is nagy sokasággal kész volt Pannóniába jönni. Hasonlóképpen az oroszok közül szintén sokan Álmos vezérhez csatlakoztak, vele együtt Pannóniába jöttek, és maradékuk különböző helyeken egészen a mai napig Magyarországon lakik.

Ladomér és Halics városa

Akkor Álmos vezér és a többi fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondanak, továbbá a kun vezérek rokonságukkal meg férfi- és nőcselédekkel egyetemben kivonultak Kievből, s a kievi oroszok kalauzolása mellett Ladomér városához értek. A ladoméri vezér és főemberei pedig különféle drága ajándékokkal az ország határáig elébe mentek Álmos vezérnek, és Ladomér városát önként megnyitották neki. S Álmos vezér minden hozzátartozójával három hétig maradt ott. A harmadik héten pedig a ladoméri vezér a maga két fiát főjobbágyai valamennyi fiával együtt kezesül adta Álmos vezérnek. Azonfelül kétezer márká ezüstöt és száz márká színaranyat számtalan prém-mel és köntössel, továbbá háromszáz paripát felnyergelve és fékkel felszerelve, huszonöt tevét és ezer ökröt, hogy a málhájukat vigye, végül számtalan más ajándékot adott a vezérnek és főembereinek egyaránt. A negyedik héten Álmos vezér övéivel

Dokumentumok

együtt Halicsba jött, s ott pihenőhelyet választott magának és övéinek. Midőn ezt Halics vezére meghallotta, minden hozzátartozójával meztláb elébe ment Álmos vezérnek, és különféle ajándékokat nyújtott át Álmos vezér használatára: majd Halics városának a kapuját megnyitván, mint a saját urát, úgy látta vendégül, egyetlen fiát az ország főembereinek a fiaival együtt túsul adta, azonfelül tíz kitűnő arab paripát meg háromszáz más lovat nyergestül, fékestül, továbbá háromezer márka ezüstöt meg kétszáz márka aranyat és gyönyörűséges ruhákat ajándékozott a vezérnek, sőt minden katonájának is. Mikor aztán Álmos vezér egy hónapja tartott pihenőt Halicsban, akkor Halics vezére és többi társai, akiknek a fiai kezességben voltak, azzal a kérelemmel folyamodtak Álmos vezérhez és nemeseihez, hogy a Havason túl nyugat felé, Pannónia földjére szálljanak le. Ugyanis azt mondták nekik, hogy az a föld szerfölött jó, és rajta igen nevezetes források ömlenek egybe, melyeknek – amint fentebb említettük – a neve: Duna, Tisza, Vág, Maros, Körös, Temes és több más; hozzá még – mondták – ez a föld előbb Attila király földje volt. Az ő halála után a római fejedelmek foglalták el Pannónia földjét egészen a Dunáig, és ott telepítették le a pásztoraikat. Azt a földet pedig, amely a Duna-Tisza közén terült el, Nagy Kán, Bulgária vezére, Salán vezér őse foglalta el az oroszok és lengyelek határáig, s lakosokul szlovéneket meg bolgárokat tett oda. Azt a földet továbbá, amely a Tisza és az Erdély felé elterülő Igyfon-erdő közé esik, a Maros folyótól a Szamos folyóig Marót vezér foglalta el, kinek az unokáját a magyarok Mén-Marótnak mondták, mégpedig azért, mert több asszonya volt; ezt a földet az a népség lakta, amelyet kozárnak mondanak. Azt a földet végül, amely a Maros folyótól egészen Orsova váráig terül el, egy bizonyos Galad nevű vezér, aki Bodony várából jött, foglalta el a kunok segítségével. Az ő ivadékból született Ajtony, akit aztán jóval később, Szent István király idejében, Doboka fia Csanád, a király unoka-fitestvére Maros melletti várában megölt, mivelhogy az említett királynak minden dologban ellenszegült. Csanádnak az említett király a jószolgálatért feleséget adott, és neki adományozta Ajtony várát összes tartozékaival egyetemben, amint hát szokásuk a jó uraknak híveiket megajándékozni. Ennek a várnak most is Csanád a neve. De elég ebből!

Miképpen jöttek be Pannóniába?

Álmos vezér és főemberei pedig elfogadván az oroszok tanácsát, igen biztos békét kötöttek velük, minthogy az orosz vezérek, hogy a székükből el ne kergessék őket, kezesül adták fiaikat, mint fentebb mondtuk, számtalan ajándékkal együtt. Akkor Halics vezére elrendelte, hogy kétezer nyilas és háromezer paraszt járjon előttük s a Havas-erdőn át a hungi határig utat készítsen nekik. Egyszersmind összes barmaikat megrakatta élelemmel meg más szükségessel, s enni való szarvasmarhát szintén igen sokat adott ajándékba. Akkor a hét fejedelmi személy, akit hétmagyarnak mondanak, és az a hét kun vezér, kinek a nevét fentebb soroltuk el, rokonságukkal meg férfi- és nőcselédekkel egyetemben az oroszok tanácsára és segítségével útra keltek Pannónia földjére. S így a Havas-erdőn áthaladva, a hungi részekre szálltak. Midőn pedig oda

Középkori krónikák

megérkeztek, azt a helyet először foglaltak el, Munkácsnak nevezték el azért, mivel igen nagy munkával, fáradsággal jutottak el arra a földre, amelyet maguknak annyira áhítottak. Ott aztán, hogy fáradaimaikat kipihenjék, negyven napot töltöttek, és a földet kimondhatatlanul megkedvelték. A föld lakosai, a szlovének pedig megérkezésükről értesülve, szörnyen megijedtek, és önként meghódoltak Álmos vezérnek, mivel hallották, hogy Álmos vezér Attila király nemzetségéből származik. S jóllehet Salán vezér emberei voltak, mégis nagy tisztelettel és félelemmel szolgáltak Álmos vezérnek, megajánlva neki mindent, ami csak a megélhetéshez szükséges, úgy, amint az urukkal szemben illendő. Ilyen félelem és rettegés fogta el a föld lakosait. Kedvében is jártak a vezérnek meg főembereinek, mint a szolgák szoktak a maguk urának. Egyszermind magasztalták nekik a föld termékenységét, és elbeszélték, hogy Attila király halála után Nagy Kán, Salán vezér őse, aki Bulgáriából jött, a görögök császáranak tanácsára és segítségével miképpen foglalta el azt a földet. Elmondták azt is, hogy őket magukat, a szlovéneket, miképpen telepítették Bulgária földjéről az oroszok határára, továbbá, hogy most a vezérük, Salán, miképpen bánik velük és övéikkel, meg minő hatalma van neki körös-körül a szomszédaik felett.

Hung vára²¹⁵

Akkor Álmos vezér és főemberei ezek hallatára módfelett felvidultak, és Hung várához lovagoltak, hogy elfoglalják azt. Miközben tábornok ütöttek a fal körül, a várnak Laborc nevű ispánja – az ispánt az ottlakók nyelvén dukának mondták – futóra fogta a dolgot, és Zemplén vára felé sietett. A vezér katonái üzőbe véve őt, egy folyó mellett elfogták, és mindjárt azon a helyen felakasztották. Attól a naptól kezdve ezt a folyót az ő nevéből Laborcnak hívták. Aztán Álmos vezér és övéi bevonulva Hung várába, a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat mutattak be, és négy napig tartó lakomát csaptak. A negyedik napon pedig Álmos vezér tanácsot tartván és övéit mind megesketvén, még életében vezérré és parancsolóvá tette fiát, Árpádot. Ezért hívták Árpádot Hungvária vezérének, összes vitézeit pedig Hungról hungvárusoknak nevezték el az idegenek nyelvén, és ez az elnevezés mostanáig él az egész világon. [...]

Forrás: Anonymus: *Gesta Hungarorum*. (Fordította: Pais Dezső.) <http://mek.oszk.hu/02200/02245/02245.htm#9> (Utolsó letöltés: 2020.01.10.)

²¹⁵ Ungvári vár.

Dokumentumok

„Régmúlt idők elbeszélése” (A Kijevi Rusz első krónikája), 11–12. század

Kezdjük hát ennek elbeszélését.

A vízözön után Noé három fia: Sém (Sim), Hám és Jáfet (Afet) felosztották a földet. [...]

Sém, Hám és Jáfet pedig, miután kockavetéssel felosztották a földet, elhatározták, hogy egyikük sem tör a másik testvér területére, és mindegyikük a maga területén élt. És a nép egynyelvű volt. És amikor megsokasodtak az emberek a földön, eltervezték, hogy építenek egy égig erő tornyot. [...]

A torony lerombolása és a népek szétválasztása után Sém fiai a keleti országokat, Hám fiai a déli országokat, Jáfetét pedig a nyugati és északi országokat foglalták el. E 70 és 2 nép közül való a szláv nép is, Jáfet törzséből vannak a norikok, akik szlávok.

Sok idő múltán a szlávok a Duna mentén telepedtek meg, ahol most az Ugor- [= Magyar-] és Bolgárföld van. Ezeknek a szlávoknak az utódai szétszéledtek a földön, és arról a helyről kapták a nevüket, ahol megtelepedtek. Így azokat, akik a Morva folyó mentén telepedtek le, morváknak nevezték el, a többieket pedig cseheknek nevezték. És a fehér horvátok, a szerbek és szlovének ugyanazok a szlávok. Amikor a volohok rátámadtak a Duna menti szlávokra, letelepedtek közöttük, és sanyargatták őket, akkor ezek a szlávok a Visztulához vándoroltak, és a ljah nevet kapták. Ezen ljahokról kapták a nevüket a poljanok, más ljahok pedig luticsoknak, mások mazoviaiaknak, és megint mások pedig pomorjanoknak nevezték magukat.

Hasonlóképpen ezek a szlávok is elmentek, letelepedtek a Dnyeper mentén, és poljanoknak nevezték őket, mások a drevljan nevet kapták, mert erdőkben telepedtek meg; és megint mások a Dvina és Pripjaty között telepedtek meg, őket a Dvinába ömlő Polota folyócskáról polocsanoknak nevezték el. Azokat a szlávokat, akik az Ilmeny-tó környékén telepedtek le, a saját nevükről nevezték el szlávoknak. Ezek építettek egy várost, és a Novgorod nevet adták neki. Mások pedig a Gyeszna, a Szejm és a Szula mentén telepedtek le, és szeverjanok nevet kapták. Így vándorolt szét a szláv nép, és a nevéből az írását is szlávoknak hívják.

Amikor a poljanok már elkülönülten éltek ezeken a hegyeken, itt haladt a verégoktól a görögökhöz vezető út. És a görögöktől a Dnyeperen, a Dnyeper felső szakaszán pedig szárazföldi vontatással Lovotyig, és Lovoty után pedig hajóval el lehet jutni a nagy Ilmeny-tóba, ebből a tóból ered a Volhov, és a nagy Ladoga-tóba folyik, és ennek a tónak a torkolata a Varég [= Batli]-tengerbe ömlik. És ezen a tengeren hajóval el lehet jutni Rómáig, Rómából pedig ugyanezen a tengeren eljuthatunk Cárgrádba [= Konstantinápoly], Cárgrádból pedig a Pontus [= Fekete]-tengerre lehet hajózni, amelybe a Dnyeper folyó is ömlik. A Dnyeper meg az okovi erdőből ered és déli irányba folyik, a Dvina is ebből az erdőből ered, de északra veszi az irányát, és a Varég-tengerbe ömlik. Ugyanabból az erdőből a Volga is keleti irányba, és hetven ággal ömlik

Középkori krónikák

a Kaszpi-tengerbe. Ily módon Ruszból a Volgán el lehet jutni a bolgárokhoz és Hvaliszba [Horezmbé], és tovább haladva keletre, eljuthatunk Sém birtokába, a Dvinán pedig a varégokhoz, a varégoktól Rómáig, Rómából pedig Hám nemzetiségéig is. A Dnyeper pedig (széles) torkolattal ömlik a Ponet [= Fekete]-tengerbe, amelyet Rusz-tengernek tartanak, mert a partjainál tanított Szent András, Péter testvére, amint mondják.

Amikor András Szinopban tanított és Korszunyba érkezett, megtudta, hogy Korszunytól nem messze van a Dnyeper torkolata. És Rómába kívánt menni: és a Dnyeper torkolatába hajózott, majd onnan elindult felfelé a Dnyeperen. Úgy történt, hogy megállt a helyek alatt a parton. És reggel, amikor felkelt, így szólt a vele levő tanítványaihoz: „Látjátok-e ezeket a hegyeket? Ezeken a hegyeken felragyog majd az isteni kegyelem: hatalmas város lesz itt, és az Isten segítségével sok templomot emelnek.” És felmenvén a hegyekre, megáldotta, keresztet állított és imádkozott Istenhez. Majd lejött arról a hegyről, ahol később Kijev lett, és továbbindult a Dnyeperen fölfelé. És megérkezett a szlávokhoz, ahol most Novgorod van, és látta az ott élő embereket, azok szokását, miként mosakszanak és csapdossák magukat, és elcsodálkozott rajta. [...]

Amikor a szláv nép, mint már mondtunk, a Duna mentén élt, eljöttek hozzájuk a szkítákról, vagyis a kazároktól a bolgároknak nevezettek, és megtelepedvén a Duna mentén a szlávok társtelepesei lettek. Ezek után jöttek a fehér ugorok, és örökölték a szlávok földjét. Ezek az ugorok ugyanis Hérakleiosz császár idején tűntek fel, és haddal támadtak Hozdroj perzsa császárra. Ugyanekkor voltak az avarok is, akik haddal vonultak Hérakleiosz császár ellen, és kevésen múltott, hogy el nem fogták. Ezek az avarok hadakoztak a szlávokkal is, és agyongyötörték a dulebeket, akik szlávok voltak, és erőszakoskodtak a duleb asszonyokkal [...] Az avarok ugyanis nagy termetűek és büszke észjárásúak voltak; és az Isten kipusztította őket, mind meghaltak, nem maradt egyetlen avar sem. És mindmáig él Ruszban ez a mondás: „Kipusztultak, mint az avarok”; hiszen sem nemzetiségük, sem utóduk nem maradt. Ezek után érkeztek a besenyők; újból vonultak a fekete ugorok [= magyarok] Kijev mellett, később, Oleg idején. [...]

A 6406. (898.) évben vonultak a magyarok (ugri) Kijev mellett a hegyen, amelyet most Ugorszkojének neveznek, és a Dnyeperhez érkezvén felállították sátraikat; mert úgy vándoroltak, mint most a kunok. Kelet felől ideérkezve átkeltek a nagy hegyeken, amelyeket magyar-hegyeknek [= Kárpátok] neveznek, és hadakozni kezdtek az ott élő volohokkal és szlávokkal. Azelőtt ugyanis szlávok éltek ott, és a volohok elfoglalták a szlávok földjét, azután pedig a magyarok elűzték a volohokat, és örökölték azt a földet, és letelepedtek a szlávok közé, behódoltatván őket maguknak, és ettől kezdve nevezték azt a földet Magyarának [= Magyarország]. És hadakozni kezdtek a magyarok a görögökkel, és behódoltatták a Thrák- és Makedónföldet egészen Szalonikiig. És háborút kezdtek a morvák és a csehek ellen. Egységes volt a szláv nép: a Duna mentén élő

Dokumentumok

szlávok, akiket behódoltattak a magyarok, és a morvák, a csehek, a ljahok, valamint a poljanok, akiket most Rusznak hívnak. [...]

Forrás: *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája.* (Szerk. Balogh László – Kovács Szilvia. Fordította: Ferincz István.) Balassi Kiadó, Budapest, /Magyar Őstörténeti Könyvtár 30./, 2015, 15, 18–21, 23–25, 34–35.

KIK VAGYUNK?

Kosztomarov Nyikolaj²¹⁶ az ukranofil irányzatról, 1880

Az „ukranofil” irányzat (melyet csak az elmúlt évtizedben kereszteltek el erre a névre) egyes kisoroszok azon törekvését fedte, hogy saját nyelvjárásukat²¹⁷ tegyék az írott nyelv alapjává, s ezzel egyidejűleg tanulmányozzák a népköltészet kincsestárát. A gondolat századunk első negyedében született meg itt-ott szórványosan megjelenő kisorosz fogalmazványokban, majd egyre izmosodott, és az 1830-as és az 1840-es években lassan, de feltartóztathatatlanul virágzott ki Harkovban, az egyetemi ifjúság körében, majd áterjedt Kijevre, végül a Novorosszijszki Egyetem megnyitásával²¹⁸ megérintette Odesszát is. Hosszú ideig senki nem gondolt ezzel kapcsolatban semmi rosszat, nem feltételezett államellenességet, vagy valami károsat a társadalom számára, semmi olyat, amit rendőrkézzel kellene elfojtani. Amikor aztán felütötte a fejét az értetlenség, s ezzel együtt kezdetét vette a kisoroszul írók zaklatása és üldözése, ez nem magával a nyelvjárással²¹⁹ volt kapcsolatban, amelyen ezeket a szövegeket írták, hanem hogy írott nyelv lett a kisorosz. Az irányzat fejlődése végül oda vezetett, hogy 1861–1862-ben megjelent az *Osznova*²²⁰ című speciális, kimondottan a kisorosz ország rész számára ajánlott lap, és kinyilvánították, hogy az egyszerű nép alapfokú oktatásához kisorosz nyelvű tankönyveket kell írni. Ez a véletlen folytán egybeesett az 1862-ben kitört lengyel felkeléssel,²²¹ és akadtak olyanok, akik szolidaritást véltek felfedezni a kisorosz kormány és a lengyel események között. Ezek az urak arra biztatták a hatalmat, hogy rendőri eszközökkel lépjenek fel a kisorosz írók ellen, azt a látszatot keltve, mintha a kisorosz írók titkos gondolata a kisorosz vidéknek az orosz birodalomtól való elszakítása lenne. Az akkori államférfiak egy része hitelt adott ezeknek a híreszteléseknek, mivel ők maguk alig ismerték Oroszországot, hiszen csak a fővárosban és külföldön éltek és képezték magukat, és ezért vidéken elképzelhetőnek tartottak olyan jelenségeket, melyeket nem feltételeztek volna mások, akiknek az élete jobban összeforrott ezekkel a vidékekkel; ugyanakkor nem mindenkit érhet ilyen vád: voltak olyan felvilágosultabb és humánusabb

²¹⁶ Nyikolaj Kosztomarov (1817–1885) – történész, a kijevi és a szentpétervári egyetem tanára.

²¹⁷ Itt: *beszélt nyelveiket* jelentésben.

²¹⁸ 1865-ben.

²¹⁹ Itt: beszélt nyelvvel.

²²⁰ Ez volt az első ukrán társadalmi-politikai és kulturális-irodalmi folyóirat, amely 1861–1862-ben jelent meg Szentpéterváron. Nagyobb részben ukrán nyelven és kisebb részben orosz nyelven jelentek meg benne a publikációk. A szerkesztők között volt Kosztomarov is.

²²¹ Utalás az 1863–64-es felkelésre, amely a legjelentősebb litván–lengyel felkelés volt az Orosz Birodalom ellen az akkor Oroszországhoz tartozó lengyel területeken a földreform elmaradása miatt. A felkelés közvetlen kiváltója az elégedetlenkedők 1862-es tömeges besorozása volt.

Dokumentumok

állami tisztviselők, akik nem dőltek be az ilyesféle hallomásoknak. Közéjük tartozik az akkori népművelési miniszter, államtitkár A. V. Golovin, az az ember, akinek ugyanolyan szilárd és józan volt a gondolkodása, mint amilyen jó a szíve, s a legszebb emlékeket hagyta maga után mind a beosztottainak, mind azoknak a nemzedékeknek az emlékezetében, akik az ő minisztersége idején tanultak. Ő nemcsak hogy nem ült fel a kisorosz írásokkal kapcsolatos hamis állításoknak, hanem megértette az ügy lényegét, és szóban és tettben, amennyire csak tudta képviselte azt a gondolatot, hogy magának a népművelési minisztériumnak kell a szárnyai alá venni azt a törekvést, hogy a kisorosz nyelvjárást²²² a közoktatás nyelvivé tegyék; például felhívta az egyházi vezetés figyelmét, hogy széles körben terjeszteni kell az Újszövetség átültetését a kisorosz beszélt nyelvre, mivel, saját kifejezésével élve, a Szent Szinódus legszentebb kötelessége a Szentírás terjesztése a birodalom különböző fajú lakosai között, minden írott és beszélt nyelven, majd hozzáfűzte, hogy egyházunk számára valódi ünnep lenne az a nap, amikor elmondhatnánk, hogy minden otthonban, házban, kunyhóban vagy sátorban ott lenne az Evangélium egy példánya olyan nyelven, amely az ott lakók sajátja.

Azonban a bölcs és jószándékú miniszter tanácsa és törekvése a kisorosz beszélt nyelvvel kapcsolatban nem vált valóra.

A belügyminiszternek benyújtottak egy ellenkező tartalmú Feljegyzést, amelynek hitelt adtak. A Feljegyzés szerzője azt a tanácsot adta a hatalomnak, hogy ne engedjék meg a kisorosz beszélt nyelv szabad fejlődését, és foganatosítsanak vele szemben tiltó és elnyomó intézkedéseket azon az alapon, hogy a kisorosz nyelvű írásbeliség kárára van az államnak.

A Feljegyzés szerzője maga is elismeri, hogy nem tudja megcáfolni A. V. Golovin ama tételének igazságát, miszerint „egy adott könyv betiltásának vagy engedélyezésének alapjául csak annak tartalma szolgálhat, nem pedig az a nyelv vagy nyelvjárás, amelyen megfogalmazták”. – „Ám a körülmények – véli a Feljegyzés szerzője – időnként arra vezetnek, hogy kivételt kell tenni az általános szabály alól. A kormány viseli a felelősséget a hon nyugalmaért és egységéért, és éppen ezért fel kell lépnie minden olyan jelenség ellen – függetlenül annak eredetétől –, amelyik ennek a nyugalomnak és egységnek a megbontásával fenyeget, meg kell tennie minden szükséges lépést. Amennyiben kiderül, hogy valamelyik nyelv vagy nyelvjárás (mint esetünkben – a kisorosz) a gondolat kifejezés egyszerű eszközéből politikai fegyverré válik és egy káros irányzat jelképévé tesz, akkor a kormánynak mérlegelnie kell: a cenzúra általi betiltáson kívül vannak-e egyéb megbízható, megfelelő, és kellőképpen alkalmas eszközök a baj elhárítására, és csak abban az esetben kell a betiltáshoz folyamodni, ha ilyen eszközök nem állnak rendelkezésre.” A Feljegyzés szerzője emellett foglal állást, hogy a maga részéről hajlik arra a meggyőződésre, hogy „mind az ügy, mind a kormány szempontjából összehasonlíthatatlanul jobb lenne, ha az ukránofil tendenciák megsemmisülnének a közvélemény nyomására, a hatalom közvetlen beavatkozása nélkül”. Ezt az utat elképzelhetetlennek tartja, „zavarba

²²² Itt: *beszélt nyelvet* jelentésben.

Kik vagyunk?

hozza a népművelési minisztérium szándéka”: ez arra készíti, hogy a betiltásra úgy gondoljon, mint „szükséges eszközre, mivel a népművelési minisztérium védnöksége megerősítheti az ukranofil törekvéseket, és olyan tág teret biztosíthat azok számára, amikor a társadalmi ellenállás már kevésnek bizonyulhat”.

Miben látja a Feljegyzés szerzője az „ukranofil” irányzat ártalmát? Kétségtelennek ismeri el, hogy „abban a vállalkozásban, melynek célja sajtóságos kisorosz irodalom létrehozása és a déli vidék²²³ népiskoláiban a kisorosz oktatási nyelv meghonosítása, olyan kisorosz hazafiak vesznek részt, akik nem állnak meg a sajtóságos kisorosz irodalom létrehozásának gondolatánál, hanem annak módozatait is érlelik, hogyan különülhetne el Kisoroszország a közös hazától”. A Feljegyzés szerzője hozzáteszi, hogy az ilyen kisorosz hazafiak létezése megcáfolhatatlan igazság. Ha a szerzőnek tudomása van ilyen titkos bűnös szándékokkal felvértezett hazafiakról, akkor jobb lett volna, ha név szerint felsorolja őket és bemutatja a fogalmazványaikát, melyek leleplezik bűnös nézeteiket, s nem pedig ilyen álságos, névtelen vádaskodásba kezd, ami felébreszti a gyanakvást bárkivel szemben, s hol itt, hol ott kutat a titkos bűnös szándékok után. A Feljegyzés szerzője elismeri, hogy nem minden kisorosz hazafi ilyen, hogy vannak közöttük olyanok is, „akiktől idegenek a különféle politikai célok és csak a hazafiság érzése irányítja őket”, ami, a szerző szerint, mindazonáltal „fölségesen” túlfűtött. Nincs elkésőbb és erkölcselenebb az ilyesfajta feljelentésnél, amikor nem konkrét személyekre mutatnak rá, akiknek a cselekedeteit a hatalom a gyanú alapján mérlegelni és értékelni tudja, hanem homályos utalásokat tesznek, arra ösztönözve a hatalmat, hogy az utalások nyomán keressék a vétkeseket a vétkelenek között, és a hiba elkövetésének pusztá lehetőségéből az ártatlanokat bűnösöknek nyilvánítsák.

Kisoroszországnak a birodalomból való kiválása gondolatát a szerző „szánalmas és valóra válthatatlan ábrándnak” tartja. Ebben teljes mértékben egyetértünk vele és hozzátesszük, hogy ha bárkit foglalkoztatna ez a gondolat, az ugyanolyan képtelenség lenne, mint az egykori fejedelemségek önállósága, melyekre az Órosz föld szétesett történelmünknek a széttagoltságként ismert korszakában; ám egy ilyen gondolat aligha lakhatna sokáig egy olyan fejben, amely nem szorul pszichiátriai kezelésre.

Szemernyi igazságot sem vélünk felfedezni a Feljegyzés szerzőjének ama állításában, miszerint „a kisorosz beszélt nyelv önálló irodalmi nyelvvé emelésének ügye szoros kapcsolatban áll a lengyel kérdéssel és nyilvánvalóan kedvez annak, mivel a lengyelekben elülteti azt a számukra előnyös gondolatot, hogy Oroszország északi és déli területei között faji különbségek vannak, amelyek eltérő gondolkodásmódban és felfogásban nyilvánulnak meg”. Annak bizonyítására, hogy a lengyelekben van együttérzés a kisorosz nyelvjárás fejlődésével kapcsolatban, egyetlen példát hozott fel: „A lengyel királyságban lefoglaltak egy könyvet, amelyet kisorosz nyelven adtak ki Egyházi tudományok a falusi emberek számára az év minden napjára címmel, a könyvet, amely a római egyház tanításait tartalmazza, és amely, mint az alcím mutatja, a kisorosz nép

²²³ Déli vidék, azaz déli országrész.

Dokumentumok

körében általános használatra’ szolgál.” És ezen az egyetlen példára alapozza a Feljegyzés szerzője ítéletét arra vonatkozóan, hogy a kisorosz beszélt nyelv önálló irodalmi nyelvvé emelésének ügye szoros kapcsolatban van a lengyel kérdéssel. A Feljegyzés szerzője helyénvalónak gondolja hozzátenni, hogy „még azok a hazafiak is, akiknek a tevékenységében képes csakis a lelkesedést látni, amelyhez nem tapadnak elítélendő politikai premisszák, bár nem tudatosan, de mégiscsak Oroszország ellenségeinek kezére játszanak, és egy szigorú bíróság nem mentheti fel őket; egyikük sem mondhatja el a maga védelmében, hogy nem volt tisztában a lengyeleknek az ügy iránti együttérzésével, mivel ezt az együttérzést igencsak nagy hangon hirdették azok az időszaki kiadványok, amelyekben ezt a kérdést felvetették. Éppen ezért egyenesen kötelességük volt, már csak ebből eredően is, annak érdekében, hogy véletlenül se kerüljenek szövetségbe a lengyelekkel, azonnal felhagyni a vállalkozásukkal, még akkor is, ha az válasz volt valamiféle népi igényre”.

Lehetséges, hogy a kisorosz nyelven Lengyelországban kinyomtatott könyvecske egyike volt a római katolikus világ azon kisebb-nagyobb próbálkozásainak, hogy maguk alá rendeljék a dél-orosz népet. Ezek a kísérletek, mint azzal mindenki tisztában van, már régóta folynak, és a legkülönbözőbb utakkal próbálkoztak már. Ez a mi körünkben zajló kísérletezés az orosz néppel sokkal kevésbé érdemes a figyelemre, mint a megelőzőek, melyek kedvezőbb feltételek között zajlottak, vegyük például csak azt az időszakot, amikor a dél-orosz nép a lengyel korona uralma alatt állt. Véleményünk az, hogy kisorosz nyelven megjelent egy katolikus könyvecske a római egyház tanításaival az év ünnepeire, arra kellene buzdítania pravoszláv pópáinkat, hogy ellensúlyként adjanak ki egy ugyanilyen könyvecskét a keleti egyház tanításaival az év minden ünnepére, és adják azt a nép kezébe ugyanazon a nép által beszélt kisorosz nyelven. És természetesen, nincs semmi kétség afelől, hogy egy katolikus könyvecske, amely szabadon használható a nép körében, nem jelentene konkurenciát egy pravoszláv könyvecskének, amely a pravoszláv hitet terjesztené. Ráadásul a lengyel katolikus papok által összeállított könyvecskéről feltételezhető, ahogyan ezt a cím alapján meg lehet ítélni, hogy nem a megfelelő kisorosz nyelvet használja. Egyébként, adjuk meg a tiszteletet a Feljegyzés szerzőjének gondosságát illetően (noha az fölösleges volt), amiért óvja a dél-orosz népet a latin hatástól – nyíltan megmondjuk, hogy ezt a semmi kis könyvecskét nem lehet érvként felhasználni a kisorosz nyelvjárás fejlődése károságának igazolására, annál inkább, hogy a Feljegyzés szerzőjének szavai szerint a könyvecskét elkobozták, ebből következően nem tudott terjedni a nép körében. Ha a könyvecskét károsnak és veszedelmesnek tartják – ám legyen: ne engedjék meg sem ennek, sem a hozzá hasonlóknak a terjesztését, ítéljétek el azt a pár fellelhető kisorosz könyvecskét, kutassátok bennük a kártékony eszméket, de ezek miatt ne átkozzatok ki mindent, ami kisorosz beszélt nyelven íródott és íródhatott.

Hogy a lengyeleknek a kisorosz írásbeliséghez való miféle forró együttérzéséről beszél a Feljegyzés szerzője – ezt pontosan nem tudjuk megmondani, és persze kételkedünk abban, hogy ő maga tud-e példát mondani ilyesfajta együttérzésre; úgy

Kik vagyunk?

gondoljuk, hogy nem tud, éppen ezért elégedett meg azzal, hogy egy általános frázissal utaljon a forró együttérzésre abban a hitben, hogy senki nem fogja követelni tőle, hogy ezt magyarázza el részletesebben, és hozzon fel tényeket az alátámasztására. Egyébként, ha a lengyel sajtóban valahol meg is jelent ebben a vonatkozásban valakinek a szubjektív véleménye, mit tehetnek erről a kisorosz írók, és vajon miért kellene nekik, a Feljegyzés szerzőjének ítélete szerint, erről feltétlenül tudniuk? Hiteles és kétségtelen tudomásunk van arról, hogy a lengyelek többsége nemcsak hogy nem tanúsított együttérzést a kisorosz ügygel, hanem ellenkezőleg, a torkukon akadt.

Az elemzett Feljegyzés szerzője nyilvánvalóan tud a lengyel származású podóliai nemesekről, akik kifejezték azt a furcsa óhajukat, hogy országrészüket csatolják a Lengyel Királysághoz. Óhajuk legfőbb okaként azt az ártalmas irányzatot nevezték meg, amely szerintük a kisorosz irodalomban uralkodik, és afelé hajlik, hogy a lengyel nemesek ellen lázítsa kisorosz alattvalóikat és visszahozza a lengyelekben borzalmas emlékeket ébresztő hmelnickiji²²⁴ és hajdamák²²⁵ időket. Csak nem ez lenne tán a lengyeleknek a kisorosz ügy iránti forró együttérzésének tanúbizonysága? Nem ugyanilyen forró együttérzést tanúsítottak és tanúsítanak ugyanezen ügy iránt Galíciában, ahol a kisorosz népesség, a javakat és ezzel együtt járó erőt birtokló lengyelek ellen-szenvének köszönhetően, semmiképp sem tud neki tetsző önálló helyet találni még az alkotmányos államban sem, ahol törvényesen teljes önállóságot biztosítanak a birodalomban élő minden alattvaló népnek? Hogy minden galíciai ruszin a lengyelekben rosszakaróit látja, akik minden lehetséges eszközzel fékezik a kisorosz nyelv és irodalom fejlődését a vidéken – ezt aligha kell boncolgatnunk, hiszen az elemzett Feljegyzés szerzője nyilvánvalóan sokkal inkább tisztában van ezzel, mint mi magunk. Az is valószínű, hogy ennek a szerzőnek, akárcsak az orosz közönség zömének, tudomása van arról, hogy a lengyelek a délnyugati országrészünket nem másnak, mint Lengyelországnak tartják és nem akarnak tudomásul venni semmiféle orosz nyelvjárást, amit a nép körében használnak, az ottani kisorosz beszédet pedig nem az orosz, hanem a lengyel nyelv helyi népi változatának tartják. Ha valóban létezne a lengyelek nemhogy forró, hanem egyáltalán bármiféle együttérzése a kisorosz ügy iránt, az abban nyilvánulna meg, hogy támogatnák a kisorosz írásbeliség térnyerését, azonban mi mást látunk: a kisoroszul írók sorában nem találunk lengyel neveket, és a lengyel származású nemesek, akiknek birtokai a Dnyeper kisorosz lakosságú jobb partján terülnek el, nem mutattak hajlandóságot arra, hogy alattvalóikat kisorosz nyelvű elemi oktatásban részesítsék. Másként lenne, ha a Feljegyzés szerzőjének szavai a lengyeleknek a kisorosz ügygel való együttérzésére vonatkozóan igazak lennének; tegyük hozzá, hogy a lengyeleknek a kisorosz ügy iránti forró együttérzésére való utalás, ha még nem is tartalmazna égbekiáltó hazugságot, akkor sem szolgálhatna a kisorosz írók elítélésének

²²⁴ Bohdan Hmelnickij (1596–1657) – zaporozsjei kozák hetman, az 1648–1654-es lengyelelleses fegyveres felkelés vezetője, amelynek következtében a lengyel területek egy része kiszakadt a királyságból és a cári Oroszország fennhatósága alá került.

²²⁵ Szökött jobbágyok.

Dokumentumok

alapjául: más lenne a helyzet, ha a Feljegyzés szerzője az utóbbiak írásaiban felfedezte volna a lengyelekkel való forró együttérzés jeleit, és emellett bizonyította volna, hogy ez nem a szerzők szubjektív szimpátiáinak kifejeződése, hanem az egész irodalom jellemvonása – akkor bizony más lenne a helyzet!

Forrás: Микола Костомаров: *Слов'янська міфологія (вибрані праці з фольклористики й літературознавства)*. (Упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступ. ст. М. Т. Яценка.) Либідь, Київ, /Літературні пам'ятки України/, 1994, 339–350. [Orosz nyelvből fordította: Fedinec Csilla.]

Volosin Ágoston a ruszinokról, 1907

A kárpátalji ruszin országban, (a régi Magyarország északkeleti felvidékén) Galícia keleti felében, Bukovinában és Oroszország déli részén laknak a kisoroszkok, kik magukat „ruszin”-oknak (русинь) nevezik, s kiknek számát a statisztika átlag összesen 25 millióra teszi.

Hazánkban több mint egy félmillió kisorosz lakik, kiket a statisztika a német „Ruthén” szó után, mely ismét a hasonló hangzású görög szóból vette eredetét, ruténoknak nevezett el.

A hazai kisoroszkok nyelvének megtanulására mindeztideig még nem volt alkalmas gyakorlati nyelvtanunk, mert az eddig megjelent orosz nyelvtanok csak a nagyorosz irodalmi nyelv szabályait követték, s kisorosz népnyelv sajátosságait csak alig, vagy egyáltalán nem vették figyelembe.

Pedig a kisorosz nyelv nagyon sok alaktani és mondattani tulajdonsága által eltér az orosz nyelv többi dialektusaitól.

Az orosz nyelvnek három fő nyelvjárása van u. m. Nagyorosz (Közép-Oroszországban), fehér-orosz (nyugaton) és kisorosz (Dél-Oroszországban). A nagyorosz irodalmi nyelvnek kialakulására az összes nyelvjárások befolyással voltak és különösen nem maradt reá hatás nélkül a kisorosz nyelvjárás.

A X–XIV. századokban az egyházi szláv nyelv volt az orosz törzsek kulturális egységének legfőbb eszköze. Csak az állami életre vonatkozó nyelvmemlékekből tör elő kissé tisztább alakjában a népies beszéd, különféle kiejtési árnyalataival. Ekkor azonban még egy nyelvjárás sem nyerte el a hegemoniát a többi fölött, nem emelkedett még fel egyik sem az önálló nyelv szerepére. Ekkor tehát az egyházi szláv nyelv útján a különféle nyelvjárások között közelebbi összeköttetést állott fenn.

A XV–XVII. századokban is, a mikor Oroszország politikailag két részre, keleti és nyugati, moszkvai és lengyel-litván részre volt felosztva, mindkét részben az irodalmi nyelv szerepét megtartotta az egyházi szláv nyelv, de vele együtt fejlődni kezd és a korszak vége felé kialakul külön a keleti és külön a nyugati nyelvjárás; mivel azonban

Kik vagyunk?

közö forrásból, t. i. az egyházi nyelv alapján indult ki fejlődésük, ezért oly nagy az akkori keleti és nyugati nyelvelmékek nyelvének rokonsága.

Az orosz nyelvnek új korszaka következett el Kis-Oroszországnak a moszkvai királysággal való egyesítése folytán a XVIII–XIX. századokban, a mikor a politikai élet egysége folytán a keleti és nyugati nyelvjárás összeolvadt az általános nagy-orosz irodalmi nyelvbe.

A kisorosz nép köréből kikerült írók, költők is az általánossá vált nagy-orosz nyelv szerint írtak, egyuttal belevitték abba a kisorosz nyelv egyes szépségeit, különlegességeit. Az ilyképen kialakult nagy-orosz irodalmi nyelvre az egyházi nyelven, a nagy- és kisorosz nyelvjárásokon kívül a művelt európai nyelvek is befolyással voltak, különösen a francia és a német. Ez a nagy-orosz irodalmi nyelv tehát nem egyezik meg a nagy-orosz népies dialketussal sem, mégis sokkal közelebb van ahhoz, mint a kis orosz beszédhez, bár nagyon sok kis-orosz elemet vett fel magába.

Ekkor aztán a kis-orosz nyelvjárás lassakint elvesztette irodalmi szerepét s csak a nép beszédében őrizte meg a nagy-orosztól különböző tulajdonságait.

Csak a XIX. század második felében kezdik a kis-oroszok újra művelni saját népies nyelvüket és pedig főképen Galíciában.

A nagy-orosz irodalmi nyelv hatással volt a galíciai és kárpátalji kisoroszok nyelvére is, s különösen 1848 után csaknem általánosan a nagy-orosz irod. nyelv utánzása vált divattá, mindazonáltal a köznéppel való érintkezés érdeke csakhamar szükségessé tette a népies, tehát az eredeti kis-orosz nyelv használatát az irodalomban. Sőt ujaban egyes galíciai és ukrainai kis-orosz írók a népnevelés megkönnyítése végett elvetették az etimológiai alapot, – melyre pedig a kis-orosz nyelvnek, mivel ismét több tájszólásra oszlik, oly nagy szüksége van, és a fonetikai vagyis a kiejtés szerinti írást vezették be, miáltal az ukrainai tájszólást irodalmi fokra emelték, s ezzel nemcsak a nagy-orosz nyelvtől, hanem a kis oroszoknak többi tájszólásaitól is elváltak. Ezért az ukrainai és galíciai kisorosz beszéd legujabb u. n. fonetikai nyelvtana²²⁶ nem felel meg a kárpátalji kis-oroszok nyelvének sem, mert itt a kis-oroszok alig egyötöd részben beszélnek a galíciai vagyis déli kis-orosz nyelvjárást, melynek jellemző hangzója az „i”,²²⁷ míg a többség az észak-kisorosz, vagyis az „u” szerinti kiejtést²²⁸ használja.

Mindezek alapján e nyelvtanom megírásában szigoruan az etimológiai helyesíráshoz alkalmazkodtam, mely legjobban megfelel a kisorosz nyelv természetének, s mely a kisorosz nép kiejtési változatosságait legjobban tudja összeegyeztetni, s mindazonáltal megőrizni.

A kisorosz nyelv különösen a beszéd lágysága, könnyedsége és kényelmessége által különbözik a nagy-orosztól. A különbség a két nyelvjárás vidékeinek földrajzi fekvésében is megtalálja a magyarázatát. A hidegebb északon lakó nagy-orosz nyelve gyorsabb, pattogóbb, keményebb kiejtésű, mondatai tömörebbek, hosszabbak, mint a

²²⁶ Az etimologikus (szóelemző) írásmód helyett a fonetikus (kiejtés szerinti) írásmódot bevezető nyelvtanokra és helyesírási szabályzatokra utal a szerző.

²²⁷ Pl. a *кiнь* [kiny] 'ló' szóban.

²²⁸ Pl. a *кунь* [kuny] 'ló' szóban.

Dokumentumok

melegebb, termékenyebb délen lakó kis-orosz nyelve, mely lassan, kényelmesen fejezi ki gondolatait, a kejtésben bőven alkalmazza a lágyítást s nem kerüli a körülírásokat.

Nem kívánom itt fejtegetni tovább a kisorosz nyelv helyét a szláv nyelvcsaládban s közelebről a nagy-orosz nyelvhez való viszonyát, hiszen azt az összehasonlító szláv nyelvészet már eldöntötte, csak azt hangsúlyozom, s ami már az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy bár a kis-orosz nyelv a nagy-orosznak legközelebbi rokona, mely teljesen megőrizte az orosz típust, mégis úgy fonetikai, mint morfológiai és mondattani szempntból sok tekintetben eltér a nagy-orosztól, ezért annak, aki csak a kisorosz nép beszédjét akarja elsajátítani, nem elég, sőt nem is kell megtanulnia a nagy-orosz nyelvtant, hanem külön kisorosz nyelvkönyvre van szüksége.

Ilyen vezérfonalat kívántam adni a magyar olvasó közönség kezébe akkor, a mikor e nyelvtanom megírását elhatároztam.

Gyakorlati irányt követek, mely lehetővé teszi, hogy a tanuló már munkája kezdetén közvetlenül láthassa fáradozásának némi gyümölcsét. Már az első részben, mely a hangok kiejtését, a betűk és a főbb helyesírási szabályok megismertetését tartalmazza, lassankint bemutatom magát a nyelvet a beszélgetési és fordítási gyakorlatokban, némi szóismeretet nyujtok s egyuttal beleszövöm az alaktan elemeit is. Ilyképen e bevezető részből oly nyelvi készségre tehet szert a tanuló, hogy a rendszeres alaktan tanulását már a kellő nyelvi ismerettel kezdhesse meg.

Az alaktan tárgyalása kapcsán is fokozatosan gyakorlati uton bővitem a tanuló szókincsét és beszédjét, végül bemutatom a főbb mondattani szabályokat is.

A felvett gyakorlatokhoz és olvasmányokhoz rövid szótárt is csatolok.

Uzhorod, 1907, szeptember hó 10.

A szerző.

Forrás: Volosin Ágoston: *Gyakorlati kisorosz (rutén) nyelvtan*. Unio Könyvnyomda Részvénytársaság, Ungvár, 1907, III–VI.

Sztripszky Hiador:²²⁹ „Moskophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok”, 1913

E három fogalomnak első kettejéről eleget írtak ugyan lapjaink, de a dolog lényegére az eddigi közlemények egyike sem terjeszkedett ki. Éppen azért azt hiszszük, nem lesz fölösleges, ha e kérdéseket olyan oldalakról is iparkodunk megvilágítani, melyekről az ú. n. rutén kérdés kapcsán eddigelé szó még nem esett.

²²⁹ Sztripszky Hiador (1875–1946) – ruszin származású néprajzkutató, irodalomtörténész.

Kik vagyunk?

A hazai rusznákság* két nagyon ellentétes külföldi törekvésnek célpontja: muszkák törekésznek utána és ukrainczek. Mindkét irányzatnak egy a célja: culturában és politikailag az összes rusznákokat egyesíteni. A muszka agitatio háromféle eszközzel dolgozik: 1. katonai kémekkel, 2. faji és nyelvi egység hirdetésével, 3. görög-keleti vallásának (schisma) a görög-katholikus állítólagos testvérekre való kínálásával. A már 260 év óta államiság nélkül élő ukrainismus ennél sokkal szerényebb: csakis a testvéri egységre hivatkozik, a vallás ügyeivel nem törődik. Hogy azonban a dolgokat kellőképpen megértethessük, előre kell bocsátanunk a magyar közönség előtt részben teljesen ismeretlen következő részleteket.

Ausztria és Magyarország rusznák eleme 1848-ig észrevétlen, súlytalan test volt a monarchiában. Az alkotmány²³⁰ megnyerése után azonban azonnal életre kelt bennük a szunnyadozó nemzeti erő s ezt főleg az irodalmi nyelvükben beállott fordulatnak köszönhetik. A rusznákok 48-ban u. i. nemcsak a jobbágyság jármát rázták le magukról, hanem a szerbek hasonló példájára az irodalmi nyelvét is. Addig u. i. az egyházi szlávoknak és rusznáknak lengyellel vegyes valami furcsa, élettelen, színtelen keveréke volt divatos a rusznákok szegényke irodalmában. Nyelvre is, tartalomra is valami olyanforma, mint aminő volt a magyarban a XVIII. századbeli Barczafalvi Szabó Dávid-féle írásmód,²³¹ a kinek egyik regényében²³² „a bongora szomoronc hangozmányainál epedvényezve czinczármányoztak” a hősnők. És amiképen Csokonainak, Aranyinak és Petőfinek a gatyás paraszttól eltanult nyelvvel véglegesen a természetes útra terelődött a magyar irodalmi nyelv fejlődése, épen ez történt a rusznákoknál is. Mihelyt sutba dobták azt az eszméket ölü, élettelen keveréknyelvet és culturájuk alapjává a

* Félreértések kikerülése végett hangsúlyozzuk, hogy rutén, kisorosz, rusznák és ukrainjai egy és ugyanazon népnek négyféle neve. A kisorosz név az újkori muszka politika szülöttje, nem népnév s kis jelzőjével a történelmi valóságnak sem felel meg. [...] A magyar köznyelv és a történelem századok óta csak az orosz nevet ismerte és használta a kisorosz elem megjelölésére, mert a nagyoroszra meg volt a maga külön muszka szava. Magának e négyféle nevű népnek saját nemzeti neve csak egy van: a ruszin s ennek egy változata, a rusznák. így hívja magát ez a nép mind Déloroszországban, mind Bukovinában, Galicziában és nálunk. Hogy azonban önálló népiségüket külön névvel is jelezzék és hogy a muszkával való összetévesztés lehetségeit tudományos és politikai működésükben idegenekkel is kikerültessék, a külföldi rusznákok legújabbban (20 éve) fölvtették az ukrainecz, ukrainjai nevet az egykori Ukrajnáról, a mely név máskülönben már a XII. századtól ismert. Ezzel iparkodtak megkülönböztetni magukat a nagyorosztól, a kinek nemzeti neve (ruszkij) amazok eredeti nevéhez, a ruszinhoz igen hasonlít. Minthogy azonban a magyarban a ruszin szó nagyon is újszerű s így lehetetlen, ellenben egyik származéka, a rusznák, a mely szintén népi használatú, a magyarban már régen gyökeret vert, magyarul csakis ezt az egyet lehet használni. (Persze nem rusnyák alakban!) Kifejezi a nagyorosztól való kívánatos különbséget és függetlenséget, mert hiszen a magyarban az orosz név ma már a muszka számára van lefoglalva, de megfelel egyúttal a magyar nyelv szellemének és a történelmi felfogásnak is.

²³⁰ Az 1848 és 1851 közt hatályos, „visszavonhatatlan” olmützi alkotmány.

²³¹ Barczafalvi Szabó Dávid a 18. század végének, a 19. század első negyedének magyar írója, nyelvújítója. Túlzo újításai miatt sokat támadták.

²³² Barczafalvi *Szűgyári klaszromi története* című, 1787-ben kiadott munkája valójában németből fordított színpadi műveket tartalmaz, ezekben azonban számos olyan nyelvújító elemet használt, amelyek nagy része nem honosodott meg a magyar nyelvhasználatban.

Dokumentumok

mindenkitől értett rusznák parasztnyelvet tettek, a népnek széles rétegei előtt megnyílt az ismeretek könyve és a haladás útja. Ma, 60 év lepergése után az ukraino-rusznák népnek tekintélyes irodalma, művészete, tudománya és sok kulturális intézménye van. E népnek pedig annál is inkább kellett a nép nyelvéhez fordulnia, mert az egész ukrainistaság tiszta demokratikus elemekből: paraszti sorból kimívelődött középosztályból és egykori jobbágyokból áll. Aristokráciáját elnyelték a lengyel és muszka történelmi események, amely két elem 1340-ben,²³³ illetőleg 1654-ben²³⁴ államiségát is elnyelte.

A múlt század 50-es éveiben azonban Magyarországon és Ausztriában a rusznákok között is felütötte fejét a panslavismus, jobban mondva: a panrussismus. Ezt az áramlatot vallási és politikai okok indították meg, amelylyel aztán ketté szakították a rusznák társadalmat odakinn: rusznák nemzeti alapon álló ukraincekre és magukat a muszkák ölébe dobott moszkophilekre.

A magyar szabadságharcot leverő muszka hadak Galiczián át hazánkba való vonulása óta sajtó, rubel és személyes érintkezés által egyre jobban elharapózott az a tanítás, hogy nincsen kétféle orosz (t. i. nagy- és kis-), hanem csak egy, tehát nyelvben, faji öntudatban és kulturában minden rusznáknak a muszkával egységben kell élnie. Galicziában a lengyelek ellenhatása miatt a rusznákoknak csak egy része pártolt át ehhez az új tanításhoz, a magyarországi rusznákok között azonban, sajnos, kizárólagosan úrrá lett ez a felfogás. Nem volt itt ellensúlyozónak a lengyel, a Bach-kormány pedig szabad kezet adott minden nemzetiségnek. E miatt aztán az történt, hogy a papokból álló hazai rusznák értelmiségnek csaknem minden embere moszkophillá változott. Ez már a történelem ténye, tehát bátran kimondhatjuk az igazságot: Dobránszky Adolf²³⁵ muszkásító iskolája minden vonalon győzött. És pedig nemcsak nálunk volt ennek hatása, mert ideiglenes győzelemre segítette még a galicziai moszkophileket is.

Pedig az orosz faji és nyelvi egység tana tévtan. A dolog ugyanis úgy áll, hogy az orosz állami élet kezdete a IX. és X. században tisztára a mai rusznák (kisorosz) déli guberniumokhoz fűződik. Azt a Ruszj nevű államiségot (központja Kiev), melyből a mai Oroszország alakult, rusznák elemek alapították. A nagyorosz faj csak későbbben, a XI. században alakult ki és pedig úgy, hogy az anarchikus jellegű rusznák állam részfejedelemségekre való darabolódásakor egynéhány rusznák törzs kivált a közösségből és a déli steppéről messze éjszakra vonult. Ezek itten Szuzdal és Novgorod megalapításával új, önálló államot teremtettek és az ott talált finn-varjág-csud-mongol őslakossággal vérbelileg teljesen összekeveredtek. Ennek a keveredésnek az eredménye a mai nagyorosz faj és nagyorosz nyelv. Az orosz nép tehát fajilag és nyelvíleg is kétféle

²³³ Galícia-Volhínia lengyel-litván feldarabolásának kezdete.

²³⁴ A perejaszlavi megállapodás éve, melynek értelmében Bohdan Hmelnickij kozák állama Oroszország protektorátusa alá került.

²³⁵ Dobránszky Adolf (1817–1901) – ruszofil író, történész, politikus, az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc után Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék főispánja.

Kik vagyunk?

váltan, két államban különféleképpen fejlődött és politikailag csak 400 év múlva, 1654-ben egyesült. Tiszta Ruszj voltában csak a délen továbbra is ősi helyén fejlődő mai kisorosz elem maradt meg, melyet sem vérbeli, sem nyelvbeli nagyobb átalakulások nem értek.

Természetes, hogy az éjszakra vonult atyafiak a rusz, ruszkij nemzeti nevet oda is magukkal vitték. Még természetesebb azonban, hogy az ottani földrajzi és néprajzi viszonyok a kirajzott törzseket idővel annyira átváltoztatták, hogy ma a nagyorosz fajlag és nyelvileg a kisorosztól teljesen különálló típus. A kisorosz már régóta nem érti a nagyorosz nyelvét és viszont. Kettejük között olyan a viszony, mint a németek és a németalföldiek között. Ki merné azt állítani, hogy a hollandusok nyelve a németnek csak egyszerű dialectusa? Ki tagadná igényüket a némettől különálló nyelvük használatára, külön kultúrára? Már pedig a muszka a hasonlóság révén csupán dialectusának tekinti és kezeli a rusznákot. Saját kisorosz lakosságát erőszakkal muszkásítja, a külföldieket pedig az egység maszlagával bolondítja. Persze jó pénzért s ezenfelül a görög ritus latinositása miatt a lengyelre dühös osztrák-rusznákok között bolondot még ma is kap.

Hogy mennyire nem igaz az orosz egység elmélete, azt az élet igazolta a legjobban: még ma, 60 esztendei küzdés után sem tudott mélyebben gyökeret ereszteni a rusznákok közé. A nyelvi egység ábrándjában úszkáló galicziai és magyarországi rusznákok az 50-es évektől kezdve roppantul erősködtek, hogy ők már most egyek a muszkával s így nekik csak muszka nyelven, a muszka grammatika szabályai szerint szabad írniok, tanítaniok. Amott a Sztauropigia és a Kacskovszki-társulat,²³⁶ nálunk pedig az ungvári Sz. Bazil-társulat²³⁷ vezetése alatt, valamint Dobránszky politikai ujj mutatásai mellett megindult a muszkásítás: hírlapokban, iskolakönyvekben, színdarabokban, társadalmi életben mindenütt muszkaságra törekedtek.

De óriási csalódás érte a Dobránszky-féle irány híveit és pedig nálunk és Ausztriában egyaránt: akárhogyan is erőlködtek, a rusznák fejnek idegen muszka nyelvet sehogyse bírták elsajátítani. Hiába írták meg a muszka nyelvnek hangzatos című grammatikáját: Oroszul egy óra alatt, a muszka cultura a rusznák talajban sehogyan sem akart megfogamzani, mert csakis az értelmiség körében erőszakolták. A nagy tömeg ettől távol állott. Amikor a dolog haszontalanságáról meggyőződtek, az 1870-es évek vége felé a magyarországi rusznákok kezdtek húzódozni a muszka áramlattól. Megszakították a galicziai moszkophilekkel való összeköttetéseket, lapjaikat nem olvasták, az ungvári Sz. Bazil-társulatot kezdték elhanyagolni. Minthogy muszkául nem bírták sem írni, sem olvasni, se beszélni még maguk között sem, saját rusznák nyelvük pedig nekik gubaszagú, nyomdafestékre érdemetlen volt, valamiféle nyelven pedig csak kell a culturembernek gondolkoznia és dolgoznia: szép lassan elkezdtek magyarosodni.

²³⁶ Lembergi egyesületek.

²³⁷ Szent Bazil Társulat, Ungvár, 1864–1902.

Dokumentumok

A muszka egység hirdetése a legjobb magyarosító eszköz volt. A 80-as évek óta felnövő magyarországi rusznák nemzedékek már csupa merő magyar culturában nőttek fel, csakis magyarul olvasnak, beszélnek. Ma Magyarországon politikai értelmű moskophilismus nincs. Ismétlem: csakis azért, mert muszkául nem tudtak megtanulni, a maguk rusznák nyelvét pedig teljességgel ignorálták.

Hogy igazat mondok, azt a galicziaiak teljesen analóg esete is bizonyítja. Az osztrák rusznákok moskophiljei az idegen muszka nyelvet hasonloképen nem bírták elsajátítani (a miképen még ma sem tudják ezek, a politikában ó-rutének neve alatt szereplő, orosz hatás alatt élő elemek), a maguk rusznák nyelvét meg nem mívelték. E miatt kénytelenek voltak magyar társaik mintájára átvenni a rajtuk állandóan uralkodó politikai vezető elemnek nyelvét: maguk között még ma is lengyelül beszélnek. Egész mi voltuk az ukrainismus tagadásában merül ki: egészséges gondolatot természetellenes irányuk miatt nem termeltek sem tudományban, sem irodalomban, sem a gazdasági, szociális életben. Akárcsak a magyarországiak. Életüket a rubel tartja fenn, mint ezt a nagyszámú kémkedési pör még a jelenben is bizonyítja.

A 80-as évek óta szépen kipárolgott ugyan a hazai rusznákok fejéből az orosz faji egység politikai ábrándja, de nem így van ám ez az irodalmi nyelv egységének phantomjával. Ez még mindig lidérczként nehezedik a magyar-rusznákok lelkére. [...]

Forrás: Sztripszky Hador: Moskophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok. *Budapesti Szemle*, 1913. 434. sz. 278–283.

Sztripszky Hador: „Ukránia földe és népe”, 1918

Az erdélyi Kárpátok övezetétől keletre és északkeletre óriási terjedelmű síkság húzódik egészen a Volga folyóig és a Káspi-tengerig.²³⁸ Egészen olyan ez, akár az Alföldünk: kővér búzatermő föld, méternyi magas fű, itt-ott elszórt tanyák, kalimpáló szélmalomok, halban dús nagy folyók, csemegeezőlével rakott kertek. Majdnem Petőfi szavaival így ír róla az ukrán eredetű Gogolj:²³⁹ „A természetben nincs szebb dolog a pusztánál: a föld színe hullámozó Óceán, tarka virágok szőnyegeivel borított királyi palota, a kék levegő-ég zengő szárnyasok templomi kórusa... Oh pusztá, pusztá, a csudába is, beh gyönyörűség és tel!” Ez a régiek Scythiája,²⁴⁰ a melynek a Fekete-tenger felé eső vidéken a görögök már Kr. e. IV. században virágzó városokat alapítottak. Nem is hiába ültetnek itt Lebediában²⁴¹ őseink, a vándorló szittya-magyarok, olyan sokáig és

²³⁸ Kaszpi-tenger.

²³⁹ Nyikolaj Gogol (1809–1852) – orosz nyelven alkotó, ukrán származású író.

²⁴⁰ Hérodotosz óta minden nomád nép őshazája.

²⁴¹ Levédia – a magyar törzsek szállásterülete a 9. században a kelet-európai sztyeppén.

Kik vagyunk?

olyan szívesen: egészen nekik való, baromtartó nomád életüknek megfelelő volt a föld, víz, éghajlat.

Itt alakult össze a Kr. u. VI. század táján a Rusz nevű szláv törzs olyan-amilyen állammá,²⁴² (innen a ruszkij nemzetnév) Kijov (Kiev)²⁴³ középpont köré. A krónikák már a XI. században használják e vidék jelölésére az Ukraina²⁴⁴ szót, amely magyar és török ajkón Ukránia²⁴⁵ alakká módosultan máig is él. A mikor a vándorló magyarság a IX. században erre felé tartott, a ruszok már rendezett, tipikusan földműves-kereskedő országgá alakultak, de persze kozár, besenyő és más harcos nomád népek protektorátusa alatt. Ebből az időből maradtak meg Kievben maiglan is a magyar kapu, magyar hegy stb. elnevezések,²⁴⁶ a mi beszédes bizonyosága az egykori magyar-rusz érintkezésnek.

Ez az összekötés később, a mai Magyarországból tovább is folytatódott az Árpádok korában: kereskedőink áruikkal, katonáink kardjukkal folyton találtak ott tennivalót, hercegeink pedig házasodni jártak oda, vagy pedig politikai száműzetésük szorongattatásaiban. A legdühösebb ellenségük is közös volt: a besenyők. Ezekről, meg egyéb keletről folyton előre nyomakodó elemektől szorítva mind több és több ruszkij vándorolt ki hazájából éjszak felé, az erdős, mocsaras, hidegebb éghajlatú Moszkva vidékére. Magukkal vitték a Byzanczból kapott görög szertartású kereszténységet, a czirilbetűket és a kievi államhoz való tartozás tudatával együtt a ruszkij nevet is éjszakra. Itt összekeveredtek az ott talált óslakos csudokkal, tatár-elemekkel s ebből a keveredésből állott elő a muszka nép. Éppen tatár vére, valamint a zord klíma miatt lett olyan erős szervezetszerű, kemény politikai érzékű, deszpotikus irányzatú katonai állam töltelékévé, a mely aztán idővel a moszkvai fejedelemség neve alatt lett ösmertté.

Ez a nyelvében, faji tulajdonságaiban és politikai berendezkedésében az ősi kiev ruszoktól merőben elütő autokrata kormányú moszkovita nemzet kárörömmel nézte, hogyan pusztítja el anyatörzsét 1240-ben a tatárság, sőt száztíz éven át maga is segédkezett gyilkos hadakozással a kievi birodalom rontásában. Mert a kievi ukránok maguk is dolgoztak romlásukon. A mi Szent Istvánunk kortársa, Vladimir²⁴⁷ ugyanis úgy tett országával, mint a végrendeletet tevő parasztagazda: 12 fia között a birtokot egyenlően megosztotta. Ezzel a kievi nagy Ruszország²⁴⁸ 12 apró fejedelemségre bomlott, s természetesen el is gyöngült. Ez a demokratikus köztársasági állami berendezkedés csakhamar anarchiává fejlődött s a kievi birodalom háromfelé esett: déli része a tatároké lett, északibb része a XIV. században a hatalmas litvánok kezébe esett, a kiket azonban

²⁴² Kijevi Rusz.

²⁴³ Kijev (Kyiv).

²⁴⁴ Ukrajna.

²⁴⁵ Ugyanaz.

²⁴⁶ Kijev magyar emlékeiről: Magyar Árpád István: *Magyarok Kijevben a IX. századtól napjainkig. Fejezetek a magyar–ukrán kapcsolatok történetéből*. Magyarország Kijevi Nagykövetsége, Modus Coloris Társadalmi Akadémia, 2018.

²⁴⁷ I. Vlagyimir kijevi nagyfejedelem, ő térítette kereszténységre a Kijevi Ruszt.

²⁴⁸ Kijevi Rusz.

Dokumentumok

az új alattvalók 150 év alatt nyelvben s kultúrában tökéletesen elukránosítottak; önállóan csak a nyugati rész maradt meg, Halics székhelylyel: a mai Galiczia-Volhynia, Bukovina és Moldova. Itt aztán ismét összekerült magyar és ukrán: Kálmán királyunk óta Nagy Lajos királyaink mind azon igyekeztek, hogy ezt a darab földet Magyarországhoz csatolják. Nem sikerült, mert a versenyben a lengyel maradt a győztes: 1340-ben Danilo²⁴⁹ halicsi országa lengyel tartományná lett. Az így növekedni kezdő Lengyelország még inkább megnagyobbodott, a mikor 1569-ben meghívta a trónra a litván-ukrán birodalom urát, Jagellót.²⁵⁰ Így az eddigi litván-ukrán dualizmus trializmussá változott (lublini unió²⁵¹) s az ukránok – a kik a litván uralom idejében tulajdonképpen a maguk urai voltak – most már a lengyel fenhatóság alá kerültek.

A lengyel nemzeti uralom azt tekintette egyedüli céljának, hogy az ujonszerzett gazdag ukrán vidéket kipusztítsa, lakosait vallásukban pápistákká, nyelvükben pedig lengyelekké tegye. Ez a politika megteremtette a maga gyümölcsét: az ukránok 1590 táján megindítják függetlenségi harcaikat, a melyek éppen olyan hosszúak és keservesek voltak, mint a milyenek a Bocskaitól II. Rákóczi Ferenczig nálunk lezajlott nemzeti harczok. A jobbágyos Európa egyetlen államában sem volt olyan keserves, mint a lengyelek országaiban. Politikai jogot csak az élvezhetett, a ki katolikussá és lengyellé vált: így az ukránok rohamosan elvesztették egész nemesi és középosztályukat, a kurta nemesség pedig jobbágyságba süllyedt. A megmaradt töredék a Dnyeper zugói között szabad szabad köztársaságot (Szics) alapított kozákok neve alatt, amely afféle katonai szerveztű igazi demokrata állammá növekedett és az európai udvarokkal, mint nálunk pedig II. Rákóczi György erdélyi fejedelemmel valóságos politikai szövetségben is volt. Ettől az időtől fogva nevezi őket a magyar nyelv ukránoknak: a XVII–XVIII. sz. diplomáciai írásainkban, földrajzi régi könyveinkben Gvadányin és Dugonicson át Jókaiig és Baksayig az ép nyelvérzék mindig csak Ukrániát, ukránt használ.

Akárcsak a mi Rákóczi Ferencünk kuruczai a németet, nagyon sokszor verték meg az ukrán kozákok a lengyelt, – a minék éppen olyan gyönyörű költészeti maradványai vannak, mint a mi kuruczkorunknak – de a végén mégis csak a rövidebbet húzták. Az ukránok Rákóczi Ferencze, a híres Chmelnicki Bogdán,²⁵² belefáradt a hosszas hadakozásba s inkább megadta magát a hitsorsos, szintén görögkeleti vallású muszkának. A perejászlávi, 1654-ben vele kötött szerződés világosan kikötötte, hogy Ukránia társállam gyanánt csatlakozik a moszkovita²⁵³ államhoz. Azonban a muszka ezt a szerződést nem tartotta be. Az ukránokat leigázta, végképen jobbágyokká tette, nyelvük használatát iskolában és sajtóban megtiltotta, a világ előtt pedig őket kisoroszoknak játszotta ki. Persze a visszahatás sem maradt el: az ukránok egy része, a Dnyeper jobb-

²⁴⁹ A Rurik-dinasztia halicsi ágából Danyiil Romanovics Halickij (1201–1264).

²⁵⁰ II. Zsigmond (I.) Ágost (1520–1572) lengyel király és litván nagyfejedelem haláláig, a Jagelló-ház utolsó tagja.

²⁵¹ 1569.

²⁵² Bohdan Hmelnickij (1595/96–1657) – kozák hetman.

²⁵³ Moszkvai.

Kik vagyunk?

partja, ismét a lengyelhez állott, majd a törökhöz, svédhez. A harc tovább folyt egészen 1770-ig. (Mazepára²⁵⁴ mindegyikünk visszaemlékszik) mindaddig, a míg a cárizmus igazi megtestesítői, Nagy Péter és Katalin magát Lengyelországot is el nem nyelték. Az ukránok területe így 1772-ben az egykori lengyel rész öröksége fejében végképen muszka kézre jutott, kivéve Galicziát és Bukovinát, a mely monarchiánkhoz került. A szabadságharc emléke azonban élénken élt tovább is a most már igazán demokratává tett ukránságban. A XVIII. század végén, egyszerre a mi Bessenyei-féle mozgalmainkkal megújul az ukrán irodalom, a melynek X–XVII. századi termékeit (Ihor-éposz,²⁵⁵ Nesztor-krónika,²⁵⁶ Pravda Ruszka²⁵⁷) a muszka persze a magáénak sajátított ki – és Sevcsenko Tárászbán tüzes lelkű, Petőfi-vágású költő-prófétát is nyervén, politikai önállóságának visszaszerzését állandóan napirenden tartotta. Minthogy pedig efféle mozgalom a cárizmus országában lehetetlenné vált, az ukrán politika és kultúra irányítását az alkotmányos szabadságban élő osztrák-ukránok vették kezükbe. Lembergben közös erővel olyan hatalmas kultúrmunkát fejtettek ki 1870 óta, hogy most már van tekintélyes ukrán irodalom és művészet, ukrán tudományos és publicisztikai élet; a köznép pedig gazdaságilag és politikailag szervezve és sokáig megtagadott anyanyelvén oktatta erős léptékekkel lábál ki az analfabetizmusból.

A ruszofil galicziai ukránok és az oroszországi pánruszok tanát tehát – hogy t. i. az ukrán nyelv csak dialektusa az oroszoknak, az ukrán nép pedig csak olyan része az oroszoknak, mint pl. a palóc a magyarnak – megczáfolta nemcsak a tudomány, hanem az élet is. [...]

Az ukrán nyelvterületnek az a része, a melyből az új Ukrajna fog alakulni, 850 [ezer] négyzetkilométer nagyságú s a Tarnopol²⁵⁸-Csernovicz²⁵⁹ vonaltól keletre a Don folyóig húzódik, déli határa a Fekete-tenger, éjszakon pedig a rokitnói mocsarak és Kurszk²⁶⁰ közötti vonal. Ez a vidék Európa leggazdagabb búza, szén- meg olajtermelő földje s 33 milliónyi lakost táplál. [...] Az ukránságot erősen érintette a görögön kívül a nyugati kultúra is: sok intézménye német mintára alakult (czéhek), Kievben az ukránok Pázmánya, Mohila Péter metropolita,²⁶¹ épen e nagy emberünkkel egyidőben egyetemet állít, a „kis iskolák” száma pedig ugyanekkor 3200 volt, a reformáció, különösen unitárius formájában, az egész ukránságot úgy elkapta, hogy a régi görög egyházak a XVI. században alig maradt híve. A míg Európának minden népe átment először a vallási reformáción (XVI. sz.) addig az orosz néplék maiglan se ment át egyikén sem: fejlődésének még mindig középkori fokozatainak senyved. Ezért olyan ret-

²⁵⁴ Ivan Mazepa (1639–1709) – kozák hetman.

²⁵⁵ Ének Igor hadáról, 12. sz.

²⁵⁶ Régmúlt idők elbeszélése, 11–12. sz.

²⁵⁷ A keleti szlávok körében használt első fennmaradt törvénykönyv, 11. sz.

²⁵⁸ Ternopil (Ukrajna).

²⁵⁹ Csernyivci (Chernivtsi) (Ukrajna).

²⁶⁰ Kurszk (Kursk) (Oroszország).

²⁶¹ Petro Mohila (1597–1647) – korszakos egyházi személyiség, kiemelten foglalkozott az oktatásügygel.

Dokumentumok

tenetes a zűrzavar és ropogás-recsegés, a melyet a változásoktól hirtelen meglepett muszka népben ma látunk. [...] A szabadságot anarchiának értelmező szláv természet csak erős zabola alatt állapodik meg: meglátjuk, mennyire fog ez érvényesülni új szomszédunkon, a szabad Ukrania modern polgárain a jövőben.

Forrás: Dr. Sztrippai Sz. Hiador: Ukrania földre és népe. *Vasárnapi Újság*, 1918. 7. sz. 100–101. [Az írói álnéven szereplő szerző Sztripszky Hiador, a ruszin származású néprajztudós.]

„Ruszinok vagyunk vagy pedig ukránok?“, 1937

A nagy nyelvi, tankönyvi és nemzeti küzdelem idején, ami Kárpátaljánkon a három irányzat között zajlik, újjászületésünk ellenségei az epigonok útját és a vörös agitátorok módszereit választották és aljas csalók szómágiájával szédítik szegény népünket. Csofalkozunk rajtuk, hiszen maguk is tisztában vannak azzal, hogy az igazság nincs velük, és ezért burkolt hazugsággal igyekeznek maguknak híveket szerezni, azzal hitegetni, hogy a legnagyobb gaztett is jócselekedet, ha a cél elérését segíti.

Teljes fogalmi káosz uralkodik népünk körében – a rendíthetetlen oroszok és a honi berkek felvilágosultjai is követ dobtak a zavaros vízbe, finesszel édesgetik magukhoz az embereket. Azt mondják, ha eddig ruszinok voltunk, ezután is ruszinoknak kell maradnunk, ruszin könyvekből tanultunk, akkor ezután is ezekből kell tanulnunk, ruszinok voltak nagyjaink: Duchnovics,²⁶² Pavlovics,²⁶³ Dobrjanszki,²⁶⁴ Kralickij,²⁶⁵ Popradov²⁶⁶ és a többiek – ezért ruszinoknak kell lennünk nekünk is, s nem pedig valamiféle ukránoknak. Szemünkre vetik az „ukranofilséget” (holott mi valóban ukránok vagyunk, nem pedig ukranofilek!), belénk látják a galíciai emigránsok befolyását, az emigránsok között látnak szocialistákat is, kommunistákat is és ateistákat is, az ukránokat patás ördögöknek írják le, akik azért jöttek ide, hogy elpusztítsák a népünket és végezetül azt kiabálják: nézd, ruszin, miféle ördögök az ukránok és valóban szeretnéd, hogy bármi összekössön velük? Nem, hagyd ott őket, mert sosem voltál, és soha nem leszel ukrán, mindhalálodig ruszin maradsz, mert ruszinok voltak az őseid és ruszin anya szült téged, és a ruszin anya csak ruszin gyermeket szülhet, s nem pedig valamiféle patás ukránt. Szép és csábító szómenés, amelyik sokakat képes meggyőzni.

²⁶² Duchnovics Alekszandr (1803–1865) – görögkatolikus kanonok, író, költő, a ruszin himnusz szerzője.

²⁶³ Pavlovics Alekszander (1819–1900) – felsővízközi parochus.

²⁶⁴ Dobrjanszky Adolf (1817–1901) – ruszofil író, történész, politikus.

²⁶⁵ Kralickij Anatol (1835–1894) – görögkatolikus pap, néprajzkutató.

²⁶⁶ Sztavrovskij-Popradov Julij (1850–1899) – csertészi parochus.

Kik vagyunk?

Ruszinok vagyunk, vagy pedig ukránok? Kétség sem fér hozzá, hogy ruszinok vagyunk! Így válaszol minden nemzeti öntudattal bíró ember Kárpátalján, Galíciában, Bukovinában és Nagy Ukrajnában, ha nem akar idegen nép lábtörlője vagy kapcája lenni. Akkor miért van az, hogy magunkat ukránoknak nevezzük, megengedjük, sőt kérjük, hogy mások is így nevezzenek bennünket, felismerjék bennünk az ukránt? Már eldobtuk és megtagadtuk volna a „ruszin” etnonimát? Az erre a kérdésre adott választ kell elmagyaráznunk népünknek, ruszin-ukránokként ne hagyják magukat becsapni Fenczik²⁶⁷ vagy a Negyilja²⁶⁸ által.

A „ruszin” etnonimát nem tagadjuk meg és nem dobjuk ki. Ruszinok voltak dicső fejedelmek Kijevben, Galíciában és Kárpátalján, ruszinok voltak az őseink, ruszinok vagyunk mi magunk is. Ez az etnonima kedves és szent számunkra. Ám amikor az első helyre tesszük az „ukrán” megnevezést, ezzel azt üzenjük, hogy meg akarjuk magunkat különböztetni azoktól, akik népünk árulóivá váltak, báránybőrbe bújt farkas módjára visszaélnék a ruszin népnévvel, magyar pengőért, lengyel zlotyért szédítik a népet és eladják a ruszin kultúrát. Júdás módjára elárulták a „ruszin” népvét. Azért, hogy elhatárolódjunk a janicsároktól és az árulóktól, régi nevünket, a „ruszinokat” nem fogjuk többet használni, hanem helyébe kerül újabb keletű nevünk, az „ukránok”. Ezt a magatartásunkat senki sem róhatja fel nekünk. Van hasonló analógia az egyházi terminológiában is. Például minden megkeresztelkedettet kereszténynek nevezünk, de nem mindegyikük tagja az igaz Egyháznak. Ezért az igaz Egyház tagjait, hogy megkülönböztessék őket a különváltaktól, „katolikusoknak” is nevezik. Nem vetik el a „keresztény” megnevezést, de előtérbe helyezik a „katolikus”, mert a „keresztény” más, egymásnak ellentmondó vallások képviselői is használják, akár csak a „ruszin” népnévvel élnek a mi ellenségeink.

Van egy friss galíciai analógia is. Mindhárom galíciai püspökségben tiltott a „pravoszláv” megnevezés használata, helyette az „óhítűeket” használják. A galíciai püspökök azért cselekedtek így, mert a moszkvai agitátorok a régi megnevezést felhasználva bújtogatták skizmára a híveket. Ezzel vajon elvetették galíciai testvéreink a „pravoszláv” megnevezést? Nem, nem vetették el, csak elébe helyezték a „görögkatolikus vagy katolikus”, hogy megkülönböztessék magukat Krisztus Egyháznak árulóitól, akik a „pravoszláv” megnevezésbe burkolózva viselnek hadat és okoznak károkat!

Ez a két analógia éppen elegendő számunkra. Mi ugyanígy nem szűnünk meg ruszinoknak lenni, ezt a megnevezést nem vetjük el, az számunkra ma is szent, ám mivel ezzel a megnevezéssel takaróznak vétnél és tudatos károkozók, ezért kell előrevennünk másik megnevezésünket, az „ukránokat”, kihangsúlyozva ezzel megbonthatatlan egységünket a nagy ukr. néppel és hogy nyilvánvalóbbá tegyük, nincs bennünk semmi közös azokkal, akik magukat ruszinoknak nevezve valótlanságokat terjesztenek és eladják ruszlik népünket.

²⁶⁷ Fenczik István (1892–1945) – görögkatolikus pap, politikus.

²⁶⁸ 1941 és 1944 között megjelenő ruszin hetilap.

Dokumentumok

Erről írni és ezt elmagyarázni az embereknek épp ma kell, amikor falvainkban és Proszvitáinkban²⁶⁹ a ruszofil agitátorok aláírásokat gyűjtenek a „ruszin” tankönyvekért. Tehát, öntudatos ukrán polgárok, munkára fel!

Küzdjetek – és győzni fogtok!²⁷⁰

Forrás: Русини чи Українці? *Свобода*, 1937. szeptember 2. 1. [Szerzőség nincs feltüntetve, de az írás nagy valószínűséggel Volosin Ágoston tollából származik, vagy az ő támogatásával készült. Ukrán nyelvből fordította: Gazdag Vilmos.]

Bonkáló Sándor:²⁷¹ „A rutének”, 1940

[...]

A ruszinok (rutének) a Keleti-Kárpátokban a Poprádtól²⁷² a Tisza forrásvidékéig húzódó hegyes-völgyes területen élnek. Több kisebb-nagyobb néptörzsrre oszlanak, aminek betelepítésük, betelepülésük körülményeiben és a Kárpátok földrajzi viszonyaiban találjuk a magyarázatát.

A rutének lakta terület határai nagyjában a következők: északon a Kárpátok gerince a Poprádtól a Fehér-Tisza forrásvidékéig. Innen a déli határt a következőképpen vonhatjuk meg: Máramarosban az ország határától kezdve a rutének déli határa a Tisza. A Tisza bal oldala Husztig egy-két rutén falu kivételével román, jobb partja rutén. Huszttól a Zemplén megyei Pásztorhegyig (Vajaskóc)²⁷³ a rutén és a magyar nyelvhatár csekély megszakítással egybeesik a Kárpátok gerincétől az Alföld felé lenyúló dombok és az Alföld érintkezésének határvonalával. Huszttól kezdve a Pásztorhegyig terjedő vidéken a Kárpátok gerincétől dél felé csak addig lagnak rutének, ameddig a hegyek nyúlnak. A sík földön magyarok lagnak. Pásztorhegyen túl a rutén és a szlovák határ meglehetősen egybefonódik. Ez vegyes terület, amelyen szétszórtan rutén és szlovák községek fekszenek. A Kárpát-gerinc közvetlen közelében azonban csak rutének lagnak. [...]

A XII. századig csak a kijevi fejedelemségnek volt Rusz a neve, de az elnevezést már a XII. sz. folyamán lassanként a többi keleti szláv fejedelemség is átvette. Sok példa van arra, hogy egyes népek és nemzetek más idegen nép nevét viselik. A franciák a germán frankoktól kapták nevüket, a poroszok a szláv pruszoktól, a bolgárok egy kihalt bulgár nevű török nép nevét vették át, Lombardia a longobárdok emlékét őrzi.

²⁶⁹ A Proszvita – hagyományokkal rendelkező, településenként szerveződő közművelődési egyesület.

²⁷⁰ A mondat Tarasz Sevcsenko „Kaukázus” (1845) című költeményének egy sora.

²⁷¹ Bonkáló Sándor (1880–1959) – ruszin származású irodalomtörténész, szlavista.

²⁷² Poprád (szlovákul: Poprad) – város Szlovákiában, az Eperjesi kerületben.

²⁷³ Pásztorhegy (1899-ig Valaskóc, szlovákul: Valaškovce) – állandó lakosság nélküli katonai terület, egykor község Szlovákiában, az Eperjesi kerületben.

Kik vagyunk?

A XIII. században a tatárok elpusztították Kijevet. Romjain két új keleti szláv állam keletkezett. Délen a halics-volhiniai, északon a vlagyimiri, illetve a moszkvai fejedelemség. A halics-volhiniai fejedelemség a kijevi jogutódjának tartotta magát, de mert annál jóval kisebb volt, Mala Rusznak – Kisoroszországnak – nevezték. Közben északon megerősödött és megnagyobbodott a moszkvai fejedelemség. Ezt a görögök, hogy megkülönböztessék a halics-volhiniaitól, vagyis Kisoroszországtól, elnevezték Nagyoroszországnak. Ennek megfelelően Kisoroszország lakosait kisoroszoknak, Nagyoroszország lakosait nagyoroszoknak nevezték el, s ezeket a neveket a keletiszláv irodalom és a hivatalos világ is átvette. A magyar közönség és a magyar oklevelek egész a XVIII. sz. végéig csak a kijevi, majd a halics-volhiniai fejedelemség lakosait nevezik oroszoknak. A moszkvai fejedelemség lakosainak muszka, moszkovita a neve.

A kijevi, majd a halics-volhiniai fejedelemség lakosai magukat továbbra is ruszinoknak, a moszkvaiak rendszerint russzkijnak nevezték. 1667-ben²⁷⁴ Kisoroszország nagyobbik része Nagyoroszországhoz került, mire az Oroszországban élő ruszinok, hogy megkülönböztessék magukat a moszkvai ruszinoktól, illetve russzkije-től, felvették az ukrán nevet és csak a halicsi és a magyarországi kisoroszok maradtak ruszinok. Mivel pedig az ukránizmus a múlt században Gácsországban²⁷⁵ is tért hódított, a halicsi ruszinok a század végén szintén elvetették a ruszin nevet és ennek latinositott alakját, a rutént. Így századunkban már csak a kárpátaljai kisoroszok nevezik magukat ruszinoknak, latinul és magyarul ruténeknek.

A régi magyarorosz, kisorosz, ruszin, rutén név ugyanazt a népet jelöli. Az a kisorosz (ruszin, rutén), aki ukránnak nevezi magát, önálló ukrán állam felállításáról álmodozik. Az ukrán szónak tehát irredenta jelentése van.

A kárpátaljai rutén írók, hogy a külföldi ruszinoktól megkülönböztessék magukat, gyakran az uhororusz (azaz magyarorosz) nevet használják. Ebben a névben benne van, hogy bár származásukra nézve keleti szlávok, mégis vérségi, műveltségbeli, gazdasági és történeti kapcsolataik a magyarsághoz fűzik őket.

A trianoni békediktátumig mind kéziratos, mind nyomtatott könyvekben többnyire így nevezték ruténeink értelmiségi elemei népüket, noha a köznép mindig csak ruszinnak, rusznáknak, rusznyáknak mondta magát. [...] A régebbi magyar irodalom is magyaroroszokat, vagy magyarországi oroszokat ismer. A külföldi szláv tudomány is a cseh megszállás koráig ezt az elnevezést használta. Leghelyesebb, ha mi a saját nyelvünkbeli ruszinnak megfelelő rutén néven nevezzük őket.

[...]

A rutének ősei a halics-volhiniai fejedelemség területéről – a későbbi Lengyelországból – vándoroltak Kárpátaljára. Különböző időkben, különböző helyekről jöttek, és új hazájukban a már kifejtett okok folytán nem forrtak egy nemzetté, hanem megőrizték törzsi sajátosságait és nyelvjárásaikat.

²⁷⁴ Az andruszovói béke éve.

²⁷⁵ Halics vagy Gácsország – Galícia.

Dokumentumok

Földrajzi elhelyezkedés szerint két főcsoportot különböztetünk meg. Az Alföld közelében, a síkfüldön és a Kárpátok alacsony nyúlványain vannak a völgy-, illetve síklakók,²⁷⁶ míg a Kárpátok gerince közelében, a hegyvidéken, a hegylakók.²⁷⁷ Így nevezik magukat, vagyis a magyar elnevezés a ruténnek szó szerinti fordítása.

Forrás: Bonkáló Sándor: *A rutének*. (S. a. r. , jegyzetek, utószó Salga Attila. Közread. az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Basel.) EPMSZ Könyvbarátai Köre, Budapest, 1996, 13, 15, 48–50.

---

²⁷⁶ Dolisnyákok.

²⁷⁷ Verhovinaiak.

TÖRVÉNYKEZÉS

Az 1918. évi X. néptörvény „A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról”

1.§ A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzetet saját beligazgatásának, igazságszolgáltatásának, közoktatásának, közművelődésének, vallása gyakorlatának és nyelve használatának körében mind törvényhozási, mind kormányzati tekintetben teljes örendelkezési jog illeti meg, amelyre nézve a jelen törvényben foglalt szabályok irányadók.

2.§ Máramaros, Ugocea, Bereg és Ung vármegyék ruszinlakta részeiből Ruszka Krajna néven autonóm jogterület (kormányzósági terület) alakíttatik.

Zemplén, Sáros, Abaúj-Torna és Szepes vármegyék ruszinlakta területeinek közjogi rendezése az általános békekötésig függőben marad.

Ruszka Krajna határait a nemzetközi békeértekezlet végleges döntéséig, ideiglenesen a Magyar Népköztársaság és Ruszka Krajna kiküldötteiből álló vegyes bizottság állapítja meg.

3.§ Ruszka Krajna minden autonóm ügyét saját szerveivel intézi.

A Magyar Népköztársasággal közös ügyekben közös szervek járnak el.

Ily közös ügyek: külügy, hadügy, pénzügy, állampolgárság, magánjogi és büntetőjogi törvényhozás, továbbá a gazdasági, a közlekedési és szociálpolitikát érintő ügyek.

4.§ Ruszka Krajna törvényhozó szervei:

1. autonóm ügyekben a ruszin nemzetgyűlés,
2. a Magyar Népköztársasággal közös ügyekben a magyarországi közös országgyűlés, amelyben a ruszin nemzetnek népessége számarányában van megfelelő képvisellete.

5.§ Ruszka Krajna kormányzati szervei:

1. a ruszkakrajnai minisztérium,
2. a ruszkakrajnai kormányzóság.

6.§ A ruszkakrajnai minisztérium élén a ruszin nemzetgyűlésnek és a magyarországi közös országgyűlésnek egyaránt felelős ruszkakrajnai miniszter áll, aki közös ügyekben a magyarországi népkormány egyenjogú tagja, autonóm ügyekben pedig legfelsőbb kormányzati szerv. Helyettese az államtitkár.

A ruszkakrajnai minisztérium székhelye Budapest.

7.§ A ruszkakrajnai kormányzóság élén a ruszkakrajnai kormányzó áll.

A kormányzóság székhelye Munkács.

A kormányzóság a ruszkakrajnai miniszter főfelügyelete és ellenőrzése alatt áll.

Dokumentumok

8.§ A ruszin nemzetgyűlés az 1918. évi I. néptörvénnyel²⁷⁸ egyezően általános, titkos, egyenlő és közvetlen szavazással választandó.

A magyarországi közös országgyűlés ruszin képviselőiről külön törvény fog rendelkezni.

9.§ Ruszka Krajnában a nem ruszin nyelvű népesség helyhatósági és kulturális autonómiája biztosított.

10.§ Ruszka Krajnában az államkincstári földek, bányák és erdőségek a ruszin politikai nemzet törvényes képviselőjének birtokába mennek át.

11.§ E törvényt a ruszakkrajnai miniszterrel egyetértve a magyarországi népkormány hajtja végre: ugyanez teszi meg ugyancsak a ruszakkrajnai miniszterrel egyetértve a szükséges átmeneti intézkedéseket is.

A jelen törvény végrehajtásával kapcsolatos pénzügyi fedezetről addig is, míg erre nézve állami és autonóm költségvetési törvény nem rendelkezik, a pénzügyminiszter gondoskodik, aki a ruszakkrajnai miniszterrel egyetértve, költségelőirányzatot állapít meg.

12.§ E törvény kihirdetésének napján lép életbe.

Kihirdetve az Országos Törvénytár 1918. december 25-i 23. számában.

Forrás: 1918. évi X. néptörvény „A Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról”. *Magyar Törvénytár, 1918.* 214–215.

A m. kir. minisztérium 1939. évi 6.200. M. E. számú rendelete „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről”

A m. kir. minisztérium a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatására vonatkozóan addig is, amíg ezt a kérdést a kárpátaljai önkormányzattal kapcsolatban törvény nem rendezi, a következőket rendeli.

I. Szervezet. Hatáskör.

1.§ (1) A kárpátaljai területre a m. kir. miniszterelnök előterjesztésére az államfő kormányzói biztost és főtanácsadót nevez ki. A kormányzói biztost és a főtanácsadót ugyancsak a miniszterelnök előterjesztésére az államfő menti fel.

²⁷⁸ 1918. évi I. néptörvény a nemzetgyűlési, törvényhatósági és községi választójogokról.

Törvénykezés

(2) A kormányzói biztos és a főtanácsadó a m. kir. miniszterelnök előtt esküt tesznek. A kormányzói biztos és a főtanácsadó állása az állami rendszerű II. fizetési osztályba soroztatik; a főtanácsadó állása az országgyűlési képviselői megbizatással nem összeférhetetlen.

(3) A kormányzói biztos és a főtanácsadó székhelye: Ungvár.

2.§ (1) A kormányzói biztos gyakorolja a kárpátaljai területen a jogszabályok szerint a vármegyei törvényhatóságokat megillető szabályrendeletalkotási jogkört.

(2) A kormányzói biztost megilletik mindazok a jogok, amelyeket a jogszabályok a főispán hatáskörébe utalnak.

(3) Az előző bekezdésben felsorolt ügyeken felül a kormányzói biztos hatáskörébe tartozik a tanügyi közigazgatási és iskolai ügyekben mindazoknak a tennivalóknak el látása, amelyekben a jogszabályok szerint a tankerületi kir. főigazgató jár el.

3.§ (1) A kormányzói biztost a kárpátaljai területet érintő általános érdekű kérdésekben a főtanácsadó tájékoztatja. Az ilyen kérdések tárgyalása céljából a kormányzói biztos székhelyén véleményező és indítványozó bizottságot kell alakítani.

(2) A bizottság elnöke a főtanácsadó; nyolc tagot a m. kir. miniszterelnök nevez ki. A kormányzói biztos a bizottság tárgyalásaiban bármikor részt vehet.

(3) A bizottság üléseit a szükséghez képest tartja, és összehívása iránt a kormányzói biztossal egyetértésben az elnök intézkedik.

4.§ (1) A kárpátaljai területen három közigazgatási kirendeltség működik; a kirendeltségek működési területét és székhelyét a m. kir. belügyminiszter állapítja meg.

(2) A közigazgatási kirendeltség vezetőjét és helyettesét a m. kir. belügyminiszter nevezi ki: a kinevezés ideiglenes és bármikor visszavonható. A kirendeltség vezetője és helyettese a kormányzói biztos előtt esküt tesz. A kirendeltség vezetője közvetlenül a kormányzói biztosnak van alárendelve. Egyébként a kirendeltség vezetőjének állása az alispán, a vezető helyettesének állása pedig a vármegyei főjegyző állásával esik egy tekintet alá.

(3) A közigazgatási kirendeltség vezetője működési területén a közigazgatás vezetője, és hatósági jogokat gyakorol azokban az ügyekben, amelyeket a jogszabályok:

- a) az alispánnak,
- b) a törvényhatósági kisgyűlésnek,
- c) az adóügyi bizottság kivételével a közigazgatási bizottság alakulatainak, és
- d) a kir. tanfelügyelőnek hatáskörébe utalnak.

(4) A közigazgatási kirendeltség vezetője határoz azoknak a vagyontárgyaknak a használata tekintetében, amelyek felett a rendelkezési jogot a volt csehszlovák járás önkormányzata gyakorolta.

5.§ (1) A kormányzói biztos mellett a tennivalókat a belügy és pénzügyminisztérium, valamint a vallás és közoktatásügyi minisztérium fogalmazási tisztviselőinek létszámába tartozó tisztviselők, továbbá a belügyminisztérium számvevőszéki és kezelőszemélyzetének létszámába tartozó tisztviselők és egyéb alkalmazottak látják el, ezeknek a tisztviselőknek és egyéb alkalmazottaknak létszámát a pénzügyminiszterrel egyetértésben az

Dokumentumok

érdekelt miniszterek állapítják meg. Ezekre az állásokra kinevezett tisztviselőknek és egyéb alkalmazottaknak állomáshelye a kormányzói biztos székhelyén van.

(2) Az előző bekezdés rendelkezéseit kell alkalmazni a kormányzói biztos mellett működő altiszti és szolgaszemélyzetre is azzal, hogy az altiszti és szolgaszemélyzet a belügyminisztérium altiszti és szolgaszemélyzetének létszámába tartozik.

(3) A közigazgatási kirendeltség vezetője az ügyeket ideiglenes minőségben kinevezett előadókkal és közigazgatási gyakornokokkal, valamint megfelelő számú segéd- és kezelőszeméllyel intézi (13.§ (2) és (3) bek.). Az előadók állása a vármegyei másodfőjegyző, illetőleg aljegyző állásával, a közigazgatási gyakornokok állása a vármegyei közigazgatási gyakornok állásával, a segéd- és kezelőszemélyzethez tartozók állása pedig a vármegyei segéd- és kezelőszemélyzet körében rendszeresített hasonló nevű állásokkal esik egy tekintet alá.

(4) A közigazgatási kirendeltség területén azokat a tennivalóikat, amelyek a jogszabályok szerint a törvényhatósági tisztí főügyész működési körébe tartoznak, a kirendeltség vezetője mellett működő jogügyi előadó látja el. A jogügyi előadót a belügyminiszter nevezi ki; a kinevezés ideiglenes és bármikor visszavonható. Egyébként a jogügyi előadó állása a törvény hatósági tisztí főügyész állásával esik egy tekintet alá.

6.§ A gyámhatóságot elsőfokú jogkörrel a közigazgatási kirendeltségek működési területén felállított árvaszékek gyakorolják; az árvaszékek szervezete a törvényhatósági árvaszékek szervezetével azonos.

7.§ (1) A járások és a községek szervezetére vonatkozólag – a jelen rendeletben foglalt eltérésekkel – a magyar jogszabályok az irányadók.

(2) A járási, valamint a kórjegyzői beosztást a belügyminiszter állapítja meg.

(3) A kárpátaljai területen a község- és egyéb helyneveket a belügyminiszter az 1898: IV. törvénycikkben²⁷⁹ meghatározott szabályok mellőzésével állapítja meg. Ha a belügyminiszter a község hivatalos nevét magyar és magyarországi nyelven állapította meg, a kétnyelvű elnevezést együttesen kell használni.

8.§ A községi képviselőtestület tagjait a község férfi lakosai közül a főszolgabíró nevezi ki.

9.§ A kárpátaljai területen az állambiztonsági, különösen az idegenrendészeti feladatoknak a m. kir. rendőrség keretében való ellátásáról külön rendelet gondoskodik.

10.§ (1) A közigazgatási kirendeltségek, az árvaszékek és a főszolgabírák tennivalóinak ellátásához szükséges tisztviselők és egyéb alkalmazottak, továbbá a községi tisztviselők és egyéb alkalmazottak létszámát a m. kir. belügyminiszter állapítja meg a pénzügyminiszterrel egyetértve.

(2) Az utügyi műszaki személyzet létszámát a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter a pénzügyminiszterrel egyetértve állapítja meg.

(3) A m. kir. belügyminiszter a pénzügyminiszterrel egyetértve állapítja meg a kárpátaljai területen a községi üzemekben alkalmazottak létszámát és javadalmazását.

²⁷⁹ 1898. évi IV. törvénycikk a község- és egyéb helynevekről.

Törvénykezés

11.§ (1) A kárpátaljai területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orosz.

(2) A törvényeket hiteles fordításban magyar-orosz nyelven is ki kell adni.

(3) A kárpátaljai területen külön hivatalos lapot kell létesíteni; a külön hivatalos lap kiadásáról a kormányzói biztos gondoskodik.

(4) Azokat a miniszteri rendeleteket, amelyeknek hatálya a kárpátaljai területre kiterjed, az ország hivatalos lapjában (a Budapesti Közlönyben) való közzététellel kell szabályszerűen kihirdetettnek tekinteni, és a rendelet hatálybalépésének napja szempontjából is a Budapesti Közlönyben való közzététel napja az irányadó; az említett rendeleteket azonban – lehetőleg a Budapesti Közlönyben való megjelenésükkel egyidejűen – a kárpátaljai terület hivatalos lapjában magyar és magyar-orosz nyelven hasábosán szintén közzé kell tenni.

(5) A kárpátaljai terület külön hivatalos lapjában kell közzétenni a kormányzói biztos által kiadott szabályrendeleteket, a kormányzói biztos vagy a közigazgatási kirendeltség vezetője által kiadott általános jellegű rendelkezéseket és közleményeket; a közzététel magyar és magyar-orosz nyelven hasábosam történik.

(6) A kárpátaljai terület lakosai a kárpátaljai területen működő állami és önkormányzati hatóságokhoz, valamint a m. kir. miniszterekhez magyar-orosz nyelven is fordulhatnak, és ebben az esetben a választ magyar-orosz nyelven kell megadni.

(7) A kárpátaljai területen a kisebbségi nyelvhasználatra vonatkozólag a jogszabályokban megállapított rendelkezések az irányadók.

II. Hatósági fokozatok.

12.§ (1) Azokban a közigazgatási ügyekben, amelyekben elsőfokon a községi előjáróság, a községi képviselőtestület, a főszolgabíró vagy az árvaszék határozott, másodfokon a közigazgatási kirendeltség vezetője határoz.

(2) Az ügy tárgya szerint illetékes miniszter határoz azokban a közigazgatási ügyekben, amelyekben első- vagy másodfokon a közigazgatási kirendeltség vezetője, vagy elsőfokon a kormányzói biztos járt el.

III. Tisztviselők alkalmazása.

13.§ (1) A 10.§-ban foglalt rendelkezés alapján megállapított létszám keretén belül betölthető állásokat kinevezés (félfogadás, alkalmazás) útján kell betölteni.

(2) A közigazgatási kirendeltségnél működő előadókat, ideértve a jogügyi előadót is, az árvaszéki elnököt és ülnököt, valamint a főszolgabírót és a szolgabírót, továbbá a községi (kör-) orvost a belügyminiszter nevezi ki.

(3) A közigazgatási kirendeltségnél, az árvaszéknél és a főszolgabíráknál alkalmazott közigazgatási gyakornokokat, továbbá a segéd- és kezelőszemélyzet tagjait a kormányzói biztos nevezi ki.

Dokumentumok

(4) Nagy- és kisközségekben a községi (kör-) jegyzőt a kormányzói biztos, a többi községi tisztviselőket és az egyéb községi alkalmazottakat, úgyszintén a községi előjáróságnak nem tisztviselő tagjait a főszolgabíró nevezi ki.

(5) A kinevezés ideiglenes és bármikor visszavonható.

(6) A 10.§ (1) bekezdése értelmében szervezett állásra a belügyminiszter a jelen § alapján olyan személyt is kinevezhet, akinek az illető állásra megállapított elméleti képesítése megvan, de gyakorlati közigazgatási vizsgát nem tett.

(7) A belügyminiszter, a kormányzói biztos, illetőleg a főszolgabíró a 10.§ (1) és (3) bekezdése értelmében szervezett állásra – az orvosi, mérnöki, állatorvosi képzettséghez és más különleges képzettséghez kötött állások kivételével – a kárpátaljai és a visszacsatolt felvidéki terület lakosai közül olyan személyt is kinevezhet, akinek az illető állásra megállapított elméleti és gyakorlati képesítése nincs meg. Községi orvossá, illetőleg körorvossá ideiglenes minőségben az olyan orvost is ki lehet nevezni, aki tisztí orvosi, illetőleg községi orvosi vizsgát nem tett. Az ilyen orvos az említett képesítést a belügyminiszter által megszabott határidőn belül megszerezni köteles, különben a kinevezése hatályát veszti.

(8) A 10.§ alapján szervezett bármely állást pályázat hirdetése nélkül is be lehet tölteni.

(9) A (6)–(8) bekezdésekben foglalt rendelkezések az 5.§ (1) és (2) bekezdése alapján betöltésre kerülő állásokra is vonatkoznak.

14.§ (1) A 13.§ alapján kinevezett minden tisztviselő magyar vagy magyar-orosz nyelven hivatali (szolgálati) esküt tenni köteles. Azt, aki az eskü letételére a kinevezési okirat kézhezvételétől számított tizenöt nap alatt nem jelentkezik, olyannak kell tekinteni, mint aki alkalmaztatását nem fogadta el.

(2) A hivatali (szolgálati) eskü szövegére a 2.708/1920. M. E. számú rendelet (Rt. 1920. 161. o.)²⁸⁰ az irányadó.

(3) Az esküt az árvaszéki elnök és az ülnök, úgyszintén a főszolgabíró, továbbá a kirendeltség vezetője, az árvaszéki elnök vagy a főszolgabíró mellé beosztott tisztviselők és egyéb alkalmazottak, ideértve a községi előjáróság nem tisztviselő tagjait is, a főszolgabíró előtt teszik le.

25.§ (1) Annak az állami vagy vármegyei tisztviselőnek korábbi állását, aki a jelen rendelet alapján történt kinevezését közvetlenül megelőzőleg Magyarország egyéb területén rendszeresített álláson szolgálatban állott, megüresedettnek kell tekinteni. Amennyiben az ilyen tisztviselő az új állásban végleges minőségben elhelyezést nem

²⁸⁰ 2.708. M. E. sz. rendelet „A hivatali (szolgálati) esküről”. 1.§ „Mindazok, akik Magyarországhoz, annak alkotmányához s az államfőhöz hűségesekü letételére kötelesek, újabb ünnepélyes hivatali (szolgálati) esküt tesznek, amelynek általános mintája a következő: »Én N. N. esküszöm a mindentudó és mindenható Istenre, hogy Magyarországhoz, annak alkotmányához és Magyarország kormányzójához hű leszek, Magyarország törvényeit és törvényes szokásait, valamint az alkotmányos kormány rendeleteit megtartom, hivatali előjáróimnak engedelmeskedem, a hivatali titkot megőrzöm, és hivatali kötelességeimet pontosan és lelkiismeretesen teljesítem. Isten engem úgy segítjen!«”

Törvénykezés

nyert, őt korábbi állásába vissza kell venni; ha korábbi állását már betöltötték, mint létszámfelettit kell visszavenni.

(2) Az a városi vagy községi tisztviselő, aki a jelen rendelet alapján történt kinevezését közvetlenül megelőzőleg Magyarország egyéb területén rendszeresített álláson szolgálatban állott, ezt az állását továbbra is megtartja és a kinevezés tartama alatt őt fizetés nélkül szabadságot kell. Az ilyen tisztviselő pótlásáról szükség esetén helyettesítés útján vagy tiszteletdíjas alkalmazásával kell gondoskodni.

16.§ (1) A 13.§ alapján kinevezett tisztviselőnek és egyéb alkalmazottnak azokra a rendszeres állandó illetményekre van igénye, amelyek a fennálló jogszabályok alapján a hasonló állású vármegyei és községi tisztviselőket és egyéb alkalmazottakat megilletik. A kiküldetési és átköltözködési illetményekre vonatkozóan az állami és a vármegyei alkalmazottakra nézve fennálló rendelkezések irányadók. Az olyan tisztviselő és egyéb alkalmazott részére, aki az ideiglenes kinevezését közvetlenül megelőzően más állomáshelyen tényleges szolgálatban állott, az ideiglenes kinevezéssel kapcsolatban átköltözködési költségek járnak.

(2) Az alkalmazottak lakáspénzének megállapítása szempontjából a kárpátaljai területen fekvő községeknek lakáspénzosztályba sorozására nézve – mindaddig, amíg újabb lakáspénzosztályba sorozásuk be nem következik – az 5.830/1908. M. E. sz. rendelet (Rt. 1908. 1906. o.)²⁸¹ és a 2.926/1911. M. E. sz. rendelet²⁸² rendelkezései az irányadók. Amennyiben az említett rendeletek szerint valamely község a VII. lakáspénzosztályba tartozott, az ilyen állomáshelyet úgy kell tekinteni, mintha a VI. lakáspénzosztályban volna.

(3) A kormányzói biztos, a főtanácsadó, a közigazgatási kirendeltségek, az árvaszékek és a főszolgabírák személyi és dologi kiadásait az államkincstár viseli; a községi tisztviselők és egyéb alkalmazottak illetményeit pedig az államkincstár előlegezi.

IV. A községek háztartása.

17.§ (1) A kárpátaljai területen fekvő községek kötelesek az 1939. évre a megváltozott helyzetnek megfelelő költségvetést készíteni.

(2) A költségvetés Összeállítására vonatkozó munkálatokat haladéktalanul meg kell kezdeni, és a költségvetés tervezetét tárgyalás végett legkésőbb az 1939. évi augusztus hó 31. napjáig a képviselőtestület elé kell terjeszteni.

(3) Az (1) bekezdésben említett költségvetés összeállítására a rendes költségvetésre vonatkozó jogszabályok az irányadók azzal az eltéréssel, hogy ebben a költségvetésben egyelőre csak a szükségletek és a fedezetek összegét kell megállapítani. A költségvetési

²⁸¹ 5.830/1908. M. E. sz. rendelet „Az állami (és vármegyei) tisztviselők, altisztek és szolgák állomáshelyeit képező városoknak és községeknek a lakpénzekre nézve megállapított új osztályokba való besorolásáról”.

²⁸² 2.926/1911. sz. M. E. rendelet „A városok és községek lakbérosztályba sorozásáról szóló 1908. évi 5.830. M. E. számú rendelet módosításáról és kiegészítéséről”.

Dokumentumok

hiány fedezésére szükséges községi pótdadó kulcsának (százalékának) megállapítása kérdésében a képviselőtestület a pótdadó alapjául szolgáló adók kivétele után határoz.

(4) Az előbbi bekezdés értelmében megállapított költségvetést a jogorvoslati határidő leteltével jóváhagyás végett haladéktalanul fel kell terjeszteni a közigazgatási kirendeltség vezetőjéhez.

(5) Az előző bekezdések rendelkezései megfelelően irányadók a község kezelése alatt álló intézet, alap, üzem vagy vállalat tekintetében is.

18.§ (1) Mindaddig, amíg az előbbi § értelmében megállapított költségvetés jóváhagyást nem nyert, csak elkerülhetetlen kiadásokat szabad teljesíteni. Ezeket a kiadásokat a község saját bevételeiből teljesíti.

(2) Azok a közzolgáltatások, amelyek az állami főhatalom változása előtt a cseh-szlovák járási önkormányzatot illették meg, további rendelkezésig az államkincstárnak fizetendők be.

V. Vegyes rendelkezések.

19.§ (1) Az országos érvényű közigazgatási jogszabályok hatálya a jelen rendelet hatálybalépésének napjától kezdve a kárpátaljai területre is kiterjed.

(2) Az (1) bekezdés rendelkezése nem vonatkozik a pénzügyi közigazgatásra, a bányászati közigazgatásra, továbbá a társadalombiztosítással kapcsolatos kérdésekre, az ipari tulajdon (szabadalom, védjegy, mustra és mintaoltalom) közigazgatásával kapcsolatos kérdésekre, végül az 1937: XXI. törvénycikkkel²⁸³ kapcsolatos kérdésekre; mindezek tárgyában külön rendelet intézkedik.

(3) Az (1) bekezdés értelmében hatálybalépett jogszabályok alkalmazásával kapcsolatban esetleg szükséges rendelkezéseket – az esetleg érdekelt inas miniszterrel egyetértve – az illetékes miniszter állapítja meg.

(4) A jelen rendelet hatálybalépésekor már folyamatban lévő ügyekben az (1) bekezdés értelmében hatályos jogszabályokat megfelelően kell alkalmazni annak az irányelvnek a szemelött tartásával, hogy a jogrendszer változásából az egyesekre hátrány nem származhatik.

(5) Ha valamely kérdésben törvény vagy rendelet nem rendelkezik, vagy a kérdés szabályozása szabályrendeleti jogalkotás körébe tartozik, azt a jogszabályt kell alkalmazni, amely az illető területen az 1939. évi március hó 15. napján hatályban volt.

(6) A községek szabályrendeletei – amennyiben az (1) bekezdés értelmében hatálybalépett jogszabályokkal nem ellenkeznek – továbbra is hatályban maradnak.

(7) A (6) bekezdésben említett szabályrendeletek alkalmazásával kapcsolatban esetleg szükséges rendelkezéseket – az esetleg érdekelt más miniszterrel egyetértve – az illetékes miniszter teszi meg.

²⁸³ 1937. évi XXI. törvénycikk a munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról.

Törvénykezés

(8) Az 1939. évi március hó 15. napján hatályban volt szabályrendeleti jogalkotás körébe eső jogszabályokat az illetékes miniszter – az esetleg érdekelt más miniszterrel egyetértve – hatályon kívül helyezheti, és az illetékes hatóságot megfelelő szabályrendeletek alkotására kötelezheti. Ha a szabályozás késedelme a közérdekre sérelmes volna, a vonatkozó szabályokat ideiglenesen az illetékes miniszter állapítja meg.

(9) A közigazgatási kirendeltségek ügyvitelében a 125.000/1902. B. M. számú rendelettel (Bt. 1902. 1156. o.)²⁸⁴ kibocsátott Vármegyei Ügyviteli Szabályzat rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni.

20.§ A hatósági orvosi szolgálatról szóló 1936: IX. t-c. 5.§-ának (2) bekezdése²⁸⁵ a visszatért kárpátaljai területen betöltés alá kerülő állásokra – további rendelkezésig – nem nyer alkalmazást.

21.§ (1) Verbőc,²⁸⁶ Fancsika,²⁸⁷ Tiszasásvár,²⁸⁸ Hömlöc²⁸⁹ és Csongor²⁹⁰ községek ideiglenesen Bereg és Ugocsa k. e. e. [közigazgatásilag egyelőre egyesített] vármegyéek területéhez csatoltnak.

(2) Unghosszúmező²⁹¹ község Ung vármegye területéhez csatoltnak.

(3) Az (1) és (2) bekezdésben felsorolt községek területére az országos érvényű jogszabályokon felül az 1938: XXXIV. törvénycikk²⁹² alapján kiadott rendeletek hatálya is kiterjed.

22.§ A jelen rendelet hatálybalépésének időpontját a m. kir. belügyminiszter állapítja meg.

Budapesten, 1939. évi június hó 22-én.

Gróf Teleki Pál s. k.

m. kir. miniszterelnök.

Forrás: A m. kir. minisztérium 1939. évi 6.200. M. E. számú rendelete „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről”. *Rendelekek Tára, 1939.* 855–863.

²⁸⁴ 125.000/1902. sz. B. M. rendelet (Vármegyei ügyviteli szabályzat).

²⁸⁵ 1936. évi IX. törvénycikk a hatósági orvosi szolgálatról és a közegészségügyi törvények egyéb rendelkezéseinek módosításáról. 5.§ (2) bekezdés: M. kir. tiszti orvossá azt lehet kinevezni, aki legalább öt évig városi, községi vagy körorvosként működött vagy ezekkel a szolgálatokkal egyenlőnek tekintendő tevékenységet végzett.

²⁸⁶ Verbovec (Ukrajna).

²⁸⁷ Fancsikove (Ukrajna).

²⁸⁸ Trosznik (Ukrajna).

²⁸⁹ Holmovec (Ukrajna).

²⁹⁰ Csomonin (Ukrajna).

²⁹¹ Dovhe Pole (Ukrajna).

²⁹² 1938. évi XXXIV. törvénycikk „A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeknek az országgal egyesítéséről”.

NEMZETI ÉBREDÉS KORA

Dobránszky Viktor: „Szózat Magyarország oroszajkú lakosai ügyében”, 1848. június 27–28.

Miután a közönségesen oly sötét s babonahitűnek rajzolt hajdankorban annyira rettegett kóborlelkek s kísértetek, úgy látszik a XIX. század árasztotta világosság elől megfutamodtak, hinnünk kellene, hogy a felvilágosult emberiség e bajtól örökre megszabadult. De nincs ám úgy; mert az alig elűzöttek nyomdokiba tüstént mások, nem kevésbé félelmesek léptek, s minden világosság dacára nem átallnak, még fényes nappal is embert s barmot ijeszteni. Nevök a XIX. század rémkisérteteinek: a jezsuiták, s muszkáktól²⁹³ félelem. Mindenütt a kor bölcsessége nyomoz, üldöz, szimatol jezsuita-ármányt s muszka küldötteseket, mint hajdan zörgő manók és boszorkányokat; de tetten fogni egyiköket sem sikerül, alkalmasint azért, mert mindnyájuk inkább beteg képzelődésben, mint valóságban léteznek. Nevezetesen az orosz propagandát illetőleg, annyit s oly régen hallok már felőle, hogy akaratlanul is felébredt bennem a vágy, illy veszedelmes tényt közelebről megtekinthetni, s meggyőződni legalább arról, vajjon²⁹⁴ mint más ember fiai, orrukat az arcz közepén viselik-e? – s ha volna valami a dologban, nekem, mint görögszertartású papnak, az általános véleményt tekintve, sok mások felett talán elsőségi igényem lehetne az illyféle megismerkedésre. Mivel azonban sem magamnak, sem számos ismerőseim közül senkinek, soha semmiféle emissarius²⁹⁵ utamba nem került: azért ebbeli hitemet, valamint a boszorkányok és kísértetekbelit is, addig felfüggesztendőnek vélem, míg a dolog valóságáról tulajdon szememmel meggyőződhetni alkalmam leszen. Mások erősebbek a hitben, ők tudnak meggyőződni, ha nem látnak is; s azok különös boldogsága bizonyosan kétségbe nem vonható; valamint vitázni sem érdemes velök, a mennyiben csak egyes személyek. De szomorúbb szint ölt a dolog, ha egész hatóságok sajnos babonahitben elfogulva elragadtatják magokat rendszabályokra, mellyek becsületölőleg egy egész néptörzsökre nehezedenek. Alkalmat adott nekem e megjegyzésekre egy, a „Nemzeti” 12. számában²⁹⁶ közlött beregi tudósítás, mellyben következők találatnak: „a leendő birtokos nemzetőrök összeírására neveztetett küldöttség, kiknek Roman Ferencz²⁹⁷ előadására meghagyatott, hogy a jelen nemzet beléletét s külviszonyát szem előtt tartván, olyanoknak fegyvert

²⁹³ Oroszoktól.

²⁹⁴ Vajjon.

²⁹⁵ Követ, küldött.

²⁹⁶ *Nemzeti Újság*, 1848. 12. sz. 45. A cím nélküli tudósítás aláírása: Egy nemzetőr.

²⁹⁷ Román Ferencz görögkatolikus pap, részt vett a honvédtoborzásban az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején.

Dokumentumok

ne adjanak, kik az orosz propaganda irányzatára legkisebb ballépést tehetnének, de azért összeirandók, megyénk egy harmad oroszajkú lakosa fegyvert nem kapand. A becsületes (!) és vagyonos zsidókat összeírtuk.” – Zsidók tehát beíratnak nemzetörökül, s kétségkívül fegyvert is kapnak, mert az ellenkező nem rólok, csak az oroszajkú lakosokról jegyeztetik meg; minélfogva azok a zsidóknál alábbvalóknak, becstelenekek, a hazára nézve veszedelmeseknek nyilváníthatnak; mit a levelező, a két néptörzs felőli jelentésének közvetlen összekapcsoltatása által kiemelni el nem mulaszt. Min alapszik pedig illy kiméletlen eljárás? – nem egyeben, minthogy egy bizonyos Roman Ferencz, a legszelidebb kifejezést használva elég együgyű, az orosz propaganda kísértetétől félni; s Beregmegye elég hiszékeny e félelemben osztozni. S illy oknál fogva a beregi lakosság, a levelező szerint egyharmad – valóságban pedig azt jóval meghaladó része az egész ország, sőt Európa előtt pelengérré állíttatik, lealacsonyíttatása által a zsidók alá, a honpolgárok soraiból mintegy kitöröltetik; a közlekedés közepette, hol megismertetvén a szükség, fegyveres kézzel a fenyegető jövőnek elibe menni, s szerzeményeink fentartására vértess állásban a sorssal megalkudni, a hon minden fiait, erejük büszke érzetében, a férfit ékesítő fegyvernek örülnek; ő egyedül a védetlenség leverő öntudatának, közmegvetésnek, bizalmatlanságnak adatik által, a hon mostoha gyermekének, idegennek, idegen uralkodás után sóvárgónak jelentetik ki, kitől egyebet sem várhatni, mint árulást! – Elégséges-e egy pusztá, mivel sem támogatott gyanú, illy sújtó határozat igazolására? – Román úr, ki nem szégyenli magát a denuncians²⁹⁸ háládatlan szerepében fellépni, vagy jött muszka emissariusoknak, s az oroszajkú népesség által, velök űzött alkudozások nyomába, vagy nem. Első esetben kötelessége volt a bűnösöket azonnal elfogatni, mit ha nem tett, ő követett el hazaárulást; vagy ha semmi illyet nem tapasztalt: akkor milly lelkiismerettel léphetett ő fel, megyebeli lakostársainak egyharmadát, hazaárulásról gyanúsítandó? – összeférhető-e az illyen cselekvésmód, csak a mindennapi legközönségesebb becsületességgel? – És Beregmegye, midőn lakosainak egyharmada felett pálczát tört, megemlékezett-e minden törvényes eljárás első szabályáról, hogy hallgattassák ki a másik fél is? – követelt-e a vádlótól, hogy bizonyítsa be panaszát, s milly bizonyítványokkal állott az elő? vagy talán azon nap, melly Magyarország minden gyermekeinek a szabadság áldásait hozta, csak az oroszajkú, egy milliót megközelítő lakosság számára szült szolgálógot, bizalmatlanságot és gyalázatot?

De talán azon határozat csak óvatosság tanácsolta rendszabás volt, hogy minden gondolható bajnak eleje vetessék? Soha igazságtalan eljárás nem okszerű; s kivált különös gyógmód, vélt külső sympathiák ellen, illy bánás által, mintegy erőszakosan belső antipathiákat ébreszteni. De nem is létezik semmi alapos ok az oroszajkú néptörzs ellenében illy megszegyenítő örködéssel élni, mert semmi el nem követtetett általa, sem csábító reménnyel nem ámitja semmi, mitől polgártársaink tarthatnának. Első s leghivebb szövetségese a magyaroknak, s győzelmes hadmenetökben tevékeny

²⁹⁸ Besúgó.

Nemzeti ébredés kora

kísérője, a kievi orosz népnek hozzájuk csatlakozott része volt. Annak vére egy évezred alatt, s nem különben a későbbben bevándorlottaké évszázadok óta a magyar vérről minden csatamezőn egybe folyva, éltető nedvévé vált a szabadság fájának, melynek árnya alatt polgári létünk olly reménydús kifejlésre fakadt. Soha sem kül sem belső ellenséggel Magyarország oroszajkú lakosai nem egyesültek; mindig királyhoz, alkotmányhoz híven, a közös hazát vérök s életük áldozatával védeni készen álltak; miként estek most egyszerre illy gyalázatos gyanúba? Önhibájuk által valóban nem! de felébredvén Európaszerte a nyelv s nemzeti rokonszenvek, a magyarok, minthogy a muszkák s magyarhoni oroszok elnevezésére szerencsétlenül csak egy kifejezéssel, „orosz” névvel bírnak, rólunk is éjszak felé szító sympathiákat feltenni kezdetek, ámbár valóban legkisebb okunk sincs ez irányban ábrándozni, mert a politikus mozgalmak főrugói (úgy mint nemzetiség, nyelv, vallás), s anyagi érdek szemmel tartván, egyáltalában mit sem találunk, mi a muszka uralkodás utáni vágyra csábíthatna. – Mi a nemzetiséget illeti, ethnographikus botlás, ha a muszkákkal azonosítottunk. Ők a normannok meg szlávok²⁹⁹ elegyítéséből eredt nép, nagy russziának, ruszok vagy rosszianok név alatti lakosai; a hol a magyarhoni oroszok, tulajdonképen ruszinok vagy ruthenok, kis Russziából származnak, őseik a kievi birodalom virágzása alatt az éjszaki tartományokban túlsúllyal bírván, míg a russziának által meg hódítottak. Nem a mi nemzetünk tehát a muszka nemzet; hanem nemzetünknek elnyomója; s mi mégis iránti rokonszenvről gyanúsítottunk! – Nyelvünk a muszka nyelvhez rokonsági tekintetben nem áll közelebb, mint a többi szláv dialectusokhoz. – Vallás dolgában olly távol állunk az éjszaki schismától,³⁰⁰ mint a római apostoli szék általunk tisztelve elismert primátusa, a caesaro papismustól;³⁰¹ melly magában már orvosolhatlan ellentéte a muszka türelmetlenség által még sokkal nagyíttatik. Mi semmiképen meg nem győződhetünk, hogy Krisztus urunk által a muszka czár az egyház fejévé tétetett, vagy akár milly egyházi küldetéssel megbízott volna; s ennél fogva, elülhetik azt polgártársaink, nem bánthat a viszketeg, a muszka térítési praxissal érintkezésbe jőni. A vértanúi koszorút lehet ugyan, ha szükség s üldözés esetében nyújtatik, örömmel elfogadni; de béke idejében előkívánni soha sem. Milly tébolyodottság szállná meg tehát fejeinket, azt óhajtani urunkká, ki hitünk s felekezetünk kérlelhetlen üldözője, s egész birodalmában, a mennyi a kegyetlen II. Katalin vérengzései után a miéinkből még fenmaradt, kíméletlen kiirtója. Valóban mennyivel kellemesebb a magyar ég, Szibéria olly fagyos pusztáinál, mellyek az utolsó húsz évek óta, felekezetünk papjaival s híveivel olly tetemesen népesítették: annyival kedvesebb előttünk a magyar szabadság, a muszka kényuralomnál. – Végre az anyagi jóllét tekintetéből meg nem foghatom, mikép hiheti valaki, akár Roman ur, akár Beregmegye, hogy az úrbéri terhek megszüntetése után kívánatosnak látszhatnék még valaki előtt a muszka járom? – mintha ke-

²⁹⁹ Utalás a Kijevi Rusz létrejöttének normann elméletére, mely szerint az államot varég fegyveres kereskedő elit hozta létre. A varégek (vikingek) később beolvadtak a szláv népességbe.

³⁰⁰ Skizma.

³⁰¹ Az egyházi és világi hatalom összekapcsolása.

Dokumentumok

csegtetve, hogy helységeink, Lengyelhon példájára vitéz katonatiszteknek elajándékozgatván, az alig szabadabb lélekzetet vett nép, új és súlyosabb rabszolgaságba süllyedjen! vagy talán a papok izgatják a népet, mert mostani állásukkal elégedetlenek? – Mellőzve azt, hogy semmi illyféle tény be nem bizonyult, de be sem vádoltatott, valóban illy őrrjögő merényt feltenni nem lehet senkiről, ki míg tökéletes banquerotteban³⁰² esztől meg nem vált; mert bizony a muszka birodalom a papságnak nem paradicsoma. – Közmegevetés tárgya, kormány s nép részéről; a legsilányabban ellátott hivatalnok, legutolsó, minden kiképezés s miveltségtől elzárt statusszolga muszkaahonban a pap; kinek még reménye sincs jobb állásra vagy egyházi polczra emelkedhetni; mert a püspökök úgy mint a kanonokok helyeit pótló synkellusok, kizárólag a szerzetes rendekből neveztetnek; a lelkész pedig, kinek felesége elhal, egyenesen monostorba utasítatik. Illy sorsra vágyódnék tehát a görög egyesült papság? – erős hitben kell lenni, ki olyat hihet. Meddig hazánkban az oroszajkú lakosságnak jobb dolga lesz, mint muszka uralkodás alatt remélhet, okszerűen gyanítani nem lehet, hogy ön kárára idegen kormány után sovárogyon, kivel, mint feljebb megmutattam, sem nemzetiség, sem nyelv, sem vallás, sem anyagi érdek által összekötve nincsen. S ha jőne is idő, hol az oroszajkú népfaj kormányt cserélve némi nem tudom milyen nyereséget remélhetne: mégis a századokon át polgártársainkkal kötött, s jó s bal szerencsében feloldhatlanokká egybeforrnt viszonyok kötelékei sokkal erősebbek, mintsem azokat egy mulékony kedvezésnek feláldozni lehetne. De mint most állanak a dolgok, ugyan mit akarna, mit Ígérne, mivel tudná kecsegtetni a népet egy muszka emissarius? – én valóban nem tudom; s azért az orosz propaganda működéseiben nem is hihetek; s ha mégis minden hihetlenségök mellett, némellyek efféle ármánykodásokat, mintegy mulatságból valóknak nézni akarnak: győződjenek meg legalább arról is: hogy a legjobb óvszer azok ellenében az újon alkotott törvényezikkekben rejlik, s másneműekre szükség nincs. Bizodalom bizodalmat szül, jó akarat jó akaratot. Mi eddig e hazában, a többi lakosokkal egyarányban a törvények oltalmát s jótékonyosságát élveztük; jövőre az új szabadság pajzsa alatt még szebb remény kecsegtet; mi okunk lehetne tehát, jótékonytságot háladatlansággal, bizodalmat árulással viszonzni? – De bizodalmat követelünk polgártársainktól, s a mi gondunk lesz a veszedelem óráiban, azt tettel s áldozattal igazolni; valamint a múlt századok története mivel sem vádol, mi irántunk bizalmatlanságra okul szolgálna. Ha valaki ellen hűtlenségi merény vagy ármánykodás bebizonyul, magunk akarjuk, hogy a törvények egész szigorát érezze; de ha eddig be nem bizonyult semmi, valamint jövőre sem fog: akkor hazaárulónak tekintenünk kell azt, ki koholt gyanúval polgártársaink bizodalmat tőlünk elrabolni, a kölcsönös egy haza fia közötti testvéri szeretetet megmérgezni, s így mennyire tőle kitelik, szakadást előidézni törekszik, mellynek másként gondolatja sem létezhetett. Mi szeretjük s tudjuk becsülni a szabadságot s jólétet, s azok iránt, hálával lenni, kik azt számunkra kivívták, s biztosítják: de becsületünket minden földi javak fölébe tesszük; s ilyféle beregi hatá-

³⁰² Csőd.

Nemzeti ébredés kora

rozatok által bélyegezve, magát az életet csak tehernek tekinthetnők. Félre tehát minden igazságtalan gyanúval, kivált e borús időben! hogy az elválás percei beköszöntvén, egy szeretetben egy lelkesedésben állhassanak ki mindnyájan, kiket annyi századok óta, közösen ontott vér, közösen ejtett veríték, egy bonthatlan testté forrasztott! –

Dobrzensky Victor,³⁰³ görög egyesült³⁰⁴ pap.

Dobrzensky Viktor: Szózat Magyarország oroszajkú lakosai nevében. *Budapesti Híradó*, 1848. június 27–28. 872–873. sz. 605–606, 610.

Popovics Bazil munkácsi görögkatolikus püspök levele lelkészeinek a hívei körében uralkodó közhangulat tárgyában, 1848. október 17.

Kedves Fiaim, Nagytisztelendő Alesperes és Tisztelendő Lelkészek,

Több oldalról felzaklatott hazánk jelen aggasztó állapotjában, egyedül az nyújt némi vígasztalást, hogy megyém³⁰⁵ népei mindeddig példás békességben és a felsőbbtség iránt kellő engedelmisséggel viseltettek; most azonban fájdalom az jutott hirtelen tudomásomra, hogy a Szatmár és Máramaros megyékben lakó Erdélyben közelebb fekvő román ajkú nép valami izgatók által nyilvános zendülésre felingerelve van, és illetőleg imitt-amott folyamatosan ámíttatik; habár tehát megvagyok is győződve afelől, miszerint Kedvességetek az érintett izgatók célját, mely csak iszonyatos belvillongásokat idézhetne elő, meghiusítani hivatásunknál fogva mindeddig sem mulasztották el, nehogy azonban a csalékony csábok által élesztetni szokott ámítás megyénkben elharapódván felzúdulás vész teljes örvénybe sodorja az ártatlan népet, és az békeszerető jelleme ellenére is rosszlelkű bujtogatóinak martalékául esik; Kedvességeteknek a Király és Hon iránti tántoríthatatlan hűség érzésében, de a nép javának előmozdítása, s a kiszámíthatatlan szomorú következményeknek, melyekben az illetén felzúdulás által magát ejthetné, kikerülése tekintetéből ezennel meghagyom, hogy a gondjuk alá rendelt népet békességre és felsőbbtség iránti engedelmisségre komolyan intsék és buzdítsák; egyszersmind pedig őt egyrészt arra, miként a felsőbbségnek nem engedelmeskedik, az az Isten rendelésének szegül ellene, mivel minden hatalom Istentől van, ismételve figyelmeztetni, másrészt pedig affelől meggyőzni iparkodjanak, hogy a felsőbbségnek nem hiába adatott kezébe a hatalom, következőleg az, a békezavarókat

³⁰³ Dobrzensky Viktor (1816–1860) – eperjesi kanonok és püspöki titkár.

³⁰⁴ Görögkatolikus.

³⁰⁵ Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye.

Dokumentumok

és engedetleneket annak idejében kétségtelenül gonoszságuk fokozata szerint sújtani fogja, s így követőiket is csak a legkomorabb sors érendi.

Egyébiránt püspöki áldás adása mellett maradok

Ungvár, Október 17-ik napján 1848.

Kedvességeteknek Krisztusban leghívebb atyja

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 151 – A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Iratai, op. 9., od. zb. 2564., 1. lap. Magyar nyelvű, kézzel írt tisztázat.

Musztjánovics István alesperes jelentése Popovics Bazil munkácsi görögkatolikus püspök számára a máramarosi ruszinok 1849-es lázadásáról, 1849. április 7.

Méltóságos Püspök Úr,³⁰⁶

Legkegyesebb Uram!

Talán Méltóságod előtt a Verchovinai lázadás némely részletben tudva is van, melyet amennyiben az egyházi állapotba bevág, kötelességem lett volna bejelenteni, de ezt f.é.³⁰⁷ Március 2-ától Április 1-ig minden közlekedéstől és magyar postától hermetice elzártságunk miatt mindeddig nem tehettem és csak most távol lakhelyemtől és Híveimtől, honnan kiszöktem alázatosan jelentem: ezen lázadás és verhovinai híveink a hazafiságról és ebben buzgó eljárásukról ismeretes papjait, kik az igazság és üdvösség útján vezették, tanították – üldözés, kínzás, gúny és áldozat tárgyává változtatták – először is toronyi³⁰⁸ hívek gácsi³⁰⁹ pórnéppel, ausztriai katonákkal tulajdon lelkészüket megtámadták, személyén több sértést, méttatlanságot, házában pedig nagy rombolást elkövettek, – ezután hidegpataki³¹⁰ mint minden rosszban vezérkedő emberek a maga lelkészüket bevádolván szuronyok közt fogságba elvitették, és minthogy minden nap új vádakkal lelkészük ellen felléptek a zsidókkal e gonoszságban kezét fogva, két hétig mint fogoly ottan tartatott. Ezután Kelecsényi lelkész Szabó Antal urat, ki hazafiságával, szellemiségével és jó tapintattal mindenkor ajánlható nevével együtt szuronyok és kapák közt két napi fogságra elhurczoltattak, – ezután személyemre következett a

³⁰⁶ Popovics Bazil (1796–1864) püspök.

³⁰⁷ Folyó év – 1849.

³⁰⁸ Toruny (Ukrajna).

³⁰⁹ Galíciai.

³¹⁰ Verhnyij Sztudenij (Ukrajna).

Nemzeti ébredés kora

sor f. é. március 21-én hidegpataki lakosok és néhány tulajdon hívem kapákkal, vasrudakkal fölfegyverkezve setét este a házamat megtámadták vad dühökben engemet áldozatul ejtettek, de minthogy kezükbe nem kerülhettem, mert jó érzelmű híveim által eleve erről tudósítva lévén fiammal szaladással és idegen istálókban bujkálva életemet megmentettem, – másnap a galíciái előljáróságnak bevádoljuk. Szuronyos, vagy kétszáz kapás, villás hidegpataki és galíciái nép közt lengyelbe bekísérnek másnap pilipeczi³¹¹ híveim utánam jöttek Gácsországba³¹² és vezérnagylul ki pór nép szavára sokat hagy engemet [...],³¹³ kikre ezért áldást kérni soha el nem mulasztom, többször halál fia voltam, fennmaradásomat a jó Istennek és véletlennek köszönöm. – [...] ³¹⁴lelkészt Kiss Jánost két napi fogságra elhurcolták, mink hát nagy bajjal fogságból kiszabadultunk, de igen sajnáltuk egy paptársunkat [...] ³¹⁵lelkészt Malczosky Jánost, ki összeverve véresen és kötözve egész Sztrijbe³¹⁶ elvittek, és ottan mai napig is sínylik. – A lázadás és anarchia kiütésén és a papok üldöztetésében különösen kiténtették a hidegpataki és toronyai lakosok, az elsők merényök díját valamennyire megkapták, mert folyó év április 1-én [a] 35. Zrínyi Zászlóalj Hidegpatakra fölmenvén ennek felét először kiperédálták, azután felgyújtották; ezeknek [...], minthogy a hidegpatakiak és a gácsiak miatt életem mindennap nyilvános veszedelemnek kivala téve Híveimet, [...] ³¹⁷lelkészre bíztam, házamat, vagyonomat otthagya [...] ³¹⁸fiammal együtt kimenekültem, jelenleg zarándok földönfutó vagyok, élelmem az mit ismerősim, jó emberek, és irgalom nyújt, mely szerencsétlen állapotom iránt, várva elébb Verhovinai táborozásnak kimenetelét Méltóságoknak nemsokára könyörögni fogom.

Ki is atyai kegyeibe legmélyebb fiúi hódolattal
Szent Jobbjának csókolása mellett ajánlott vagyok.

Április 7-én. 1849.
Musztyánovics István
alesperes

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 151 – A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Iratai, op. 10., od. zb. 59., 1–2. lap. Magyar nyelvű, kézzel írt tisztazat.

³¹¹ Fülöpfalva (Pilipec), Ukrajna.

³¹² Galícia.

³¹³ Kibetűzhetetlen szavak.

³¹⁴ Kibetűzhetetlen szó.

³¹⁵ Kibetűzhetetlen szó.

³¹⁶ Sztrij – Lemberg megyei város Ukrajnában.

³¹⁷ Kibetűzhetetlen szavak.

³¹⁸ Kibetűzhetetlen szavak.

Vita a Képviselőházban a beregi képviselőválasztásról, 1861. április 30.

Következik most a VII-dik osztály jelentése és véleménye a VIII-dik osztályba sorozott képviselő uraknak megbízó levelei iránt. Előadó: Horváth Boldizsár úr.

Olvastatik Buday Lőrincz³¹⁹ Bereghmegye fölvidéki-kerületi képviselő megválasztása iránt az osztály jelentése, mely szerint az osztály a vizsgálat elrendelését szükségesnek tartja; – továbbá a választási jegyzőkönyv és az óvás, valamint a panasz-irat is.

Eötvös Tamás:³²⁰ Mivel én azon körülményeket, – magam is bereghi levén – ismerem, bátor vagyok oda nyilatkozni, hogy én Buday Lőrinczet verificálandónak vélem, következő okokból: ugyan is az első panasz az, hogy a választásra először kijelölt határnapot megváltoztatták, s azért sok választó a választáson meg nem jelent. Ez igaz; kijelöltetett egy nap a képviselő-választásra, de kevés idő múlva bizottmányi ülés tartván, többen fölszóltak, hogy azon nap választás napja nem lehet, mert ugyanazon időben Tisza-Ujlakon és Bereghszász városban rendes országos vásárok lesznek, és az egész fölvidék e vásárokon veszi ami venni valója van, s eladja eladni valóját. Ezen okból a megyei bizottmány a központi bizottmánnyal egyetértőleg, rögtön elhalasztotta a választás napját mart. 22-kére, s ezt azonnal tudtul is adták az illetőknek. Azt hiszem tehát, hogy ezáltal senkinek joga nem sértetett meg, a mi onnan is kitetszik, mert azon kerületben háromezer s néhány száz választó lévén összeírva, ezek közül a jegyzőkönyv tanúsága szerint 3000 meg is jelent. És így ezen panasz első tétele nem áll. – A panasz másik tétele fenyegetőzéssel vádol, mintha t. i. a Buday-párt az ellenpárt híveit veréssel, s elkergetéssel fenyegette volna. De hogy ez is csak pusztá állítás, és hogy vagy nem történt fenyegetőzés, vagy sikertelenül történt, onnan is kitetszik, mert a választás helyén 3000 választó jelent meg. Ha pedig fenyegetőzés lett volna, nem mertek volna annyian a hely színére menni; különben is éppen azok, a kik részéről az állítólagos fenyegetőzés történt, kevesebbbségben voltak. De hogy verekedés nem is volt, ezt maga a választási jegyzőkönyv is tanúsítja. Így a panasz ezen másik állítólagos tétele sem áll. Említetik továbbá egy másik panasz, mely első tekintetre nagyonak tetszik, t. i.: mintha fegyveres csendbiztosok jelenléte által lett volna a nép terrorizálva. Az igaz, hogy a választás helyén fölfegyverezett csendbiztosok és pandúrok voltak jelen, de ezek korántsem a választók elrettentésére, hanem a csend fönntartása végett rendeltettek oda, – ez is azért történt, mivel, mint jól tudja a tisztelt ház, a magyar faj mint hevesebb vérű faj, alkotmányát szereti, és éppen azért mivel szereti, meg vannak saját nézetei, és véleményei, és ha valaki mellett véleményét nyilvánítja, kész annak minden áron érvényt szerezni s a mellett még meg is küzdeni. Ezt tudva, éppen azon okból, hogy ezen nemes indulat verekedéssé ne fajuljon el, tette Bereghmegye a kép-

³¹⁹ Buday Lőrincz (?–1866) – Bereg megyei politikus.

³²⁰ Eötvös Tamás (1800–1867) – földbirtokos, nemzetőr őrnagy, Bereg vármegye főispánja, 1861-től országgyűlési képviselő.

Nemzeti ébredés kora

viselők négy kerületben választását különböző időre, s mennyiben a megyék egyéb biztossági eszközei nem voltak, a csendbiztosok és pandúrok jelenléte által kívánta a választásokon a csend és rend fönntartását eszközölni. Így voltak jelen csendbiztosok úgy a munkácsi, mint a bereghszászi és kaszonyi képviselő választásokon is; aminek következtése az lón, hogy sehol a választási helyeken verekedés vagy véres fő elő nem fordult. A csendbiztosok odarendelését tehát még meg kellett volna köszönni; mert attól lehetett volna tartani, hogy különböző nézetű és fajú emberek közt könnyen csend- vagy rendezavarás történhetik. Azon állítás továbbá, mintha az alispán hivatalának tekintélyét fölhasználna volna a választásnál, – merő rágalom. Merő rágalom pedig azért, mert a választást megelőző napokon magam is és számosan jelen voltunk Bereghszászon a megyei bizottmányban, és tapasztaltuk, hogy az alispán reggeltől estig s estétől reggelig folytonosan Bereghszászon volt, és hogy ő Bereghmegyét az összeírásakor be nem járta, s be sem járhatta, – physical ideje sem levén a korteskedésre. – Sőt hogy az alispán³²¹ Bereghre t. i. a fölvidéki járás képviselő választási helyére éjjel ment volna ki korteskedni, – ez is állítatik. Ez is merő rágalom, mert akkor éjjel oly rossz idő volt, hogy ki sem mehetett, s csak reggel mehetett ki, – s így a helyszínen csak a választás napján lehetvén, nem korteskedhetett. De hogy ezen vád nem is a választók vádja, kitetszik abból, mert 3000 s egynehány választó volt – s míg máshol, hol verekedések történtek a választásnál, a jogasértettnek panaszában azt tapasztaltuk, hogy választók közül 100-zak és ezrek folyamodtak, – itt 10 pap írta alá a panaszt; de a 3000 választó közül egyetlen egy panaszt sem kaptak. Innen kitetszik, hogy a 3000 választónak választási joga sértve nem volt; következtésképpen Budai Lőrincz a panaszt alá nem írt összes 3000 ember választottja.

Még egyre vagyok bátor a t. házat figyelmeztetni. Azt mondja az osztály, ezen ügyet annál inkább meg kellene vizsgálni, nehogy nemzetiségi ügynek tekintessék. Erre azt felelem, hogy a hol a 3000 választóból 2000 ruthén vallásúak tulajdon papjai adják be a petitiót, s a 2000-ból aláírók nem tudnak találni, ez világosan mutatja, hogy a petitio csak a 10 panaszosnak ügye, nem pedig a 2000 választóé. Én tehát Buday Lőrincz képviselőt egyszerűn igazolandónak vélem. (*Közhelyeslés.*)

*Seregély Sándor:*³²² Az illető VII-dik osztálynak azon eljárását, mely szerint a sértett magyar-orsz nemzetiséget figyelemre méltatta, őszinte köszönettel veszem, egy részt azért, mert elkeserítőleg hat reám minden oly eset, mely a magyar-orsz nép és a magyar között az egyetértést, a testvériséget lázítólag megzavarhatja; más részt pedig azért, mert már a sérelemnek illő helyeni elismerése is, gyógyító balsamként képes hatni az elnyomottakra, és képes az egyetértést helyre állítani. Azonban ezen választásnál oly tekintetek jönnek figyelembe, melyeket nem csak a bereghmegyei magyar-orsznak, – de a fél-milliót meghaladó összes magyar-orsz népnek is mélyen fájálnia

³²¹ 1861-ben Bereg megyében Buday Sándor első, Freyseysen Gyula másod alispán volt, nem világos, hogy itt melyikükről beszél a forrás.

³²² Seregély Sándor (1836–1891) – görögkatolikus parókus, Máramaros vármegye országgyűlési képviselője.

Dokumentumok

kell, – a baj annál szomorítóbb levén, mert rajta jelenleg már a tisztelt képviselőház sem képes segíteni, noha a nemzetiségek megnyugtató, egyetértése égető szükség. – Segíteni azonban jelenleg nem lehet, mert véleményem szerint a bűn, a baj oka onnan ered, hogy tek. Bereghvármegye a választó kerületeket nem kellő méltányossággal rendezte és alakította. Föl se hoznám én ezen nézetet itten most, de kötelesnek érzem magamat, hogy kimutassam a tisztelt ház, a haza előtt, legalább részben azon okokat, melyek egyes nemzetiségekben felköltik a külön territórium, a külön autonómia eléggé nem kárhóztatható vágyait.

E jelen eset szintén ily okul szolgálhat. Beregh vármegyét egy tömegben, folytonos territóriumon lakja mintegy 80,000–90,000 magyar-orosz. Ha Beregh vármegyét geographice vesszük, területének két harmadát a magyar-orosz lakja: – a magyar nép pedig, – tekintve a lelkek számát és a tért melyen lakik, – Bereghnek egy harmadát teszi, – és mégis Bereghnek a magyarság által lakott egy harmadrészen egymáshoz közel eső magyar helyek jelöltettek ki kerületi főhelyekül, és így a magyar-orosz népnek több mérföldekre több napi útra kellé fáradni, – mire az öregek és betegesek nem képesek: – mi mellett ellenben a magyarnak azon előnye van, hogy 1-ör otthon választ, tehát mind megjelenhet, és 2-or mert tulajdon fészkeben vagy ahhoz közel levén, az orosz választókat, – választói joggal nem bíró lakosok, cselédek és fiatalok segítségét is használhatja, – elverheti, elkergetheti, mint az 1848-ban Hajdú Jerom és Román Ferencz föllépésekor történt Munkácsot³²³ és most 1861-ben a kérdés alatti választásnál.³²⁴

Ily eseteknél, ha a megverettek panaszkodtak, többen tisztelt követársaim közül, a mint tapasztaltam, majd nem axioma gyanánt állították fel, hogy a bukott rész, a kisebbség nyugtalan szokott lenni; – de van erre vonatkozó más axioma is. Pacem ajunt, dum vastitatem fecerunt.³²⁵ – Ezeket előre bocsátva, miután az orosz nemzetiségű választókon gyakorolt nyomást látok ezen választásnál, – ezen választás iránt vizsgálatot kérek.

*Demjén István:*³²⁶ Az állítólagos követjelölt és a 10 panaszló úgy látszik a panasz fő súlyát, főkép a nemzetiségi súrlódásra akarják fektetni, és az osztály véleménye is főkép e tekintetből látszik a vizsgálatnak szükségét indokolni; – továbbá a panaszlók olyan színben állítják a dolgot elő, hogy világosságba tűnjék annak valószínűsége, mintha Bereghmegyének sok ezerre menő ruthén ajkú lakosainál általános lett volna azon

³²³ Hajdú Jerom és Román Ferencz görögkatolikus papok voltak, akik részt vettek a honvédtoborzásban 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején. A forrásban említett konfliktusról forrásaink nem nyújtanak tájékoztatást.

³²⁴ Az 1861. április 2-ával összehívott országgyűlésbe Beregh megyében az év elejétől március végéig több időpontban zajlottak le a választások. A megye végül – a szokásosan heves kampány után – Buday Lőrincet, Eötvös Tamást, Lónyay Menyhértet és Demjén Istvánt delegálta. Ruszoly József: *Országgyűlési képviselőválasztások Magyarországon 1861–1868 között*. Szeged, 1999, 251.

³²⁵ Békét mondanak, miközben pusztítást okoznak.

³²⁶ Demjén István – 1861-ben a kaszonyi kerületből megválasztott képviselő.

Nemzeti ébredés kora

óhajtás, hogy egyik kerületéből orosz képviselő választassék, és mintha ezen általános óhajtástól ők ármánnyal, ijesztgetéssel és erőszakoskodással üttettek volna el. Azonban, – a nemzetiségi súrlódást illetőleg, mi kik az ottani körülményekkel közelebbről ismerősek vagyunk, jól tudjuk, hogy Bereghmegyében – Istennek hála! – nemzetiségi súrlódás ekkoráig nincsen. *(Tetszés!)* Ott a különböző ajkú lakosok között e mai napig a legnagyobb s legjobb egyetértés és valódi testvériség uralkodik. [...]

Forrás: *Képviselőházi Napló, 1861. I. k. Pest, MDCCCLXI, 69–70. [XIV. ülés. 1861. április 30.]*

„A beregi orosz ajkú nép felirata a hongyüléshez”, 1868

Most, midőn ismét szabaddá lett a tér, midőn elérkezett az idő arra nézve, hogy a jelenleg Pesten tanácskozó honatyáknak, mi is az orosz nép kívánalmait kijelenthetjük, ezt tenni annál inkább kötelességünk, mivel úgy a jelen, mint a múlt országgyűlés legelső teendői közé: „a nemzetiségi viszonyok elintézését tűzte ki”.

Miért is az ország integritásával s politikai egységével megférhető speciális szerény kívánalmainkat a t. képviselőház elébe következőkben van szerencsénk előterjeszteni:

A nemzetiségi ügyben általánosan.

1.§ Magyar korona alatt lakó, félmillió többre menő orosz nemzet, más nemzetiségek példájára, ezentúl mint „orosz nemzet” törvényileg ismertessék el a magyarral egyenjogú nemzetnek.

2.§ Minden viszonyok közt a magán és nyilvános életben saját nemzeti nyelvét szabadon használni, fejleszteni, és művelni a magyar nemzettel egyenlő joga legyen.

3.§ Saját nemzeti olvasóköri; casinók; művészeti, irodalmi társulatok, és a saját nemzeti nyelv, irodalom a művészet fejlesztését, művelését s terjesztését célzó bár mily más intézetek – s alapítvány felállításában, valamint ezen célokra szükséges adakozások gyűjtésében e nemzet nem gátlandó.

4.§ Bár mily intézkedésen alapuló minden oly határozatok, vagy rendeletek, melyek e nemzet nyelvén külföldön bár hol megjelenő irodalmi termények, könyvek, folyóiratok, lapok stb. szabad behozatalát akadályoztatnák – hatályon kívülnek nyilvánítottassanak.

5.§ A megyékben, megyei járások s kerületekben, községekben közigazgatási, törvényhozási, köztanácskozási, az az általános hivatalos nyelvül szolgáljon azon nyelv, mely az illető megyei, járás s kerület, város, vagy község lakosságának egészben, vagy általános többségben nemzeti nyelvét képezi.

6.§ A nevezett egész vagy általános többségű lakosság városokban, községekben minden nemű jelentéseiket, fölterjesztéseiket – saját hivatalos nyelvén teszik az illető megyei, kerületi, városi hatóságokhoz, – azon nyelven határozatokat veendőik – melyből önként következik

Dokumentumok

7.§ Hogy a megyei, járások s kerületek tisztviselői az illető községekkel hivatalosan csak ezeknek hivatalos nyelvén közlekedhetnek.

8.§ Fenyítő ügyekben a vádlott nyelvén kell a vizsgálatot s tárgyalást megtartani és az ügyet elintézni, valamint a tanukat is saját nyelvükön kell kihallgatni, – kivételt képezvén oly esetek, melyekben a vádlottnak vagy tanúnak nyelve az illető törvényhatóság területén s környékén nem ismeretes, mely utóbbi esetben a bíróság köteles leendő hiteles tolmács alkalmazásával eszközölni a kihallgatásokat.

9.§ A megyei járások a kerületek alakítása akkint rendezendő, hogy egy-egy járás illetőleg kerületbe lehetőleg oly községek összesíttessenek, melyek legalább általános többségben ugyan azon nemzetiségű lakosokat foglalnak magukban. Ezen rendszabály a magasztos egyenjogúság élvezhetése tekintetéből, és ennél irígykedés, nemzetközi gyűlölet, súrlódás s öldöklések kikerülése nézetéből az országgyűlési képviselőválasztói kerületek, és főkép választói helyiségek az 1848-ik V-ik t. cz. 7.§³²⁷ rendeletéhez képest főleg szem előtt tartandó.

10.§ A megyei, kerületi, vidéki, városi, községi képviseletek s hatóságok is a területükön lakó különböző nemzetiségek szám aránya szerint alakítandók, s ahhoz képest hivatalnokaik, főispánok, alispánok sat. nevezendőek, választandók.

11.§ Minden külön kerület saját tisztviselői bizonyos ellenőrködés mellett kebelének főhelyén, a megye általános közhivatalnokai pedig, minő az alispán, pénztárnok, jegyző, stb. a megye főszékhelyén a megyeházánál az összes nép ránylagos képviselete alapján választandók.

12.§ A kerületi tisztviselők mindnyájan saját kerületeikben lakni tartoznak, – ide értve a járás orvosát s szülésznőjét is, hogy így a nép, mely által fizettetik, ne legyen kénytelen hivatalnokai miatt a megye egyik szelétől a másikig, mint eddig gyakran történt, több mérföldeken át vándorolni és fáradni.

II. Az orosz nemzeti iskolai ügyben

1.§ A tanodás és közoktatás feletti főfelügyeletet gyakorló állam kormányznál, – a vallás- s közoktatási minisztérium személyzeténél – egyháznak s iskoláink kellő vezetése, képviselete, és azok felvirágzása tekintetéből egyházi s világi egyéneink az 1848.

³²⁷ 1848. évi V. törvénycikk az országgyűlési követeknek népképviselet alapján választásáról. 7.§ Minden megyének a jelen törvény királyi szentesítése után legfeljebb 20 nap alatt tartandó közgyűlésében:

a) A megyének választókerületekre az 5.§-ban meghatározott követszám szerinti felosztása s e kerületeknek az 5.§-ban foglaltakon kívül kijelendő főhelyei, a kisgyűlés, vagy ahol ez tartatni nem szokott, alispányilag összehívandó küldöttség által előlegesen készített terv nyomán, a népesség számára, s illetőleg a lakásuk helyén kívül szavazandó választók könnyebbségére való tekintettel megállapíthatnak.

b) A jelen törvény rendeleteinek végrehajtására, s általában a választási ügynek minden ágazatibani kezelésére s vezérletére egyik alispánnak elnöklése alatt egy több tagokból álló, s a belügyi miniszterével közvetlen érintkezésbe lépendő középponti választmány választatik oly módon, hogy abban a megyének külön választókerületei mind képviseletre legyenek, a kellő arányban a községeknek előjárói is részt vegyenek.

Nemzeti ébredés kora

országgyűlés 20.ik t. cz.³²⁸ szerint valláskülönbség nélküli jogegyenlőségénél fogva, a római katolikusok példájára, saját nemzetiségükhöz illő arányban alkalmaztassanak.

2.§ Minden vallásfelekezetnek saját iskolai ügye iránt, az állam fő felügyelete mellett, szabadon s önállólag intézkedni joga van; mihez képest a nép nevelés előmozdítása tekintetében minden vármegyében a szavazat többséggel választandó és az egyházi kormány által fölterjesztendő iskolai felügyelők állam kormány által nevezendők, kik az állam pénztárától előfogati sapidíjakat szedni s ekkép az állam segélyét igénybe venni jogsítandók.

3.§ Az oroszajkú nép neveltetése sürgetőleg megkívánja, hogy Munkácson mint központon, állami költségen a tanulmányi alapból a már erre közköltségen épített alkalmas épületben, egyelőre legalább négy osztályból álló algymnasium szerveztessék, annál is inkább, mivel számos tanítói, éneklési, kereskedelmi s ipar pályára készülő ifjú a körvidékről, – mely majd csak nem kirekesztőleg orosz, – de mint központra össze sereglene; – kik innen kikerülvén, mint kiképzettek az egyház és haza hasznos polgárivá válhatnának; – Ezen gimnasiumban tan előadási nyelvül orosz s magyar nyelv paralellkép iratassék elő s használtassék.

4.§ A falusi népiskolák tanítói fizetését, valamint tanodai épületek építkezését, oly községekben legalább, melyek mostohább körülmények s viszonyok miatt önmagukra hagyatva egyáltalában nem teljesíthetnék, – a köz állam az 1848-iki országgyűlés 20-ik t. c. 3.§³²⁹ szerint illetőleg fedezze.

III. A görögegyesült hierarchia tárgyában

1.§ Miután a munkácsi gör. kath. őszanya püspökség, már eddig is több más keletkezett gör. egyesült püspökségeknek szülőanyja – ebből eredt az eperjesi, ebből egészítették ki a nagy-váradai és szamosújvári püspökségek, – érseki méltóságra emeltessék; – Ha a románoknak, és másoknak van saját érseük, oly joghatósággal bírjanak az oroszok is, – a ki azon viszonyban álljon az esztergomi prímáshoz, minőben a latin egyház érsekei.

2.§ Egyházunk díszsége s tekintélye emelésének tekintetéből, az oly régóta üresedésben álló apátságok s címzetes kanonokságokra díjmentesen a legérdemesebb egyéneink, a vmegyénkinti főesperesek pedig mint egyházunk szükséges hivatalnokai a vallásközalapból bizonyos évi fizetéssel jutalmazva megyés püspökünk fölterjesztése folytán, a magyar kormány jóváhagyása mellett, ő Felsége által neveztesse ki mielőbb, s majdan időről időre folyvást.

3.§ A kerületi alesperesek, hogy lelkészi, esperesi s kerületi népiskolák felügyelői, következőleg hármastiszteiknek tüzetesen megfelelhessenek, valamely köz alapból évenkénti 200 forintban részesíttessenek, melyből segédet tartani kötelesek legyenek.

³²⁸ 1848. évi XX. törvénycikk a vallás dolgában.

³²⁹ 3.§ Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségéi közálladalmi költségek által fedeztesse, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elibe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

Dokumentumok

4.§ A lelkészek jobb ellátása, segélyezése, a templomok s lelkészi lakok építése köz állami s vallás-alapi költségek mellett az 1848-20. t. c. értelmében mozdítások elő: a miután e most nevezett czélokra a gör. kath. hit felekezetűek a vallás-alapi kezelőségtől eddigelé igen ritkán s csak nagy nehezen nyerhetének segélyezéseket, – azon kath. vallás alap, melyhez mindekét szertartású katolikusok egyenlő jogot tartanak, s felekezetek aránylagához képest elkülönítettván s felosztatván, mindkettejének őt illető része saját bizalmi férfiai által leendő kellő kezelés végett – által adassék; csak ily módon eszközölhető lévén a kellő segélyezések igazságos kiosztása.

Toldalék

Az eszkozlendő tagosításoknál maradék megváltás alá eső úrbéri kárpótlási alakban az országos közpénztárból váltassanak meg, hogy eként a volt jobbágyság az ödvös tagosítás létrehozásától ne idegenkedjék és a legelő s erdő részt a volt jobbány kézen levő birtok arányához „uti possidetis”³³⁰ teljes mértékben megkaphassa. Ezzel kapcsolatban a nép elszegényedésének megakadályoztatásául – hasonló országos kárpótlás mellett – a regale és szőlő dézsmának megszüntetése törvényileg kimondassék.

Forrás: A beregi orosz ajkú nép felirata a hongyüléshez. *Ung. Politikai s vegyes tartalmú betilap*, 1868. június 5., 26. sz.

Vita a Képviselőházban a Népnevelők Lapja többnyelvű kiadásának költségvetési támogatásáról, 1873. június 26.

Wächter Frigyes jegyző *(olvassa)*: A népnevelési lapnak³³¹ hét nyelven kiadására 30.000 forint.

Torma Károly előadó *(olvassa)*: A népnevelési lapnak hét nyelven kiadása a tapasztalt hiányoknál fogva nem biztosítván azon czélt, melyet a törvényhozás ez által elérni akart, e rovatnak, melyre 30.000 forint irányoztatik elő, ily alakban leendő föntartását a bizottság nem javasolhatja, s a miniszterrel egyetértőleg a néplap kiadásának megszüntetését véleményezi. Meg lévén azonban a felől győződve, hogy az erre fordított költség más uton, például a népoktatási irodalom segélyezése által sokkal előnyösebben lenne felhasználható: e célra 10.000 forintot ajánl megszavazásra.

*Pulszky Ferenc*³³² Tisztelt ház! *(Halljuk!)* Én azt gondolom, hogy mikor a népnevelésről szólunk, szólunk az utókor, szólunk a magunk érdekében. Megvallom, hogy

³³⁰ Ahogy éppen birtokoljátok.

³³¹ A *Népnevelők Lapja* 1863-tól jelent meg a fővárosban. A Hazai Tanítók Országos Bizottságának Közlönye volt.

³³² Pulszky Ferenc (1814–1897) – író, régész, műgyűjtő, több ízben országgyűlési követ.

Nemzeti ébredés kora

nem lehetek egy véleményben a tisztelt pénzügyi bizottság nézetével, mely szerint ezen rovat törlendő. Az mondatik, hogy mi az ország költségén minek műveljük a ruthén, és Isten tudja miféle nyelvet, mely nincs kiművelve, mert hiszen ezen segély által úgy sem nyerünk többet egynéhány új szónál. Ez, t. ház, azt gondolom, nem nagy szerencsétlenség culturalis tekintetben. Tudjuk, hogy van ruthén és van más mindenféle nemzetiségünk, és én inkább szeretem, hogy legyenek művelt ruthéneink, mint műveletlenek. (*Helyeslés.*) Ebben nem látok egyáltalában semmit. Azt mondják, hogy e nép nevelési nyelve nem ruthén, hanem orosz. Semmi kifogásom az ellen, hogy oly nyelvet, amelyre minden erőlködés mellett sem tudtunk öt év alatt megbízható embert kapni, ejtsünk el. De, hogy ezért, az egyetlen egy kapcsot elejtsük, mely a kormány és népnevelők közt létezik, arra jó lelkiismerettel szavazni nem tudok. Tudjuk, hogy vannak nagyszámú felekezeti iskoláink, amelyek a kormánnyal nincsenek összeköttetésben, s amelyekre annak nincsen befolyása. Az egyetlen mód, mellyel befolyása lehet, mely által az illető tanítók a művelődés fejlődését szemmel kísérhetik, mely által a culturával összeköttetésbe hozathatnak, ez ama lap. Menjünk ki a vidékre, nézzük meg a szegény néptanítókat, azok nem kapnak kezökbe más lapot, csak ezt, mert ezt ingyen kapják, s ez az egyetlen kapocs, mely őket a culturával összeköti, s mi ezt is megsemmisítsük? S miről van itt szó? 20.000 forintról. Mikor milliomos deficitiünk van: akkor 20.000 forinttal fillérkedni „penny wise and pound foolish”³³³ eljárás, krajczárookban jó gazdaság, forintokban pazarlás volna. Legbensőbb meggyőződéseim szerint nem foszthatom meg a népnevelőket az egyetlen kulturai eszköztől, s nem akarom megfosztani a ministeriumot azon kapocstól, mely közte, s azon iskolák közt létezik, melyek nincsenek alatta. Ugyanazért kérem a tisztelt házat: méltóztassék erre némi figyelemmel lenni, s ezen egész 30.000 forintot megszavazni. (*Helyeslés.*)

Várady Gábor:³³⁴ Nem szándékoztam e tárgyhoz szólani, miután a pénzügyi bizottság jelentésében azt olvastam, hogy a miniszterrel egyetértőleg történt a néptanítók lapja kiadásának megszüntetése iránti javaslat. De miután a túlsó oldalról fölszólalás történt az ellen: reményem van, hogy a tisztelt többség is komoly figyelemre fogja méltatni azon fölszólalást, mely innen történik ez értelemben, s talán rá bírhatjuk az igen tisztelt közoktatási ministert, így egyesült erővel, hogy e szándékát, melyet a pénzügyi bizottságban kijelentett, – megváltoztassa.

Én is azon nézetben vagyok, mint amelynek igen tisztelt képviselőtársam Pulszky Ferencz kifejezést adott: czélszerűtlennek tartom a pénzügyi bizottság javaslatát, s már akkor, midőn tétetett, sajnálkozásomat fejeztem ki a fölött, hogy csupán azon nagyon is tág indoknál fogva, hogy a néptanítók lapja a tapasztalt hiányoknál fogva nem biztosítja a célát, hogy e miatt ily üdvös lap kiadása megszüntettessék, és hogy az igen tisztelt közoktatási minister ur attól, ami a múltban igen sok hasznot eszközölt, a mutatkozó hiányok miatt elállott.

³³³ Kis dolgokban takarékos és a nagyokban pazarol.

³³⁴ Várady Gábor (1820–1906) – a Deák-párt országgyűlési képviselője.

Dokumentumok

Hiszen, ha hiányok vannak, azok nem arra szolgálhatnak érvül, hogy a célhoz vezető eszközöket eldobjuk; hanem, hogy a hiányokat meg kell szüntetni. Hiszen az igen tisztelt közoktatási ministerium kebelében az országnak majd minden nemzetisége van képviselve, és midőn mi ismételten kifogást tettünk a közoktatási ministerium tul gazdag költségvetése ellen, a múlt években is, és fölemlítettük, hogy mire való az a sok hivatal, mindig az gördítettett ellenünkbe, hogy tekintettel kell lenni a különböző nemzetiségekre, tehát nemcsak a felekezetekre, hanem a nemzetiségekre is. Íme most egyszerre előállanak azzal, hogy a közoktatási ministeriumban nem képesek a néptanítók lapját több nyelven czélszerűen lefordíttatni.

Én azt hiszem, hogy az igen tisztelt közoktatásügyi minister ur talál ebben módot, és így bizonyosan találni fog hiteles fordítókat is, kik, mint Pulszky Ferencz tisztelt képviselőtársam említette, a ruthén nyelven szerkesztett lapot is a nép nyelvén, megérthető nyelven fogják fordítani tudni, és így az, hogy eddig hiányok mutatkoztak, nézetem szerint itt semmi döntő erővel nem bir.

Én kérem a tisztelt képviselőházat és a minister urat, hogy miután „sapientis est consilium mutare in melius”,³³⁵ méltóztassék az eddigi néptanítók lapját, úgy, mint eddig hét nyelven kiadni, és azért indítványozom, méltóztassék a tisztelt képviselőház az 1873. évi költségvetésben megszavazott összeget itt e tételnél helyreállítani. *(Általános helyeslés.)*

Zsedényi Ede:³³⁶ Arra akarom figyelmeztetni a tisztelt házat, hogy nagyon téved előttem szólott Pulszky képviselő ur, ha azt hiszi, hogy a pénzügyi bizottság ezen nevelési lap szerkesztésénél megtakarítást akart tenni. Szívesen többet szavazott volna meg ezen bizottság, ha a lap iránya megfelelt volna a várokozásnak. Azon hiányokat, melyeket a pénzügyi bizottság fölemlit, kissé bajos itten nyilvános ülésben elősorolni; minden esetre azt el nem hallgathatom, hogy magyar nemzet ellenes irányban adattak ki azon nem magyar nyelven szerkesztett lapok. *(Fölkiáltások: Vigyázni kell!)* Arra lehetetlen vigyázni, mert a minister vagy hivatalnokai 10.000 lapot nem olvashatván, csak későbbben tudták meg azt, hogy az átvizsgált laptól eltérve más szerkezet után nyomatták a többit. A lappal történt ily visszaélések után kár 30.000 frtot arra kiadni. Különben méltóztassék a tisztelt háznak intézkedni, s tessék a 10.000 forint helyett 30.000 forintot megszavazni; de egyszersmind szigorú fölügyeletről is gondoskodni, hogy a népnevelési lapok, például a magyar érzésű honpolgárokból oroszokat ne csináljanak; az én vélekedésem szerint ily irányú lapokra magyar pénzt költeni nem lehet. Többet nem mondhatok és méltóztassék elhinni, hogy nem én általam indítványoztatott a pénzügyi bizottság kebelében ezen megtakarítás; *(Derülttség.)* hanem azon hiteles értesítésre, miszerint a magyar érzelmek fojtatnak el idegen nyelvű tanítókbán. A pénzügyi bizottság egy szívvel egy lélekkel indítványozta, hogy magyar érzések által szerkesztessék a nevelési lap nem hét, de kevesebb nyelven, hogy így elkerülni lehessen a mostani hiányokat. *(Fölkiáltások: Vigyázni kell!)*

³³⁵ A bölcs ember a véleményét nem restelli jobbra megváltoztatni.

³³⁶ Zsedényi Ede (1804–1879) – a Deák-párt országgyűlési képviselője.

Nemzeti ébredés kora

*Deák Ferencz*³³⁷ T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Előre bocsátom azt, amit Zsedényi t. képviselőtársam is fölhozott, hogy nem takarékosági szempontból tagadta meg a pénzügyi bizottság ezen összeget, mert a dolgot magát fontosnak, hasznosnak és czélszerűnek tartja; hanem azért, mert azzal visszaélés történik, agitatio a magyar nemzet ellen. Azt gondolom, hogy ha valamely szükséges dolgot fölállítunk s az a visszaélés által károsra lesz: nem az a következés, hogy a szükséges dolgot megsemmisítsük; (*Általános helyeslés.*) hanem hogy igyekezzünk annak káros voltát elhárítani. (*Helyeslés.*) Nemcsak ruthén nyelven, hanem bármely más nyelven lehet a magyar nemzet érdekei ellen írni, és találkozhatnak is emberek, kik arra kedvet éreznek; de ezeknek törvényszabta eszközökkel kell eléjük állani, és igen silány fogalmunk lenne a ministeriumról, ha azt gondolnók, hogy a ministerium ez irányban nem tudna helyes intézkedéseket tenni. (*Helyeslés.*) Én azt hiszem, hogy szavazzuk meg e célra azt, amit szükségesnek látunk, szavazzuk meg az arra megkívántató költséget és a ministeriumnak kötelessége lesz arra fölügyelni, hogy a lap káros irányban ne vezettessék. Hiszen csak nem tesszük föl, hogy a ministerium nem talál embert, ki azon lapokat figyelemmel kísérrje; és ha oly irányban haladna, mely a sajtó-törvénybe ütközik, lesz annyi erélye, hogy azt megtorolja. Én a fürdővel a gyermeket kiönteni nem akarom azért, mert a gyermek sir. (*Élénk helyeslés.*)

*Hodossiu József*³³⁸ Tisztelt ház! Még b. Eötvös ministersége alatt volt szerencsém e tárgyban fölszólalni s indítványozni a népnevelési lapnak megszüntetését. Kimutattam akkor ezen lap hiányait: megmutattam, mily rossz e lap, mily grammatikátlan, legalább ami a román nyelvet illeti.

Azt mondja Várady t. képviselő ur, hogy nem képzele magának, hogy a ministeriumban ne legyenek egyének, kik ezen lapot az országban divatozó nyelveken képesek volnának kiadni. Meglehet vannak olyanok, de nem alkalmazzák azokat.

Én nem kutatom az okokat, miért nem alkalmazznak képes egyéneket; de arról meg vagyok győződve, hogy ezen népnevelési lap a célznak meg nem felel.

Mert mi volt a cél? Az, hogy az országban divatozó minden nyelven jó népnevelési lap adassék ki, melyet az ország minden népe a maga nyelvén olvashasson és megérthessen. Már pedig legalább a román nyelven kiadott példányok olyanok voltak, hogy egy román sem értette meg; mert inkább indiai, mint román nyelven volt szerkesztve, s ennél fogva a célznak meg nem felelt. Ezen tekintetből én a pénzügyi bizottság véleményét fogadom el azon hozzáadással, hogy az arra fordított költség más uton, például a népoktatási irodalom segélyezése által sokkal előnyösebben lenne felhasználható. A pénzügyi bizottság véleményét tehát – ismétlem – elfogadom azon hozzáadással, hogy ezen szavak után „a népoktatási irodalom segélyezése által” tétesenek a következők: „az országban divatozó nyelvek tekintetbe vételével”.

³³⁷ Deák Ferenc (1803–1876) – magyar politikus, jogász, a 19. századi magyar történelem meghatározó alakja.

³³⁸ Román származású országgyűlési képviselő.

Dokumentumok

*Popovics Jenő:*³³⁹ Tisztelt ház! Annyi fölszólalás történt már ezen népnevelési lap fönntartásának érdekében, hogy reményleni, hogy annak fönntartása biztosítva van; azért megvallom, nem szólanék a kérdéshez, ha egy pár kifejezés nem hozna azon kényszer-helyzetbe, hogy fölszólaljak. Egy pár kifejezés ugyanis azon népfajt, melynek én is fia vagyok, s melyhez választóim legtöbb része tartozik, mintegy azon gyanúnak teszi ki, hogy közte nem találkoznék művelt, a nyelvet értő egyén, ki hazafias irányban képes legyen úgy fordítani és adni ki a lapot, hogy ne mételyt szolgáltatasson a tanítók kezébe, hanem a hazafiság és hazaszeretet érzetét.

T. ház! Azon népfaj, mely itt szóba jött – fájdalom! – hazánk nemzetiségei közt műveltség és vagyoniosság tekintetében a legalsóbb helyet foglalja el; de fölemelt fővel merem mondani és hivatkozom a hazai jogtörténelemre, hogy azon népfaj, melynek múltja itt évezredes, mindig híven ragaszkodott e hazához, (*Igaz!*) mindig ragaszkodó és jobbgáyi hódolattal viseltetett koronázott királya és annak trónja iránt. Ez az, ami kötelességemmé tette, hogy fölszólaljak, és ha netán azon egy pár kifejezés és kiejtés valakinek keblében és lelkében azon gondolatot támasztotta volna: azt ezennel az ország színe előtt ünnepélyesen tévedésnek nyilvánítom. (*Hehyeslés.*) Akad akárhány oly ember – keresni sem kell, csak inteni, – aki a nyelvet teljesen bírja, és nem fog zagyalékot adni, hanem olyat, mely fejleszteni fogja azon nép műveltségét és hazafias érzellemmel fogja azon lapot fordítani.

Bocsánatot kérek, hogy a t. ház türelmét Igénybe vettem. (*Élénk behyeslés.*)

*Horváth Sándor:*³⁴⁰ Tisztelt ház! Azon indokokra, melyeket több részről hallottam, mintha hét nyelvre nem lehetne lefordítani azon népnevelési lapot, melyet a kormány eddig ki szokott adni, megfelelt az előttem szólott t. képviselő ur; de általában véve is, igen különös volna, ha a magyar kormány nem rendelkezne annyi erővel, hogy e lapot hét nyelvre lefordíttassa. Arra nézve nem szólok, vajon helyesen volt-e lefordítva hét nyelvre ezen lap vagy nem; mert azok nagy részét nem értem; hanem a magyar kiadásra nézve kötelességemnek tartom megjegyezni, hogy az a néptanítókra a legjobb befolyással volt.

Én magam azon helyzetben vagyok, hogy hivatalos kötelességemnél fogva több népiskolát látogatok meg évenként, s azt tapasztaltam, hogy ezen lap a legjobb befolyással volt a magyar tanügyre nézve. (*Hehyeslés.*)

Tisztelt ház! Egyetlenegy népiskolai közlönyünk sincsen, melyben oly kitűnő didaktikai vagy methodikai czikkek jelentek volna meg, mint a kormány által kiadott ezen lapban és már ezen egy szempontból is amellettt vagyok, hogy erre a 30.000 frt megszavaztassék.

De van egy más szempont is.

³³⁹ Popovics Jenő (1830 k. – 1896) – 1848–1849-es forradalom és szabadságharc máramarosi önkéntese. 1873-ban Huszt országgyűlési képviselője.

³⁴⁰ Horváth Sándor (n. a.) – Somogy megyei országgyűlési képviselő.

Nemzeti ébredés kora

Sokszor fordulnak elő a haza egyes vidékein oly esetek, hogy az illető községek nem kapnak tanítót; ezen egy lap volt az, amely az ily hirdetések – hogy ugy fejezzem ki magamat – országosan hozta; a legtávolabbi tanítók ismerték és tudták a körülményeket, és talán ép az országnak másik részén is képesek voltak pályázni. Ha most az által, hogy a kormány egyes lapokat fog dotálni, nem lesz országos népnevelési közlönyünk, és így a hirdetések a különféle lapokban elszórva és nem jelennek meg együttesen: az egyes községek nem tudnak majd segíteni azon hiányon, mely néptanítóknak áll elő.

Tisztelt ház! Én azt hiszem, hogy ha voltak is hiányok ezen lapnak szerkesztése, különösen a haza több nyelveire való fordítása körül: azon könnyen lehet segíteni és a magyar kormánynak minden esetre hatalmában áll segíteni. A magyar kiadásra nézve – mint mondám – meggyőződésem, hogy jó befolyással volt a népnevelésre: ennél fogva én nyugodt lelkiismerettel szavazom meg a 30.000 frtot, melyet a t. miniszter ur előirányzatába fölvenni szives volt. *(Élénk helyeslés.)*

Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter:³⁴¹ Tisztelt ház! Nagyon örvendek azon érdekeltégnek, mellyel a népnevelési lap találkozik. Szivesen hozzájárulok a 30.000 frt elfogadásához, és törekedni fogok elejét venni azon visszaéléseknek, melyek csakugyan előállottak. *(Élénk általános helyeslés.)*

Forrás: *Képviselőházi Napló, 1872–76.* VII. k. Budán, 1873, 305–307. [157. ülés. 1873. június 26.]

Illyasevics Jenő felszólása a Képviselőházban a magyar nyelvnek a népiskolákban történő kötelező oktatásáról szóló vitában, 1879. május 5.

*Illyasevics Jenő:*³⁴² T. ház! Távolról sincs szándékom a t. háznak valóban kimerült türelmét, sem pedig az annyira becses időt kelletén túl igénybe venni, mert beismerem azt, hogy a jelen törvényjavaslat tárgyalásánál a vita oly előhaladt és oly hullámokat vetett, hogy mondhatom, már mindnyájan nyughatatlanul várjuk annak befejezését és tudom azt, hogy ezen ülészek alatt még sok nagyfontosságú tárgy elintézésre és beható munkálkodásra vár. *(Helyeslés.)* Ha mégis felszólalok, teszem azt azon hazafiúi kötelesség-érzetem sugallata folytán, hogy épen ily körülmények között, – midőn a kormányt és a törvényjavaslat támogatóit a t. ház nem magyar ajkú, vagyis nemzetiségi képviselők

³⁴¹ Trefort Ágoston (1817–1888) – magyar politikus, publicista, vallás- és közoktatásügyi miniszter 1872–1888 között.

³⁴² Illyasevics Jenő – 1878-ban Huszt körzetében választották országgyűlési képviselőnek.

Dokumentumok

egynémelyike, oly súlyos vádakkal és gyanúsítgatásokkal terhelik, – képviselői állásomból kifolyó kötelességem, igénytelen szavazatomat lehető röviden indokolni s egy pár észrevételt tenni a gyanúsítások egynémelyikére. (*Halljuk!*)

T. ház! A szönyegen levő törvényjavaslat, mellyel a magyar nyelv tanítása a népoktatási tanintézetekben is elrendeltetik, a közoktatási bizottság igen helyes indokolása és a már előttem szólott több jeles szónoka kitűnő érvelései által oly kellőleg és kimerítően lett támogatva és az ellene felhozott gyanúsítások, aggályok és nehézségek megczáfolva, hogy csak ismétlésekbe bocsátkoznám, ha gyöngé szavamat én is e törvényjavaslat védelmére emelném. Minthogy azonban máramarosmegyei ruthén származású vagyok és Máramarosmegyének oly kerületét van szerencsém itt képviselni, melynek, mondhatom, több mint fele nem magyar ajkú, és itt nagyon is szóba hozattak a máramarosiak és a két görögkatholikus ruthén püspök: kötelességemnek tartottam felszólalni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Ezek előrebocsátása után röviden kijelentem, hogy elfogadom a törvényjavaslatot; (*Heheslés*) mert a nemzetiségekre nézve nem az elnyomás eszközét látom benne, hanem a magyar állammal való összetartozás kifejezését. (*Élénk beheslés.*) Elfogadom, mert ezáltal az ország területén lakó különböző nemzetiségek szabad kifejlődése nem gátoltatik, (*Úgy van!*) egyházi autonómiájuk nem sértetik, (*Igaz!*) és az 1868: XLIV. törvényeziknek³⁴³ a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában hozott szabványaiiba nem ütközik. Elfogadom, mert a magyar államegységnek érdekében tett e lépés nem oly követelés, mely által a haza területén lakó nemzetiségek nemzeti jellegüktől megfosztatni céloztatnának. (*Heheslés.*) Elfogadom, mert meg vagyok győződve, hogy magyar államférfiaink igen jól tudják, miszerint hazánk alkotmányos állása és a különböző nemzetiségek szabad kifejlődése oly érdekek, melyek egymással legkevésbé sem állanak ellentétben, sőt a legszorosabb összefüggésben; (*Úgy van!*) s mert így vagyok meggyőződve, alaptalanoknak tartom a javaslat ellen nyilatkozott képviselők egynémelyikének oly nagymérvű aggodalmait; helyteleneknek tartom indokolatlan kifakadásait és felette sajnálom, hogy ezen magyar állami politikai kérdésből nemzetiségi kérdést csinálnak a leggyűlöletesebb színezetben. (*Élénk beheslés.*)

T. ház! Én részemről a nemzetiségek főgarantiáját az 1868: XLIV. t. cikkben alkotmányos jogok szabad gyakorlásában látom, melyet hazánkban minden rendű és ajkú polgár egyenlően élvez. És így nem oszthatom az e javaslat ellenzői által felhozott érveket, s nem oszthatom különösen, hogy megemlítsem, Román Sándor,³⁴⁴ Papp György³⁴⁵ és a most előttem szólott Kozma képviselő ur³⁴⁶ által felállított azon elveket és nézeteket, melyekkel ők e törvényjavaslatot megtámadták. Nem pedig azért, mert e törvényjavaslatot egészen kiforgatják szelleme és irányából, s annak oly magyarázatot

³⁴³ 1868. évi XLIV. törvénycikk a nemzetiségi egyenjogúság tárgyában.

³⁴⁴ Román Sándor (1826–?) – lapszerkesztő, a Királyi Magyar Tudományegyetem román nyelv és irodalom tanára, 1866-ban választották országgyűlési képviselővé.

³⁴⁵ Papp György (n. a.) – Háromszék megye román származású országgyűlési képviselője.

³⁴⁶ A forrás vélhetően Kozma Sándor (n. a.) Somog megyei országgyűlési képviselőt említi.

Nemzeti ébredés kora

tulajdonítanak, mellyel a nemzetiségek nyugodt kedélyét megzavarni lehet. (*Élénk behyéslés.*) Elhiszem, hogy ilyen eszmékkel saturálva, a nemzetiségek helyes gondolkozása megzavartathatik; de csakis egy pillanatra, mert meg vagyok győződve, hogy a nemzetiségek jól felfogott érdekeiket mérlegelni képesek és e hazához őszinte szeretettel ragaszkodván, e törvényjavaslatban azon nagy veszélyeket nem fogják látni és nem fognak idegenkedni, ha mód és alkalom nyújtatik nekik az állam hivatalos nyelvének elsajátítására, mert belátják annak szükségességét a gyakorlati életben és belátják azt, hogy művelődésük ez által előmozdittatik. (*Hehyéslés.*) Én azt hiszem, hogy így gondolkoznak a gör. kath. ruthén nemzetiségűek, kiknek főpapjaik kifejezést adtak felterjesztésükben. (*Hehyéslés.*)

Különben, ha a képviselő urak a magyar állameszmének barátjai s nemzetiségük boldogságát előmozdítani hivatva érzik magukat, úgy őszintén figyelmeztetem, hogy a nemzetiségük iránti szeretetből ne tüntessék fel oly rémesnek a törvényjavaslatot, a minőnek azt itt hirdették. Meggyőződésem, hogy e haza nem magyar ajkú honpolgárai szívében is úgy meggyökeresedett a tudat, hogy a mint a magyar nemzettel multjok egybe van kötve, úgy a jövőben is egy sors vár rájuk; (*Hehyéslés*) hogy a magyar nemzet anyanyelvük megsemmisítésére, tűzzel-vassal való megmagyarosításukra nem törekszik, hanem igenis minden nem magyar ajkú polgár szellemi és anyagi erejének kifejlesztését előmozdítani igyekszik. Nem lehet az a nemzetiségek elnyomása, mert a nép tudja már, hogy a szabadság vagy az elnyomás e haza minden lakójára nézve csak közös lehet. Tehát csak egy kis jóakarát és helyes felvilágosítás, és a nem magyar ajkú nemzetiségek rokonszenvvel fognak viseltetni e törvény irányában.

Merem állítani, hogy a munkácsi gör. kath. ruthén egyházmegyében, valamint a papság, úgy a tanítók is tökéletesen birják a magyar nyelvet és püspökük lelkes körlevele folytán már nagyon sok községben tanítják is, (*Éljenzés*) és ez által a közművelődés tekintetében, nem hogy hátramaradnának, hanem népnevelési ügyök sokkal inkább előre haladt, s mindazonáltal vallásuk és nemzetiségükhöz ragaszkodnak. Sőt tovább megyek. Oly községekben, melyek folytonos érintkezés folytán elsajátították a magyar nyelvet, sem lehet észlelni az anyanyelv és nemzetiség iránti ragaszkodás hiányát.

Nem akarom több példával fárasztani a t. ház figyelmét. (*Halljuk! Halljuk!*) Csupán kerületemre szorítkozom és merem állítani, hogy Máramaros megyében a huszti választókerületben Visk városban igen erős magyar elem lakik, az oroszok pedig sokkal gyengébbek. De ezek is tökéletesen birják a magyar nyelvet s mindazáltal vallásukhoz és nyelvükhöz ragaszkodnak és azt tapasztaltam, hogy sokkal fejlettebbek, ügyesebbek és műveltség tekintetében előrehaladottabbak. Nem tudok tehát azon következtetésre jutni, hogy e törvényjavaslat kárára lenne a nemzetiségeknek. (*Hehyéslés.*) Ennyit kívánok álláspontom jelzésére egész őszinteséggel elmondani.

Mielőtt beszédemet berekeszteném, nem mulaszthatom el, hogy a munkácsi és eperjesi püspökök felterjesztésére Román Sándor t. képviselő ur által tett azon megjegyzésre, hogy az hosszú kézzel készített elő, pár észrevételt ne tegyek. (*Halljuk!*) Felkérem a t. képviselő urat, ha meg van győződve, hogy nemzetisége érdekében, saját

Dokumentumok

érzelmei folytán nyilatkozott itt, úgy engedje meg nekem azt, hogy ezen görög katolikus püspökök is közvetlen tudomás és meggyőződés alapján tették nyilatkozataikat; ne gyanúsítsa őket, amely gyanúsítást kénytelennek érzem magamat visszautasítani. Ezzel kapcsolatosan Máramaros megye nem magyar ajkú román testvéreink feliratára tett igen furcsa észrevételére szándékoztam volna válaszolni. Minthogy azonban Várady³⁴⁷ t. képviselőtársam arra a kellő választ igen fényesen megadta, én azt magamévá teszem; legfeljebb csak sajnálatomat fejezvé ki a felett, hogy nem nekem jutott a szerencse, a megyének köztisztületben álló alispánja és a derék tisztikar ellen szórt gyanúsítást visszautasítani.

Forrás: *Képviselőházi Napló, 1878–81.* V. k. Pest, 1879, 382–384. [116. ülés. 1879. május 5.]

Csopey László³⁴⁸ a ruszin nyelvről, 1883

[...]

A rutén önálló nyelv, és nem az oroszoknak tájszólása.

A ki összehasonlítja a rutén szavakat az orosz szavakkal, egyszeri bepillantás után könnyen juthat azon eredményre, hogy a rutén nyelv szókinccse annyira megegyez az orosz nyelv szókinccsével, hogy nem is tekinthető külön nyelvnek, hanem csak az orosz nyelv tájszólásának. És ez a nézet nem is új. A szlávofil publicisták, Ákszakovval³⁴⁸ és Kátkovval³⁵⁰ élükön, váltig hangoztatják ezt a nézetet, hazánkban pedig az intelligens rutének közt nagyon sokan vallják és terjesztik azt.

Így állván a dolog, nem lesz fölösleges e kérdést kimerítően tárgyalva bebizonyítani, hogy a rutén nyelvnek éppen annyi joga van, mint bármely más szláv nyelvnek, hogy mint önálló nyelv szerepeljen.

A nyelvek osztályozásában illetékes a nyelvész, a történetíró és a nép.

[...]

A kik pedig azt vitatják, hogy a rutén nyelv az oroszoknak dialektusa, azok nem nyelvészek, nem filológok, hanem szlávofilok (- pánszlávok); nem tudományos intézet, hanem politikai párt tagjai.

[...]

És mint vélekedik a nép?

A ki megfordult a mi rutén pórnépünk közt, az jól tudja, hogy ez a nép ruszin-, rusznák- és rusznyák-nak vallja magát, az oroszokat pedig mászkály-nak³⁵¹ nevezi, és a

³⁴⁷ Várady Gábor (1820–1906) – máramarosszigeti katona, politikus, a Szabadelvű Párt tagja.

³⁴⁸ Csopey László (1856–1934) – ruszin származású középiskolai tanár, tankönyvszerző, szótáríró, műfordító.

³⁴⁹ Konstantin Akszakov (1817–1861).

³⁵⁰ Mihail Katkov (1818–1887).

³⁵¹ Moszkál – a nagyoroszok pejoratív értelemben használt elnevezése.

Nemzeti ébredés kora

vele való rokonságot is tagadja. Galicziában úgy a pór nép, mint az értelmiség nagy része ugyanazt tartja. [...]

Hazánkban szorosan véve egységes rutén nyelv nincs; minden vidék bizonyos önállóságot mutat fel a szóképzésben és kiejtésben: ebből magyarázható meg, hogy egyes fogalmakra négy-öt elnevezés is van. Ha hazai ruténjainkkal megértetni akarjuk munkánkat, úgy kell írunk, hogy munkánkban a különböző vidékek azonos szavai jussanak érvényre, a nagyon is egyéni sajátságok pedig a közös sajátságoknak áldoztassanak föl. E végből bizonyos mesterséges jelölésekhez kell fordulnunk [...]

Forrás: Чопей Ласловъ / Csopai László: *Русько мадярський словарь / Rutén–magyar szótár. Будапешт / Budapest, 1883, X–XI, XIII, XXIII–XXIV. [Ruszin és magyar nyelvű kiadvány.]*

Franko Ivan:³⁵² „Mi is Európában vagyunk”, 1896

Idén június 2-án Budapesten a Magyar Tudományos Akadémia épületében a nagy európai génusz, Johan Wolfgang Goethe emlékének szentelt szoba³⁵³ avatására gyűltek össze az akadémikusok. A teremben helyezték el és bocsájtották az érdeklődő közönség rendelkezésére a nagy költő és jelentős államférfi emléktárgyainak gazdag és értékes gyűjteményét, amit a város egy polgára³⁵⁴ ajándékozott az Akadémiának. A megnyitó alkalmával az Akadémia tiszteleti tagja, Zichy gróf³⁵⁵ mondott beszédet, amit a sajtóból ismerünk, s ebben a beszédben kihangsúlyozta: Reméljük, hogy Európa miután azt látja, mily tisztelettel vagyunk nagy fia iránt, nem fog többet nemzeti türelmetlenséggel és sovinizmussal vádolni bennünket.

Nem akarunk ezekhez a szavakhoz indulatos kommentárt fűzni, nem akarjuk mélyen boncolgatni azt a kényes kérdést, hogy egy nagy ember a véletlen folytán az Akadémiának ajándékozott emléktárgyainak valóban ünnepélyes hozzáférhetővé tétele az érdeklődő közönség számára bizonyíthatja-e, hogy az egész nép, annak kormánya és értelmisége egyben osztja is annak a nagy embernek a gondolatait. Még csak a lehetőségét sem vetjük fel annak, hogy nincs köze a valósághoz a frázisoknak, hogy egy nagy ember nevének felhasználása teljesen oda nem illő és magasztos eszméitől és ideáljaitól nagyon is távol álló célokra sokkal inkább profanizálás, mintsem tisztelgés az emléke előtt. Zichy gróf beszédéből számunkra csak az a fontos, hogy Európához

³⁵² Ivan Franko (1856–1916) – galíciai ukrán író, költő, publicista, társadalomtudós.

³⁵³ Az átszervezett Akadémia 1950-ben szüntette meg a múzeumként kezelt Goethe szobát. https://konyvtar.mta.hu/index.php?name=vorosmarty_keziratjai (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

³⁵⁴ Elischer Gyula egyetemi magántanár, kórházi főorvos. György József: *Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói*. Budapest, 1968, 5.

³⁵⁵ Zichy Antal (1823–1898) – politikus, a magyar főrendiház tagja.

Dokumentumok

intézte azon óhaját, hogy az ily módon vagy bármely egyéb módon elismerését fejezze ki a magyar nemzet iránt, amely szabadságszerető, toleráns, nagylelkű, Goethe humanista eszméinek hordozója.

Mint az ukrán-ruszin nép, amely, kétségtelenül, szintén Európában él, amelyik olthatatlan láng volt az európai népek családjában és az európai civilizáció tevékeny részese abban az időben, amikor a mai magyarok elődei rettegésben tartották Nyugat-Európát és pusztították annak kultúráját, mint annak a népnek a tagjai, amelyiket a sors Európa peremére rendelt, hogy testével védje meg, amennyire csak tudja az ázsiai barbárok támadásaitól, és abban a hosszú küzdelemben elveszített mindent, kivéve az egység érzését, nemzeti hivatását, csakúgy mint vérségi kötelékét az európai civilizált világgal; mint annak a népnek a tagjai, amelyiknek egy része Szent István koronájának árnyékában él, és része van a magyar szabadságszeretet, a magyar tolerancia, a magyar nagylelkűség és humánus minden áldásában, mi azoknak a magasztos és dicső eszméknek a nevében, melyek minden európai lelkében örökre összefonódtak Goethe halhatatlan nevével, felemeljük a szavunkat, hogy napvilágra kerüljön az igazság. Hiszen mi is Európában vagyunk, tehát Zichy gróf szavai hozzánk is szólnak, és nekünk jogunk van és kötelességünk is, hogy válaszoljunk. Kötelességünket annál is inkább érezzük, mivel testvéreink, a magyarországi ruszinok, elsőként hivatottak válaszolni erre a felszólításra, nem tudják hallatni a hangjukat azon okokból kifolyólag, melyeket alább kifejtünk.

Magyarország néhány északi vármegyéjében mintegy 500 ezer ruszin él. Földrajzi elhelyezkedésüknél, történelmi és irodalmi hagyományaiknál, néprajzi és beszédbeli sajátosságaiknál fogva annak az ukrán-ruszin népnek a részei, amelyik Galícia keleti felét és Oroszország déli részét lakja és mintegy 25 millió lelket számlál. A XVI. századig a magyarországi ruszinok szabad emberek voltak, jelentős autonómiát élvezhettek és a királyi udvarban szolgálhattak, a magyar királyok közülük válogatták ki a testőrségüket, a jeles ruszinok pedig jelentős befolyással bírtak a királyi tanácsban.

A XVI. században a magyarok elkezdtek kiszorítani a ruszinokat, mint ahogy a többi nem magyar népet is, minden jelentős pozícióból, majd pedig pravoszláv vallásuk miatt kezdték el üldözni az összes ruszint. Értelmetlen volt az egyházi unió, értelmetlen volt az apostoli vikárius titulus, amit a római pápa adományozott a magyar-orosz püspököknek; a latin püspökök saját vikáriusaiknak tekintették őket, és folyamatosan beavatkoztak a ruszin egyházi ügyekbe, a világi hatalom pedig mindig a ruszinok ellen foglalt állást.

Ez volt a helyzet Mária Terézia és II. József koráig. Ezek a felvilágosult és széles látókörű uralkodók törődtek a monarchia összes népével. Mária Terézia nevéhez kötődik az önálló munkácsi püspökség felállítása, a püspököt, a káptalant, a templomot és a szemináriumot földekkkel és adományokkal gazdagította, odaajándékozta a jezsuita kolostort, templomot és a várat Ungváron a püspöki hivatal, a székesegyház, a szeminárium és a teológiai múzeum befogadására, mindenben, különösen egyházi ügyekben, egyenlővé tette a ruszin és a latin papságot, és ezzel bebiztosította a ruszinokat a latinok elnyomásától és üldözésétől.

Nemzeti ébredés kora

1774-ben Mária Terézia a bécsi Szt. Barbara templom mellett görög katolikus papi főszemináriumot alapított; a magyarországi ruszinoknak 12 helyet tartottak fenn, ebből kettőt a munkácsi püspökségnek, kettőt a későbbi eperjesi püspökségnek. Ily módon a magyarországi ruszinok lehetőséget kaptak, hogy nem akárhol, az állam fővárosában képezhessék magukat. 1750-ben papnevelde létesült Munkácson is, ahol egyházi szláv nyelven tanítottak (1778-ban papi szemináriummá szervezték, és áthelyezték Ungvárra, ahol továbbra is egyházi szláv nyelven folyt az oktatás), ami a magyarországi ruszinok körében olyan tudásszomjat ébresztett fel, hogy nem álltak meg Galíciáig, sőt Oroszországig sem.

Az olyanok, mint Balugyánszki,³⁵⁶ Huca-Venelin,³⁵⁷ Orlay,³⁵⁸ valamint Ivan Zemancsik,³⁵⁹ Petro Logyij³⁶⁰ ma is méltó helyet foglalnak el a történelemben, az orosz oktatásügyben és az orosz tudománytörténetben. A magyarországi ruszinok, a bécsin kívül, tanultak a lembergi szemináriumban is, mindkét helyen rektor is adtak soraikból, mint Mihajlo Savnickij³⁶¹ (lembergi rektor), Szamijlo Vulkan,³⁶² Bacsinszkij,³⁶³ Nagy³⁶⁴ és mások (bécsi rektorok). Egy ideig olybá tűnt, hogy Magyar Oroszország is olyan forrássá válik, amely táplálni fogja Ukrainát. Ám mindez megszakadt. Miért?

1825-ben a magyarok Pesten megalapították az Akadémiát, a felvilágosodás hatására, ami más népek között is terjedt, a magyarok is elkezdték fejleszteni népi nyelvüket és meghonosítani a hivatalokban, sőt a katonaságnál is. Attól kezdve a magyarok küzdöttek a politikai különállásért, és akkor kezdődött meg ezen a talajon a magyarosítás is. 1844-ben a pesti országgyűlés törvényt fogadott el, amellyel a magyart hivatalossá tették a szent korona minden országrészében, így Magyar Oroszország területén is. Ellenállni nem volt kinek, így hát a törvény életbe lépett. A ruszinok, akik ekkoriban veszítették el legtehetségesebbjeiket, vagy azért, mert emigráltak, vagy meghaltak, így végképp elnémultak.

Időközben 1848-ben kitört a forradalom. A ruszinok az osztrák kormány mellé álltak – noha szép csendben nem kevesen támogatták a magyarokat is; az osztrák kormány a forradalom leverése után ismét a kegyeibe fogadta őket. A ruszinok belevetették magukat a politikába. 1849. okt. 19-én Bécsbe érkezett a ruszinok kül-

³⁵⁶ Balugyánszky Mihály (1769–1847) – jogász, államtanácsos, akadémiai tanár.

³⁵⁷ Jurij Huca-Venelin (1802–1839) – etnográfus, szlavista.

³⁵⁸ Ivan Orlaj (1770–1829) – orvos és tanár.

³⁵⁹ Ivan Zemancsik (? – 1833 után) – fizikus és matematikus.

³⁶⁰ Petro Logyij (1764–1829) – filozófus. A lembergi, a krakkói és a pétervári egyetemek professzora.

³⁶¹ Mihajlo Savnickij (1754–1819) – ukrán képzést szervezett a lembergi egyetemen.

³⁶² Samuil Vulcan (1758–1839) – a Nagyváradai Görögkatolikus Egyházmegye püspöke 1806 és 1839 között.

³⁶³ Bacsinszky András (1732–1809) – a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke, részt vett a bécsi Barbareum létrehozásában.

³⁶⁴ Nagy Miklós (1819–1862) – görögkatolikus pap, a bécsi görögkatolikus papnevelde, a Barbareum rektora.

Dokumentumok

döttsége: dr. Mihajlo Vivszanik bécsi orvos, Adolf Dobrjanszkij,³⁶⁵ akkor az orosz hadsereg mellé volt rendelve, dr. Vikentyij Alekszovics, bécsi orvos, valamint Iván Soltész, Viktor Dobrjanszkij és Olekszandr Janickij papok. A küldöttek petíciót nyújtottak át a császárnak: a magyarországi ruszinok azt kívánják, hogy:

- 1) vezessék be az 1849. március 4-i osztrák alkotmányt;³⁶⁶
- 2) rendezzék egységes közigazgatás alá a magyarországi ruszinok által lakott területeket;
- 3) a vármegyék határai helyett a néprajzi határokat vegyék figyelembe;
- 4) hozzanak létre ruszin népiskolákat, ruszin gimnáziumokat, Ungváron ruszin jogi akadémiát, és a lemergi egyetemet tegyék ruszinná;
- 5) ne tölthessenek be hivatalt a ruszin lakta területeken azok, akik nem beszélnek a ruszin nyelvet;
- 6) a kormány támogassa ruszin hivatalos újság megjelentetését;
- 7) szabadon lehessen cirill betűs könyveket nyomtatni;
- 8) a ruszin hivatalnokokat, papokat, tanítókat tegyék egyenrangúvá a más nemzetiségűekkel;
- 9) a hadseregben és a bécsi főhivatalokban is legyenek megfelelő számban ruszinok;
- 10) a ruszin katonai alakulatoknál legyenek ruszin káplánok.

A kívánságok kis része teljesült; a magyarországi ruszinok nagy szegénysége ellenére számos településen nyitottak kétosztályos népiskolát és a felnőttek számára vasárnapi ismétlő iskolát ruszin tannyelvvél; több helyen újranyitották a parafális iskolákat, ahol a tanító, nem is rossz tanító, a pap volt. Amikor az osztrák kormány Dobrjanszkijt kinevezte Ungvár központtal a négy ruszin vármegye főispánjává, bevezette a ruszin nyelvet az adminisztrációban, a hivatalnokok nagy részét lecserélte ruszin szeminaristákkal, gondoskodott arról, hogy a gimnáziumban néhány tantárgyat ruszinul tanítsanak, bevezette a ruszin feliratokat Ungváron és a falvakban. Híres szervezőkészsége felbuzdította és életre keltette Magyar Oroszország egészét.

Sajnos nem vált azonnal népszerűvé, amíg a kormány támogatta vagy legalábbis nem akadályozta, minden működött: amikor a nemesek kiküzdötték a dualizmust, és a magyarok maguk alá gyűrték mindazokat, akik ellenségeik voltak 1849-ben, megtorpant a ruszinok mozgalma is. A magyarosítás új erőre kapott, amely sokkal erősebb és brutálisabb volt, mint annak előtte. A magyarok a ruszinokra öntötték a haragjukat az oroszok 1849-es beavatkozása miatt; a ruszinok megsemmisítése magyar hazafias kötelesség lett, ez a hazafias kötelesség gazdasági rombolással, szellemi sötétséggel és a félmillió nép tehetetlenségével járt együtt, a civilizációs fejlődésből és haladásból egész vármegyék maradtak ki, demoralizálódott és elvadult a magyar-orosz intelligencia-

³⁶⁵ Dobránszky Adolf (1817–1901) – bányameérnök, ruszofil politikus, publicista.

³⁶⁶ Az olmützi oktrojált alkotmány.

Nemzeti ébredés kora

cia, leginkább az a része, amelyiknek hivatása lett volna a humanizmus és az eszmék őrzése – az alsó és a felső papság.

A legnagyobb tekintélyek a magyarországi ruszinok között a három ruszin püspök: a munkácsi Firczák Gyula,³⁶⁷ az eperjesi Iván Valij,³⁶⁸ a krizseváci Julian Drohobeckij.³⁶⁹ Az eperjesi testben és lélekben is megtört, ezért róla nem beszélünk. A munkácsit leginkább saját szavai jellemeznek, amiket felszenteléskor mondott: Remélem, hogy rövid idő alatt az az ötszázezer görögkatolikus, aki a fennhatóságom alá került, a legőszintébb magyarokká válnak.

Krizsevackij azzal állított ki bizonyítványt magáról, hogy az életét is kockáztatva rohant megnyitni a kiállítás, azért, hogy jó magyarnak látszódjon. Mindenki demonstrálta a jellemét azzal, hogy féltek köszönteni Szembratovics bíborost³⁷⁰ a bíborosi cím elnyeréséért, majd pedig nem merték szétküldeni papjaiknak a breszti unió³⁷¹ jubileuma méltatásának programját, csak mert ruszin nyelven volt. Az 500 ezer ruszin papjai, akik ezeknek az embereknek a munkájából élnek, nemcsak hogy nem ismerik ezeknek az embereknek a nyelvét, de nem is akarják megtanulni, sőt, a föld színéről is eltörölnék – ami a civilizált világban szinte az egyetlen példája az erkölcsi érzék teljes eltömülésének!

Egymás között, családjukkal és a káptalanokkal, a papjaikkal, a kormánnyal magyarul beszélnek és leveleznek; a parókiális iskolákba a legádázabb magyarónokat helyezik, az egyházi szemináriumok hallgatói nem csak a ruszint, de az egyházi szlávot sem tudják elolvasni, nemhogy megérteni azt, amit olvasnak; az árvaházakban a papok nem ruszinokat, hanem magyarokat nevelnek, noha azokat az intézményeket ruszin alapítványok tartják fenn és támogatják.

[...]

Ez nem hazafiság, nem az a magasztos, humánus, emberszerető hazafiság, ami a XIX. századi civilizált ember dicsőségére válik. Ilyen hazafiságot hiába keresnénk a magyar-orsz papok soraiban, nagyon-nagyon kevés ember kivételével. [...]

[...] A vasútállomáson egy csoport ruszin ácsorgott, akik az aratásra utaztak. Voltak köztük öregek és fiatalok, fiúk és lányok. Némelyik lány igencsak csinos volt, ami felkeltette a fiatal vasutas érdeklődését. Odament hozzájuk, hogy „viccelődjön” kicsit. Hogy a lányok megértsék, kénytelen volt ruszinul beszélni. Közben eljött az idő, és kinyitották a pénztárat. A csoportból az egyik férfi odament a pénztárhoz és harmad osztályú jegyet kért – ruszinul. Meghallotta ezt ugyanaz a vasutas, felpattant a székéből, mintha forró kövön ült volna, és akkorát kiáltott, hogy szegény ruszin paraszt azt sem

³⁶⁷ Firczák Gyula (1836–1912) – a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke, a magyar főrendiház tagja.

³⁶⁸ Vályi János (1837–1911) – az Eperjesi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke.

³⁶⁹ Julian Drohobeckij (1853–?) – a Krizseváci (ma Horvátország) Görögkatolikus Egyházmegye püspöke.

³⁷⁰ Szilveszter Szembratovics (1836–1898) – lembergi érsek, galíciai metropolita 1885–1898 között.

³⁷¹ Az 1596. évi breszti vallási unió következménye a lengyelországi unitus egyház kialakulása volt.

Dokumentumok

tudta, hová tegye magát. Amikor elmúlt az első haragja, a vasutas odafordult a paraszthoz és azt kérdezte: „Te melyik országban élsz? Ha Magyarországon, akkor tudd, hogy itt magyarul kell beszélni.”

A magyar szabadságszeretet és tolerancia odáig fajult, hogy a magyarok megtiltják a magyarországi ruszinoknak, hogy galíciai újságokat olvassanak, nemcsak a politikai lapokat tiltják be, de a szépirodalmat és a gyerekeknek szólókat is, megtiltják, hogy kapcsolatban legyenek galíciaiakkal, elkobozzák a leveleket, amelyeket magyarországi ruszinoknak írnak stb. Még az abszolutista Oroszországban sem csinálják ezt ilyen nyíltan, ilyen cinizmussal, s különösen, hogy olyanok csinálják ezt, akik folyton a szabadságról, a toleranciáról és a civilizációról beszélnek.

[...]

Nem vagyunk a magyar nemzet ellenségei. Nagyra értékeljük azt az energiát, amit a saját ügyeikért folytatott küzdelemre fordítanak, azt a hősiességet, amit a nehéz helyzetekben kinyilvánítanak; tiszteljük nagy férfijúikat, tehetséges íróikat, költőiket és politikusait, mert tudjuk, hogy sohasem voltak a gyengék ellenségei, az elnyomottak elnyomói, nem támogatták a kifosztást, a zsarolást és a demoralizálást ad majorem Hungariae gloriam.³⁷² Átérezzük azokat a szívhez szóló szavakat, amelyekkel a nagy magyar író, Eötvös³⁷³ felszólította az övéit, hogy legyenek igazságosak és humánusak a ruszinokkal;³⁷⁴ mélyen átérezzük Ugron³⁷⁵ magyar képviselőnek nemrégiben a magyar országgyűlésben a nem magyar népek védelmében elmondott beszédét, amelyet a következőképpen zárt: Aki jogokat von el a nemzetiségektől, az súlyos bűncselekményt követ el a közös haza ellen.³⁷⁶

Csak sajnálhatjuk, hogy az ehhez hasonló szavak és nézetek a magyarok között – kivételek, pusztába kiáltott szavak. Kívánjuk a magyar nemzetnek a felvirágzást, de azt gondoljuk, hogy a nem magyar népek holttestein nem jutnak előre, az erőszak, az elnyomás, a gazdasági és szellemi rombolás csak vereséghez vezet, nem előrehaladáshoz, degenerálja és aláássa nem csak a gyengébbet, hanem az erőseket is.

Semmi kifogásunk sincs az ellen, hogy a magyarországi oroszok jó magyar hazafiak legyenek. Lakhelyük, gazdasági és kulturális érdekeik révén szoros kötelékek fűzik őket Magyarországhoz, és mi jól tudjuk, hogy nincs lehetőségünk elszakítani ezeket a kötelékeket, mert azok földrajzi helyzetükből adódó, természetes szálak. Mindezekkel egyetemben azt gondoljuk, hogy vállalják tudatosan ruszinságukat, legyenek élő és te-

³⁷² Az *Ad maiorem Dei gloriam* a jezsuiták jelmondata: Mindent Isten Nagyobb Dicsőségére. Itt: mindent a magyarok nagyobb dicsőségére.

³⁷³ Báró Eötvös József (1813–1871) – magyar jogász, író, a Batthyány- és az Andrássy-kormány vallás- és közoktatási minisztere, 1866 és 1877 között a Magyar Tudományos Akadémia elnöke.

³⁷⁴ Franko itt Eötvös József *Nationalitäten-Frage* című, német nyelvű, Pesten 1865-ben kiadott művére utal.

³⁷⁵ Ugron Gábor (1847–1911) – függetlenségi politikus, képviselő.

³⁷⁶ Valószínűleg Ugron Gábornak az 1892. évi román Memorandum tárgyában tartott interpellációja és valamelyik felszólalására utalhat a szerző.

Nemzeti ébredés kora

vékeny tagjai annak a nemzetnek, amelyhez származásuk, történelmi és szellemi hagyományaik kötik őket.

Az a szabadság, amivel Magyarország hirdeti magát a világban, nem válhat béklyóvá, amelyik gúzsba köti egy félmillió tömeg szavát és lelkét, mert akkor az megszűnik szabadság lenni, a szabadság karikatúrájává, kétarcú farizeussággá válik. És amikor mi ma, magyarországi testvéreink kilátástalan, szörnyű és megalázott helyzete által ösztönözve a civilizált Európához fordulunk ünnepélyes tiltakozásunkkal a magyarorszói nép brutális elnemzetietlenítése, gazdasági kizsigerelése, szellemi elkorcsosítása és erkölcsi lezüllesztése ellen, ami nem kevesebb és nem több, mint amit Magyarország többi nem magyar népének el kell viselnie: a szlovákoknak, a románoknak, a szerbeknek, a horvátoknak és a németeknek, – meggyőződésünk, hogy nem a szabadság ellen tiltakozunk, hanem az ellen, hogy hatástalanul és becstelenül felhasználják a magasztos szavakat még csak nem is nemzeti, hanem szűk kasztérdek szolgálatában.

Biztosan vagyunk benne, hogy nem csak Európában, hogy minden becsület és igazságérzettel rendelkező magyar embert is eléri tiltakozásunk visszhangja, s a magunk részéről megígérjük, hogy nem szűnünk meg küzdeni a mostani magyarországi állapotok ellen, amelyek méltatlanok egy európai országhoz, nem szűnünk meg minden lehetséges legális eszközzel ébresztgetni magyar-orosz testvéreink között a ruszin népiség érzését, szilárd hittel abban, hogy a brutális erőszak és cinizmus uralma sohasem lehet tartós.

Lemberg,³⁷⁷ 1896. június 15.

Forrás: Іван Франко: *Зібрання творів у 50-и томах*. Т. 46, ч. 2. Наукова думка, Київ, 1986, 339–350. [Ukrán nyelvből fordította: Fedinec Csilla és Cserniczkó István.]

Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus püspök körlevele az egyházmegye papságához a millennium parókiális ünnepléséről, 1896

Főtisztelendő Főesperes, Nagyontisztelendő alesperes és lelkészek, Krisztusban kedvelt Fiaim!

Szülő hazánknak, édes Magyarországnak ezer éves fennállását ünnepeljük.

Íme előttünk a nagy alkotás az ezer évet kiállott haza. Ezer év telve viharral, vésszel; ezer év annyi vérzivattarral telve; ezer év telve annyi fény és annyi árnyal; ezer év múltott el fölöttele!!! S ez idő, ezer áldással és fájdalommal teljes esztendő elmúltott s bár

³⁷⁷ Lviv (Ukrajna).

Dokumentumok

súlyok alatt, sokszor vérnyomok keletkeztek, mindamellett hazánk áll épségben és erőben!!

S mi természetesebb a midőn szemünk előtt áll az ezer évnyi fennállásban ama nagy, kimondhatlan nagy jótétemény, melyben mi és édes hazánk a gondviselő Isten által részesülünk, mi természetesebb, mint az, hogy borulva háládatos szívvel imádjuk azt az áldott Jobbot, mely nekünk, mely hazánknak ezer esztendő adott.

S lehet-e olyan, ki magát ezen hála adótól józanul kivonhatná, ha behatóbb figyelembe veszi magát a tényt, az ezer esztendő fennállást?! Úgy hiszem, hogy nem. És pedig azért nem, mert hazánk saját fennállásában világos és nagyon szembeűnő módon magán viseli az isteni gondviselés jeleit.

Édes hazánk fennállásának alapja a hit, a ker. katolikus³⁷⁸ vallás, mely nélkül rövid, ideig óráig tartó fennállás után hazánk is épp úgy megszűnt volna létezni, mint az előtte ugyanitt alapított és létezett népek és országok. Ez az újabb történetírás által teljesen elfogadott igazság.

S amint már hazánknak alapításában is a hit s Isten ekként az alap, épp úgy további fennállásában is. A hit, a ker.³⁷⁹ vallás létesítette országunkat. A ker. hit tartotta is fenn. Ezen hit adott erőt a tatár pusztítás elviselésére. Ezen hit tartotta fönn hazánkat a kétszázados török hódoltság alatt is.

Főbb vonások és csak egyes kikapott adatok ezek, s mégis annyira magukon viselik eredetöket, isteni voltukat, miszerint azt kétségbe vonni, letagadni józanul nem is lehet.

S mennyivel még nagyobbak lesznek ezen jótétemények, ha azokhoz az ezer esztendő keretét vesszük!?!

Istenem! Ezer esztendő egy országnak, mily roppant isteni ajándék!!

Hány és hány nemzet lép föl a történelemben. Országot és hazát alapítanak. Feladatukat, rendeltetésüket még tán jobban is betöltik s még is, nem hogy ezer esztendő, de egy pár évszázad alatt megszűnnek létezni, sokszor idestova minden nagyobb külsők nélkül.

E gondolattal kell tekintenünk a nekünk nyújtott ezer esztendőt. E gondolattal kell néznünk azt, hogy hányszor és hányszor volt hazánk külellenség avagy belviszály által magában létezésében is annyira megtámadva, miszerint emberileg úgy látszott, hogy meg kell szűnnie; emberben segítség, remény nem látszott; a végromlás kikerületlennek tűnt föl. S íme! mindezen bajokat meggyőzve, ma ezer éves fennállását ünnepli.

A ki Istent hisz, a kinek erős hite van, hogy az Úr Isten gondviselését kiterjeszti épp úgy az egyes nemzetek, népek és országokra, mint az egyes emberekre, az mindezen tényekben is, csak ugyanezen isteni gondviselés szembeszűkő jeleit és jótéteményeit látja, mert mindezen tények így tekintve összefűgű, szerves egészet képeznek, melyet végzet, véletlen nem is képes magyarázni, s megfejtésűkre Istenre, személyes gondviselő Istenre van szükség.

³⁷⁸ Keresztény katolikus.

³⁷⁹ Keresztény.

Nemzeti ébredés kora

S ha ezt így megismertük, csak természetes folyomány az, ha szívünk egész teljéből hálát adunk Istennek jótéteményéért.

Hálaadással tartozunk mindnyájan, a kik e közös hazának vagyunk gyermekei, hisz hazánk életéről, ezer éves fennállásáról van szó.

Hálaadással tartozunk mi is, mint e hazának, ez édes anyának gyermekei. Mert Magyarország hazánk nekünk. Őseink, eleink a hon alapításában is tevékeny részt vettek. Kijevből jöve egyesült erővel küzdöttek a honfoglaló magyarokkal az oroszok is s velök egy közös hazára találtak. Ezen egy közös hazának lettek gyermekei azok is, a kik későbbben telepedtek be. S nem mint alávetett szolgál, de mint osztályos testvérepek voltak őseink e hazában jó és balsorsot egyaránt megosztva. Mi nekünk magyar oroszoknak Magyarország valódi hazánk volt mindig. Kebelén születve, alkotmánya, jogai s törvényeiben részesülve s általok védve egyaránt résztvettünk a haza, az édes szülőhaza áldásaiban. Szabadság, egyenlőség és testvériség volt mindig osztályrészünk úgy vallási, mint polgári tekintetben. Keleti szertartásunk szabad gyakorlata, független s a törvény keretén belül önálló polgári és nemzetiségi létünk ennek nyilvános és kétségbevonhatlan tanújelei.

Szívünk mélyéből, őszinte hála érzelmekkel mutassuk tehát be hálaadásunkat az Egek Urának! Őszinteség, háladatosság, köszönet és szeretet legyenek ezeréves hálaadásunk kísérői és hű kifejezői.

Adjunk hálát a múltért s kérjünk segílyt és áldást a jelen és jövőre!

Kérjük különlegesen Isten kegyelmét arra, hogy szent hitünkhöz, mely hazánk ezer éves fennállásának nyilván alapja, szilárdul és tántoríthatlan hűséggel ragaszkodjunk, főleg a jelen keresztényellenes korszellem és általa szült áltudomány által létrehozott válságban! Kérjük, hogy hazánkat e válságok közepette hitében megtartani és megerősíteni és biztos kézzel kormányozva révpartra vezetni kegyeskedjék!

Kérjük Istent, növelje és erősítse hűségünket hazánkhoz, hogy jó és balsorsban törhetetlen hűség és ragaszkodással visellessünk ő hozzá, mint nevelő dajkánk, mint szülő anyánkhöz!

Kérjük a Mindenhatót, erősítse s tegye nagygyá hazánkat, úgy belül fiaiban, polgáiraiban, mint kívül az idegenekkel más népekkel szemben!

Kérjük Őt, hogy tartsa, óvja és segítse apostoli, koronás Királyunkat,³⁸¹ családját és az egész uralkodó házat! Egyesítse őt minél bensőbbben hazánkkal! Szeretet és valódi hűségben részesüljön minden alattvalója részéről! S Istennek áldása legyen uralkodásán!

Hogy pedig egyházmegyénk részéről együttesen is eleget tegyünk ezen hálaadó kötelezettségünknek Krisztusban kedvelt Fiaim, e célból a következőket rendelem:

1) folyó évi május hó 10-én egyházmegyém minden egyes parochiális templomában hálaadó szent mise szolgálat mutattassék be az Egek Urának. Ez alkalommal könyörgő ektenia³⁸² veendő apostoli királyunk Ő Felségéért, családjáért és magyar hazánkért;

³⁸¹ I. Ferenc József (1830–1916) – osztrák császár, magyar és cseh király.

³⁸² Ekténia – folyamatos imádság, könyörgéssorozat a bizánci szertartásban.

Dokumentumok

2) ugyanekkor minden egyes lelkipásztor a szent mise közben tartandó szent beszédben, ismertesse meg híveivel ezen hálaadó istentisztelet mibenlétét, okát és célját s buzdítsa őket lelkes szavakkal minél buzgóbb hálaadásra és könyörgésre az egek Urához;

3) a sz. mise³⁸³ szolgálat végén hálaadásul a великое славословие³⁸⁴ a megfelelő ekteniákkal végzendő;

4) a hálaadó imák végeztével многолітвие³⁸⁵ a királyért és az egész uralkodó családjáért és magyar hazánkért!

5) a hálaadó славословие és многолітвие-től kezdve a parochiális egyház minden harangja meghúzandó s egy órán keresztül tartson a harangozás.

Ezen ünnepélyességekről már előzetesen a hívek értesítendőek. Ungváron, 1896. évi április hó 13-án.

Püspöki áldás mellett vagyok

Krisztusban szíves atyjuk:

Gyula püspök

Forrás: Marosi István (szerk.): „... a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...” *Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez*. Szt. Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza–Beregszász, /Collectanea Athanasiana vol. 8./, 2019, 232–234.

Várady Gábor³⁸⁶ felszólalása a Képviselőházban a ruszinok hűségéről, 1889. május 20.

[...] Nem szólok a régebbi időkről, szólok csupán a legközelebbi 10–12 évről, a midőn a közoktatási kormány több mint 40 tan- és olvasókönyvet és térképet tiltott ki az iskolákból, melyek nemzet- és államellenes tanokat hirdettek, a történelmet és a földrajzot meghamisították. Ezen tankönyvek tót-, román, szerb és német nyelven vannak írva. Feltűnő dolog és erre felhívom a t. ház nagybecsű figyelmét, hogy a be- és kitiltott tan- és olvasókönyvek között ruthén egyetlen egy sincs, legfényesebb bizonyosságául annak, hogy a mi jó, derék és hű ruthén népünk körében a pánszláv agitatio termékeny talajra sohasem talált és most sem talál. *(Igaz! Ugy van! a jobboldalom.)* És hogy

³⁸³ Szent mise.

³⁸⁴ Velykoie slavoslovyie – dicsőítő ének.

³⁸⁵ Mnoholistvyie – liturgikus énektípus.

³⁸⁶ Várady Gábor (1820–1906) – máramarosszigeti katona, politikus, a Szabadelvű Párt tagja.

Nemzeti ébredés kora

ugy a mi kipróbált hazafiségű ruthén népünk, mint annak magyar hazafias érzelmű lelkészi kara és intelligentiái törhetlen magyar hazafiségüknél fogva minden separatisticus, minden centrifugális vagy panslavisticus törekvést határozottan vissza utasítottak, visszautasítanak jelenleg és vissza fognak utasítani bizonynyal a jövőben is. (*Igaz! úgy van! a jobb- és baloldalon.*) Igen jellemző, hogy ezen betiltott tankönyvek Brassóban,³⁸⁷ Nagy-Szebenben,³⁸⁸ Szamosujvárott,³⁸⁹ Beszterczen,³⁹⁰ Kolozsvárt,³⁹¹ Aradon,³⁹² Fancsován,³⁹³ Selmezbányán,³⁹⁴ Szokolczán,³⁹⁵ Turócz-Szt.-Mártonban,³⁹⁶ Nagy-Szombaton³⁹⁷ és Budapesten jelentek meg. A t. minister ur a múlt év végével betiltott a többek között egy szerb képes könyvet, a melyet bizonyos Mandrovits Szilárd irt,³⁹⁸ a melyben nemcsak a magyar állam és a magyar nemzet elleni izgatások foglaltatnak, a melyeket alkalmunk volt már megszokni, mert ezek napirenden vannak, hanem gyűlöltre izgatás foglaltatik abban a monarchia és a dynastia ellen és e könyv Bécsben jelent meg a mi meglepő, valamint az is, hogy e könyv nem a múlt évtizedekben, hanem 1885-ben jelent meg. Jól tudom, t. ház, hogy a t. minister ur feladata e téren is nagy és nehéz. Jól tudom, hogy a nemes növény a leggondosabb ápolás mellett is kipusztul, míg a gyom és dudva a folytonos irtás daczára is mindenütt felburjánzik. (*Igaz! Ugy van!*) Azt is tudom, hogy a t. közoktatásügyi minister ur³⁸⁹ erélye és hazafiséga az én figyelmeztetésemre nem szorul. Azonban engedje meg, hogy igénytelen nézetemet fejezzem ki az iránt miszerint e téren a kettőzött örökös és a kettőzött szigor nem felesleges, de sőt szükséges. (*Heyleslés jobbfelől.*) Mert hisz ellenségeink sem pihennek, azok is ébren vannak és szívós kitarással folytatják akna-munkáikat. Pedig a magyar államot, a magyar nemzetet meg kell védenünk kül- és belellenség ellen minden időben, minden erővel, minden áldozattal, minden áron. (*Heyleslés a jobboldalon.*)

Forrás: *Az 1887–92. évi Országgyűlés Képviselőházának Naplója*. XII. k. [Pest] 1889, 89. [247. országos ülés. 1889. május 20.]

³⁸⁷ Braşov (Románia).

³⁸⁸ Sibiu (Románia).

³⁸⁹ Gherla (Románia).

³⁹⁰ Bistriţa (Románia).

³⁹¹ Cluj-Napoca (Románia).

³⁹² Arad (Románia).

³⁹³ Pančevo (Szerbia).

³⁹⁴ Banská Štiavnica (Szlovákia).

³⁹⁵ Skalica (Szlovákia).

³⁹⁶ Martin (Szlovákia).

³⁹⁷ Trnava (Szlovákia).

³⁹⁸ Mandrovits Szilárd: *A szerb nép története*. Massanetz és tsa, Bécs, 1885.

³⁹⁹ Tisza Kálmán kormányában 1888. szeptember 22. és 1890. március 15. Csáky Albin töltötte be a valás- és közoktatásügyi miniszter posztját.

A Hegyvidéki Akció alakuló ülésének jegyzőkönyve, 1897. február 4.

Felvétellett Budapesten, 1897 február hó 4-én, a magyarországi Északkelet-Kárpátok között és alján lakó ruthén nyelvű nép szellemi és anyagi viszonyainak istápolása, elősegítése, s felvirágoztatása módozatainak megállapítása tárgyában.

Jelenlévők:

Firczák Gyula⁴⁰⁰ munkácsi püspök, gf Török József⁴⁰¹ ungmegyei főispán, Szentpály Jenő,⁴⁰² Szaplóczay Miklós,⁴⁰³ Réty Mihály,⁴⁰⁴ Lónyay Sándor,⁴⁰⁵ Nedeczey János,⁴⁰⁶ Buzáth Kamil,⁴⁰⁷ Bartha Ödön,⁴⁰⁸ Nyegre László,⁴⁰⁹ gróf Sztáray Gábor,⁴¹⁰ Hegedűs Béla⁴¹¹ orsz. gyűlési képviselő, Halász Ferenc⁴¹² kir. tanácsos, Szabó Albert⁴¹³ ungmegyei pénzügyigazgató, Balajth Mór a szolyvai járás főszolgabírája, Pirkner János⁴¹⁴ állattenyésztési felügyelő, Ranady Géza és Thoma Szilárd lapszerkesztők.

A jelenlevők az értekezlet elnökségére és vezetésére egyhangúlag Firczák Gyula püspököt kérték fel, ki az elnöki széket elfoglalván melegen üdvözlí az értekezlet tagjait – s előterjeszti az értekezlet tárgyát. Kifejti, hogy ő, mint a ruthén nyelvű magyarországi lakosok püspöke, a legjobban érzi azon állapotok súlyát, melyek a ruthén népség vállait nyomják. – Büszkén mondhatja, hogy ez a nép, amely a hazában a magyarokkal

⁴⁰⁰ Firczák Gyula (1836–1912) – a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye püspöke 1891-től, 1887-től országgyűlési képviselő.

⁴⁰¹ Gróf Török József Ung vármegye főispánja.

⁴⁰² Szenpály Jenő (1836–1902) – mérnök, királyi tanácsos, országgyűlési képviselő a Szabadelvű Párt képviselőletében.

⁴⁰³ Szaplóczay Miklós – jogász, királyi tanácsos, máramarosi alispán, több ízben országgyűlési képviselő, 1896-tól a Szabadelvű Párt képviselőletében.

⁴⁰⁴ Helyesen Rétyi Mihály – técsői járásbíró, 1896-tól országgyűlési képviselő.

⁴⁰⁵ Lónyay Sándor (1857–1911) – császári és királyi kamarás, Bereg és Ugocsa vármegyék főispánja, a Főrendiház tagja.

⁴⁰⁶ Nedeczey János (1852–1934) – jogász, Munkács tiszti ügyésze, 1892-től a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője.

⁴⁰⁷ Buzáth Kamill (1855–1902) – Beregszász polgármestere.

⁴⁰⁸ Helyesen Barta Ödön (1852–1925) – beregszászi ügyvéd, 1896-tól függetlenségi programmal országgyűlési képviselő.

⁴⁰⁹ Nyegre László – máramarosi főszolgabíró, 1896-tól szabdelvű programmal országgyűlési képviselő.

⁴¹⁰ Sztáray Gábor – jogász, Ung vármegye főszolgabírája, 1896-tól országgyűlési képviselő a Szabadelvű Párt képviselőletében.

⁴¹¹ Hegedűs Béla (1850–1906) – ügyvéd, a munkácsi püspökség jog- és jószágigazgatója, a Szabadelvű Párt országgyűlési képviselője.

⁴¹² Halász Ferenc (1849–1910) – Bereg vármegye tanfelügyelője, királyi tanácsos.

⁴¹³ Szabó Albert – Ung vármegye magyar királyi pénzügyigazgatója.

⁴¹⁴ Pirkner János (1854–1925) – mezőgazdasági szakember, állattenyésztési felügyelő.

Nemzeti ébredés kora

együtt ezer év óta vesz részt annak öröme s bánatában, a magyar állameszméhez mindig hű volt a szabadság harcokban a magyarokkal – és mellette első sorban ott találtak, hogy ez a nép megérdemli súlyos bajai orvoslását. – Meg kellene tehát először is állapítani, melyek a sérelmes állapotok, amik ennek szülő okai, melyek a teendők, melyeknek alkalmazása folytán ezeken segíteni lehet. – Felkéri az értekezlet tagjait a tárgyalás megkezdésére, felkérvén egyúttal Hegedűs Bélát a jegyzőkönyv vezetésére. – Először emel szót:

Halász Ferenc kir. tanácsos. Üdvözli az értekezlet azon nemes cél és eszme kivitelezkor, amelyet magának kitűzött, hosszú ideig tartózkodott a Keleti-Kárpátok között s két epizód hagyott felejthetetlen nyomokat lelkében. – Fent Magyarország határán egy viskóban egy asztalt talált melyet kegyelettel tartott egy szegény ruthén paraszt. Könybe lábadt szemmel mondta el azt a hagyományt, ezen írt utoljára „nás pán Rákóczy”⁴¹⁵ – kérte, sokat ígért az asztalért, nem volt rá eset, hogy a paraszt ettől megváljon, mondván: ennek birtoka áldáshozó birtokosára; – másik: látott a Latorczában egy asszonyt mosni – s nyakában füzéren a libertás.⁴¹⁶ – A hazaszeretet lángoló tüze. A magyar földhöz való ragaszkodás ég e nép kebelében, meg kell mentetni ezt a végpusztulástól, e nagy és jó munka megvalósításához közharcosnak beáll.

Gróf Török József, mint Ung vármegye főispánja azelőtt egy kizárólag ruthén lakosságú járás főszolgabírája, legjobban ismeri e népet. – E nép úgy Ungban, mint Beregben hazaszerető – e haza földjéhez ragaszkodó és lelkes. Ennek állapotán segíteni hazafiúi kötelességének tartja, valamint saját szolgálatait ez ügyben felajánlja.

Nedeczey János. Örömmel, konstatálja, hogy a rokonszenv, sőt az erős akarat, minden egyes itt összegyűlt egyénben megvan arra nézve, hogy a ruthén népet a megélhetés keserű viszonyai között segítse, támogassa, az ellene működő tényezőktől megvédje. Össze kell gyűjteni az erőket a nagy munkához, vállvetve megkezdni azt, lelkes elnökünk élére állván a moráloznak megnyugvással néz a jövőbe – sorolja fel kiki a hiányokat, a bajokat, tett erőben, munkabíró férfiakban nincs hiány – kormánytámogatás nem fog késni.

Tapasztalta, hogy a felvidéki szegény gazdaközönségnek elsősorban azon védelemre van szüksége, hogy meggátoltassák a Galíciából beözönlő zsidó bevándorlást. Ezek bejönnek szellemi, anyagi és testi erő teljes hiányával; elsősorban terhei a bennszülött hitsorsosaiknak – segély, könyöradomány címén ezeket zsákmányolják ki, hogy később ezeknek versenyt csináljanak. – Ennek meggátolására nem törvényhozási, de kormányi támogatás és intézkedés szükséges. – A már az 1886. évi XXII. t. cz.⁴¹⁷ keretében vármegyei szabályrendeletek alkotása által akkép, hogy csak oly egyéneknek lehessen lak-

⁴¹⁵ Nás pán – a ruszin „наш пан” (mi urunk) átírata. „Rákóczy” alatt vélhetően II. Rákóczi Ferencet kell érteni.

⁴¹⁶ II. Rákóczi Ferenc által veretett rézpénz.

⁴¹⁷ A községekről szóló törvény, mely többek között szabályozta az illetőség, letelepedés és lakhatás kérdéseit.

Dokumentumok

hatási és letelepedési engedélyt adni, kik a megélhetési feltétel igazolására, 500-tól 1000 Ftig terjedő ingatlan vagyonnal bírnak.

Vélhetni már, hogy az állam az adókezelés tekintetében segítségére jöjjön. Számtalan az az eset, hogy a beözönlő galicziaiak kölcsöneik alapján a szegény ruthéntól adósság fejében átveszik csekély ingatlanokat anélkül, hogy azt telekkönyvileg átíratnák, használják azt anélkül, hogy annak állami terheit is viselnék. A magyar joghatóság útján [uta]sítandók lennének a jegyzők, főszolgabírák, hogy ami már tényleg nem az illetőé – nem, – hanem a tényleges birtokosok adóztassanak meg.

Az egész felvidéken az uzsorának legveszedelmesebb faja dühöng, nem készpénznek százalékra való adójával zsákmányolja ki a népet, hanem az egyéni funkciót kíséri, mint árnyék. Elzárja a népet a vállalkozástól, nem engedi fuvarozáshoz, útkövezési munkálatokhoz jutni, idegen munkásokat máshonnan hoz azért, mert ezek csak készpénz helyett tőle élelmi cikkeket fogadnak el. – Ilyen uzsoráskodás folyik a feles marhatartással. – A szegény ruthén népnek marha beszerzésre nincs pénze, az illető zsidó vele együtt megveszi a marhát, a vételár után fizet 8%-ot és dolgoz érte napszámot, hogy a marhát legeltesse, attól kitől a marhát vette, albérel kétszeres árban legalább – a pár év múlva ugyancsak annak társaságában kitől beszerezte, eladja a marhát; – végszámadásnál nem hogy marad neki valamije, SÓT, adósságba süllyedt mert az élelme-sebb társ úgy a vétel, mint az eladásnál megrövidíti – és a kis különbözetet a kamat, legelőbér teljesen felemészti. A vidékbeli pénzügyintézetek kölcsönt nem adnak, mert az uzsorás az ingatlan elértekesítését megakadályozza, vevő elijesztésével. Ez elleni védelem, a gazdaszövetkezetek felállítása, ily szövetkezetek útján lehet megmenteni a népet a vázolt uzsora karmaiból. Ezen szövetkezeteknek akár központból, akár vidéki intézetek útján hitelt kell nyújtani. Végre az állami munkák kiadásánál meg kell követelni, hogy – habár vállalkozóknak is adatik az át, kikötessék az oda való lakosok alkalmazása: – Ezek csak az intézkedések, amelyek védelmi szempontból a legszükségesebbek.

A ruthén népnek vissza kell adni az ősi foglalkozást, ez az állattenyésztés. – Tér van reá elég. Ki kell zárni a legelők közvetítésétől az egyes magánvállalkozókat, legyen közvetítő az állam; teremtsen ez földet anélkül, hogy kiadással megterheltesék, lássa el a népet az állam tenyészanyagok adása által, nem ajándékul, de 4% hitelre kellő biztosíték mellett

Meg kell honosítani a házi foglalkozást; népünk ruházatának legfontosabb részét a guba képezi, a közelmúltban maga készítette ezt, s most ezt a gubát Erdélyből hozzák.

Ki fogyott a kecske és a raczka juh, melynek szőréből azt készítették, – fel kell kérni az államot tehát, hogy ily raczka juhot, s kecskéket két-három évi törlesztésre adjon. –

Elő kell mozdítani a földművelést, különösen a retek művelését. Fel kell kérni a földművelési minisztert, hogy cultur mérnökei⁴¹⁸ által helyszíni tanulmányokat tétessen és kéressék fel a hol szükséges kölcsönöknek, részletfizetésére való előlegezésére.

⁴¹⁸ Kultúrmérnök – ebben az esetben mezőgazdasági mérnök.

Nemzeti ébredés kora

A gyümölcsfa tenyésztésének előmozdítása hathatós jövedelmi forrást nyújthatna a népeknek. – Ez azonban úgy lenne szervezendő, hogy egy vándortanítónak ne négyszáz községe legyen, de köttessék az két község területére, legyen ott, ha kell öt évre, ne távozzék el mindaddig, míg ez a foglalkozás a nép vérébe nem megy át.

Mint a földművelési statisztika mutatja: Magyarország kivitele aprómarhában 25 millió és lóból 1 millió frt,⁴¹⁹ – s míg a lótenyésztés előmozdítására 100 ezret áldozunk addig ez előbbire semmit sem. – A felvidék klimatikus viszonyai magtermesztésre, az apró marhatenyésztésre igen alkalmas. A földművelési miniszter tehát föl lenne kérendő e termelési ág előmozdítására.

A Kárpátok alján virágzó mezők, az erdőségekben fáknak minden fája található, minek folytán s méhészet üzése kiváló fontosságot igényel. – Segítséget kell nyújtani s népek egyrészt méhészeti vándortanítók kiküldésével, hogy az ezzel való foglalkozást eltanulja, másrészt méhkasok szétosztására a földművelési miniszter felkérendő lenne.

Előmozdítani a magtermelést, fejleszteni és javítani azt magcserével, meg kell keresni a földművelési minisztert ez iránybani intézkedés megtételére.

Népünk lakta vidékeken, mind feltalálhatók azok a követelmények, melyek a hajóipar, faipar, gyermekjáték, kosárfonás-készítés előfeltételei. – Ezek gyakorlatából új jövedelmi és megélhetési források nyitthatnak. Ez a cél eddigelé teljesen el van hanyagolva, – holott úgy a faragásra, mint a szövészetre és hímzésre, mint egy teremtvé vannak népünk viszonyai – és tényleg szaporodásra fordulnak is egyesek kik ezzel foglalkoznak.

Dús a vidék értékes építési és faragásra alkalmas kövekben, ma a vállalkozók idegen olasz munkásokat alkalmaznak, holott ezen kőfaragó ipar népünk között meg lenne honosítható.

A fuvarozás az állami munkálatoknál a kiscgazda közönségnek, ha nem egyéneként is, de ezek között alakítandó szövetkezeteknek lenne átadandó

Az országot súlyos csapások érték és érik a minduntalan fellépő állat betegségek által, az országos vásárok betiltatnak, a gazda közönség állatait értékesíteni nem tudja. A pótvásárok engedélyezése hosszadalmas utat igényel és legtöbbször eredménytelen. Vidékünkön számtalan eset fordult elő, hogy a vásárok betiltása folytán, tehének adótartozások tejében 6-7 frton⁴²⁰ adtak el. – Szükséges volna tehát a forgalom és a vételkedv megkönnyítése szempontjából az, hogy a vidék emporiumát⁴²¹ képező vásároknak heti vásárjaikra úgy, mint az ország nyugati és Erdéllyel határos részeiből van, marhafelhajtás engedélyeztessék.

A felvidéken fizetetik a legmagasabb betegápolási és útdadó, – daczára ennek még a stratégiai útvonalak nincsenek kiépítve, – az oly fontos Munkács–Beszkidi útvonalon járni sem lehet. – Ennek kiépítése elodázhatatlan, és tekintve, hogy népünk útdadó

⁴¹⁹ Forint.

⁴²⁰ Forinton.

⁴²¹ Kereskedelmi központ.

Dokumentumok

címén annyit áldoz, mint egy megyében sem, a fedanyag főzésénél, szállíttatásánál az építés kivitelénél népünk lenne alkalmazandó.

Az egész országban oly kitűnő minőségű bazalt, mint a felvidéken nem áll rendelkezésre, utasítandó volna a magyar államvasút, hogy az odavaló néppel főzetett fedanyagot használja.

Súlyos csapásként nehezedik a népre a hídvámok fizetése, csak egyet említsek az egész felvidék Munkácsra, – ipari és kereskedelmi főpiaczára, – köztereire, el nem kerülheti a podheringi hidat,⁴²² s akár ad, – akár nem ad el, akár fedezi, akár nem szükségletét, kocsinként 28 kr.⁴²³ vámot kell fizetnie. De ily híd van három is – a tulajdonos ingyen át akarja adni a vám objectumát: s az állam nem veszi át.

Minden gazdasági termények és iparcikkek előállításának értelme csak úgy van, ha egyúttal gondoskodunk arról is, hogy azoknak piacza legyen és elértekesíthetőkké váljanak.

Mindaz itt előadottak teljesítésére, nevezetesen; ipartanítóknak, kik a népek a szövészet, hímzéshez, fafaragás, faszerszámok és gyermekjátékszerek készítésére bevezessék, élőmunkások alkalmazására, a kőfaragás előmozdítása céljából – állami fuvarozásoknak a gazda közönség által való teljesítésére, a heti vásároknak marhafelhajtás engedélyezésére, stratégiai utak kiépítésére, a hídvámok eltörlésére, a gazdasági és ipartermékek elértekesítésének közvetítésére, a kereskedelmi Miniszter Úr⁴²⁴ felkérendő lenne.

Alkalmat kell nyújtani népünknek, hogy a belterjes gazdálkodást – az eddig számba nem vett hulladékok felhasználását elsajátítsa. – Eszközölni kell külföldről telepítést, nem tömegesen, de közigazgatási járásokhoz beosztva egyes családokat, kik csak egyet, hogy felemlít a Svájcban honosult tehéntartással kapcsolatos sajt és vajkepelést,⁴²⁵ az ezek visszamaradott termékeinek felhasználását vidékünkön meghonosítsák és terjesszék. E végből úgy a földművelési, mint a belügyminiszter figyelme felhívandó.

Törekedjünk arra, hogy a vidéki uradalmak oda való munkásokat alkalmazzanak, de különösen felkérendő lenne a belügyminiszter Úr,⁴²⁶ hogy az alföldi megyék alispánjait figyelmeztesse, miszerint az alföldi gazdák munkásaik beszerzése végett – e felvidékre forduljanak.

Mindenek fölött fontosnak tartja azonban a nép nevelését, – és úgy véli, hogy a mizérák⁴²⁷ megszüntetésére az a leghatásosabb védelmi eszköz. Ezt a nevelést pedig arra érti, hogy az életszükségletekhez szükséges tárgyak előállítására, úgy az egyes munkálatokra és iparcikkek készítésére, állattenyésztés, rétművelés és egyéb ágakra oktathassanak.

⁴²² Podhering vagy Órhegyalja – napjainkban Munkács város része.

⁴²³ Korona.

⁴²⁴ Dániel Ernő – a Bánffy-kormány második kereskedelemügyi minisztere.

⁴²⁵ Vajköpülés.

⁴²⁶ Perczel Dezső – a Bánffy-kormány belügyminisztere 1895 és 1899 között.

⁴²⁷ Nyomorúságok.

Nemzeti ébredés kora

Az elemi és ismétlő iskolákban mindezen tárgyak tanítása rendeltessék el, és azon tanító ki ezen oktatás körül kiáll, érdemet szerez, jutalmazásban részesíthetők, akár javadalmazás, javítás, akár jobb állás elnyerésével. Felkérendő volna a Kultuszminiszter,⁴²⁸ hogy az állami és felekezeti néptanítókat, az államilag szünetidők alatt felállítandó tanfolyam hallgatására szorítsa, kik aztán hivatva leendenek a vázolt tanításokat eszközölni.

Alakíttassanak szövetkezetek, ha kell kormány vagy központi támogatással, hogy a felvidéki nép az egyoldalú uzsorás zsarnokoskodástól megszabadulva, önnön magának visszaadva szabadon fejlődhessenek. – Ez irányú mozgalomnak elmozdítása végett a kereskedelmi Miniszter felkérendő lenne.

Ezekben véli szánálását a felvidéki ruthén nép anyagi viszonyainak s indítványozza, hogy mindezeket egy memorandumba foglalva, az ösztöminisztériumnak ezt mutassák be.

Bartha Ödön. Köszönetet mond az előtte szólott Nedeczey Jánosnak, azon valóban tanulmány számba vehető előadásáért, mellyel a felvidék mizériáit felfedve és utakat, módokat mutatott azok mellőzésére. Szűkebb mederbe óhajtja azonban terelni az akciózt, mert a veszély imminens⁴²⁹ és ide rögtönös segély kell. A felvidéki nép között nincs agrárszocialisztikus mozgalom, – nincs inficiálva⁴³⁰ tehát fokozatos igényt tarthat a támogatásra. Meg kell mutatni a gondoskodó kezet, azonnal kell tenni, nehogy az izgatásnak tér nyújtassék, mégpedig úgy, hogy a nép megértse miképp nincs elhagyatva. Húsz éve ismeri a felvidéket, ez idő alatt a kormány egyebet, mint hogy ínséges segélyt adott, melyből egy családnak 15 kilo burgonya jutott – e népért nem tett semmit. Rámutat egy rendkívüli fontos, imminens veszélyre.

Ez a reál végrehajtás. – A felvidéki ruthén nép, ki nem eszik, nem iszik, nem képes annyit keresni, hogy adóját fizethesse. Bír egy viskót 50 fr.⁴³¹ értékben, adóhátraléka 70-80 forint. Ezen baj okát, – igaz adórendszerünkben is kell keresni, – de az orvoslás szükséges. Ezen állapot szánálását abban látja és rögtönös segélynek véli, hogy ő 5 holdnál kisebb birtokos öt éven túli adóhátraléka töröltessék, – az öt éven belüli pedig, engedtessek meg öt – egész tíz év alatti részletekben fizetni. – Az állam nem veszít vele semmit, mert az ilyen adóhátraléknak, mint vagyonnak nyilvántartása – fictio – nem lévén, az soha [nem] behajtható. – Eziránt a pénzügyminiszter úr megkérendő lenne.

Ily imminens veszély még a nép eladósodása, melyen segíteni kel. Falvak találtnak, hol írástudó nincs. A vidéki pénzügyi csoportoknak ad úgynevezett bekebelezett váltóhitelt. Ily csoportok egy megbízható zsidót hatalmaznak fel váltó aláírására, ki ezután a váltót aláírja, mint elfogadó, kibocsátó és forgató, ez leutazik a váltó rendezése végett a városba, felszámít útiköltséget, napidíjat, közvetítési díjat, hozzá az intézet 10-14%-os kamatlábjá, hitel bekebelezési költség, a zsidónak aláírásért közvetítési díj,

⁴²⁸ Wlassics Gyula (1852–1937) – vallás- és közoktatásügyi miniszter.

⁴²⁹ Közvetlenül fenyegető.

⁴³⁰ Megfertőző.

⁴³¹ Forint.

Dokumentumok

– néha-néha óvás díjak: szegény parasztnak 30%-os kölcsöne van. Ezen állapotok javítása a csakis mintegy általános megváltás által volna eszközölhető.

Hivatott volna erre az agrár-bank, – ez azonban csakis a közép és kisbirtokost segíeyezi, de nem a parasztságot – fel kell erre hívni, – s ha tagadó választ nyernénk, fel kell szólítani a pénzügy Ministert⁴³² állítson fel egy új bankot, amelyik az ügykörrel foglalkozzék. –

A munkával való ellátást feltétlenül szükségesnek tartja.

Különösen fontosnak véli a szőlő művelésének szakszerű oktatását s a ruthén népnek a szőlőművelésbe való betanítását, – annyival inkább mert számtalan oly kopár területek vannak a felvidéken, melyek a szőlő beültetésre teljesen alkalmasak. – Indítványozza, hogy ily szőlőművelés képző intézet állítassák fel Beregszász – Munkács- vagy Szőlösön, a ruthén népből itt több más – már létező szőlészeti iskolákban – egy-egy család ingyen ellátás és kiképzésben részesüljön. Szerszámfára alkalmas anyaggal van telve a felvidék erdőségei. Intézkedni kellene, hogy az állam gazdaságai részére ez iránybani szükségleteit innen szerezzék be.

Ezek tekintetében a földművelési Miniszter Úr⁴³³ lenne megkeresendő. – Nemcsak a podheringi, de egyéb hídvámok eltörlését is kívánja. Az egész felvidék – Szabolcs és Szatmár vármegyével áll legnagyobb anyagcserében, – onnan szerzi be élelmiszereit, oda viszi felesleges fáját. Eltörlendőnek – s ez iránt a kereskedelmi Miniszter urat⁴³⁴ felhívni indítványozza – a naményi hídvámot.

Az egyes gazdasági szakoktatások létesítéséhez hozzájárul, – különösen a gyümölcsfa tenyésztés meghonosításához, – valamint erdő ültetés alkalmából a talaj adómentességet élvez – úgy ki volna eszközölhető a pénzügy Miniszter úrnál, hogy a gyümölcsfával beültetett területek 10 évi adómentességben részesüljenek – s a földművelési Miniszter úr oltványokat ingyen adjon. –

A felvidék égalji viszonyai folytán tekintve árnyas erdösségeit, forrásokkal gazdag völgyeit, kiválólag alkalmas nyaraló telepek létesítésére, s ha 30 évi adómentesség adatik, ily építkezéseknél – nem kétkli azok felvirágozását. Indítványozza, kéressék fel a pénzügy Miniszter úr ily kedvezmény megadására. – Egyebekben hozzájárulni Nedeczey János indítványaihoz.

Gróf Török József. Egész terjedelmében elfogadja az előtte szólók indítványait s különösen Nedeczey a felvidék bajaival oly részletesen foglalkozott, hogy ép az ő beszédje alatt jött sok bajokra. Kritikát nem akar gyakorolni, – de azt hiszi, hogy kerülni kell minden olyant, mely csak országgyűlési intézkedéssel lenne életbe léptethető. Ismeri a népet – tehát olyanokat kell elérni mi ennek characterébe vág, s elsősorban a nép természetével kell foglalatzkodni. – E nép el van nyomorodva, – iszákos, – nevelni kell, hogy hozzá férhető legyen nemes eszmék szalutálására. – Első teendőnek

⁴³² Lukács László (1850–1932) – pénzügyminiszter.

⁴³³ Darányi Ignác (1849–1927) – földművelésügyi miniszter.

⁴³⁴ Dániel Ernő (1843–1923) – kereskedelemügyi miniszter

Nemzeti ébredés kora

tartja a korcsmatartások, – s a kocsmai hitel teljes beszüntetését. – A nép megrontója – az immoralitás⁴³⁵ minden nemének terjesztője: a kocsmáros. –

Nem a szesz elárúsítását akarja evvel kimondatni, hanem annak csakis pecsételt üvegekben való eladását. Hivatkozik e tekintetben Svéd és Oroszországra, hol bámulatos eredmények érettek el.

Hozzájárul a gazdasági szövetkezeteknek völgy vagy járásonkénti létesítéséhez: felhívandók lennének a megyei hatóságok, hogy ez irányban jó példával elől járva, azok alakításában vegyenek részt.

A Nedeczey által vázolt iparágak létesítését előmunkások adásával szükségesnek tartja, – nem különben közmunkálatoknál valamint, – különösen Ung megye felvidékén a kincstári fatermelés körül, az oda való nép alkalmazását, – sőt felkérendő lenne a belügyministerium rendeleti uton, oly intézkedés megtételére, hogy szükség esetén a népet kényszermunkába is lehessen fogni. –

Az állattenyésztés előmozdítása elodázhatlan. – Lépjen az állam a feles marha [föl. 8r] tenyésztéssel uzsoráskodók helyébe, ez azonban csak úgy érhető el Ung megyében, hogy ha a földművelési Minister Úr⁴³⁶ még kezdeményezésemre Báró Kemény Gábor⁴³⁷ által elfogadott – s azóta minden Minister által folytatott módszer szerint, a kincstár kizárólagos birtokát képező, ungvári uradalomban létező belteleket, réteket, nyilvános árverés kizárásával, – községeknek adja bérbe.

Szükségesnek tartja a népnevelés e tekintetéből még, hogy a Keleti Magyarország négy vármegyéje részére földműves iskola és munkatelep állítsák fel. Különösen fontosnak tartja Ungmegyére nézve, hogy a felvidéki kincstári uradalomban oly erdészeti személyzet alkalmaztassék, kik velünk éreznek, nekünk munkálkodásainkban segílyt nyújtsanak. –

Lónyay Sándor. Osztja Bartha Ödön nézetét, hogy ínséges segélyek a célnak meg nem felelnek, sőt a vetőmag kölcsönök eddigi rendszerét sem lehet így fenntartani. Természetben kell azt kiszolgáltatni egyéenként – s hasonlólag természetben beszédni. – Az indítványozott adótörleszt – s ennek folytán a számtalan reál végrehajtás beállítását országos intézkedés nélkül keresztülvihetőnek tartja, miután az elnöklete alatt volt közigazgatási bizottság számtalan ily adótörleszt indítványozott: s a Minister azt elfogadta.

Feltétlen szükségesnek tartja – váltó hitel tekintetéből a Bartha által indítványozott megváltást – s ha másként nem lehet, nem riad vissza ez irányban a törvényhozási intézkedéstől sem. – A gróf Török József által munka tekintetében alkalmazandó kényszer keresztülvitelét az egyéni szabadság szempontjából nehéznek tartja; de a munkakedvre való buzdítás első sorban a lelkészek kötelessége lenne. – Hozzájárul úgy a Nedeczey János, mint a Bartha Ödön indítványaihoz, avval, hogy mindezen tör-

⁴³⁵ Erkölcsstelenség.

⁴³⁶ Darányi Ignác (1849–1927) – földművelésügyi miniszter.

⁴³⁷ Kemény Gábor (1830–1888) – 1878–1882 között Magyarország földművelési, ipari és kereskedelemügyi minisztere volt.

Dokumentumok

vényhozási intézkedések megtétele megsürgetessék az agrár bank fiókjai felállításával, a tényleges segélynyújtást megkezdhesse.

Firzák Gyula. Nézete szerint az első segítséget mindenesetre az adóterhek megkönnyítésével kell kezdeni, – nem az országos rendszert óhajtja megbontani, de adminisztratív úton, ott hol előre látható behajthatatlanság eredménye, – annak még megkezdése előtt kell az adót törlésbe hozni. – A nép önbizalmát kell első sorban felébreszteni, – megmenteni önmagának, a korcsma befolyásától távol tartani: akkor lelkesek által elvetett mag megfogamzik a nép lelkében felvirágzik. Rendkívüliek a viszonyok, ha rendes mederben segíteni nem lehet, rendkívüli dolgokat kell tenni.

Szaplonczay Miklós, Nedeczey János és Bartha Ödön felszólalásai Máramaros egy részére is állnak, – s ha a kincstár a havasi legelőket a néptől megvonja, kénytelen tűzhelyét otthagyni kivándorolni. Indítványozza, hogy e nagy értekezletből egy bizottság küldessék ki, mely bizottság a kormányhoz memorandumot készítsen, s az újból összeülő értekezletnek mutassa be.

Szabó Albert pénzügyigazgató. Nézete szerint keresni kell az okot, hogy miért nem tud a felvidéki ruthén nép megélni – s miért vándorol ki. – Ez okok a következők: sivár vidék, melynek termése alig az év 1/3-ára elegendő – s a másik a nép éretlensége, tudatlan műveletlensége, melynek folytán a beözönlő galíciai élelmes zsidókkal szemközt nem tud magának keresetforrást nyitni s a maga lábán megállani. E nép adót nem fizethet, de még élni sem tud meg – s azon csak úgy segíthetni, ha neki oly jövedelmi források nyitnak, melyektől eddig el voltak zárva. Ily jövedelmi forrás lenne az állattenyésztés, legelő béretekkel kapcsolatban. – Igaz, hogy ezen legelők eddig is léteztek, azonban azokat zsidók bérelték ki, kik azonban az előttem szólottak által vázolt módon uzsorával kiszípolyozták a népet. Szükséges volna a Schönborn uradalmi birtok legelő területét az államnak kibérelni – s a népnek minden nyereség nélkül albérletbe adni és ugyancsak őket tenyészállat anyagokkal ellátni. –

Nevelni kell a népet további iskolák felállításával, hogy megtanuljanak írni-olvasni, – az értelmiség bizonyos fokát ériék el – s a túl elszaporodott, dolgozni nem szerető s a szegény parasztnál nagyobb szellemi fölényvel bíró, beözönlő galíciai zsidók körmei közül kimentessék. – Tény, hogy a ruthén nép nem szeret dolgozni, mert nincs testi ereje, de legyen csak keresete. – Táplálkozzék jobban, akkor dolgozik. – Látjuk ezt a katonaságnál, hogy az első félévi szolgálat után türelmesebb, serényebb, kitartóbb, mint bármely nemzetiségű. –

A bevándorlást feltétlenül korlátozni kell, mert e nélkül a felvidék felvirágoztatására törekedni hiú remény. A háziipar fejlesztése csak úgy fog eredményre vezetni, ha egyszermind annak piac teremtetik. Csak egyet említ meg, hogy a vereckei nép a fehérnemű hímzés tökély fokán áll, de munkáját elszállíttatni anyagi eszköze és összeköttetése folytán képtelen.

Bartha Ödön által indítványozott adó törléseket czélszerűnek tartja – sőt saját hatáskörében az ingatlan csekély értéke folytán, az ily adóhátralékok törlését mindig felterjesztette. – Az adóhátralékok felszaporodásának a felvidéken egy adórendszer az

Nemzeti ébredés kora

oka – mert míg az a szegény paraszt háza után 80 frt,⁴³⁸ földadó címén 10 frt adót fizet, addig másodosztályú adó címen 2 frttal⁴³⁹ terhelhetik meg; ezen adókhoz járulnak az általános jövedelmi pótagók és minden egyéb más megyei, községi úti járulékok – s oly összegre rúgnak, hogy azt fizetni képtelen. – Az italmérésnek grf. Török által felvetett rendezése lehetséges a szesz monopólium behozatalával, – ehhez azonban a Lajthán túli államnak is hozzá kell járulnia. –

Elfogadja a memorandum készítésnek javaslatát az összkormányhoz. –

Nyegre László. Annyi a felvidéki ruthén nép baja, hogy azokat egy értekezlet keretében megállapítani nem lehet. Hozzájárul Lónyai Sándor indítványához, hogy egy memorandum készíttessék, mely az összkormányhoz adassék át. Fél azonban, hogy sok lévén a baj, ha azt egyszerre öleljük fel: a segítség elmarad. – Két osztályba kellene felsorolni, – amelyek azonnal – s amelyek jövőre volnának orvoslandók.

Első az állattenyésztési actio megindítása. Ez irányban ne csak az összkormányhoz intézendő memorandummal tegyük meg a lépést, de küldöttség keresse meg a földművelési Ministert, hogy a községeknek minnél olcsóbb kedvezményes tenyészállatokat adjon egyúttal a saját kezelése alatt lévő ungvári és máramarosi uradalomból közvetlenül Bereg megyében pedig közvetve legelőket bérbe adjon.

Másodsorban a vázolt adózási viszonyok tekintetéből fel kell kérni a pénzügyminisztert, hogy a pénzügyigazgatóságokat méltányos leírásokra utasítsa. – Harmadik a népnek olcsó hitel szerzése. Állíttassanak az egyes nagyobb községekben járási központokon szövetkezeteket – s kéressék fel a pénzügyminisztert ezek állami segélyezésére.–

Jövőre nézve a nép oktatását, nevelését tartja feltétlenül szükségesnek. Püspök elnökünk elkövet mindent ez irányban, de anyagi eszközök hiánya az ő működését akadályozzák. – Ha a felekezlet az iskolákat fenntartani nem tudja, állíttassanak fel mindenütt az előttem szólók által vázolt szakoktatásokkal kapcsolatban állami iskolák. –

Bartha Ödön. Nem osztja Szabó pénzügyigazgató nézetét, hogy az adók törlesztéséhez törvényhozási intézkedés szükséges, mert a behajtás adminisztratív intézkedés és ennek folyamán lehet azt eszközölni. – Szövetkezetek felállítását nem tartja kersztülvihetőnek, mert csak ott lehet alapítani pénzintézetet, ahol pénz van, ez pedig a mi népünkönél nincs. A püspök a népoktatás terén, iskolái fenntartása körül, emberfelettit követ el, de újabb állami iskolákat felállítani célra sem vezet, mert a népre újabb terhet ró, mit a község már el nem bír.

Nedeczey János szövetkezetek alatt nem pénzintézetek létesítését, de a gazda közösség szövetkezését érti közzgazdasági célokra. – Korcsma üzletek megszüntetését kiváló fontosságúnak tartja, – s ezt is a kincstár károsodása nélkül a szövetkezetek keretében megoldandónak véli. A galícziai bevándorlás ellen a csendőrörsöket kell szaporítani. Indítványozza, hogy az előkészítendő közös memorandum ne csak a

⁴³⁸ Forint.

⁴³⁹ Forinttal.

Dokumentumok

kormányal közöltessék, de küldessék meg az minden egyes megyének külön-külön, hogy azok vezérlo férfaia a sérelmes bajok orvoslásával foglalkozzanak. – Indítványozza, hogy ez értekezlet jelentse ki magát permanensnek mindaddig, míg a Kárpátaljai föld népén segítve nem leend. Kéri a püspök elnököt, ha volt bátorsága kitűzni a zászlót e nép érdekében, mely alá mi most csoportosulunk, lengesse azt mindaddig – míg az ő vezérlete alatt vállvetett működésünket siker nem koronázza. –

Hegedűs Béla. Nálánál sokkal jobban ismerték az előtte szólók a felvidék sérelmeit s a bajok orvoslási módját, s feltárták az illetők. – A kidolgozandó memorandum tekintetéből tesz indítványt, – nevezetesen: készítsék minden egyes Ministerhez az ő tárczájához tartozó ügyekben, azok orvoslása végett egy-egy felirat – s végre mindezeket magában foglaló memorandum a kormány elnökéhez. Ezen iratok szerkesztésére küldessék ki egy bizottság, melyben a négy vármegye képviselői közül legalább egy-egy tag vegyen részt.

Firczák Gyula. Összegezi az előadottakat s határozatilag kimondja:

„Ez értekezlet magát permanensnek nyilvánítja, Nedeczey János, Lónyay Sándor, Bartha Ödön, Nyegre László, Szaploneczay Miklós, gróf Sztáray Gábor, báró Perényi Zsigmond, Hegedűs Béla orsz. gy. képviselőket az indítványozott bizottsági tagokul kijelöli s felhívja őket, hogy a sérelmes bajokat, azok orvoslási módját, egyes kívánalmakat szakministerenként beosztva feliratokba foglalják, – úgy egy általános memorandumot készítsenek el – s azt a legközelebb összehívandó értekezlet elejébe terjesszék.”

Szaploneczay Miklós. Köszönetét szavaz az elnöknek az értekezlet összehívásáért, a tanácskozás vezetéséért.

Nedeczey János. A sajtó résztvett mindég a ruthén nép boldogítására irányuló mozgalomban. Nemcsak jelenlevő tagjainak fejezi ki ezért és jelenlétükért elismerését – de az egész sajtónak köszönetét nyilvánítja, – felkéri a jó ügy további támogatására.

Ezek után elnöklő Püspök megköszönve azon lelkes érdeklődést, melyet az értekezletben résztvevők tanúsítottak; az értekezletet bezárta. –

Firczák Gyula
s. k. elnök

Hegedűs Béla
s. k. jegyző.

Forrás: Marosi István (szerk.): „... a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...” *Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez.* Szt. Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza–Beregszász, /Collectanea Athanasiana vol. 8./, 2019, 332–340.

Nemzeti ébredés kora

Firczák Gyula munkácsi görögkatolikus püspök körlevele a magyar kereszténység, a magyar királyság és a szent korona kilencszázadik évfordulójára, 1900

Krisztusban kedvelt Fiainknak, a munkácsi gör. kath. egyházmegye⁴⁴⁰ Nt.⁴⁴¹ lelkészeimnek és papságnak, üdvöt az Urban és Főpásztori áldást!

Ünnepi előkészületek zaja tölti be Szent István birodalmát, hármas ünnepre készül a magyar catholicismus: a magyar kereszténységnek, a magyar királyságnak és a szent koronának kilencszázados ünnepére. Az ünnepségek a legelső magyar király szent alakja körül fonnak dicskoszorút, Szent Istvánt dicsóiti milliók ajka, a ki az Árpád által vérrel szerzett drága hont a keresztény vallás szilárd alapjára fektette s ezáltal annak létét és fennmaradását az európai népcsaládban biztosította.

Árpád nemzete előtt számos vitéznél vitézbb népfaj tett kísérletet honalapításra, de ez állandóan egynek sem sikerült. A góthok, hunok, avarok, dákok gyors egymásutánban lettek kitörölve a nemzetek sorából, – s a magyar nép immár ezredév óta nemcsak lakja e hont, hanem a nyugaton fejlődő kultúrának is védőfalául szolgált a pogány török és tatár barbárság sorvasztó hatása ellen. Ezt, Krisztusban kedvelt fiaim, legkevésbé sem a nyers erőnek, hanem az isteni malasztnak, az isteni közreműködésnek, az isteni Gondviselésnek köszönhetjük, ki hazánk élére a legváláságosabb időben egy valódi apostoli buzgalmú királyt állított, egy szent Istvánt, aki a kard helyett a szent keresztet választá fegyverül. Ő volt az, kiről elmondhatjuk, hogy: „Istentől küldették a nemzet megtérítésére.”

Ezen állításaimat fényesen igazolja történelmünk minden lapja, de különösen Árpádházi királyaink és a Hunyadiak dicső korszaka. Sőt, a ki nemzetünk múltját elfogulatlanul, oknyomozólag tanulmányozza, annak el kell ismernie azt is, hogy erős és valóban nagy csak akkor volt a magyar, amikor szent István örökségét: a ker.⁴⁴² választ, ápolni és őrizni kötelességének ismerte.

Ez az oka, – Krisztusban kedvelt fiaim, – hogy szent István államalkotó tevékenységének és a magyar catholicismusnak kilencszázados évfordulóján a lelkesedés örömtüze vet lángot széles e hazában, bércezen-síkon egyaránt.

De a magyar catholicismusnak ezen dicső ünnepében résztvenni nekünk, kárpátaljai ruthéneknek is, éppen úgy keresztényi, mint hazafias kötelességünk. Keresztényi kötelességünk, mert ruthének azon ősei, kik Kiew⁴⁴³ mellől a honfoglaló Árpáddal együtt jöttek e hazába, a veszprémvölgyi és a tornovói⁴⁴⁴ görög apáczárdák fölállítása foly-

⁴⁴⁰ Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye.

⁴⁴¹ Nagytisztelendő lelkészeimnek és papságnak.

⁴⁴² Keresztény.

⁴⁴³ Kijev (Kyiv).

⁴⁴⁴ Tírnovo (Veliko Tarnovo), Bulgária.

Dokumentumok

tán közvetlenül is részesültek Szent István apostoli működésének áldásaiban; a hazafias kötelem pedig reánk hármlik azért, mert Szent István országának mi is édes gyermekei voltunk és vagyunk. Amint egyesek voltak őseink a magyarokkal a honfoglalásban és a hazaszeretemben, egyesek voltak a pogány nép elleni küzdelmeknél a szent kereszt megvédésében: úgy egyeseknek kell lennünk jelenleg is az államfenntartó katolicizmus dicső ünneplésében is.

Hogy pedig az ország szívében fölhangzó örömnép méltó visszhangot adjon bérceinkről az alföld rónája felé, a magyar katolicizmus 900 éves jubileuma alkalmából a következőket rendelem:

1. Szent István király napján (aug. 20.) e folyó évben egyházmegyéim összes lelkészetén- és zárdatemplomaiban reggel litia⁴⁴⁵ végeztessék; tartassék ünnepélyes, hálaadó szent mise megfelelő szent beszéddel és nagy-doxológiával,⁴⁴⁶ délben húzassanak meg egyházmegyéim minden templomának összes harangjai fél órán keresztül a lehetőséghez képest mozsárdörgéssel kapcsolatban, a középületek pedig nemzeti zászlókkal díszíttessenek föl. Ezen ünnepélyes szent misére a világi és katonai hatóságok is meghívandók.

2. Ezenkívül, minthogy Szent István király hazánkat a Bold. Szűz⁴⁴⁷ égi oltalmába ajánlotta, folyó évi október 14-én, azaz a Bold. Szűz oltalma ünnepén 9 egyházmegyei zarándoklatot fogok vezetni Máriapócsra, a Bold. Szűz eme híres kegyhelyére, melynek minél impozánsabbá tételére titeket, Krisztusban kedvelt fiaim, s általatok egyházmegyéim összes híveit már most meghívom. Itt fogunk könyörögni hazánk és e.⁴⁴⁸ meggyénk jólétéért, hálát rebegvén a B. Szűznek a vett jókért.

Vége rendelem, hogy eme intézkedésemet a híveknek a legközelebbi vasárnapon a szószékről tudomására hozzátok.

Egyébként a mi Urunk Jézus Krisztus malasztja veletek. Az én szeretetemet mindnyájatokkal Krisztus Jézusban!

Marienbad, 1900. augusztus 4.

Krisztusban szíves atyátok: Gyula püspök.

Forrás: Marosi István (szerk.): „... a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...” *Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez*. Szt. Atanáz Görögkatolikus Hit-tudományi Főiskola, Nyíregyháza–Beregszász, /Collectanea Athanasiana vol. 8./, 2019, 243–244.

⁴⁴⁵ Hajnali istentisztelet.

⁴⁴⁶ A leggyakrabban énekelt dicsőítő ének.

⁴⁴⁷ Boldogságos Szűz Mária.

⁴⁴⁸ Egyházmegyéink.

Nemzeti ébredés kora

Egán Ede⁴⁴⁹ jelentése Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek a hegyvidéki akció területén alakítandó hitelszövetkezetekről, 1900. január 26.

3980. sz.

Nagyméltóságú Minister Úr!⁴⁵⁰
Kegyelmes Uram!

Az Excellentiád által engedélyezett a hegyvidéki földművelő nép felsegélyezésére irányuló állami behatásban, melynek vezetésével Excellentiád megbízni kegyeskedett, a hitelszövetkezetek szervezésével az egész akciónak legnehezebb problémájához jutottunk.

Problematikusnak kell neveznem ezen kezdeményezést, mert nem mindennapi dolog és kétségtől különös elővigyázatot provokál oly intézkedés, mely a Nyugat legkultiváltabb vidékein a Rajna-mellék művelt, szorgalmas és rendezett viszonyok közt élő iparos lakosságánál Schultze-Delitsch⁴⁵¹ és Raiffeisen⁴⁵² kezdeményezése után most már évtizedek óta elterjedt és bevált hitelszövetkezeti eszméket közvetlenül átvenni iparkodik a mi észak-keleti Kárpátaink írni-olvasni nem tudó s a kultúra legalacsonyabb fokán sínylő, az uzsorásoktól már majdnem az utolsó vércseppig kiszipolyozott szegény paraszt lakosságára.

Sokáig azon nézetben voltam, hogy ezen oly annyira kivételes viszonyok között a nép hitelgényeinek kielégítésére helyesebbnek fogna mutatkozni azon rendszer meghonosítása, melyet Kállay Benő közös pénzügyminiszter Bosznia és Hercegovina lakosságánál behozott és most már egy néhány esztendő óta sikeresen alkalmaz.

Ott ugyanis ex offo⁴⁵³ lettek ú. n. „járásai segélypénztár”-ak alapítva, melyek részben az állam részéről engedélyezett segélyösszegekből, részben a lakosoknak pótdadó alakjában kivetett megadóztatásából alimentáltak. A kölcsönök pedig olyképpen nyújtatnak, hogy a kerületi főnök a községi bíró meghallgatásával a kölcsön-összegeket hivatalból kiírja.

A mi szomorú közigazgatási viszonyaink közt ezen rendszert nem lehetett követni, mert a segélynyújtás tulajdonképpen a körjegyzők kezében összpontosult volna, kik a

⁴⁴⁹ Egán Ede (1851–1901) – ír származású mezőgazdasági szakember.

⁴⁵⁰ Darányi Ignác (1849–1927) – földművelésügyi miniszter 1895–1903 között.

⁴⁵¹ Hermann Schulze-Delitzsch (1808–1883) – német politikus és közgazdász, a világ első hitelszövetkezetek létrehozója.

⁴⁵² Friedrich Wilhelm Raiffeisen (1818–1888) – német pénzügyi szakember, a hitelszövetkezetek létrehozásának egyik úttörője.

⁴⁵³ Hivatalból.

Dokumentumok

legtöbb felvidéki megyében körülbelül 80%-ban megbízhatatlanok, sőt legalább 50%-ban egyenesen a nép kiszípolyozóinak s az uszorások czinkostársainak mondhatók. De ettől eltekintve a boszniai rendszer követése a népet nem is neveli önállóságra, hanem örökké megtartja jelen kiskorú állapotában.

Azért helyesebbnek találtam az ugyan sokkal nehezebb és megmérhetlen nagyobb munkával és felelősséggel járó, de ha beválik, a népet idővel önállóságra tanító és saját lábára állító utat választani s javaslatba hoztam, hogy a beregi Verchovinában is a hiteligények kielégítése a kezdetleges viszonyok és a nép nagy eladósodása daczára, mégis hitelszövetkezetek alapján történjék.

Excellentiád az annak idejében ez ügyben tett előterjesztéseimet kegyesen fogadván és az „Országos Központi Hitelszövetkezet” ezekhez hozzájárulván, így még múlt év tavaszán létesült Bereg-m. szolvai járásában az első 8 hitelszövetkezet.

A fönt vázolt nehézségekre való tekintetből azonban szükségesnek mutatkozott, hogy a Szolván székelő ministeri kirendeltség úgy ezen szövetkezetek létesítésénél, mint azok vezetésénél is oly közvetlen behatást gyakoroljon, mely hivatva van a szövetkezeti tagoknak más vidéken konstatalható magasabb intelligentiáját pótolni.

Az 1898. XXIII. tcz.-nek⁴⁵⁴ a törvénybe „megjegyzés” képen felvett hivatalos értelmezése ez:

„A törvény célja: gondoskodni azon szerényebb vagyonú állampolgárok hiteligényeiről, a kik önálló személyi hitelre csak igen korlátolt mértékben tehetnek szert és a kiknek a gazdasági létfenntartására és gyarapítására szükséges hitele csupán szövetkezeti úton biztosítható.

Ezért a közvetlen támogatás, segélyezés és azzal kapcsolatban az ellenőrzés a netaláni visszaélések meggátlása az állam elutasíthatlan kötelességévé vált.” – Ennyit mond a törvény!

A törvény fentebbi céljára s az államnak fönt hangoztatott kötelességére való tekintetből, mint az ország oly vidékén hivatalból tartózkodó állami közeg, melynek lakossága a legszegényebb s melynek viszonyai a legprimitívebbek s hol ennél fogva a törvény beválását veszélyeztető jelenségeket legelőször és a legérezhetőbben lehet észlelni, kötelességemnek tartom Excellentiád figyelmét a következőkre felhívni.

A hegyvidéken a törvény értelmében véghez ment új megalakulásoknál gyakran tapasztaltam, miszerint azon esetekben, midőn az egyes hitelszövetkezetek létesítésének előkészítésénél kizárólag a helyi érdekeltek működtek közre, ezen körülmény folytán, a törvény helytelen felfogásából és értelmezéséből, tudatlanságból vagy pedig tisztán önérdemből kifolyólag, nem ritkán oly visszas helyzet idéztetett elő, mely homlokegyenest ellenkezik a hitelszövetkezetek tulajdonképeni magasztos feladatával.

A hitelszövetkezeti intézménynek itteni hegyvidékünk lakosságának életében ugyan is azon nagy fontosságú, mondhatni népmentőfeladata jutott osztályrészül, hogy az

⁴⁵⁴ 1898. évi XXIII. törvénycikk a gazdasági és ipari hitelszövetkezetekről.

Nemzeti ébredés kora

uzsorásoktól körülvett és nagyrészt már kizsákmányolt földművelő népet ellenségei karjaiból fokozatosan kiszabadítsa és anyagilag önállósítsa.

Ezen közgazdaságilag főfontosságú célznak azonban csak akkor fognak a hitelszövetkezetek megfelelni, ha az illető hitelszövetkezet létesítése körül eljáró vezérférfiak már a tagok felvételénél is nagy óvatossággal járnak el.

Ezen szegény hegyvidéken ugyanis nagy előrelátást igényel már maguknak a földművelőknek a felvétele is, mert a lakosságnak bizonyos hányada már annyira tönkre van téve, hogy azok megmentése a hitelszövetkezetek útján már lehetetlenné vált és így ily máris tönkre ment egyének felvétele a hitelszövetkezetbe az egész intézményt veszélyeztetné. Azért minden eszközzel oda kell hatni, hogy csak a község java része, a lakosságnak józan, szorgalmatos és megbízható egyénei legyenek a szövetkezetben képviselve.

De különösen ügyelni kell azonkívül, hogy oly egyének ne jegyezzenek üzletrészt, kik sem nem földművelők, sem nem kézművesek, sem nem az intelligencia köréből a nép barátjai közé tartozók és kiknek célja nem is közreműködni arra, hogy a lakosság megszabaduljék az adósság terhétől, hanem kik maguk is vagy a nép kiszípolozói közé tartoznak, vagy azokkal rokoni viszonyban, vagy intim barátságban állanak.

Eltekintve azonban a tagok felvételétől, az igazgatóság megalakulásánál is különös súly fektetendő arra, hogy ne az úri osztályból vagy a kereskedők sorából alakíttassék meg az igazgatóság. E célból már a megalakulást megelőző időben oda kell hatni, hogy a hitelszövetkezetek igazgatósága túlnyomólag értelmesebb földművelő gazdákból álljon s hogy minden egyes kölcsön megszavazásánál és minden szövetkezeti ügy elintézésénél lehetőleg maguk a földművelők határozzanak és döntsenek. Egyedül ily alapokra fektetve válhatnak a hitelszövetkezetek népszerűvé és áldásossá és csak így lesznek képesek tulajdonképeni rendeltetésüknek megfelelni.

Ettől eltérőleg a gyakorlatban számtalan esetben tapasztaljuk, hogy a földművelő osztály megmentésére alakult és azok filléreiből alimentált hitelszövetkezetekbe az élelmes kereskedői osztály csoportosan belép, ottan rövid idő alatt előtérbe jut, sőt még az igazgatóságban is döntő szerepet visz. Az igazgatóságba ily helyeken nagyon hibásan nagyobb részt vagy kereskedők vagy az ú. n. honoratiorok (szolgabíró, jegyző, orvos, gyógyszerész) választatnak, kik részben saját foglalkozásuk által túlságosan igénybe vannak véve és így a hitelszövetkezet ügyeinek a kellő időt szentelni képtelenek, másrészt az egyes kölcsönkérő földművelők vagyoni viszonyait és jellemét nem is ismervén, a legjobb akarat mellett sem képesek az egyes kölcsönkérők hitelképességét helyesen megítélni.

Így az ily módon megalakított hitelszövetkezeti igazgatóságba az urakon kívül legjobb esetben még beválasztott egy-két parasztember véleménye nem juthat érvényre és kisebbségben marad. Az ilyen hitelszövetkezet ennek folytán már kezdettől fogva helytelen irányba tereltetett.

Maguk a földművelő gazdák pedig a legjobban ismerik egymás viszonyait és az egyes kölcsönkérő hitelképességét a legjobban bírják megítélni. A beregi Verchovinában 1/2

Dokumentumok

év óta fenálló hitelszövetkezeteknél eddig szerzett tapasztalat igazolja, hogy még ezen vidéken is a legkezdetlegesebb állapotban lévő és a kultúra legalacsonyabb fokán álló ezen szegény hegyvidéki népnél is, az egyes község 22 igazgatóságba választott parasztgazdák gyorsan beletanulnak igazgatói teendőikbe s a rájuk háruló felelősségnek teljes tudatában vannak, sőt a kölcsönök megszavazásánál sokkal nagyobb óvatossággal szoktak eljárni, mintha ugyanazon vidékbeli urak döntenének a kölcsönügyekben.

A földmívelő nép megmentésére létesült hitelszövetkezetek a tisztelettel alulírt véleménye szerint tehát csak akkor felelnek meg tulajdonképeni hivatásuknak és csak akkor virágozhatnak, ha a szövetkezetek igazgatóságában az egymásnak anyagi és egyéb viszonyait alaposan ismerő földművelő osztály vagy kizárólagosan vagy túlnyomóan van képviselve és így feltétlenül érvényre juthat.

Ily behatásra és esetleg, ha szükségesnek mutatkoznék, az ódiumnak elvállalására egyedül egy a nem az illető vidéken lakó és a helyi érdekkörök által nem érintett, de azért a viszonyokat ismerő, a pártok felett álló személy képes.

Mínthogy továbbá ezen behatás csak azon esetben gyakorolható minden feltűnés nélkül és a nélkül, hogy külön érdekek vagy egyes társadalmi pártok megsértetnének, ha a hitelszövetkezet tervezett létesítése még az előkészítés stádiumában van, ennél fogva az alulírott ministeri kirendeltség, akár közvetlenül, akár az orsz. közp. hitelszövetkezet útján értesült egy tervezett szövetkezeti megalakulásról, idáig kötelességének ismerte, midőn az érdekeltekkel közvetlenül összeköttetésbe lépett, főleg a fentebbi irányban informálólólag és előkészítőlólag hatni, valamint megakadályozni, hogy a szövetkezetekben oly egyének előtérbe ne juthassanak, kiknek behatása a szövetkezetre csak káros következményű lehet.

A ministeri kirendeltség pedig az orsz. központi hitelszövetkezetet a megalakuló gyűlés kijelölésén csak akkor kérte fel, ha a megalakulás fentebbi értelemben kellően előkészítettnek látszott.

Bár az orsz. központi hitelszövetkezet közt egyrészt, másrészt a hegyvidéki ministeri kirendeltség közt ezen itt körvonalazott viszony az eddigi gyakorlatból kifolyólag már is magától képződőn mégis tekintettel a kirendeltség hatáskörének leendő kiterjesztésére és az ügy kiváló fontosságára, szükségesnek látszik ezen ügynek Excellentiád által rendelet alakjában leendő rendezése.

Ugyanis Nagyméltóságod azon elvi határozatából kiindulva, miszerint a hegyvidéki lakosság anyagi támogatására irányuló akció Bereg-m. hegyvidékén kívül fokozatosan a szomszéd Máramaros-megyére, valamint Ung- és Ugocsa-megye hegyvidékére is kiterjesztendő lesz, másrészt pedig figyelembe véve azon nagyfontosságú szerepkört, melyet az állami akció kivitelében a földmívelés és állattenyésztés tekintetében mutatkozó szükségletek kielégítésén kívül a nép anyagi erősítésére irányuló hitelszövetkezetek vannak hivatva betölteni, – ezekre való tekintettel indítatva érzem magam Nagyméltóságod becses figyelmét arra felhívni, hogy kívánatosnak tartom, miszerint Excellentiádnak a fentnevezett hegyvidéken fentartott kirendeltsége az ezen vidéken létesítendő hitelszövetkezetek megalakításánál állandó összeköttetésben legyen az orsz.

Nemzeti ébredés kora

központi hitelszövetkezettel s hogy ezen utóbbi a földművesek körében létesítendő hitelszövetkezetek megalakulását a megnevezett megyék oly vidékén, melyre a ministeri kirendeltség működését már kiterjesztette, csakis a ministeri kirendeltség közbejöttével eszközölje.

A fent vázolt okokból továbbá szükségesnek fog mutatkozni, hogy a földművelési ministerium megbízottjának közreműködésével létesült hitelszövetkezetekben a ministeri megbízott a szövetkezet igazgatóságának tagja legyen, mi vagy úgy érhető el, hogy az orsz. központi hitelszövetkezet őt a hegyvidéken állandóan mint saját megbízottját az igazgatóságba kinevezi, vagy pedig az által, hogy a földművelési minister a szövetkezetben bizonyos számú üzletrészt jegyezne.

Az igazgatóságban leendő állandó képviseltetésre főleg azért van szükség, mert a tapasztalat igazolja, hogy az ily primitív viszonyok közt létesített szövetkezetek igazgatóságát kezdetben, néhány hónapon át, sőt számos esetben 1–2 éven át, míg a vállalat megerősödik s míg annak vezetői beletanulnak funkcióikba, állandóan vezetni és ellenőrizni kell.

Ezen tapasztalatból kifolyólag a szolyvai járásban a ministeri megbízott közbenjárásával 1899. év folyamán létrejött hitelszövetkezetek már is úgy lettek szervezve, hogy azok igazgatóságai csak azon esetben szavazhatnak meg kölcsönöket érvényesen, ha a kölcsönt megszavazó gyűlésen a ministeri megbízott is vagy személyesen, vagy megbízottja által képviselve volt. A központ pedig a kölcsönösszegek kiutalványozását csak akkor folyósítja, ha a kölcsönösszeg utalványozását kérő levélben a ministeri megbízott aláírása is szerepel. Az eddig a szolyvai járás hitelszövetkezetei részéről 14 igazgatósági gyűlésen 379 kölcsönkérő tagnak 10-400 frt.-ig terjedő összegekben összesen kiutalványozott 20.272 frt. kölcsön kizárólagosul a fent vázolt módon lett megszavazva és kiutalványozva.

Hasonló állandó kapcsolatot lehet mindazon hitelszövetkezetnél is létesíteni, melyek a min. kirendeltség közreműködése mellett a fentebbi 4 megyében a jövőben fognak létesíttetni és melyekre a min. kirendeltség állandó ellenőrzése ki fog terjedni.

A létesítendő hitelszövetkezetek közt lesz olyan is, melynél a folytonos ellenőrzés és a kölcsönt szavazó gyűléseken leendő állandó részvétel már kezdetben sem fog szükségesnek mutatkozni. A legtöbb hitelszövetkezet azonban az első időben gyakorolt ily behatás nélkül mindjárt kezdettől fogva helytelen irányba tereltetnék.

Miután a min. kirendeltség azonban ma még nem hathat ki a fentnevezett 4 vármegye egész területére, hanem minden vármegyében csakis egy-egy szűkebb vidéket szemelt ki egyelőre az állami behatásnak színteréül, azért az orsz. központi hitelszövetkezet értesítendő lenne, hogy a ministeri kirendeltségnek esetről-esetre tudomására hozza ugyan az összes ezen megyékben tervezett új megalakulásokat, de a kirendeltség saját elhatározásától tétetnék függővé, hogy melyekbe kíván befolytani.

A min. kirendeltségnek a 4 vármegye hitelszövetkezeteinek létesítésére, vezetésére és ellenőrzésére vonatkozólag állandó behatását azonban idővel, ha a szövetkezetek száma szaporodni fog, csak oly képen látnám keresztülvihetőnek, ha az egyes vidéke-

Dokumentumok

ken egy-egy lelkész vagy más köztisztviselőben álló személyt oly értelemben bíznam meg, hogy ő a már létesített hitelszövetkezetek kölcsönös-zavazó igazgatósági gyűlésein oly esetekben, midőn én azokban résztvenni akadályozva lennék, engem helyettesítene és az általam neki megállapított irányban helyettem szerepeljen, mely helyettesítésről egyszersmind az orsz. központi hitelszövetkezetet is értesíteném.

A mennyiben Nagyméltóságod ezen előadott, a szolyvai járásbeli hitelszövetkezetnél követett eddigi eljárásomat, valamint a min. kirendeltségnek a jövőre nézve kifejtendő ez iránybani működési terét jóvá hagyni kegyeskedik és a mennyiben az orsz. központi hitelszövetkezet az előadottakhoz hozzájárulni hajlandó lesz és ezen szervezetet a maga részéről is működésének és felelősségének épen a legexponáltabb vidékeken leendő nagy megkönnyítésének fogja elismerni, van szerencsém egyszersmind azon elvi jelentőségű határozat kimondását is kérni, miszerint a fent körülírt területeken alakítandó hitelszövetkezeteknek adandó esetleges segély csakis az alulírott kirendeltség véleményének meghallgatása után folyósíttassék.

Budapest. 1900. I/26

Mély tisztelettel

borostyánkői Egán Ede
ministeri megbízott

Forrás: *Közdelem a magyar nemzetpolitikáért. Válogatott dokumentumok, 1896–1910.* (A dokumentumokat összegyűjt., szerk. és a bevezetést írta Kása Csaba.) Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft., Budapest, 2018, 100–103.

Kaminszky Géza és Volosin Ágoston javaslata a cirill betűs szövegek fonetikai átírására, 1904. július 8.

Alázatos előterjesztés

Alantírottak, mint a felső Szentszék 2B65/1904. – számú rendeletével az orosz imakönyvek szövegének magyar betűkkel való nyomtatása ügyében a követendő helyesírás megállapítására kiküldött bizottság tagjai alantírt napon a következő, tisztán fonetikai alapon felvett ábécét állítottuk össze:

Az orosz a magyarul írandó: á; б = b, в = v, г = h, д = d, е = je, ж = zs, с , з = z., и = i , и = i, к = k, л = l, м = m, н = n, о = o, п = p, р = r, с = sz, т = t, у = u, ф = f, х = cy, ц = cz, ч = cs, ш = s, ш = scs, ъ = -, ы = ö, ь = y (lányító), ѣ = ji, ю = ju, я = já, ђ = th, ѵ = i (ü).

Nemzeti ébredés kora

Továbbá: дь = gy, дѣ = gyi, дю = gyt, дя = gvá; ль = ly, лѣ = lyi, ля = lya; нь = ny, нѣ = nyi, ню = nyu, ня = nyá, ть = ty, тѣ = tyi, тю = tyu, тя = tyá;

Nem tartottuk helyesnek az orosz etimológiának jobban megfelelő tót⁴⁵⁵ helyesírású latin betűk átvételét, mert egyházmegyénk híveinek csak igen csekély része beszél tót dialektus szerint, mert a magyarul olvasni tudó orosz gyermek a tót ábécé szerinti nyomtatást külön tanítás nélkül úgysem tudná elolvasni, márpedig a latin betűk bealkalmazásának célja éppen az, hogy ott hol a gyermekek az iskolában csak a latin, illetőleg magyar betűket ismerik meg, külön tanítás nélkül tudják az imakönyvből elolvasni az imákat, énekeket, addig, míg akár magánszorgalomból, akár tanítás útján el nem sajátítják a szláv nyelveknek a legmegfelelőbb, legtermészetesebb, s az egyházi könyvekre nézve is kötelező cirillikát.

Fonetikai alapon kellett ezt az ábécét megcsinálni már azért is, mert azt csak ideiglenesnek ismerjük el részint a cirillikának az egyházi nyelvben elfoglalt kizárólagossága miatt, részint azért, mert a tervbe vett új népoktatási törvény az anyanyelvnek, illetőleg templomi nyelvnek még az állami iskolákban való tanítását is elrendeli.

Fiúi hódolattal véleményezzük, hogy az egyöntetűség kedvéért ezt az általunk összeállított fonetikai ábécét méltóztassék kötelezővé tenni a magyar betűkkel nyomandó ima, esetleg tankönyvekre nézve.

Kelt Ungvárt 1904. júl. 8-án

Kaminszky Géza⁴⁵⁶
sz. széki tanács biz. elnök⁴⁵⁷

Volosin Ágoston biz. tag⁴⁵⁸

Forrás: Marosi István (szerk.): „... a Munkácsi Egyházmegye fejedelme...” *Tanulmányok és források Firczák Gyula munkácsi püspök munkásságának megismeréséhez*, Szt. Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza–Beregszász, /Collectanea Athanasiana vol. 8./, 2019, 221.

⁴⁵⁵ Szlovák.

⁴⁵⁶ Kaminszky Viktor Géza (1854–1929) – görögkatolikus lelkész, tanítóképzőintézeti igazgató.

⁴⁵⁷ Szentszéki tanács bizottságának elnöke.

⁴⁵⁸ Volosin Ágoston (1874–1945) – görögkatolikus pap, pedagógus, az ungvári kántortanítóképző igazgatója.

Balogh Mihály máramarosi püspöki külhelynök levele a skizma ügyében, 1912. január 16.

Nagyméltóságú Püspök Úr!⁴⁵⁹
Kegyelmes Uram és Atyám!

Vonatkozással Nagyméltóságodnak hozzám intézett 46. sz. kegyes átíratára, az izai⁴⁶⁰ híveknek a görög keleti vallásra való áttérése tárgyában, mely hódolattal jelentem, hogy eme tíz év előtt felszított, és megindított mozgalom még máig is felszínen van, s dacára az egyházi és világi hatóság közbelépése, fáradozására ezt elnyomni nem sikerült. E mozgalom igazi fanatikus nihilizmussá fajult át, amidőn az eddigi hívők sem isteni sem emberi tekintélyt nem ösmernek s ez utóbbit csak annyiban, mint azt a csendőri szuronytól való félelem parancsolja. Évek óta a templomot kerülik, a templom szent keresztje előtt fővegüket le nem veszik, nem keresztelnek, nem esketnek, nem temetnek, s ünnepnapokon megelékszenek azzal, hogy összejönnek bizonyos házban, s valami olvasnitudó gyermeket megbíznak az előimádkozással.

Izán gyűlölnék mindent, ami katolikus és magyar, s kizárólagosan Nagy-Oroszország iránti együttérzés- s lelkesedéssel táplálkoznak.

Bennünket semmi vád nem illethet, hogy mindent el nem követtünk a veszélyes mozgalom meggátlására. A régi lelkész ki lett cserélve, s egy ügybuzgó, higgadt s tanult lelkész vezeti a megmaradt katolikusok kis gyülekezetét. Úgy a napilapok, mint a Magyar Kormányhoz intézett fölratainkban rámutattunk eme mozgalom veszélyes, hazaelenes voltára, s hogy ezt feltétlenül az oroszországi orthodox propaganda irányítja és táplálja. Rámutattunk, hogy eme régi, magyar hazafias szellem és a kath. egyház igazi szeretetétől áthatott, s dicső múlttal bíró egyház kénytelen lesz hívők hiányában helyét átengedni, s azt az Oroszországból becsempészett papoknak adni át, s ezáltal Oroszország régi vágya teljesülni fog, mert lábát meggyökeresíti Magyarországon. Mert a miskolci szerb pap a közvetítő, ki azonban rájuk nézve közönyös miután nyelvüket nem érti, de ők meg vannak győződve, hogy ez csak átmeneti idő, s hogy rövidesen megkapják a nem szerb, de a szerb reverendába öltöztetett igazi orosz papot.

Az áttérések nem voltak szabályszerűek, s a törvény idevonatkozó szakaszai nem lettek betartva, s dacára a Kassai Kir.⁴⁶¹ Főügyész az ő föllebbezésüknek helyet adott, ezt elfogadta, s a fellebbezéseket törvényeseknek mondotta ki. A Bánffy-kormány⁴⁶² idejében tüzzel-vassal írtották a régi templomaikban fennmaradt hármass keresztet, mint Oroszország jelvényét, s ma a huszti főszolgabíró megengedi, hogy az izaiak a

⁴⁵⁹ Firczák Gyula püspök.

⁴⁶⁰ Iza (Ukrajna).

⁴⁶¹ Kassai Királyi Főügyészség.

⁴⁶² Bánffy Dezső kormánya 1895 és 1899 között.

Nemzeti ébredés kora

falu kellős közepén egy ily alakú keresztet állíthassanak föl, tüntetve a Káth.⁴⁶³ Egyház, s benne Magyarország ellen.

Ezt még, hogy a végső kellék is meglegyen, föltételül tűzték ki, hogy az orthodox hitközség végleges megoldásához, illetve megalakításához szükséges, hogy templomot kaptak, s iskolát építsenek fel. Meg vagyok győződve, hogy az izai szegény nép önmagától e föltételnek soha nem fog eleget tenni, de az oroszországi propagandának rendelkezésére álló milliói eleget tesznek a fenti föltételeknek.

E mozgalom, Kegyelmes Úr, nem vallási, de igazi fanatikus nemzetiségi, melyet Oroszország felszínre hozott épen a magyarországi ruthének között, nagymérvű magyarosodással szemben, hogy rövidesen elveszítik naptárukat, ószláv liturgiájukat, a helyébe lép a magyar liturgia. Rámutatnak, hogy miszerint elvezett az alföld 200 000 ruthénsége, s teljesen beolvadt a magyarságba, úgy fognak ezen ők is átmenni.

Ily fanatizmussal szemben tehetetlenek vagyunk. Itt csak az erős és vaskezű állami kéz volna képes segíteni; ha pedig nem lesz meg, amint nincs is meg, úgy nagyon is félni lehet, hogy Máramaros, Bereg és a többi megyék ruthénsége egyházilag, s ezzel politikailag is Oroszország karjaiba dől. A hithű káth-s⁴⁶⁴ magyar papság pedig kénytelen lesz vagy a népét követni, vagy pedig vándorbotot véve új hazát keresni; de a pártatlan történelmi kritika föl fogja fedni, hogy a végletekig mily harcot folytatott a káth. Egyház a magyar állam érdekében –

Alázatteljes betérjesztésem után, sz. Jobbjának csókolása mellett vagyok
M.sziget⁴⁶⁵ 1912. január hó 16-án

Nagyméltóságú Püspök Úrnak
legengedelmesebb fia

Balogh Mihály⁴⁶⁶
püspöki külhelynök.

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 151 – A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Iratai, op. 3., od. zb. 1926. Magyar nyelvű, kézzel írt tisztázat.

⁴⁶³ Katolikus.

⁴⁶⁴ Katolikus.

⁴⁶⁵ Máramarossziget (Sighetu Marmăției), Románia.

⁴⁶⁶ Balogh Mihály (1857–1916) – máramarosi vikárius, országgyűlési képviselő.

A munkácsi görögkatolikus püspökség javaslata a skizma megállítására, 1912. szeptember 9.

Nagyméltóságú Gróf Miniszter Úr!⁴⁶⁷

F. évi 34.549. szám alatt hozzám intézett nagybecsű átiratában rámutatott Nagyméltóságod azon vallási áttérési mozgalomra, mely Iza⁴⁶⁸ községből indult ki és újabban veszedelmesen terjed Máramaros vármegye ruthén ajkú lakossága között.

Köszönettel vettem Nagyméltóságodnak ezen értesítését azért, mert tájékoztatva tartott engem a mozgalomnak a közigazgatási hatóságok jelentései alapján megállapított jellegéről és terjedéséről.

A kívánt értesítést az alábbiakban van szerencsém Nagyméltóságod elé terjeszteni.

Az egyházi részről nyert jelentések is megegyeznek abban, hogy itt voltaképpen nagy-orosz politikai agitációról van szó; titkos ügynökök élesztik és támogatják a mozgalmat, mely nemcsak Máramarosban, hanem a vele szomszédos vármegyékben is feldúlta a hitbuzgó ruthén nép társadalmi és vallási nyugalalmát, bizalmatlanságot ékelt a papság és a hívek közé, felhasználva a nép anyagi szegénységét és nyomorát az egyházi és világi hatóságok elleni elégtelenségre vezetni a műveletlen tömegeket.

Átlátva a veszedelem nagyságát, legott megkezdttem minden téren a mozgalom megakadályozása céljából szükséges actiót.

Mély tisztelettel bemutatom Nagyméltóságodnak a legutóbb a papsághoz intézett főpásztori rendeletet,⁴⁶⁹ melyben intenzívebb hitoktatásra, és praktikusabb népnevelésre, szociális érzék ápolására hívom fel papságom figyelmét, és ennek affektálását intézményesen kívánom ellenőrizni.

Ugyancsak bemutatom Excellentiádnak, 2. szám alatt⁴⁷⁰ tisztelettel mellékeltem a hívó néphez intézett főpásztori szózatot, melyben az igazság megdönthetetlen érveit állítom a skizmatikus mozgalom támogatásával szemben. Gondoskodtam arról, hogy a füzet a nép között díjtalanul megfelelő mennyiségben kiosztassék.

Ezen intézkedésem kapcsán kértem fel Nagyméltóságodat arra is, hogy a rutén ajkú tanulók által látogatott elemi népiskolákban a ruthén nyelven való írás-olvasás tanításáról gondoskodni méltóztassék, mert csak így tehetjük a hitoktatást is eredményesebbé.

A nép között a mozgalom titkos ügynökei állandóan izgató füzeteket, újságokat osztogatnak, azokat igen nagy mennyiségben csempézik be a falvakba és a nyomtatott betű hatalmával méltelyezik meg a nép lelkiületét.

⁴⁶⁷ Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter.

⁴⁶⁸ Iza (Ukrajna).

⁴⁶⁹ A levél Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban őrzött példányához nincsenek csatolmányok.

⁴⁷⁰ A levél Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban őrzött példányához nincsenek csatolmányok.

Nemzeti ébredés kora

A füzetekkel szemben hitvédő munkát végez a papságom, és egyházmegyéim közreműködésével fenntartott Ungvári Unió-nyomda által kiadott „Nauka” (Tanítás) c. havi folyóirat,⁴⁷¹ ezen kívül is önálló füzetek kiadását kívánom megindítani. Mivel pedig a hitvédő füzeteket nagyobbára ingyen kell a nép között kiosztani, ezért az ügy fontosságára való tekintetből egyidejűleg kiadott felterjesztésemben a nagymélt. kormány anyagi támogatását kérem a vállalkozáshoz.

Egyházmegyéim javadalmainak meglátogatását a veszélyeztetett vidékek kerületeivel kezdem meg legott felszenteltetésem után, és a helyszínen kívánom megállapítani a baj terjedését előmozdító okokat.

Szóval megkezdtük a védekezés munkáját, megtettük és megteszünk minden lehetőt, hogy a nép úgy a templomban, mint az iskolában és otthonában megkapja azt a megfelelő, szellemi táplálékot, mely képessé teszi a skizma kultúraellenes izgatásának visszaverésére.

Fájdalommal értesültem Nagyméltóságod fenti intézvényéből arról, hogy papságom e mozgalommal szemben általában meglepő közönyt tanusít; „hogyan vannak olyanok, akik elnézik azt, hogy tanítójuk összejátszik a gör. keletiek vezetőivel, sőt olyanok is akadnak, akik azt hirdetik, hogy ha népük áttér, velük tartanak ők is.”

Súlyos vád ez mindazokra, akikre Nagyméltóságod értesülései vonatkoznak. Egyházi törvényeink egy napig sem engedik meg az ilyen hűtlen szolgák alkalmazását, miért is arra kérném Nagyméltóságodat, hogy az ezen vádra vonatkozó közelebbi értesítéseket, a név és a közelebbi körülmények megjelölését kánoni felhatalmazás céljából rendelkezésemre bocsátani méltóztassék.

A skizmától veszélyeztetett vidékek papjainak működését egyházi közegeim útján magam is ellenőriztem, arra azonban kellő alapot még nem találtam, hogy a papság ellen irányuló fenti vádat igazolhassam.

Ellenben sajnos tapasztaltam, hogy [...] ⁴⁷² Máramaros megyében a közigazgatás egyes tisztségviselői a papságot a mozgalom elfolytására irányuló munkájában kellőképp nem támogatják. Ezért is még csak arra kérném Nagyméltóságodat, hogy a nagyméltóságú m. kir. ⁴⁷³ belügyminisztérium útján a közig. ⁴⁷⁴ hatóságokat a mozgalommal szemben a papsággal egyetértő működésre felhívni és nagybecsű intézkedéséről engem is értesíteni kegyeskedjék.

⁴⁷¹ Az Unió Könyvnyomda Részvénytársaság 1902 nyarán alakult, célja az ugyanebben az évben feloszló Szent Bazil Társaság kiadó tevékenységének folytatása. A Szent Bazil Társaság 1864-től működött Ungváron, célja a munkási és az eperjesi egyházmegyékben élő görögkatolikusok művelődésének előmozdítása volt.

⁴⁷² Kibetűzhetetlen szó.

⁴⁷³ Magyar királyi.

⁴⁷⁴ Közigazgatási.

Dokumentumok

Kiváló tiszteletem őszinte kifejezésével vagyok
 Ungváron, 1912. szeptember 9-én
 Nagyméltóságodnak alázatos szolgálója:

munkácsi püspök⁴⁷⁵

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 151 – A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Iratai, op. 3., od. zb. 1926. Magyar nyelvű, kézzel írt fogalmazvány.

Indokolás „A hajdúdorogi görög katolikus püspökségről” szóló törvényjavaslathoz, 1913. május 15.

Egy új görög katolikus püspökség létesítése a görög szertartású katolikus magyarságnak régi szükséglete volt.

Az 1900. évi népszámlálás az ország egész területén 246.628 görög katolikus vallású magyart talált. Ezen görög katolikus magyar anyanyelvűek közül 168.756 a munkácsi és eperjesi ruthén szertartású görög katolikus püspökök joghatósága alatt állván, az ó-orosz liturgikus nyelvű istentiszteletekben volt kénytelen részt venni; 70.597 görög katolikus vallású magyar anyanyelvére pedig, a kik a balásfalvi görög katolikus érsek, nagyváradi és szamosújvári görög katolikus püspökök joghatóságaihoz tartoztak, a román liturgikus nyelv volt kötelező. E nagyszámú görög katolikus magyarság egyre jobban sérelmesnek érezte az ó-orosz, illetőleg a román liturgikus nyelv használatát, mivel ezen liturgikus nyelvek miatt nem magyarnak, hanem ruthén vagy román nemzetiségűnek tartotta a közvélemény. Ilyen körülmények között a görög katolikus magyarság mindinkább elidegenedett istentiszteleteitől és oly helyzetbe jutott, hogy lelki szükségletei a saját görög katolikus rítusa szerint kielégítésre nem találtak.

A görög katolikus magyarság e hitéleti bajának orvoslását, egy új görög katolikus egyházmegye felállítása által többször sürgették a törvényhozás előtt elhangzott felszólalások.

A nehézségek azonban, melyek ezen kívánalom megvalósulása elé gördültek, csak akkor váltak elháríthatókká, midőn a kormány, az ó-görög nyelvnek, mint az új egyházmegyében használandó liturgikus nyelvnek alapjára helyezkedve kezdte meg a tárgyalásokat az Apostoli Szentszékkal. Az ó-görög nyelvnek, mint holt nyelvnek éppen úgy nincs nemzeti jellege, mint nincs a latinnak, és liturgikus nyelv gyanánt való használata megszüntetvén a görög katolikus magyarság eddigi nemzeti sérelmét, teljesen

⁴⁷⁵ Papp Antal püspök.

Nemzeti ébredés kora

alkalmas arra, hogy a görög katolikus vallás gyakorlását a görög katolikus magyarságnál ismét kedvelté, elevenebbé tegye.

Az Apostoli Szentszék az ó-görög nyelvnek liturgikus ténykedésekben való használatához hozzájárulván, Ő császári és apostoli királyi Felsége hivatali elődöm javaslatára 1912. évi május hó 6-án kelt legfelsőbb elhatározásával a hajdúdorogi görög katolikus egyházmegyét felállította.

Az Apostoli Szentszék az egyházmegye felállítására nézve a Christi Fideles kezdetű bullát⁴⁷⁶ szintén kibocsátotta.

Ennélfogva az új görög katolikus püspökség kánonjogilag és közjogilag létesített.

Az új egyházmegye 190.097 görög katolikus hívőt számláló 162 plébániából áll, a melyek az esztergomi érsekségből, a gyulafehérvár–fogarasi görög katolikus érsekségből s a munkácsi, eperjesi, nagyváradi és szamos-újvári görög katolikus püspökségekből hasítottak ki.

Hogy ezen új egyházmegye mindenkori püspöke a többi felekezetek egyháznagyjaihoz hasonlóan és hivatala nemzeti jelentőségének és méltóságának megfelelően a főrendiházban helyet foglalhasson, az 1885. évi VII. törvény cikk 7.§-a értelmében⁴⁷⁷ a törvényhozás külön intézkedése szükséges.

Budapest, 1913. évi május hó 5-én.

Jankovich Béla s. k.,
m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter

Forrás: *Az Országgyűlés Főrendiházi Irományai.* 1910. XIV. k. 660. sz. 376–377.

A csehszlovák oktatásügyi minisztérium állásfoglalása a kárpáti ruszinok nyelvéről, 1919. december 20.

Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium

Ref. 62.756/19 902. n.o.

Tárgy: Kárpáti Rusz irodalmi nyelve

1919. november 15. 934. számmal

⁴⁷⁶ A Hajdúdorogi Egyházmegyét 1912. május 6-án alapította Ferenc József, amelyet 1912. június 8-án kanonizált X. Piusz pápa Christifideles Graeci kezdetű bullájával.

⁴⁷⁷ 1885. évi VII. törvénycikk a főrendiház szervezetének módosításáról. „7.§ Ha bármikor újabb méltóságok vagy hivatalok létesítenének, vagy bármelyik a 4.§-ban említett hitfelekezet keblében újabb püspökségek, illetőleg egyházkerületek szerveztetnének, az így keletkezett méltóságok vagy hivatalok csak az esetben adhatnak a főrendiházi tagságra jogot, ha azt a törvényhozás világosan elrendeli.”

Dokumentumok

Prága, 1919. december 20.
Kárpáti Rusz Főparancsnoksága
Ungvár

Az Önök javaslatával kapcsolatos tudományos vélemények megismerése céljával, miszerint a Cseh Tudományos és Művészeti Akadémia hozzon létre egy bizottságot, mely a nép nyelvének filológusok általi vizsgálata alapján alkossa meg a Kárpáti Rusz irodalmi nyelvét, így biztosítva az autonóm területekre vonatkozó Törvény végrehajthatóságát, mely szerint az oktatás nyelve minden képzési szinten a helyi orosz nyelvjárás kell legyen – az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium ez év december 4-én e céllal az akadémia tagjai és más, a kérdésben illetékes részlegeknél dolgozó kompetens szakemberek részvételével egy külön értekezletet hívott össze a kérdés vizsgálata kapcsán. A kérdés alapos megvitatásakor a résztvevő felek az alábbi elvek egyhangú támogatása mellett a lentebb taglalt jelentést fogadták el:

1. Az irodalmi nyelv ügyét illetően az érintett nyelv vagy néptörzs tagjai kell, hogy döntést hozzanak. Ezért a cseh szakembereknek a Kárpáti Rusz irodalmi nyelvvel kapcsolatos kijelentései csak azzal a megkötéssel értelmezhetők, hogy azok nem bírnak a nép akaratánál nagyobb erővel.

2. Egy mesterséges szláv nyelv létrehozása a Kárpáti Rusz területén élők számára nemcsak nagyon nehéz ügy lenne (egy külön tudományos bizottság erre a területre való irányítása sehogyan sem oldaná meg ezt a kérdést), de tudományos szempontból is teljesen hibás, illetve az általunk képviselt, és a szláv politika szempontjából sem lenne kívánatos. A Kárpáti Rusz irodalmi nyelve kétségkívül nem lehet szükségesebb, mint a csehszlovák nemzet egyes törzseinek, például a hanákok⁴⁷⁸ nyelvének irodalmivá válása, s egy ilyen nyelv létrehozása veszélyes mértékben megerősítené a szakadár erőfeszítéseket, melyek néha a mi népünk körében is megjelennek.

3. Amennyiben a Kárpáti Rusz helyi ruszin nyelvjárása, ahogyan az a törvényben említve van, kétségtelenül kisorosz nyelvváltozat, úgy irodalmi nyelvként a legközelebb élő szomszédos, és közös ősrre visszavezethető kisorosz nép nyelvjárását, azaz a galíciái ukrán nyelvet kell elfogadni. Ugyanakkor a Galíciában mesterségesen létrehozott fonetikai helyesírás, mely a Kárpáti Rusz népe számára kevésbé szimpatikus, értelemszerűen helyettesíthető lenne az etimológiai helyesírással. Az ukrán irodalmi nyelvként való elismerése és oktatási nyelvként való bevezetése a Kárpáti Rusz iskoláiban nagymértékben megkönnyítené az iskolák létrehozását és kompetenciáját, mivel Galíciából származó könyvek használata mellett még talán tanárok is érkezhetnének a területre. Az a félelem, hogy ezzel az ukrán irredentizmus támogatásra lelne Kárpáti Ruszban, megalapozatlan. Valószínűbb, ezt épp a területen élők mesterséges elhatárolása a saját nemzeti gyökereiktől erősítené.

4. Annak érdekében, hogy a Kárpáti Rusz lakosai ne érezhessék megfosztva magukat attól az érzéstől, hogy ők, mint ahogyan az ukránok is, a nagy orosz néphez tar-

⁴⁷⁸ Hanákok – morva néptörzs (Hanáci).

Nemzeti ébredés kora

toznak, azt javasoljuk, hogy a középiskolákban vezessék be az orosz nyelv kötelező oktatását (a cseh és a szlovák nyelv mellett).

5. Tudományos és politikai okok miatt kívánatos lenne a kárpátorosz nép irodalmi nyelv létrehozására irányuló korábbi törekvéseinek a vizsgálata és értékelése, melynek mintája lehet például a Volosin-féle grammatika.⁴⁷⁹ A legcélszerűbb az lenne, ha ezt a feladatot egy megfelelő felkészültséggel rendelkező, fiatal filológus kapná meg.

Azon túl, hogy a Kárpáti Rusz Főigazgatóságának jelentést tesz a Cseh Tudományos Akadémia képviselőinek és az irodalmi nyelv más szakembereinek találkozásán született eredményekről, az Iskolaügyi és Nemzetművelődési Minisztérium leszögezi, hogy továbbra is fokozott figyelmet és támogatást kíván fordítani a Kárpáti Rusz nyelvére, illetve az itt élő lakosság különálló irodalmi nyelvének megteremtésére vonatkozó eddigi erőfeszítések tudományos kutatására.

Haberman miniszter,⁴⁸⁰ s. k.

Forrás: Spisovný jazyk pro Podkarpatskou Rus. Document 62756/6902, december 20. Közli: Микола Мушинка: Документи свідчать... (3) *Закарпаття онлайн*, 01 березня 2012 p. <https://zakarpattia.net.ua/%20Special/93619-Dokumenty-vidchat%E2%80%A63> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.) [Cseh nyelvből fordította: Gazdag Vilmos.]

Papp Antal görögkatolikus püspök körlevele lelkészeihez a Szerbiának küldött hadüzenet tárgyában, 1914. július 31.

A munkácssegyházmegyei ntdő⁴⁸¹ Klérusnak.

Krisztusban Kedvelt Fiaim!

6399: 1914. sz.

Az isteni Gondviselés súlyos megpróbáltatások elé állította szeretett hazánkat.

Az a hitvány gaztett, amely hazánk reménységének, ősz uralkodónk vigasztaló munkatársának, istenfélő volt trónörökösünknek: Ferenc Ferdinándnak és nejének életét oltotta ki, bevilágított annak a veszedelmes aknamunkának mélyébe, mely hazánk déli határait már évek óta állandóan nyugtalanította.

⁴⁷⁹ Волошинъ Августинъ: *Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народныхъ школъ*. Унгарь, 1901.

⁴⁸⁰ Gustav Habrman (1864–1933) – 1918–1920-ban a Csehszlovák Köztársaság iskolaügyi minisztere.

⁴⁸¹ Nagytisztelendő.

Dokumentumok

Az a megdöbbentő valóság, hogy bujtogató tevékenység szálai egy szomszéd állam vezető köreihez vezettek el, elvágta hosszas béketűrésünk fonalát és a fegyveres védekezés ultima ratioját⁴⁸² tette szükségessé.

Monarchiánk folyó hó 28-án háborút üzent Szerbiának s pár nap múlva elrendelte előbb a részleges, majd az általános mozgósítást. – Országszerte kiváló lelkesedéssel siettek a behívottak a hadi zászló alá, hogy megvédjék annak becsületét s győzelmükkel biztosítsák részünkre az állandó béke áldásait.

E háború híveinket is súlyos megpróbáltatások, áldozatok és szenvedések elé állítja. – Okulva a szimatikus mozgalmat előidéző, izgatások szomorú következményein, – bár ezek is beigazolták népünk hithűségét és hagyományos hazaszeretetét, mert csak elenyésző csekély volt azon szerencsétlenek száma, kiket az izgatók ígéretei megtévesztettek – most a veszedelem kezdetén szeretetteljes előrelátással azon kell lennünk, hogy híveink közül egyet se veszítsünk el.

Ezért felhívom Nagyontisztelendőségeket, hogy a ruthén ajkú hívek részére szánt és csatoltan megküldött körlevelet híveik dialektusa szerinti kiejtéssel olvassák fel a szószékről s kísérik azt a szükségesnek vélt magyarázatokkal, – magyar ajkú híveinknek pedig alább közölt felhívásomat olvassák fel.

Egyúttal elrendelem, hogy jelen körlevelem vétele után vasárnaponkint a szentmisében vegyék fel a háború idejére előírt ekteniákat,⁴⁸³ tropárt,⁴⁸⁴ apostolt és evangéliumot, mise után pedig hívják fel híveiket, hogy imádkozzanak apostoli Királyunk Ófelségért s hadseregéért és végezzék el híveikkel együtt a háború idejére előírt „Господи Боже силь”⁴⁸⁵ kezdetű imát.

Buzdítsák és bátorítsák háborúba menő híveiket, hogy távozásuk előtt végezzék el szent gyónásukat és áldozzanak meg s részesítsék őket a háború idejére szerkönyveinkben előírt sz. áldásban.

Lelkesítsék őket, hogy harcoljanak kitartással, bátorsággal és olyan hazaszeretettel, mint őseink hajdan a nagy fejedelem: Rákóczi⁴⁸⁶ zászlaja alatt.

Mindnyájukra püspöki áldásomat adva vagyok
Ungvárott, 1914. évi július hó 31-én.
Krisztusban szíves atyjok;
Antal püspök

*

⁴⁸² Az ultima ratio magyarul utolsó érvet jelent. A jogtudományban az állami beavatkozás legerősebb formáját fejezi ki.

⁴⁸³ Bizánci szertartás szerinti folyamatos ima.

⁴⁸⁴ Valamely ünnep főéneke.

⁴⁸⁵ Tradicionális bizánci liturgia szerinti könyörgés.

⁴⁸⁶ II. Rákóczi Ferenc.

Kedves Híveim!

„Üdvözítsd, Urunk, népedet és áldd meg örökségedet;⁴⁸⁷ ajándékozz győzelmet igazhitű királyunknak és őrizd meg kereszteddal a népedet.”

Ezt a tropárt éneklí sz.⁴⁸⁸ Egyházunk a háború alkalmára előírt szertartásoknál. Ez a tropár hangzik most is templomainkban és imákat hallunk, melyekben apostoli királyunk és hadserege győzelméért fohászkodunk.

Valyon miért van ez így? Mely nagyfotosságú ok kényszerítette ősz, békeszerető Uralkodónkat⁴⁸⁹ arra, hogy oly sok békességes évtized után, most élte alkonyán a fegyveres küzdelem terére lépett?

Kedves Híveim! Templomaink harangjai nemrég szomorúan hirdették azt a rettenetes hírt, hogy Szarajevóban, jún. 28-án⁴⁹⁰ egy gonosztevő megsemmisítette monarchiánk reménységét, megölte agg királyunk vigasztaló munkatársát, a mi istenfélő, derék trónörökösünket a nemes Ferenc Ferdinándot⁴⁹¹ és ártatlan nejét Hohenberg Zsófia főhercegnőt.⁴⁹²

Ez a förtelmes gáztett világította meg valóságos veszedelmét és mélységét annak a rút gyűlölködésnek, mely egy már évtized óta állandóan nyugtalanította hazánk déli határait, mely eddig is már oly sok anyagi kárt okozott nekünk és most már összeesküvéssel bűjtogatással s merényletekkel kezd dolgozni monarchiánk hatóságai ellen. Hosszas béketűrőssel nézte a mi nemes szívű uralkodónk ezt a folytonos kihívást, most azonban ő is, a ki hosszú, csaknem 70 éves uralkodása alatt állandóan arra törekedett, hogy népei részére fenntartsa a békét és biztosítsa részükre a békés kulturális fejlődés áldásait, most már ő is azt kénytelen mondani, hogy tovább nem tűrheti az ellenséges izgatást, mert ez az aknamunka a monarchia léte – és területi épsége ellen irányul. Bízva Isten kegyes támogatásában és alattvalóinak kipróbált hűségében, hadirejének egész súlyával lépett fel a birodalmát fenyegető veszéllyel szemben.

Folyó hó 28-án monarchiánk hadat üzent Szerbiának, mert e szomszédos ország még azon követelményeink teljesítését is megtagadta, melyek pedig csak a béke helyreállítását, a további bűnös üzelmek megfékezését célozták.

E háborúban megpróbáltatás, a nélkülözés és szenvedés nehéz órái következhetnek el reánk. Főleg azok, akik itt a határhoz közel laknak, alattomos kémek és ellenséges izgatók hálójába kerülhetnek, a kik hazug ígérekkel vezeték félre a hiszékeny és tudatlan embert, nem törődve azzal, hogy a hazaárulás irtózatós bűnébe s ennek szomorú következményeibe sodorják a szerencsétlent.

⁴⁸⁷ Üdvözítsd, Isten, a te népedet, és áldd meg örökségedet! (Zsolt 27, 9).

⁴⁸⁸ Szent Egyházunk.

⁴⁸⁹ I. Ferenc József (1830–1916) – osztrák császár, magyar és cseh király.

⁴⁹⁰ 1914. június 28. – a szarajevói merénylet napja.

⁴⁹¹ Ferenc Ferdinánd (1863–1914) – Habsburg főherceg, I. Ferenc József trónörököse. 1914. június 28-án Gavrilo Princíp merénylő áldozata lett.

⁴⁹² Hohenberg Zsófia (1868–1914) – cseh grófnő.

Dokumentumok

Ezért e nehéz idők kezdetén atyai szóattal fordulok hozzátok Kedves Híveim, hogy szeretettel figyelmeztesselek titeket e történelmi események nagy fontosságára és keresztény kötelességeitekre.

Kedves Híveim! Egyházmegyénk története igazolja, hogy őseink a hazához való hűségüket soha meg nem törték, sőt mindig a legelső között voltak, a midőn szeretett hazánk java áldozatot, munkát, egészséget vagy akár életet kívánt tőlük.

Mert mi is a haza? A haza az a föld, melyen éltek atyáink, őseink, melyen éltek rokonaink, barátaink s mely minket is táplál. A haza magában foglalja templomainkat, házainkat, intézményeinket, szeretteink sírjait, mezőinket, erdőinket, örömeink és bánatunk minden helyét.

Ki ne szeretné ezt a századok oly sok emlékével megszentelt hazát? Ki tudná megtagadni a hazától a részére szükséges áldozatot?

Kedves Híveim! Miként őseitek hívek voltak hazájukhoz, úgy szeressétek azt ti is főképp most, a megpróbáltatás nehéz napjaiban! És a kiket a kötelesség oda szólít, készséggel, örömmel lépjétek a küzdők sorába. Nem könnyű dolog megválni családapának a hitvestől s gyermekektől – mégis, ha a haza anyai kérése száll hozzátok, nemes lelkesedéssel vegyetek kezetekbe kardot és lépjétek a nemzeti színű lobogó alá, hogy megvédjétek annak becsületét s hazátok legszentebb érdekeit. Ne féljétek, „Isten ad erőt, s megsemmisíti a reánk támadókat.” De „öltözzetek az Isten fegyverzetébe... mert nem (csak) a test és vér ellen kell tusakodnunk, hanem a fejedelmek és hatalmaságok ellen, a világ uralkodói ellen a sötétségben, a gonosz lelkek ellen a levegőben.” (Efez. 6, 11–12)⁴⁹³

És nemcsak azokra várnak feladatok, a kik a harc mezején szolgálják hazájukat! E nehéz napok súlyos kötelességeket rónak az itthon maradottakra is! Katonáink a háborúban nemcsak önmagukért harcolnak, hanem miérettünk is, a mi házainkat, vagyonunkat, becsületünket és érdekeinket is védik! Mi nyugodtak vagyunk, mert a szentírás szavai szerint „mikor az erős fegyveres őrzi tornácát, békében vannak, a miket bír.” (Luk. 11, 21.)⁴⁹⁴

Mi tehát hálával és szeretettel tartozunk dicső hadseregünk iránt s ezt a szeretetet jótetteinkkel főképp most mutathatjuk ki azokkal szemben, a kik háború folytán nélkülözést szenvednek vagy más bajba esnek.

Legyünk segítségére első sorban a sebesülteknek; támogassuk őket adományainkkal, ápoló közreműködésünkkel vagy legalább jószívű vigasztatással.

Segítsük katonáink hátramaradt családját! Ne engedjük, hogy a katona távozása folytán tönkre menjen termése a mezőn; ne engedjük, hogy nélkülözést szenvedjen annak a családja, a ki a mi érdekeinket védi a harc mezején. E felebaráti [szeretetünk] annál értékesebb lesz, minél nagyobb szükségét szüntet meg. Támogassuk tehát őket

⁴⁹³ Részlet Pál apostol efezusiakhoz írt leveléből.

⁴⁹⁴ Részlet Lukács evangéliumából.

Nemzeti ébredés kora

odaadással, vigasztaljuk családtagjaikat, a katona itthon maradt gyermekének egyszerű megsimogatása is nemes tett, hazaszeretetünknek nemes megnyilatkozása.

E nehéz napokban „vessétek le... a haragot, boszankodást, káromlást, rút beszédet szájatokból.” (Kol. III. 257.)⁴⁹⁵

„A Krisztus békessége uralkodjék a ti sziveitekben... és hálaadók legyetek.” (Kol. III. 258.)⁴⁹⁶

Ily igaz szívvel kérjétek a Mindenhatót, hogy adjon katonáink kezébe legyőzhetetlen fegyvert, bátorságot, erőt és férfias kitartást.

Szeretett hazánk és egyházmegyénk égi patrónája: a Boldogságos Szűz anyai oltalmába ajánlva mindnyájatokat, vagyok

Ungvárott, 1914. július 31-én.

Krisztusban szerető atyátok:

Antal püspök

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 151 – A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Iratai, op. 4., od. zb. 1031. Magyar nyelvű nyomtatvány.

Papp Antal görögkatolikus püspök levele Tisza István miniszterelnökhöz a cirill betűs írás megszüntetése tárgyában, 1915. július 15.

Nagyméltóságú

Gróf Tisza István,⁴⁹⁷ v.b.t.t., magyar királyi Miniszterelnök, stb.stb. Úrnak

Budapest

Nagyméltóságú gróf, Miniszterelnök Úr!

Kegyelmes Uram!

Folyó hó 5-én kelt3311/res. M. E. I. számú nagybecsű átiratára válaszolva, minde-
nekelőtt hálás köszönetet mondok Nagyméltóságodnak azon elismerő szavaiért, me-
lyek híveimnek a most dúló háborúban tanúsított magatartására vonatkoznak s melyek
újabb bizonyítékai annak, hogy Nagyméltóságod e szegény elhagyatott népnek igá-
zságos és nemes szívű védője.

⁴⁹⁵ Részlet Pál Apostol kolosséi gyülekezethez írt leveléből.

⁴⁹⁶ Részlet Pál Apostol kolosséi gyülekezethez írt leveléből.

⁴⁹⁷ Tisza István (1861–1918) – a Magyar Királyság miniszterelnöke.

Dokumentumok

Viszont biztosíthatom Nagyméltóságodat, hogy én és egyházmegyém papsága a legnagyobb odaadással támogatjuk Nagyméltóságodat és a magas kormányt minden oly akcióban, mely népünk vallás-erkölcsi és hazafias nevelésére irányul,

Ami a nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi miniszter⁴⁹⁸ úr 5360/1915. eln. számú átiratában foglaltakat, vagyis a cirillika kiküszöbölésére irányuló akciót illeti, – Nagyméltóságod megnyugtatóására van szerencsém ide mellékelni az ezen átiratra adott válaszomat, melyben adatokkal mutattam ki, hogy a magyar írásmódnak a ruthén nép között való terjesztése kérdésében is megtettem mindent, amit a haza és hitélet érdeke megkívánt; mindaz, ami e téren eddig történt, egyházmegyém papságának tevékenységét és áldozatkészségét dicséri. –

Mi ugyanis már eddig is minden felhívás nélkül s nagy szegénységünk dacára, önerőnkön kiadtuk és úgy a munkácsi, mint az eperjesi egyházmegyében forgalomba is hoztuk mindazon magyar betűs könyveket, melyeket a nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi magyar királyi miniszter úr folyó évi 5360/el. számú iratában felsorolt s melyeknek államsegéllyel való kiadása az eperjesi egyházmegyében csak most indult meg. –

Egyházmegyém szentszéke éppen most foglalkozik a cirill betűk átírásának oly irányú kiegészítésével, hogy az a ruthén nyelv kiejtésének mindenben megfeleljen, mert az eddigi átírásnál még nem sikerült megállapítanunk azt az egy-két fölötté szükséges betűalakot, mely a magyartól elütő ruthén hangzók hű kifejezésére alkalmas lenne; – e hiányok miatt eddigi magyar betűs könyveink inkább csak a tótos tájszólás vidékén hódítottak tért. –

Ezen éppen nem könnyű feladat megoldását vártam én azon szakbizottságtól, mely a vallás és közoktatásügyi minisztériumban múlt hó 15-én tanácskozott. Azonban legnagyobb sajnálatomra e szakbizottság nagyobbára oly, egyébként tudós férfiakból állított össze akik a ruthén nyelvet kevésbé ismerik és a magyar átírás kérdésével gyakorlatilag nem foglalkoztak; e körülménynek tulajdonítom azt, hogy e bizottság a magyar-ruthén ábc reformját megoldatlanul hagyta s továbbra is a 10 évvel ezelőtt általunk kísérletképen bevezetett s azóta hiányosnak bizonyult ábc-t akarja alkalmaztatni, mely pedig egyébként a ruthén nyelv eltótosítását is előmozdítja. –

Eddigi tapasztalatunk bőségesen beigazolta, hogy az ilyen meg nem felelő átírásban kiadott könyvek terjesztése a ruthén nép között sikerrel nem járhat, erőszakolása pedig egyenesen megbolygatná a hitéletet s a nép művelődését és hazafias magatartását is károsan befolyásolná, mert a ráerőszakolt hibás átírású könyveket gyűlölettel dobná el magától és gyermekeitől. –

Aki ismeri a ruthén nép mélyen vallásos természetét és szertartásához való ragaszkodását, az belátja, hogy a latin betűk erőszakolása kiszámíthatatlan következményekkel járna, mert a nép abban latinizálást, vallása elleni támadást látna.

⁴⁹⁸ Jankovich Béla (1865–1939) – vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Nemzeti ébredés kora

Én tehát úgy vélem, hogy nemcsak hitéleti, hanem kulturális és állampolitikai szempontból is helyesebb a kérdésnek minden erőszakolás nélkül való megoldása, vagyis az az általunk eddig is követett eljárás, mely egyrésztől igyekszik kisajátítani a magyar ábc javára a cirillika előnyeit, másrésztől az ilyen átírású könyvek, lapok és füzetek barátságos terjesztésével óhajtja a néppel az új írásmódot megkedveltetni.

Ezt kívánja egyrészt az állami hatalom méltósága, továbbá a hitélet megzavarásának és szertartásunk megbélyegzésének elkerülése, másrészt az a tény, hogy a cirillika miként eddig nem akadályozta népünket hazafiságában, úgy a jövőre nézve sem lehet félni attól, hogy a cirillika révén ezeket az érdekeket bárminemű veszély fenyegetné.

Ezért az ügy érdekében elegendőnek tartanám, ha a közoktatásügyi kormány⁴⁹⁹ elősegítené a magyar betűs ruthén írás jelenlegi hiányainak tudományos pótlását és a ruthén nyelvnek az ilyen magyar betűs tankönyvek segítségével való tanítását most csupán az állami elemi iskolákra nézve rendelné el, az egyházmegyei főhatóságokat a magyar betűs tankönyvek, lapok és füzetek terjesztésére irányuló tevékenységükben anyagilag támogatná.

Azonban az egyházi könyveknek átírására és az egyházi nyelvnek a felekezeti iskolákban való tanítására nézve semminemű intézkedés ne történjék, a fentebb jelzett hitéleti és állami érdeken kívül azért sem, mert a nagyméltóságú vallás és közoktatásügyi miniszterium a kérdést a római szentszék elé terjesztette s ennek döntése előtt az egyházmegyei főhatóság részéről a liturgikus nyelv törvényes betűrendszere ellen különben sem adható ki tiltó rendelkezés.

Ezekben voltam bátor Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét felhívni azokra a nagy fontosságú egyházi és kulturális szempontokra, melyek e kérdés megoldását érintik s melyek minden érdekelt tényezőtől komoly és jóindulatú megfontolást kívánnak.

Az a teljes bizalom, melyet Nagyméltóságod államférfiúi bölcsessége s híveink iránt több ízben kimutatott nemes jóindulata iránt táplállok, megnyugtató engem a tekintetben is, hogy őszintén kifejezett álláspontom indokai Nagyméltóságodnál kellő méltánylásra találnak. –

Fogadja Nagyméltóságod mély tiszteletem őszinte nyilvánítását, –

Ungvár 1915. július hó 15.

munkácsi püspök⁵⁰⁰

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 151 – A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Iratai, op. 4., od. zb. 1464. Magyar nyelvű gépirat.

⁴⁹⁹ Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium.

⁵⁰⁰ Papp Antal püspök.

RUSZKA KRAJNA

Papp Antal görögkatolikus püspök körlevele a Munkácsi Egyházmegye klérusának a nemzeti tanácsok létrehozása, a naptáregyesítés és a latin betűs tankönyvek használata tárgyában, 1918. november 5.

Dicsértessék az Ur Jézus Krisztus!
A munkácsegyházmegyei ntd⁵⁰¹ Klérusnak.

7397:1918. sz.

Egyházmegyénk hívei mindenkor hazafias hűséggel küzdöttek hazánk függetlenségéért. Rákóczi ruthén kurucait, Kossuth ruthén huszárjait ugyanaz a nemes hazaszeretet lelkesítette, mint a mostani világháború ruthén hőseit, akik a harcmezőn és itthon egyaránt meg nem tántorítható hűséggel ragaszkodtak hazájukhoz.

Amidőn most Magyarország a világháború rettenetes véráldozatai és szenvedései árán, egy rövid, de annál lelkesebb és mondhatni vértelen politikai újjáalakulás folytán elérte teljes függetlenségét, lehetetlen, hogy híveink őszinte örömmel ne köszöntsék a szabadságnak felvirradó hajnalát.

Meg vagyok róla győződve, hogy híveink mindenütt az őstől öröklött hűséggel állanak őrt ennek az új független Magyarországnak az ő vérökkel is megszentelt határain annál is inkább, mert ez a megújított, demokratikus Magyarország népünk részére is megadja mindazon jogokat, melyek az emberi méltóság elismeréséből s a szabadság, egyenlőség és testvéri szeretet elveiből folynak.

De ez a rohamos átalakulás csak akkor lesz reánk üdvöt hozó, ha azt az igazság és szeretet fogja áthatni, – ha a kedélyeket az építés és nem a rombolás szándéka fogja irányítani.

Bele kell tehát abba vinnünk az Evangélium szellemét és apostoli buzgósággal kell azon dolgoznunk, hogy híveinket a szabadság mámore el ne kábítsa, s ne ragadja oly féktelenségre, mely a haza, az egyház és általában a társadalmi egyensúly érdekeit veszélyeztethetné.

Felhívom tehát Nagyon tisztelendősejteket, hogy e nagy fontosságú időben vezessék híveiket szent vallásunk magasztos tanítása és hazafias tradícióink szellemében!

---

⁵⁰¹ Nagytisztelendő.

Dokumentumok

Az átalakulás idejére szükségessé vált nemzeti tanácsokra és nemzetőrsegekre hárul a kedélyek csillapításának s a személy- és vagyonbiztonság intézésének feladata.

Elvárom a Ntendő lelkész uraktól, hogy a lelkészetök területén alakuló ily szervezeteket közreműködésükkel támogassák s az azok iránti tiszteletre és engedelmességre híveiket atyailag figyelmeztessék.

Ungvár, 1918. november hó 5.

*

7398:1918. sz.

A beérkezett hivatalos jelentésekből mély lelki fájdalommal látom, hogy az 1916. évi VI. körlevélben 2660. sz. a közölt rendelettel ugyanazon évi június hó 24-től kezdve behozott naptáregyesítés⁵⁰² híveink egy részénél félreértéseket okozott és elégedetlenséget szült.

Amidőn e reformot az egyházi és világi hatóságok sürgetésére az eperjesi és hajdúdorogi püspök urakkal egyetértően egyházmegyénkbe bevezettem, ettől a hitélet fellendülését és a két naptár közötti különbséget folytán elszenvedett különféle társadalmi hátrányaink megszüntetését reméltem.

Sajnálattal kellett azonban tapasztalnom, hogy híveink egy része ezen, az őjavukat szolgáló céljainkat félreértve, nem tudott beleilleszkedni a naptáregyesítés által teremtett helyzetbe, hanem a reform által vallásos érzületében érezvén magát megbántottanak, a hívők és lelképásztoraik között olyan surlódások támadtak, amelyek a lelkek békéjét megzavarni alkalmasak.

Mivel pedig az egyházi kormányzatnak legfőbb törvénykönyve a szent Evangélium és legfőbb törvénye a lelkek örök üdvösségének munkálása, – továbbá mivel a mai válságos viszonyok között társadalmilag is arra kell törekednünk, hogy az egyenetlenség és a visszavonás okait megszüntessük, ezért káptalanom és szentszékelem véleményének meghallgatása után értesítem Nagyontisztelendőségteket, hogy a naptáregyesítés reformjához csak annyiban ragaszkodom, amennyiben azt egyházmegyém hívei kívánják, és mihelyt meggyőződom arról, hogy a hívek lelki nyugalmanak biztosítása a reform visszavonását követeli, azt el fogom rendelni.

Felhívom azért a nt. lelkész és administrator⁵⁰³ urakat, hogy lelkészetökben tartsanak azonnal hitközségi közgyűlést és azon kérdezzék meg egyenkint a megjelent híveket: óhajtják-e a naptáregyesítés további fenntartását, vagy pedig a régi Julián-naptár vissza-

⁵⁰² A görögkatolikus egyház a Magyar Királyság területén a Julián-naptárat használta. A budapesti görögkatolikus paróchia 1909-től, a munkácsi, az eperjesi és a hajdúdorogi egyházmegyék 1916-tól tértek át a Gergely-naptár használatára.

⁵⁰³ Az adminisztrátor egyházi alkalmazott, aki az egyházi hatóság (pl. püspökség) megbízása alapján egyházi javadalmakat kezel.

Ruszka Krajna

állítását kérik-e? A hívek többségének óhaját híven feltüntető jegyzőkönyvek, amelyekbe a hitközségi közgyűlésen megjelent összes hívek nevei bejegyzendők, és amelyekbe az összes hívek azon határozott ígérete is befoglalandó, hogy szent hitükhöz és hazánkhoz mindig hűek maradnak, két hitelesítő s a lelkész által aláírva hozzám legkésőbb folyó hó végéig beterveztendők, hogy a további szükséges intézkedést megtehessem.

Ungvárott, 1918. évi november hó 5-én.

*

7399:1918. sz.

A latin betűs ruthén tankönyvek használata tárgyában 1916. évi IX. körlevelemben 4446. szám alatt közölt rendeletben az akkori kormánynak⁵⁰⁴ a körlevélben idézett sürgetésére akképp intézkedtem, hogy a hittan és ruthén nyelv tanításába ily nyomatású tankönyvek használatát vezessük be. Ezen intézkedésemet bizonyára a hozzáfűzött helytelen sajtónyilatkozatok folytán sokan félreértették és úgy magyarázták, mintha a templomi nyelvünk betűi ellen irányulna, dacára annak, hogy abban a templomi betűk kiküszöböléséről szó sincs s nem is lehetett, mert éppen egyházmegyém fellépése folytán a templomi könyvek átírását célzó akció levétetett a napirendről s e betűk azóta is zavartalanul oltárainkon vannak.

Egyrészt a félreértések elkerülés végett, másrészt a magam részéről is hozzájárulni óhajtván szeretett hazánk függetlenségének virradatán népünk jogainak és szabad kulturális fejlődésének biztosításához, ezennel hatályon kívül helyezem fennebb idézett rendeletemet s meghagyom, hogy egyházmegyém iskoláiban a cirill vagy latin betűk használatának megválasztása az iskolaszékek határozatának tartassák fenn. Mindazonáltal ott is, ahol az iskolaszék a latin betűs könyvek használata mellett dönt, – a templomi könyvekben használt írásmód ismertetése a tantervbe szintén felveendő.

A szükséges cirill- és latinbetűs tankönyvek Ungvárott az Unió-nyomdában rendelkezhetők meg.

Egyébiránt püspöki áldásom adása mellett vagyok

Ungvár, 1918. november hó 5-én,

Krisztusban szíves atyjok:

ANTAL, püspök

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 151 – A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Iratai, op. 4., od. zb. 2774. Magyar nyelvű nyomtatvány.

⁵⁰⁴ Tisza István második kormánya, mely 1913 és 1917 között volt hivatalban.

A Magyarországi Rutének Néptanácsa alakuló ülésének jegyzőkönyve, 1918. november 9.

Jegyzőkönyv

Mely felvétellett Ungváron, 1918. év november hónap 9. napján a Magyarországi Ruthének Nemzeti Tanácsának alakuló közgyűlésén. Jelen van több mint száz egyén és pedig egyháziak, világiak, városi lakosok, vidékiek, különféle értelmiségi osztálybeliek, iparosok és a köznép számos tagja.

Tárgy

1. Volosin Ágoston⁵⁰⁵ ungvári tanítóképezdei igazgató úr az emelvényre lép és rövid, de mély gondolatokkal telt beszédében tudomására hozza az egybegyűlteknél, hogy most, midőn az új világalakulat a magyarországi ruthén nemzet kérdését is felszínre vetette, a ruthén nép kultúrjavitait jelenleg egyedül munkáló társaság az ungvári „Unió Könyvnyomda Részvénytársaság”⁵⁰⁶ igazgatósága, kötelezettségének tartotta megindítani azt a mozgalmat, illetőleg megalakíttatni azt a szervet, melynek joga van valóban a ruthén nemzet nevében beszélni s egyúttal célja a ruthén nemzet jogait és kívánságait pontosan körvonalazni s azok keresztülvitele végett Magyarország mostani törvényes kormányával érintkezésbe lépni. Épen ezért a fent említett intézmény igazgatósága folyó hó 6-án rendkívüli közgyűlésen meghatározott, hogy a mai napon nemcsak a magyarországi ruthén nemzet értelmiségét, vezetőit, hanem magát a köznépet is egybehívja a további teendők megbeszélése végett. Midőn most örömmel látja a megjelentek számából a rendkívülieg megnyilvánult érdeklődést és utalva azokra a külföldről ideirányított törekvésekre, melyek a ruthén népet ősi hazájuktól elszakítani kívánják s amelyek ellen a népnek egyetemlegesen tiltakozni kell. Üdvözli a megjelenteket s az előkészítő bizottság megbízásából ajánlja, hogy e népgyűlés elnökévé Dr. Szabó Simon⁵⁰⁷ kanonok urat [válassza].

A közgyűlés általános lelkesedés között elnökévé közfelkiáltással Dr. Szabó Simon munkácsyegyházmegyei kanonokot választja meg, ki a megbízatást elfogadja.

2. Dr. Szabó Simon elfoglalja az elnöki emelvényt és megtartja a gondolatokban dús magyar és ruthén nyelvű beszédét. Nem annyira saját erejében bízik, mint inkább a megjelentek lelkes támogatásában és ügybuzgó érdeklődésében. Meggyőződése, hogy a magyarországi ruthéneknek is néptanácsot kell alakítani, mint ezt már az összes

⁵⁰⁵ Volosin Ágoston (1874–1945) – görögkatolikus pap, pedagógus, az ungvári tanítóképző igazgatója. 1923–1939 között a Keresztény Néppárt élén állt. A csehszlovák törvényhozás képviselője. Az autonóm Podkarpatszka Rusz második miniszterelnöke. A rövid életű Kárpáti Ukrajna elnöke.

⁵⁰⁶ Az Unió Könyvnyomda Részvénytársaság 1902 nyarán alakult, célja az ugyanebben az évben feloszló Szent Bazil Társaság kiadói tevékenységének folytatása. A Szent Bazil Társaság 1864-től működött Ungváron, célja a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékben élő görögkatolikusok művelődésének előmozdítása volt.

⁵⁰⁷ Szabó Simon görögkatolikus kanonok.

Ruszka Krajna

többi hazai nemzetek is megtették. Halálos bűn volna népünk számára nem követelni azokat a jogokat, előnyöket és szabadságot, amelyeket az ország többi nemzetei meg fognak kapni. Az eddigi dadogó kurzust meg kell változtatni. Nálunk eddig az volt a jelszó, hogy legjobb politika nem politizálni és nem nemzetieskedni, ami még azzal is meg lett toldva, hogy antinemeteskedés történt és a volt kormány imperialista politikáját szolgáltuk, meg hogy már mindenki meg volt győződve a ruthén nép faji jellegének elvesztéséről. Azonban gazda nélkül történt a számítás. A gondviselés megfordította az események menetének szekérrúdját. A nép meghallotta Wilson elnök⁵⁰⁸ ébresztő szavát s a maga faviskóiban szélteben beszél a nemzetek önrendelkezésének jogairól. A ruthén nép hamarosan követeli maga számára az életet s a nemzeti élet feltételeinek megvalósítását. A jelenlegi magyar nemzeti kormány ezt a jogot az ország területén minden nemzetnek megadta. Nálunk azonban speciális nehézségek merülnek fel. A nép ugyanis nélküli az értelmes nemzeti intelligenciát, mely őt politikai magatartásában vezetné. Ezen epochális időkben létének és jogainak érvényesítésében magára hagyatva, a maga zavaros ideológiájából kifolyólag tévedésekbe és szertelenségekbe esett. Így több helyütt Ukrajnához⁵⁰⁹ kívánnak csatlakozni. A népet e veszedelemtől csak úgy lehet megmenteni, ha megnyugtadjuk, hogy van intézmény, mely az ő nemzeti és emberi jogait lelkiismeretesen és becsülettel akarja munkálni. E mozgalom nem szeparatistikus, hanem ellenkezőleg Magyarország területi integritásának ügyét kívánja szolgálni a Ruthén Néptanács s azt a másik fontos célt, hogy a ruthén népet megnyugtassuk és ezen eszme köré gyűjthessük. Az eljárásban és működésben az a jó angol jelszó vezessen: „Honesty is the best policy – A becsületesség a legjobb politika.”⁵¹⁰ A szándék becsületesen s becsületesen akarjuk megvalósítani a munkát. Óseink hagyományát követjük pro patria et libertate!⁵¹¹

3. Dr. Szabó Simon elnök, miután az ülést megnyitja, jegyzőkönyv vezetésére felkéri Dr. Grigány Gyula teológiai tanárt, a jegyzőkönyv hitelesítésére pedig Gulovics Tivadar⁵¹² gimnáziumi és Stéfán Ágoston⁵¹³ tanítóképző intézeti tanárokat.

A nevezettek a felszólítást, illetőleg megbízást elfogadják.

4. Dr. Szabó Simon elnök felhívására a népgyűlés egyhangú lelkesedéssel mondja ki, hogy megalakítja a Magyarországi Ruthének Néptanácsát, és ezután az elnök fel-

⁵⁰⁸ Woodrow Wilson (1856–1924) amerikai elnök.

⁵⁰⁹ Ukrajnához.

⁵¹⁰ Richard Whately (1787–1863) angol teológus, író: „Honesty is the best policy; but he who is governed by that maxim is not an honest man.” Léderer Pál fordításában: „A tisztesség a legjobb politika, ám akit ez a cél motivál, nem tisztességes.”

⁵¹¹ Cum Deo pro Patria et Libertate! – Istennel a hazáért és a szabadságért. II. Rákóczi Ferenc jelmondata.

⁵¹² Gulovics Tivadar ungvári gimnáziumi tanár, a két világháború között az Ungvári Atlétikai Klub elnöke.

⁵¹³ Stéfán Ágoston (1893–1986) – pedagógus, a két világháború között iskolaigazgató, a kárpátaljai ukránofil politikum tagja, az 1938-ban autonómiát kapott Podkarpatszka ruszi autonóm kormány oktatásügyi minisztere, majd 1939-ben Kárpáti Ukrajna szojmjának elnöke.

Dokumentumok

olvastatja magyar és ruthén nyelven a Magyarországi Ruthének Néptanácsának az előkészítő bizottság által előre összeállított és a „Hayka”⁵¹⁴ című ruthén nyelvű néplapban közzétett programpontjait és kéri azoknak megbeszélését és elfogadását. A programpontok a következők:

„A Magyarországi Ruthének Néptanácsa kijelenti, hogy örömmel üdvözli az újjáalakuló független Magyarországot és csatlakozik a Magyar Nemzeti Tanácshoz a következő programpontok alapján:

1. A magyarországi ruthén nép ragaszkodik ősi hazájához és annak területi integritásához, egyúttal tiltakozik minden olyan törekvés ellen, mely a magyarországi ruthéneket az ősi magyar hazától elszakítani kívánja, vagy amely a haza állami egységét veszélyezteti.

2. A magyarországi ruthén nép számára követeli a néptanács mindazon jogokat, melyeket a kialakuló új demokratikus Magyarország a nem magyarajkú népfajoknak juttatni kíván.

3. A gör.kath.⁵¹⁵ ruthén egyház részére külön autonómikus szervezetet kíván.

4. A hazai ruthén nép szellemi és anyagi életének és fejlődésének biztosítását célzó szociális földbirtok – és iparpolitikai reformok keresztülvitelét kívánjuk.”

Dr. Hadzsega Gyula, Gulovics Tivadar, Dr. Hadzsega Bazil, Dudinszky István, Flenyó János, Kossey Elek, Bacsinszky Tivadar, Dr. Eckmann János és mások magyar és ruthén nyelvű felszólalásai után a Néptanács a fenti programpontokat elfogadja és hangsúlyozza, hogy ezentúl a magyarországi ruthén nép nevében beszélni senki más nincs feljogosítva, mint a Magyarországi Ruthének Néptanácsa.

5. Volosin Ágoston úr jelenti a Néptanácsnak, hogy Dr. Novák István⁵¹⁶ eperjesi püspök úr önmaga, káptalana, mint a hívei nevében a programpontokat fenntartás nélkül elfogadja. Lelkesedéssel fogadtatik és örvendetes tudomásul szolgál

6. Dr. Szabó Simon elnök úr felkéri a Népgyűlést, hogy ejtse meg az intéző bizottság és a tanács megválasztását.

A népgyűlés az Intéző-Bizottság tagjait így alakítja meg. Elnök: dr. Szabó Simon, alelnök: Kossey Elek, titkár: Volosin Ágoston, Pénztáros: Gulovics Tivadar, jegyző: dr. Grigány Gyula és Dr. Kaminszky József.

A Néptanács tagjaiul pedig a következőket választja meg: Beszkid Antal (Budapest), Bihary Emmánuel (Bártfa⁵¹⁷), Bilák Sándor (Kövesliget⁵¹⁸), Dr. Demjanics Emil (Budapest), Demeter Mihály (Ungvár), Dolinay Péter (Pálosremete⁵¹⁹), Duliskovics Elek (Ungvár), Dr. Egressy Gyula (Técső), Dr. Eckmann János (Munkács), Fengyor Igor

⁵¹⁴ Nauka (Tudomány) 1886-tól Ungváron megjelenő ruszin lap.

⁵¹⁵ Görögkatolikus.

⁵¹⁶ Novák István (1879–1932) – 1913-ban szentelték eperjesi püspökké, ezt megelőzően az ungvári szeminárium tanára volt. 1918-ban megtagadta a csehszlovák államesküet, 1920-ban mentette fel a szentszék püspöki feladatai alól. Ezt követően Magyarországon telepedett le, ahol 1932-ben halt meg.

⁵¹⁷ Bardejov (Szlovákia).

⁵¹⁸ Drahovo (Ukrajna).

⁵¹⁹ Remeti (Románia).

Ruszka Krajna

(Nagyberezna), Flenykó János (Órdarma⁵²⁰), Földesi Gyula (Ungvár), Gebé Péter (Ungvár), Gorzó Elek (Kökényes⁵²¹), Homa Joakim (Munkács), Hnátkó Emil (Gálszécs⁵²²), Kacsanóvszky József (Budapest), [...],⁵²³ Koleszár János (Ungvár), Leukánics Emil [...],⁵²⁴ Mihálka János (Csongova⁵²⁵), Neviczky Emil (Sárosújllak⁵²⁶), Neviczky Konstantin (Radváncz⁵²⁷), Pásztor Sándor (Ungvár), Dr. Pedrik Igor (Torna⁵²⁸), Polivka János (Felsőújtköz⁵²⁹), Dr. Rusznák Miklós (Eperjes⁵³⁰), Dr. Stefán Ágoston (Rahó), Szabó Endre (Máramarossziget), Szabó Eumén (Nagyszöllős), Szkunzevics Kornél (Budapest), Tegze László (Sóhát⁵³¹), [...]⁵³² Volenszky Kálmán (Nagyszöllős⁵³³), Vrábely Mihály (Budapest), Zseltvay Viktor (Ungvár)

7. Volosin Ágoston előterjeszti egy népnevelési egyesület szervezését.

A közgyűlés ezen egyesület megalakítását szükségesnek mondja ki és a korábbi lépések intézkedésére a Néptanácsot felhívja. [...]

Dr. Szabó Simon elnök, miután felszólítja a népgyűlést, hogy pénzbeli adományokkal járuljanak hozzá az előforduló rendkívüli költségek fedezéséhez, lelkesítő beszéddel berekeszti a népgyűlést, mely Duchnovics Sándor „Подкарпатский Русины оставьте глубокий сон”⁵³⁴ kezdetű hazafias dalával ért véget.

Dr. Grigány Gyula s. k.
jegyző

Dr. Szabó Simon s. k.
elnök

Hitelesítjük:

Gulovics Tivadar s. k.

Stefán Ágoston s. k.

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 1134 – A Központi Ruszin Néptanács Iratai, op. 1., od. zb. 1. Magyar nyelvű, kézzel írt tisztázat.

⁵²⁰ Sztorozsnicja (Ukrajna).

⁵²¹ Ternovo (Ukrajna).

⁵²² Sečovce (Szlovákia).

⁵²³ Kibetűzhetetlen szavak.

⁵²⁴ Kibetűzhetetlen szó.

⁵²⁵ Borzsavszeke (Ukrajna).

⁵²⁶ Údol (Szlovákia).

⁵²⁷ Ma Ungvár városrésze.

⁵²⁸ Turňa nad Bodvou (Szlovákia).

⁵²⁹ Nem sikerült megfejteni.

⁵³⁰ Prešov (Szlovákia).

⁵³¹ Csornoholova (Ukrajna).

⁵³² Kibetűzhetetlen szavak.

⁵³³ Nagyszöllős (Nagyszöllős) – Vinohragyiv (Ukrajna).

⁵³⁴ Alekszandr Duchnovics görögkatolikus paróchus által írt költemény. Magyarul: „Kárpátaljai ruszin népem, Elég volt az álomból!” A verset Fenczik István zenésítette meg, és az 1940-es években himnuszaként használták Kárpátalján. 2009-ben a Kárpátaljai Megyei Tanács Kárpátalja megye hivatalos himnuszának fogadta el a művet.

Dokumentumok

Papp Antal görögkatolikus püspök körlevele az egyházmegye klérusának a X. számú néptörvény kiadásáról, 1918. december 27.

Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!
A munkácsegyházmegyei ntdő⁵³⁵ Klérusnak.

8360:1918. sz.

Főpásztori szívem örömevel s a nemzetek és országok sorsát intéző mindenható Isten gondviselő kegyelméért imádatlalt és a legnagyobb hálaérzéssel eltelve hozom kedves Papjaimnak és szeretett híveinknek tudomására azt a mindnyájunkra nézve fellette örvendetes tényt, hogy a magyar nemzet népkormánya f. évi december hó 21-én „1918. évi X. néptörvény a Magyarországon élő ruszin (ruthén) nemzet autonómiájáról” címen már életbe is léptetett néptörvényt hozott.

[...]

Ezen néptörvény a honfoglalás óta testvérnek tartott magyar nemzettel ezer éven át jó- és balsorsban együttérzésben itt élő s a nagy Rákóczi által gens fidelissimának nevezett, de a múltban – fájdalom – mindezek ellenére is sokat szenvedett, mellőzött és elnyomott rutén népnek emberi és honpolgári egyenjogúságot, nemzeti szabadságot, gazdasági fellendülést, kulturális fejlődést s mindezekkel feltétlenül szebb jövőt biztosít.

Most tehát, amidőn ezen korszakos esemény felett méltán nagy öröm tölt el mindnyájunkat, imádatlalt és legnagyobb hálaérzéssel emeljük fel mindnyájan szívünket az Úrhoz, áldó kegyelmét esdve szeretett hazánkra és nemzetünkre.

A nemes magyar nemzetet pedig, amely testvéri együttérzéssel s teljes lelki és érzelmi megértéssel viseltetik irántunk, szeretettel üdvözöljük ezen alkalommal s nehéz napjaiban további együttérzésünkről biztosítva, a Mindenható oltalmát esdjük le reája.

Hogy pedig nemzetünk újjászületése hajnalán érzett örömünket s hálánkat egyöntetűen tejezzük ki, felhívom Nagyonisztelendőségeket, hogy karácsonyunk első napján hálaadó szent misét végezzenek és a szószékről hirdessék ki híveiknek e nagy eseményt, megmagyarázván nekik, hogy a független Magyarország az itt lakó testvérepeket, ezek önrendelkezési jogát elismerve, ezután még jobban fogja megbecsülni, szeretni s ezt intézményesen, autonómiájuk törvényre emelése által fogja és már meg is kezdette biztosítani. Az önállósított Ruszka Krajna és saját szebb jövőjük érdekében is legyenek tehát bizalommal és hálával eltelve ősi hazánk, Magyarország iránt s a mindenféle hazug ígéretekkel csábítató izgatóktól őrizkedjenek.

⁵³⁵ Nagyonisztelendő.

Ruszka Krajna

Nagyontisztelendőségtek pedig vezetősökre bízott híveink javára és boldogulására lelkesen munkálkodjanak, az apostol szavait tartva szem előtt: „Én pedig igen örömost áldozok és azonfelül magamat is feláldozom a ti telketekért.” II. Cor. 12., 15.

Egyébiránt püspöki áldásom adása mellett vagyok

Ungváron, 1918. évi december hó 27-én.

Krisztusban szíves atyjok:

ANTAL, püspök.

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 151 – A Munkácsi Görögkatolikus Püspökség Iratai, op. 4., od. zb. 2774. Magyar nyelvű nyomtatvány.

Szarvady Kálmán lapszerkesztő jelentése ismeretlen címzettnek a ruszin lakosság körében uralkodó hangulatról, [1918 vége]

Az ungvári ruthén Nemzeti Tanács 1918. november 24-én kelt kiáltványát még dec. 3-án sem osztották szét. Bizonyára ezen lehetetlen állapoton segítettő lépett érintkezésbe Dr. Sztripszky Hiador úr /akkor még a Nemzetiségi Minister⁵³⁶ tanácsosa/ az Orsz. Prop. Bizottsággal felkérve annak vezetőségét, hogy e proklamációkat Máramaros, Ugocsa, Beregvármegyékben terjessze.

A függetlenségi és 48-as párt az O.P.B.⁵³⁷ az aktió vezetésével engem bízott meg, mint aki kevés hiányossággal bár, de beszélem a nép nyelvét, mint hírlapíró a ruthénség érdekében már a békeidőben is hathatós publicisztikai tevékenységet fejtettem ki s a kinek /ugyancsak nemzetiségi vidéken Mohácson/ a Károlyi párt érdekében kifejtett agitativ és propagandikus működése kiállja a legszigorúbb kritikát is.

Az O.P.B. jólehet, kértem, hogy e propaganda csoport összeállítását bízva rám, mert a ruthén nép körében, csak a nép nyelvén beszélő és a viszonyokkal ösmerős emberek munkásságától remélhetek teljes sikert, helyi emberek felvételét csak a legminimálisabbra szorítva engedte meg és azok helyett a szociáldemokrata párt 10 delegáltját adta mellém.

Tartozom az igazságnak azzal, hogy leszögezzem: a szociálista küldöttek nagyrésze józan, agitatori munkára képes, tisztességes ember volt s eltekintve attól, hogy a nép nyelvét nem ismerték, tolmácsok igénybevételével – már csak intelligenciájuknál fogva is, – helyes, megbízható információk megszerzésére képeseknek bizonyultak.

⁵³⁶ Jászi Oszkár (1875–1957) – társadalomtudós, a magyarországi nemzetiségek önrendelkezésének előkészítéséért felelős tárcanélküli miniszter Károlyi Mihály kormányában.

⁵³⁷ Országos Propaganda Bizottság 1918 novemberében alakult Kunfi Zsigmond indítványára. Feladata az ország lakosságának kormányzati szempontból kedvező tájékoztatása.

Dokumentumok

Dr. Sztripszky Hiador⁵³⁸ tanácsos úrtól a következő direktívákat kaptam.

1.) A röpivek szétosztása közben érdeklődjünk, milyen a nép hangulata? bíz-e az új Magyarorszáiban, szociális érdekeinek istápolását illetően?

2.) Ha a proletárság vagy a polgárok körében bármily irányú elégedetlenség észlelhető, megállapítandó, hogy azokat mik és kik okozták, miként és hogyan lehetne orvosolni?

3.) Minthogy a Nems. Minist.-ban tudják, hogy az említett vármegyékben erős ukrán, román és cseh agitáció folyik, meggyőzve őket, hogy a Magyar kormánytól távol áll önrendelkezési joguk befolyásolása, kikémlelendő, mily mérvben terjed az irredentizmus?

4.) Tekintettel arra, hogy már befolyásolt emberek bizalmába férközni csak úgy lehet, ha elfoglalt állaspontjukkal szemben ellenszenvet el nem árulunk, tartózkodjunk minden oly lépéstől, mellyel irántunk bizalmatlanságot kelthetünk fel s mellyel kockáztathatjuk a közlékenységüket.

5.) Ne érintkezzünk a nép előtt többé-kevésbé ellenszenves közigazgatási, egyházi, erdészeti stb. alkalmazottakkal, illetve tisztviselőkkel, hanem forogjunk az elégedetlenek között, mert csak úgy tudjuk meg, melyek azok a sérelmek a melyek az elégedetlenséget inszcenírozták, s hogy melyek szorulnak orvoslára.

6.) Tapintatosan felvilágosítandók, hogy az újjá született Magyarország kormánya a legmesszebbmenő autonómiát biztosítja számukra, saját embereikből választhatnak tisztviselőket, máris törölték a naptáregyesítést, visszaállították ünnepeiket, rokkantjaikról, hadiözvegyeikről a legmesszebbmenően gondoskodik, a földnélkülieket földhöz juttatja s általában megtesz mindent, a mi boldogulásukat előmozdíthatja.

7.) Felvilágosítandók, hogy az új kormány nem azonos a régivel. A feudális Magyarország már a múlté, a demokratikus független népköztársaság a múltak bűneivel szemben nem vállal közösséget.

8.) Ugyancsak különös nyomatékkal hangsúlyozta, hogy fellépésüket ne viselje magán az agitálás kritériumait, s csak annyiban éljünk agitációs eszközökkel, amennyire ezt az információk megszerzése teszi kívánatossá. Nagy gond fordítandó azon férfiak neveinek megállapítására, akik iránt a lakosság bizalommal viseltetik, s akik a népre hatni is tudnak.

Sztripszky dr. úr közölte velem, hogy illetékes helyen a Hadügyministeriummal érintkezésbe léptek, aziránt, hogy a Nagyg, Talabor, Taracz, Visó, Róna, Tisza, Kaszó stb. völgyekben futáraink részére 2 gépkocsit bocsásson rendelkezésre, melyek minden valószínűség szerint a megérkezésünket követő napon már Huszton lesznek.

Megállapodtunk abban is, hogy felkeresem Dr. Brascasjkó Mihály⁵³⁹ volt rahói ügyvédet, a kitől megtudom, nem hajlandó-e a kormánnyal karöltve munkálkodni azon, hogy a ruthén nép megelégedett legyen.

⁵³⁸ Sztripszky Hiador (1875–1946) – ruszin származású magyar néprajzkutató, nyelvész, irodalomtörténész.

⁵³⁹ Brascasjkó Mihály (1883–1969) – kárpátaljai ukránofil jogász és politikus, 1939-ben Kárpáti Ukrajna szojmjában (parlamentjében) az alkotmányügyi bizottság elnöke volt.

Ruszka Krajna

Működésünk:

December 3-án indulva, 4-én érkeztünk Husztra, ahol éppen országos vásár lévén, várakozáson felüli agitációs alkalomra bukkantunk. Embereink a várostól mintegy 3 km-nyi távolságra fekvő vasúti állomásról röpiratokkal felszerelve, az elágazó útvonalakon széledtek el. Váratlan megjelenésünk némi izgalmat okozott, amit csak fokoztak a háborús cenzúra alatt megjelent sajtótermékekkel homlokegyenest ellenkezően szövegezett radikális szellemű röpiratok. A gr. iskolában⁵⁴⁰ éppen gyülekezésre jöttek az irredentisták. Mivel azonban a falragaszok stb. a közvéleményt egyszerre gondolkozóba ejtették, Pannonia szállóbeli lakásom előtt felkerestek.

Az elégedetlenkedők képviselőiben: Olasz József, Páncza János, Stefucza Jura, Mászlé László, Dzsumurád László, János, Mihály és György, Stefucza Mihály és László, Szenya György, Velicskó Vaszily, Obrucsár József és Palkaninecz László jöttek el. Kijelentették, hogy bár a népjogok üldözött haragosának: Szarvady Jánosnak vagyok unokája, nem fogadnak teljes bizalommal, mert a magyarság részéről évtizedek óta, – de különösen a háború alatt, – annyi vérlázító sérelemben volt részük, hogy most már helyzetük orvoslását is csak olyan állam alakulattól remélik, a melyben anyanyelvük használata, szabad vallásgyakorlatuk kulturális és gazdasági érvényesülésük korlátozhatatlan lesz, a hol a közigazgatási, erdészeti, csendőrségi alkalmazottak brutalitásaival szemben majd az államhatalom nem üres, soha be nem váltott ígéretekkel védelmezi meg. Ilyennek képzelik el Ukrániát.

A kapott direktívák alapján csillapítottam őket, megígérvén, hogy azon sérelmek, melyek elkeseredésükre okot szolgáltattak orvosoltatni fognak. A demokratikus kormánynak főfeladata, hogy mindazok a kik közhivatali működésükkel az animozitásra okot szolgáltattak s ezzel a magyarságot a magyarországi nemzetek előtt gyűlöletessé tették, helyükről eltávolíttassa s olyanokkal pótolja, akik bizalmukra, szeretetükre érdemesek. Mindehez azonban idő kell. Támogassák hát nehéz munkájában a kormányt, bomlasztó szólások helyett türelemmel várják be azt az időt, amidőn ezen szándékát intézményesen dokumentálhatja. Szavaimnak megvolt a hatása. A délután folyamán kifüggesztett és letépett falragaszok helyére másnap felragasztott plakátoknak ezután bántódása nem történt.

Az elégedetlenekkel való érintkezésem során azt az impressiót nyertem, hogy az irredentizmus nem határozott törekvés, hanem inkább a múlt hibái fölötti elkeseredés szüleménye s így a rendszerváltozás az irredenta törekvéseket gyorsan és határozottan le is szerelhetné.

Különösen hatásos volt azoknak a geográfiai és etnográfiai ellentéteknek megvilágítása, a melyek a ruthén népet úgy a lengyel, mint a cseh, román, ukrán néptörzstől megkülönböztetik. Ráműtattam azon tradicionális és gazdasági érdekközösségre, melyek őket egyenesen a magyarokkal való életközösségre kényszerítik.

⁵⁴⁰ Görögkatolikus iskolában.

Dokumentumok

Kifejtettem, hogy kulturális fejlődésüknek sem pedagógiai sem egyházi kérdésekben az új Magyarország kerékkötője nem lesz s rózsás színekben festettem le előttük a jövőt. E kérdésnél észrevettem, hogy ígéreteimet meglehetősen közönnyel fogadták, majd a közbeszólások egyenesen meggyőzték arról, hogy ígéreteikben már nem hisznek.

Mielőtt az egyes községekben végzett munkánkról beérkezett jelentések alapján összefoglaló részletes jelentésem megszüvegezéséhez fognék, jelentem, hogy agitációs tevékenységre kettő, a nép nyelvén beszélő tanítót, s négy tolmácsot szerződtettem.

Máramaroszigetre Karlovics Kálmán, Pinkóczy Zsigmond és Braun Sándor, Nagyszőlőstre Binéth József, Brucker Károly, Técső és környéke, Huszt környéke és Ugocsa egy részére Trócsányi Endre és Mandel Mór, a Nagyg völgyébe Einzelmüller Nándor majd Karlovics, Pinkóczy, Paszulyka és Kohn Arthur, a Talabor völgyébe ugyancsak Kohn, a Taracz völgyébe Tóth Ferencz, a Kaszó és Gyertyánligeti völgybe s a fekete Tisza völgyébe Robb Géza, a Visó völgyébe Pinkóczy, a Tiszavölgyébe Karlovics futárok menesztettek szét. Természetesen az erősebb munkát igénylő helyekre velük mentek a tolmácsok is.

Tapasztalataink

Huszton:

Elégedetlenség a Nemzeti Tanács összeállítása miatt. Bár tisztviselőknek a Tanácsban helyük nem lehet, mert hisz a Nemzeti Tanács mint ilyen – hatóságokat ellenőrző szerv a huszti Tanácsban igen sok a köztisztviselő. Ezzel szemben a proletariátus teljesen mellőzött volt. 5-én tanácsülés lévén a szegény emberek eme sérelme némileg orvoslást nyert.

Küldetésem jogán kifogást is emeltem Reha Bertalan polg. isk.⁵⁴¹ tanárnak a Nemzeti Tanács egyik tisztségébe való beválasztása ellen, hivatkozván arra, hogy nevezett mint a helyi munkapárti sajtóorgánium szerkesztője túlzottak a múlt regim exponense. Egyhangú helyesléssel találkozott kifogásom, az jellemző, hogy helyette az egyik kgj.⁵⁴² jegyzőt, tehát egy nem kevésbé exponált tisztviselőt, – a ki ellen a hadisegélyek kiosztása miatt élénk ellenszenv is nyilvánul meg, – választották be.

Nagy az animozitás⁵⁴³ itt is mint mindenütt az Előljáróság tagjaival szemben. A közigazgatási atrocitások itt sem voltak enyhébbek, mint az Ország egyéb helyein s bár a járási főszolgabíró energiátlan személye iránt teljes szimpátiával viseltetnek, teljesen védtelenül állottak a városi jegyzők, Labiner Géza, Eglisch Béla és Ilniczki brutalitásaival szemben a kik a hadisegélyes asszonyokkal állandóan gorombáskodtak. Minthogy a jegyzők állítólag olyan súlyos természetű kijelentéseket tettek, melyek nem csakhogy közhivatalnokokhoz nem méltóak, hanem egyenesen bűnvádi megtorlást

⁵⁴¹ Polgári iskola.

⁵⁴² Közigazgatási.

⁵⁴³ Rosszindulat, ellenségesség.

Ruszka Krajna

igényelnek, sőt a közszemérmert és közkerkölcst súlyosan sértőek, elrettentő példaként ellenük nyomban vizsgálat indítandó.

A rendszerváltozást bizonyíthatná, ha az egyébként kitűnő közhivatalnok: Mokcsay Zoltán főszolgabíró magasabb hivatali megbízatással a központba rendeltetnék s helyét Riskó Béla ruszin származású kitűnő népszerűségnek örvendő tb. főszolgabíró foglalná el. Az Előjáróság tagjai ellen vezetendő vizsgálat lebonyolítására Ministeri megbízatással szerencsés gondolatnak tartanám az ugyancsak ruszin származású Dr. Toranszky Endre jog- és államtudományi doktorátussal bíró hírlapíró társamnak kirendelését, a kinek minden képessége megvan ahhoz, hogy a vizsgálatot tárgyilagosan az igazság szem előtt tartásával vezesse. A kormánynak úgyis az az intenciója, hogy az érvényesülési kényszer folytán szülőföldjükről szétszéledt értelmiség otthon érvényesülhessen, tehát az ily megbízatások is olyanok kezébe teendő le, a kiknek – a viszonyokkal ismerős lévén – megelégedésre működniök ezerszerre könnyebb, mint a bevándoroltaknak.

Felette gyanús azon körülmény, hogy Máramarosban a főszolgabírók és szolgabírák több közbirtokosságnak elnöki tisztjét is betöltik s az erdőrészek eladásánál többekévéb oly fakitermelési szerződéseket kötnek, melyek inkább a kitermelők, mint a részesedésre jogosultak érdekeit szolgálják. Így van ez Huszton is. Mintegy 7 év előtt Dán Lajos huszti tb. főszolgabíró közbirtokossági elnök szerződést kötött a Neuschloss céggel⁵⁴⁴ a vasúti állomástól iparvágánnyal, sőt igavonó állatokkal igen kényelmesen megközelíthető „Dubrova” nevű gyönyörű tölgyerdő kitermelésre.

A háborús konjunkturák az ipari és tüzelési célokra felhasználható faanyag árát oly magasra szöktették, hogy a Neuschloss cég anélkül is zsíros üzlete több milliós haszonnal fog zárulni. A tőke eme tipikus molochjának mindez azonban kevés volt. Szerződési tilalom ellenére a hét esztendő kitermelési idő alatt törzsben és természetben egyaránt megnövekedett s a kitermelésre alkalmasságot jelző bélyegzővel el nem látott tölgyeket is kiirtatta, sőt a letarolt területet felszántatta s a buja föld hozamából az érdekeltiséget nemcsak, hogy nem kárpótolta, hanem még az eredetileg megállapított vételárral is hátralékban maradt. Holdankint ugyanis eddig csak 720-720.- koronát fizettek ki.

Bizalmatlanságot kelt, hogy a leszerelési költségeket ottidőzésünkig egyetlen katona sem kapta meg. Tudom, hogy e téren politikai okokból sem lehet a kívánságoknak teljesítését foganatosítani épp azért a kijelentést tettem, hogy a magyar állam csak azokkal szemben ösmer el kötelezettségeket, a kik irányában is jóindulattal viseltetnek. El sem képzelhető, hogy az állam a saját ellenségeit is díjazza. Kértem tehát őket, tegyék lehetővé, hogy a bizalmatlanság kölcsönösen megszűnjék.

Jeszenszky Ferencz kincstári főerdőmérnök általános ellenszenvet keltett működésével. Kegyetlensége nem ismert határt azok iránt, a kik kegyére nem érdemesítették magukat. A kincstári erdők védelmének örve alatt egész udvarral vétette magát körül

⁵⁴⁴ Faipari termékeket gyártó vállalat.

Dokumentumok

és ebben az udvarban a korrumpáltak egész légiójának nyílt alkalma a hadi kötelességek teljesítése alóli kibúvársra. Ellenben kíméletlenül bevonultatták azokat akik ellenük állást foglaltak.

Ez a korrumpált környezet okozta azt a föltevést, hogy az állam vagyonkezelése körül súlyos visszaélések követték el. Felvetődött ugyanis a kérdés. Hova tűnik a kincstári erdők milliós jövedelme.

Általában az erdők kezelése körül – talán bizonyos bürokratikus formaságok miatt – sok a panasz.

Közóhaj, hogy a kincstári erdőterületek községi tulajdonba menjenek át, s távirati jelentéseimben igyekeztem meggyőzni a ruszin nép sorsának intézőit arról, – a mit ők is tudtak – hogy a kincstári erdőgazdálkodás a mai állapotában fönn nem tartható s ennek tulajdonítom, hogy a szándék érvényesüléséhez csekély véleményemmel is lökést adtam. Azóta nagy horderejű törvény lépett életbe; a RUSKA Krajna Ministerium veszi a nép sorsának gyeplőjét kezébe s hiszem, hogy a várakozáson felül szerencsés megoldás eliminálja azokat a bizalmatlanságon épülő nézeteket, melyek a magyarság iránti közösséggel kapcsolatosan támadtak.

Nagyszöllős.

Binéth és Brucker futárainkat Fehér csendőrfőhadnagy feltartóztatta, – kijelentvén, hogy ő nem ismeri el a mai kormányt, arra fel nem esküdött, nem ismer Hadügy-ministeriumot s különösen lázítóknak tartja azon röpiratokat, melyek a földosztásról szólnak. Mindeme elméletnek kútforrása, – szerinte – a zsidóságnál keresendő. Embereink Volenszky kormánybiztos erélytelensége következtében három napig letartóztatásban lévén, nyomtatványainkat is visszahagyva, eredménytelenül tértek vissza Husztra.

Salánk.

Csellel éltem tehát: az eddig tartalékban tartott Prócsányi Endrét a salánki tanító fiát küldtem a vármegyébe. Kinyomozta, Volenszky kormánybiztos ama kijelentésével szemben, hogy Ugocsában nincs irredentizmus, – hogy éppen a nagyszöllősi esperesi kerületben /ezt Dunics György gr. kath. kurátor adta elő/ történt egy irredenta tendenciájú összejövetel, melyen az antiszemitizmusnak is tág teret nyitottak. Nehezményezték, hogy a koronajogok eddig a ruszin nemzetiségű emberek kezébe nem kerültek, – sőt a kereskedelem is más faj privilégiuma. A dohányínség is hathatós agitációs eszköz a szakadárok kezében. A vadászati, halászati jog korlátozása nemkülönben.

Királyháza.

Verécze.⁵⁴⁵

Veléte.⁵⁴⁶

Trócsányi a már említett kísérettel Nagyszöllőssön át a fenti községekbe ment. Meggyőződött róla, hogy Fehér főhadnagy és Varga hadnagy karhatalmi parancsnokok

⁵⁴⁵ Verjacja (Ukrajna).

⁵⁴⁶ Veljatino (Ukrajna).

Ruszka Krajna

királpárti kirohanásai fedik a valóságot, szították az antiszemitizmust, sőt a radikális párt alakulást is az antiszemitizmus jelszavaival akadályozták meg. Ezt a meggyőződést Rubni nagyszöllősi tekintélyes polgár előadásából merítette, akinek elfogulatlanságát mi sem bizonyítja jobban minthogy ő volt az, aki saját hitsorsosáról: Guttman Emanuel szeszgyárosról kétségtelenül bebizonyította, hogy háborús millióit Ukrán mozgalmak szolgálatába állította, hirdetvén, hogy ez az irredentizmus az ő faji érdekeivel nem inkompatibilis.

Tartozom az igazságnak annak megállapításával, hogy Guttman és társai eme törekvésükkel ma még elszigetelten állanak.

Kovácsrét.⁵⁴⁷

A ruthén polgárság teljesen tájékozva van a „népkormány” programjáról. Mindenki vigyáz a rend és a nyugalom megőrzésére. Állítólag az állami tanító agitál az elszakadás mellett.

Rókamező.⁵⁴⁸

A lakosságra nagy befolyást tud gyakorolni Kulman János főerdész.

Panaszuk, hogy december 6-án a nép új bírót akart választani, de a kirendelt karhatalom ezt megakadályozta, sőt azokat, akik ezen a választáson megjelentek, a karhatalmi kirendeltség hozta és mindenki.

Kereczke.⁵⁴⁹

Zombory Eugén gk. papot a lakosság nagyon szereti, őt tekinti vezetőjének.

Vezetői: Drobenka Vendel, Simul Izsó, emlékiratot nyújtottak át a budapesti ruthén gyűlésen.

Bereznik.

A nép vezetői: Sztankovics Eugén ruthén tanító, Rakovszky Cirill pap.

Követelik a községházáról az előljárók elküldését, mert ők szabad akarattal szerint akarnak választani. A polgárság kívánta, hogy a bárói birtokot osszák fel.

Roszos v. Kopár.⁵⁵⁰

A nép vezetője: Sinnics Antal tanító.

Ukrán agitátorok: Kusnelczky Albin, Korsits Vendel Ferencz.

A ruthénség óhaja, hogy új bírót és papot válasszon.

[...]⁵⁵¹

A lakosság bizalmasai: Kunnpfer András Kálmán kisgazda.

A lakosság föld elosztást bizalommal várja. A jegyző még mindig kirúgja az embereket hivatalából. A lakosság kéri eltávolítását. Az iskolában a ruthén nyelv tanítását, a vallás teljes szabadságát.

⁵⁴⁷ Kusnicja (Ukrajna).

⁵⁴⁸ Lisziceve (Ukrajna).

⁵⁴⁹ Kerecki (Ukrajna).

⁵⁵⁰ Roszos (Ukrajna).

⁵⁵¹ Kibetűzhetetlen szó.

Dokumentumok

Plávás.⁵⁵²

Kenézpatak.⁵⁵³

Mártonka.⁵⁵⁴

községekben a jegyző és bíró ellen panaszkodnak. Utóbbi községben a nép vezetője: Smirkmiller Kázmér gazda.

Ukrán röpiratokat osztottak szét a polgárok közt: Staniszló Vazul és Mikens Ladiszlous.

Malmos.⁵⁵⁵

A nép vezetője: Pripán Gergely.

Mindenki csak Magyarország mellett agitál.

Tiba.⁵⁵⁶

A nép vezetője: Szaniszló Eugén tanító.

A polgárság a bíró elűzetésén dolgozik. A határban levő nagybirtok felosztását kérik.

Szuhabaranka.⁵⁵⁷

Vezérek: Atjepke Venzel és Csepregy Károly, akik a budapesti ruthén gyűlésen is megjelentek.

Röpiratainknak és plakátjainknak nagy hatása volt.

Feketeardó.⁵⁵⁸

Csepe.⁵⁵⁹

Batár.⁵⁶⁰

Tiszaújlak.⁵⁶¹

Fancsika.⁵⁶²

Hetény.⁵⁶³

Elszakadási törekvéseknek e községekben semmi nyoma, küldötteink csupán a népkormány szándékának ismertetésére szorítkoztak, bizalommal tekintenek a jövő elé.

Királyházán az elégedetlenkedők Talabircsuk Mihály, Déri Mihály és János, Balázs János, Munkácsi Károly, Netela János.

Vereczén: Dobos László, Üreges János, Lengyel József.

---

⁵⁵¹ Plavlja (Ukrajna).

⁵⁵³ Csornij Potyik (Ukrajna).

⁵⁵⁴ Mala Martinka (Ukrajna).

⁵⁵⁵ Sztrojne (Ukrajna).

⁵⁵⁶ Tibava (Ukrajna).

⁵⁵⁷ Bronyka (Ukrajna).

⁵⁵⁸ Csornotisziv (Ukrajna).

⁵⁵⁹ Csepa (Ukrajna).

⁵⁶⁰ Bratove (Ukrajna).

⁵⁶¹ Vilok (Ukrajna).

⁵⁶² Fancsikove (Ukrajna).

⁵⁶³ Hetinya (Ukrajna).

Ruszka Krajna

Sajátságos jelenség, hogy Veréczen plakátainkat épp a MÁV egyes alkalmazottjai Major György és testvérei gyalázták meg a miért a vasút bizalmi férfiai őket elbocsájtásra ajánlották.

Iza.

Ez a község a pravoszlávizmus Rómája. Hosszú idő óta elismert papja nincs. Titokban, magánházakban gyűlnek össze s ott szedik magukba az orthodox egyház tanait. Tagadhatatlan, hogy ennek szála az athoshegyi⁵⁶⁴ kolostorig nyúlnak, de véleményem szerint a háború előtt nem voltak feltétlenül állambontó irányzatúak. Maga a schizma-pör⁵⁶⁵ a háborús párt által hajánál fogva előrángatott ürügy volt arra, hogy Oroszországba belekössenek. A debreceni bombamerénylet⁵⁶⁶ oláhok követték el. Catarescu⁵⁶⁷ és társai a bukovinai Csernovitzban⁵⁶⁸ adatták postára a román gyártmányú ekrasitot,⁵⁶⁹ mégis a merénylet kieszelőiül Oroszországot állították a világ elé. Szóval, mesterségesen szította a Tisza kormány⁵⁷⁰ a gyűlöletet Oroszország iránt s ezt a veszedelmet ismerte fel Gróf Károlyi Mihály⁵⁷¹ a mikor a háborús hangulatot semlegesítendő párthíveivel Dumalátogatásra készült s ezt megelőzőleg Amerika, Anglia, Franciaország és Svájcban kereste Magyarország protektorait, védelmezőit. Iza az a község, amelyből mesterségesen pattantották ki a világegés szikráját. A szarajevói merénylet csak csattanó az ostorsuhogatásban, csak a háborús ürügyek kapóra jött harsonája. A Tisza éra ideges háborús szándékának gyökere Izán keresendő.

Meglepett az a csak mártírokat jellemző öntudat a mellyel küldöttem s én a községben találkoztunk. Az agent provokátorok /Dulicskovics és társai/ teljesen bizalmatlanná tették a lakosságot minden jövevényel szemben.

Okos, tartózkodó parasztság lakja e községet. Cselekszenek a következményekkel járó felelősség tudatában anélkül, hogy félelemmel töltené el őket a még mindig kísértő retorzió. Vezérik a hatóság embereinek távollétében közlékenyebbek voltak. Felháborodtak, hogy Illés Andor főügyész helyettes a ruszin nép képviselőjében porondra áll s ez a régi éra tipikus eszköze eleve bizalmatlanná teszi a demokratikus kormány irányában a Kárpátok népét. Illésnek a csendőrszurony és a börtön voltak eszközei a múltban. A ruszinokat bilincsekbe verette, papjaikat börtönbe vetette. A lelkieket ma

⁵⁶⁴ Athos-hegy – húsz kolostorból álló kolostor köztársaság Görögország északi részén a Égei-tenger partvidékén. Az ortodoxia egyik fontos központja.

⁵⁶⁵ A görögkatolikus hívek pravoszláv vallásra való áttérése miatti per Máramaros megyében 1914-ben.

⁵⁶⁶ 1914. február 23-án Miklósy István hajdúdorogi görögkatolikus püspök debreceni címére érkezett küldemény pokolgépet tartalmazott. A csomagfelbontásra aktivizálódott szervezet megölte Laczkovics Mihály püspöki vikáriust, Slepkovszky János püspöki titkárt és Csath Sándor ügyvédet.

⁵⁶⁷ Vélhetően Ilie Cătărău-ról ír a forrás. A román származású politikai aktivista, katona és kém, 1937-ben a bukaresti Universal lapnak adott interjúbán magára vállalta a merénylet elkövetését.

⁵⁶⁸ Ma Ukrajna Csernyivci (Chernivtsi) városa.

⁵⁶⁹ Ekrazit – pikrinsavból készült robbanóanyag, főleg az Osztrák–Magyar Monarchia tüzérsége használta.

⁵⁷⁰ Tisza István második kormánya 1913 és 1917 között.

⁵⁷¹ Gróf Károlyi Mihály (1875–1955) – magyar arisztokrata, politikus, a Magyar Népköztársaság elnöke és első miniszterelnöke.

Dokumentumok

Kemény Vaszily athashegyi⁵⁷² theologiai képesítéssel bíró paraszt ember látja el, a hívek az egyházi vagyont birtokba is vétették, s ma ott látszólag békesség is van. Nagy befolyással bír a népre Puza Jenő községi jegyző.

Máramarossziget.

A város túlnyomó részben hivatalnokok és izraelita kereskedők által lakott hely. Mindenki feltétlenül államhű. A nép vezetője Egreczky Emil grkath. tanító. Idegesség észlelhető a román megszállással szemben. Pinkóczy elvtárs jelentése szerint Goldberger elvtárs a szociáldemokrata párt elnöke úgy nyilatkozott, hogy előző propagandikus működésük határozottan ellenszenvet keltett.

December 18-án a O.P.B. szűkmarkúsága miatt Pesten időzvé, táviratilag utasítottam Trócsányi, Mandel, Paszulyka küldötteteket a ruthén gyűlésen való megjelenésre. A hangulat a magyarok és zsidóság ellen ki volt élezve. Csupán Paszulyka lehetett jelen rövid ideig a gyűlésen a nélkül azonban, hogy nemcsak ő, hanem a ruthénság exponáltabb vezetői is meghallgatásra érdemesítettek volna. Társait mint zsidókat kiutasították. A nemzetiszínű, sőt a tradíciós Rákóczi zászlót is mellőzték. Sárga-kék zászló⁵⁷³ alatt vonultak a ruszin templomba, majd izgalmas népgyűlésen Bracsajkó Mihályt⁵⁷⁴ elnökké, Stefán Ágostont alelnökké választották. A munkásság egyik vezetője Stark Károly.

Lipcse.⁵⁷⁵

A községből a papot már eltávolították, sőt tudtára adták Sztankaninecz Péter kántor tanítónak, hogy az orthodox egyház hívéül szegődjék, mert különben körükben nem tűrik. A nép szószólói Bencze János, Sándor, László, Tamiscsi János, Melcer Vaszil, Vakaró István, Folyszak László. Panaszkodnak a jegyző ellen. Hanyagságának tudják be, hogy még a decemberi hadisegélyt sem fizette ki.

A schizmatikus per⁵⁷⁶ miatt üldözöttekkel szolidárisak. Az úrbéres gazdálkodás is bántja őket s Bencze László kgi. főbíró e miatt tettleg is inzultálni akarták. Fő kívánságuk, hogy a dolhai járásból a huszti járásba csatoltassanak.

Lipcsemező.⁵⁷⁷

Bizalmi férfiú Zavagyák Tivadar felekezeti tanító. A közigazgatás iránt elégedetlenség. Bántó, hogy Lelesz⁵⁷⁸ zempléni községnek ott vásárolt erdeje van, s nincs kilátásuk arra, hogy ez ismét tulajdonukba kerüljön. Gyűlölettel vannak eltelve a Gróf Teleky⁵⁷⁹

⁵⁷² Athos-hegy. Lásd fent.

⁵⁷³ A Rákóczi-színek a kék-vörös, a kék-sárga pedig az ukrán nemzeti színek.

⁵⁷⁴ Bracsajkó Mihály (1883–1969) – huszti ügyvéd, az ukranofil mozgalom egyik alakja a két világháború között Kárpátalján. 1919-ben többek között az ő szervezésével ült össze a huszti gyűlés, ami kimondta Kárpátalja csatlakozását Ukrajnához. Kárpáti Ukrajna szojmjának (parlamentjének) képviselője 1939-ben.

⁵⁷⁵ Lipcsa (Ukrajna).

⁵⁷⁶ A görögkatolikus hívek pravoszláv vallásra való áttérése miatti per Máramaros megyében 1914-ben.

⁵⁷⁷ Lipecka Poljana (Ukrajna).

⁵⁷⁸ Leles (Szlovákia).

⁵⁷⁹ A Teleki-család Dolha környéki birtokaira utal a forrás.

Ruszka Krajna

domíniummal szemben, a mely minden művelhető földnek ura. Bántja őket a papi párbér is. Sok a sérelmük a ruszinságnak a hadisegélyek kiosztása körül is, állításuk szerint más nemzetiségekkel szemben mellőzöttek. A Teleky birtok⁵⁸⁰ vadállománya rengeteg kárt okoz a gazdák szántóföldjeiben. Orvoslandó.

Herincse.⁵⁸¹

Gör. keleti⁵⁸² papot szeretnének. A legelő-kérdésnek a Mikes grófi birtokból való megoldását kérik.

Bizalmi embereik: Kalenics Jura és Marinecz László.

Szabó József alispán ellen itt is gyűlöletes hangon nyilvánul meg a nép ellenszenvé.

Berezna.⁵⁸³

Általános panaszok a közigazgatási hatóságok ellen.

Alsóbisztra.⁵⁸⁴

A nép bizalmasa Thegze Iván. Középületekre ciryllbetűs felírásokat követelnek.

Vucskómező.⁵⁸⁵

Panaszok közéleti kérdésekben, hadikárok megtérítésében összegezendők. Bizalmasaik: Pleszka Fedor, Vaszily Iváné, Vaszily, Lengyel György, Lehota Miklós, Szurgyák Mihály, Kikina László, Lehota Kiriló, Temár Illés, Popovics Vaszily Mihályé, Leszka György, Lehota József, András és Feuerverker Adolf. A jegyző 20-20 koronát szedett össze rumra. Sem pénzt sem rumot nem kaptak.

Ökörmező.⁵⁸⁶

Pál Alfréd kerülete. Oly embereket helyeztetett a jegyzői tisztségekbe, a kik a munkapárti⁵⁸⁷ terror minden követelményeinek teljesítésére készek. Küldötteink a szabálytalanságok megvizsgálására Ministeri biztos kirendelését javasolják. A nép megtagadta a párbér fizetését, sőt Bokotej tanítónak menekülnie kellett. Teendőit egy egyszerű paraszt ember végzi.

A rekvirálások elkeseredést szültek. Hadikölcsön kötvények 1000 koronáért 600-700 vételárra kínálatnak.

Kalocsa.⁵⁸⁸

A fenti okok miatt zavargások is voltak. Küldötteink javasolják, hogy etnográfiai és geográfiai elhelyezkedésüknek alkalmasságát feltüntető propagandikus térkép készíttessék s az a nép körében terjesszessék, mert itt őket már a csehek, románok mellőzték.

⁵⁸⁰ Uz.

⁵⁸¹ Horincsove (Ukrajna).

⁵⁸² Görgökeleti, ortodox.

⁵⁸³ Berezovo (Ukrajna).

⁵⁸⁴ Nizsnyij Bisztrij (Ukrajna).

⁵⁸⁵ Vucskove (Ukrajna).

⁵⁸⁶ Mizshirja (Ukrajna).

⁵⁸⁷ Nemzeti Munkapárt.

⁵⁸⁸ Nem megállapítható, hogy Alsó- vagy Felsőkalocsára utal-e a forrás.

Dokumentumok

Bedőháza.⁵⁸⁹

Küldötteinket ellenszenvvel fogadták, sőt a legtapintatosabb közlekedés is fiaskót vallott. Röpíveink kifüggeszthetők nem voltak. A lakosság kijelentette, hogy inkább Romániához csatlakozik, semmint a gyűlölt Magyarországhoz.

Husztköz.⁵⁹⁰

Brascsjkó Mihály dr. szakadár.

Föntebb körvonalazott álláspontom, bár gondolkozóba ejtette, büszkesége nem engedte, hogy azt elárulja.

Gyula bátyjától a fővárosi ruthén gyűlés után értesültem, hogy merevségéből az esetben enged, ha a Kárpátok népe külön ruthén köztársaságot alkothatna.

/Ekkor még nem volt ismeretes a „Ruszkra Krajna” című megoldás./

Csománfalva.⁵⁹¹

Leszerelésből eredő ingóságok értesítésénél lakosság érdekére tekintettel nem voltak és az ingóságok lánczkereskedők kezére kerültek. Ebben hathatósan assistált a csendőrség. Pap tanító gyűlöletes. /Kohn elvtárs jelentése/

Dulfalva.⁵⁹²

Fogadtatásunk szimpatikus. Nép vezetői: Huda Sándor tanító, Kovács András, Szokol Jura, Orosz Demeter /schizmapör⁵⁹³ szereplői/ A magyarság iránt ellenszenv észlelhető. A csendőröket gyűlölik.

Talaborfalva.⁵⁹⁴

A helyzet ugyanaz. Főleg az erdészekre haragszanak.

Kricsfalva.⁵⁹⁵

Közélelmezési kérdésekben pártoskodást tapasztaltak. Vizsgálat megindítását kérik. Ebben az ügyben már több ízben gyűléseztek is.

Kövesliget.⁵⁹⁶

Darva.⁵⁹⁷

Uglya.⁵⁹⁸

Az első község ukranista, második államhű. Vezetőjük Maczkó Mihály tanító. Uglyán Kohn elvtárs jelentése szerint a csendőrök a kincstári holmikát összeszedték s lánczkereskedőknek, nevezetesen Markovics Eliás, László Mendel és Szmotli Hers uglyai lakosoknak adták el.

⁵⁸⁹ Bedevlja (Ukrajna).

⁵⁹⁰ Nankovo (Ukrajna).

⁵⁹¹ Csumaljovo (Ukrajna).

⁵⁹² Dulovo (Ukrajna).

⁵⁹³ Az 1910-es évek elején az ún. máramarosi skizmaper.

⁵⁹⁴ Tereblja (Ukrajna).

⁵⁹⁵ Kricsovo (Ukrajna).

⁵⁹⁶ Drahovo (Ukrajna).

⁵⁹⁷ Kolodne (Ukrajna).

⁵⁹⁸ Uglya (Ukrajna).

Ruszka Krajna

Dambó.⁵⁹⁹

Széleslanka.⁶⁰⁰

Közélelmezési kérdésekben követtek el visszaéléseket. Hadfaludy főszolgabíró ezért fel is függesztette. Jegyzői a néppel negatívan bántak. A legelő kérdésben hathatós intézkedést várnak.

Bustyaháza.⁶⁰¹

A nép vezetői: Tamás György és János, Szanincsek Gergely, Sterczel Ferencz, Dancs Illés, Jakab, Péter és László.

Szocialista helyi szervezet alakult. Teljes nyugalom.

Vajnág.⁶⁰²

Ujbárd.⁶⁰³

Úrmező.⁶⁰⁴

Előbbi községekben felsorolt panaszok.

Elszakadási tendenzia nincs.

Ujbárd bizalmasa Dancs György.

Vajnágon nagy az ellenszenv Egressy técsői ügyvéd és papjuk Endrey ellen, akik szerintök meghiúsították a Szentgyörgyi féle birtoknak a kisbirtokosok által a megvásárolhatását.

Nagykirva és Kiskirva.⁶⁰⁵

A nép örömmel hallgatta előadásunkat, azonban észre lehetett venni, hogy nem nagy bizalommal van az ígéretek iránt. Különösen örömmel fogadták régi naptárunk biztosítását. Nagyon szeretnék, ha a kormány minél előbb földhöz juttatná őket.

A taraczközi polgárság teljesen tájékozva van a népkormány programjáról, amelynek megismertetésében az itteni tanító: Zubovics Elek buzgón tevékenykedett.

Kökényes⁶⁰⁶ község polgárai egy kárpátaljai ruthén köztársaságot akarnak, ahol függetlenül akarnak élni minden más néptől, de azt belátják és elismerik, hogy Magyarországgal gazdaságilag továbbra is együtt kell maradniuk. Jászi miniszter úrban különösen bíznak.

Nagy az antiszemizmus.

A községet élelmiszerhiány fenyegeti. Vezető emberek nevei: Turay István, Reges Iván, Kotik Mihály és Káptalan László polgárok.

Nyágava⁶⁰⁷ község polgárai két irányt követnek. A többség erősen Ukrajna, sőt Románia felé gravitál. Egy kisebb, de értelmesebb csoport, Magyarország keretein belül

⁵⁹⁹ Dombó – Dubove (Ukrajna).

⁶⁰⁰ Széleslonka – Sirokij Luh (Ukrajna).

⁶⁰¹ Bustino (Ukrajna).

⁶⁰² Vonyihovo (Ukrajna).

⁶⁰³ Novobarovo (Ukrajna).

⁶⁰⁴ Ruszke Pole (Ukrajna).

⁶⁰⁵ Kriva és Bilovarci (Ukrajna).

⁶⁰⁶ Ternovo (Ukrajna).

⁶⁰⁷ Nyágova – Dobrjanszke (Ukrajna).

Dokumentumok

mint autonóm nép akar maradni. Különösen az élelemhiány miatt panaszkodnak és szeretnék, ha a kormány a község határában levő kincstári erdő és legelőből minél előbb földhöz juttatná őket. Az ukrainizmus vezető embereinek nevei: Tokár András, Tokár Simon, Tokár Mihály és Dunlics Illés.

Dumics János és még néhányan az együttmaradás érdekében fejtenek ki munkát.

Irhóc⁶⁰⁸ községben a pravoszlávizmusnak sok híve van. Dr. Andreskó ügyvéd, Bertelszky János és Csonka Iván polgárok a vezetők. A község néhány polgárától hallotta küldöttünk, hogy ukraín agitátorok jártak itt és titokban röpiratokat osztottak szét.

Gánya⁶⁰⁹ és Kálinfalva⁶¹⁰ községekben belátják, hogy érdekük megkívánja, hogy Magyarországgal együtt maradjanak.

A nép vezetői: Gányán.

- 1.) Lavinicz István tanító.
- 2.) Pleszkó István Juró.
- 3.) Herecs Vazil.
- 4.) Pleszkó Juró Paranics.

A nép vezetői Kálinfalván.

- 1.) Gyalog Juriván.
- 2.) Kucsín Vazil.
- 3.) Cserenka Vazil.

A községek különösen élelmiszerhiányban és más egyéb háztartási célokra alkalmas cikkekben óriási nélkülözésnek vannak kitéve. Nyéresháza⁶¹¹ községben a jegyző, Rózsa Kálmán zsarnokoskodása elkésérti a lakosságot. Még most is kirúgja az embereket az irodából, ha azok panaszaikkal zaklatják. A hadisegélyek körül nagy visszaélések történtek, amelyekről maguk a községi előljárók is elismerik, hogy mind megfelelnek a valóságnak. Pld. a gk.⁶¹² pap olyan számszerint húsz hadisegélyre jogosult asszonyt jelentett be a jegyzőnek a hadisegélyek megvonására, kik a régi g.kath. naptár⁶¹³ szerint akarták ünnepjeiket megtartani.

Vezetőjük Tomasics Vazil. Ukrán agitátorok jelentek meg és röpiratokat osztogattak.

Taracújfalu és Tereselpatak⁶¹⁴ községekben nagy az irredentizmus, csak Ukrániától vagy Romániától remélik szabadulásukat. A nép fél a magyar hatóságok retorziójától, mert helyenként a lakosság rablásokra, fosztogatásokra vetemedett.

Havasmező és Oroszkő⁶¹⁵ községekben a jegyző életbiztonságára ügyelő csendőrök a falut örökös izgatottságban tartják. A csendőrőrmester állandóan fenyegeti a népet;

⁶⁰⁸ Vilhivci (Ukrajna).

⁶⁰⁹ Hancsi (Ukrajna).

⁶¹⁰ Felsőkálinfalva – Călinești (Románia).

⁶¹¹ Neresznicja (Ukrajna).

⁶¹² Görögkatolikus.

⁶¹³ Julián-naptár.

⁶¹⁴ Novoszelicja és Taraszivka (Ukrajna).

⁶¹⁵ Poienile de sub Munte és Repedea (Románia).

Ruszka Krajna

mondván: Disznó oroszok, lelövöldözlek benneteket. Hogy nagyobb hatása legyen, lövöldöz is. Panaszaik, illetve kérésük: A legelő szabaddá tétele. A háborúban szenvedett károk megtérítése, a hadisegélynek visszamenőleg megtérítése és hogy élelmiszerekkel a lehető leggyorsabban a lakosság láttassék el.

Vezérek: Havasmezőn: Gibusa Tamás.

Oroszkón: Czudik János.

Visóoroszi: Petrovabisztra:⁶¹⁶ Ugyanazok a kérelmek és panaszok, Visóorosziban a nép tanítójuk Nemes László, vezérük Szanka Pintyó; Petrovabisztrán: Popovits Iván. Nagybocksó.⁶¹⁷

A Klotild vegyipar részvénytársaság⁶¹⁸ munkásai éppen gyűlést tartottak. Küldötünk röpiratai az elkeseredést még inkább szították, később azonban sikerült a kedélyeket lecsillapítani azzal, hogy az Előljáróság visszaéléseit a kormány vizsgálat tárgyává fogja tenni. Volyesuk László azt a panaszt emelte PácZ Lajos kgi. jegyző ellen, hogy felmentését csak 200 korona ellenében járta ki s ekkor Mayer főerdőmérnöknel alkalmaztatta, a ki miután betegeskedése miatt munkára képtelenné vált, ugyancsak PácZ jegyzővel bevonultatta.

A községi adminisztráció terén oly súlyos visszaélésekről szerzett tapasztalatokat, a melyek a nyugalom helyreállítása érdekében kívánatosá teszik, a vizsgálatnak Ministeri biztosi felügyelet mellett megindítását.

Gyertyánliget.⁶¹⁹

A községet kincstári erdőrengetegek veszik körül, a lakosság fázik és nyomorog. Itt is a nagybocksói jegyző ellen panaszoknak, aki minden ellenszolgáltatás nélkül kubikmunkára kényszerítette a község proletár asszonyait. A lakosság teljesen világító anyag nélkül van. A hadiárvak és özvegyek nemkülönben gyermekeik ruhával lennének ellátandók. Bizalmasaik: Génig István, Glagyan Tódor, Bodnár Károly és Mayer Károly vasmunkás.

Kaszómező.⁶²⁰

Ukrán mozgalom vezetői: Brechlicsuk Vaszily, Szemeny lesz.

Közélelmzési legelő kérdésben és építkezési anyagok igénylése terén vannak kívánságaik. Sérelmük – s ezt csaknem minden községre vonatkozóan megállapíthatom, hogy harangjukat elrekvirálták s azért semmi ellenszolgáltatást nem kaptak.

A famunkásság szervezkedik, s a szocialista párthoz csatlakozik. Bizalmasaik: Csvorszuk Péter, Kureljuk Fedor, Lukásuk Jura.

⁶¹⁶ Ruscova, Bistra (Románia).

⁶¹⁷ Velikij Bicskiv (Ukrajna).

⁶¹⁸ Az 1859-ben Nagybocksón megalakult Magyar–Svájci Szóda- és Vegyigyár, amely 1869-ben beolvadt az Első Magyar Vegyipari Rt.-be, nevét megváltoztatta, s ettől kezdve Klotild Első Magyar Vegyipari Rt. néven folytatta működését. *A magyar kémia és vegyipar kronológiája 1800–1950.* (Összeáll.: Móra László és Próder István. Kiegészítette és s. a. r.: Gazda István.) Budapest, 2015. <http://real.mtak.hu/20628/1/kemiai%20kronol.pdf> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

⁶¹⁹ Kobilecka Poljana (Ukrajna).

⁶²⁰ Koszivsza Poljana (Ukrajna).

Dokumentumok

Lonka.⁶²¹

A lakosság sérelmeit pontokba foglalva a ruthén kormánybiztosság elé terjesztette. Ukrajnia mellett agítálnak: Karzensyuk Péter, Voloszyuk Vaszily, Anusek Stefán, Ducsuk György, Hoscsuk Vaszily.

Técső.⁶²²

Környékbeli parasztság panaszkodik a csendőrség brutalitása miatt. Ez vonatkozik Pálosremete és Urmező⁶²³ községekre is.

A lakosság feltétlenül államhű, oroszul alig tudnak beszélni. Vezetőjük Riskó grkth. kántortanító.

Szeklencze.⁶²⁴

Száldobos.⁶²⁵

Husztbaranya.⁶²⁶

lakossága teljesen a huszti ruszin polgárság befolyása alatt áll. A szerint járnak el a mint ezek a cselekvésre jelt adnak.

Aknaszlatina.

Tiszaveresmart.

Tizsakarácsonyfalva.

Visóvölgy.

Felsőróna.

Rahó.

Bilin.

Borkút.

Tiszabogdány.⁶²⁷

községekben a nép politikai irányítása dr. Stefán Ágoston rahói ügyvéd és lap-szerkesztő társam által irányított vezetők kezében lévén, a leghelyesebb úton halad. Irredentizmussal tagadhatatlanul itt is számolni kell, azonban nevezettnek szubjektív befolyása oly erőteljes, hogy adott esetben a kormány akaratának érvényt tud szerezni. Öntudatos polgársággal találkozunk Tiszabogdányban, ahol az elégedetlenek vezérei:

Piczura Vaszily, Osztáncsuk Herecz, Picsura Iván, Szász Mihály, Szász Miklós, Csoki Elek Fedoré, Csoki Fedor, Piczura Lesz, Lucska Demeter, Semota Péter, valamennyien volt függetlenségi szavazók, akiket Szabó jelenlegi alispán politikai állásfoglalásuk miatt folyton üldözött.

⁶²¹ A trianoni békeszerződéssel két településre oszlott: Luh (Ukrajna) és Lunca la Tisa (Románia).

⁶²² Tyacsiv (Ukrajna).

⁶²³ Remeți (Románia) és Ruszke Pole (Ukrajna).

⁶²⁴ Szokirnicja (Ukrajna).

⁶²⁵ Szteblivka (Ukrajna).

⁶²⁶ Boronyava (Ukrajna).

⁶²⁷ Sorrendben: Szolotvino (Ukrajna), Tisa, Crăciunești, Valea Vișeuului, Rona de Sus (Románia), Rahiv, Bilin (Ukrajna), Borcut (Románia), Bohdan (Ukrajna).

Ruszka Krajna

A választ megkapták a „Máramarosi Független Újság”-ban, e helyen tehát nem vesztegetek több szót reá.

Tagadhatatlan, hogy akciónk nem járt oly eredménnyel, mint szerettem volna, mert részben a közlekedési eszközök hiánya, részben az időjárás, de főleg azon körülmény akadályozta terveim sikerét, hogy egyenesen belekényszeríttem a viszonyokkal nem ismerős, egyébként tiszteletreméltó férfiak munkájának felhasználásába.

A fentebb felsoroltak, ezen férfiak jelentéseinek kivonatai, megtűzdelve olyan véleményekkel, melyek saját tapasztalataim során fakadtak.

Bizonyos fokú önhittség tölt el, olvasván a „Ruszka-Krajna” elnevezéssel megalakított autonóm országra vonatkozó néptörvényt, mert ennek a történelmi okiratnak megszövegezésében nyomait látom azon proposícióknak, melyeket távirat és írásos jelentéseimben az elégtelenség leszerelésére alkalmasoknak körvonalaztam.

Ez a néptörvény kemény ököllel üt szét a Kárpátok népére éhes cseh, ukrán, román agitátorok között s meg vagyok róla győződve, hogy ha az autonóm jogok a felállítandó ruthén miniszterium révén mihamarabb intézményesen meg is valósíttatnak, azoknak meglesz a propagandikus hatása a hazai román, tót, szerb, vend, német népeknel is s akkor a kantonszerűen megalakult új magyar köztársaságot a poklok kapui sem dönthetik meg.

Kétszer ad, aki gyorsan ad. Vesztegetni való idő nincs, kérnem kell tehát a ruszin nép sorsának intézőit, hogy a le nem kicsinyelhető cseh és román agitációnak vessen azonnal véget. A csehek, – románok egyszerű parasztembereknek napi 60-70 koronát fizetnek s a magyar uralom alóli felszabadítást ígérve, a röpiratok millióival árasztják el a Kárpátokat. Létesítsen az új ruthén miniszterium a saját kebelében azonnal egy központi propaganda szervezetet, nyomtasson az önállóság propagálása mellett tün-tető röpiratokat, térképeket, népies nyelven fűzzön hozzá magyarázó sorokat s barát-koztassa meg a szabadságot azzal szemben, amit egy újabb cseh, vagy román imperializmus jelenthetne számukra. Vegye igénybe szolgálataimat, kinek a propaganda csinálás terén 16 éves gyakorlatom van s én oly lelkesedéssel állok sorompóba, amily mértékben ez a szép ügy meg is érdemi.

Szeretném beleszuggeralni a panaszok orvoslásának módját azokba, akiknek ez feladatuk lesz, mert csak így képezem el ezt, hogy a népköztársaságot a ruszin nép előtt népszerűvé tegyem.

Kőrösmező.⁶²⁸

Rendes, munkástermészetű emberek lakják a határszéli községet. A nyugalom helyreállt, miután a munkapárt régi, erőszakos kortese: Rosenthal Jónás a községből elmenekült. Gyűlölettel vannak eltelve Szabó József alispán iránt; az ő befolyásának tulajdonítják azokat a kivégzéseket, melyek az orosz előnyomulás megghiúsítása után a község főterén végrehajtottak. Szabó alispán következetesen azokat az embereket üldözte s vádolta meg hazaárulással, akik függetlenségi szavazók voltak. A forradalom

⁶²⁸ Jaszinya (Ukrajna).

Dokumentumok

napjaiban a nép ítélkezni akart Rosenthal Jónás, – Szabó alispán bizalmasa – fölött s halálra kereste rokonának: Rosenthal Chaimnak lakásán. Az öreg zsidó ember fegyverrel védekezett s golyója nejének tüdejét fúrta keresztül. A feldühödött emberek erre agyonütötték. Fischeruk Mihály és tizenkét társa így kerültek gyilkosság vádjával börtönbe. Szabó alispán azonnali eltávolításával egyetemben ezek szabadlábra helyezését követelik, mert az az álláspontjuk, hogy a megölt ember nem gyilkosság, hanem népítélet áldozata. Vezetőik: Klocsurák zászlós, Paszulyka János tanító, Verbescsuk Stefán, Kábályuk György.

Felháborodva tárgyalták, hogy a Rosenthalék elleni népítélet után a rend helyreállítására kirendelt csapatok Dombó⁶²⁹ felé vonulóban fosztogatnak, gyűjtogatnak, rabolnak.

Csuha Péter jegyző, akinek mint a munkapárt egyik főkortesének minden oka meg van az új kormány iránti animozitásra, megérkezésekor ezzel fogadott:

A kedélyeket jöttek igaztani?

Az izgatást elvégeztétek ti – feleltem – jóvátenni jöttünk, amit még lehet. Az állapotok elfajulásának éppen az a rendszer volt oka, melynek ti, legendás közigazgatási tisztviselők voltatok tipikus megteremtői.

Tapasztalataim, javaslataim.

Működésünk a hatóságok s általában a magyar tisztviselők előtt nem találkozott szimpáthiával. Ez érthető is, mert hisz mi – nagyon helyesen – azt az utasítást kaptuk, hogy informationkat megkerülésükkel, vagyis az elégedetlenkedőktől szerezzük meg. A jegyzők, szolgabírák, papok, kiknek még ma is az a véleményük, hogy a nép forrongásával szemben csak egy megbízható zászlóalj bizonyulhatna hathatós orvosságnak, – nem tapsolhattak annak, hogy az ú.n. „pesti apostolok” azokkal érintkeznek, akik az ő működésükkel elégedetlenek s így megértem azt a memorandumot, melyet a „Nagyság” c. munkapárti lap a Nemzetiségi Miniszter úrhoz⁶³⁰ adressálva leközl. Ebben a memorandumban Hamvay Lajos, a Nyegre László munkapárti kiskirály évtizedek óta rendületlen főkortesé a miatt kesereg, hogy küldötteink mintegy panasztfeltevő bizottság működnek s aláássák a hatóságok tekintélyét, sőt tovább megy: szítják az irredentizmust.

Létesítsenek miniszteri kirendeltségeket, melyek a községek Nemzeti Tanácsaival karöltve a saját hatáskörükben változtassanak a közállapotokon. Cseréljék ki a szolgabírákat, jegyzőket, papokat, erdészeket s adjanak ezeknek alkalmat arra, hogy új álmóhelyükön, ahová múltjuk híre el nem jutott új életet kezdve a nép barátaiként és nem ellenségekként dolgozhassanak, működésük iránt bizalmat kelthessenek s hamarosan exponálják a hivatalnoki kar iránt táplált ellenszenvet, melynek nem annyira a hivatalnokok, mint a múlt kormányok voltak az okai.

⁶²⁹ Dubove (Ukrajna).

⁶³⁰ Jászi Oszkár.

Ruszka Krajna

Ezeknek a kirendeltségeknek munkakörébe esnének a helyi propagandaszervezeteknek a központi szervezettel s a kormánybiztosokkal egyetértő adminisztrálása. A röpiratokat megbízható, jól fizetett agitátorokkal terjesztetnék s az erre szükséges pénzt a főispán-kormánybiztosok rendelkezésére bocsátandó propaganda alapból igényelnék.

Ilyen propagandikus tevékenységre a fentebb megnevezetteken kívül Ugocsában Trócsányi Endre, Máramarosban Mandel Mór, Paszulyka János, Puza Jenő, a Brascasajkó Testvérek, Pákh Ödön, Pánsza Mihály, Klocsurek zászlós stb. alkalmasak.

Puza Jenő izai jegyző felvetette az ideát: alpíttassék Huszton⁶³¹ egy politikai sajtóorgánium, „Ruska Krajna” címmel. A közlemények négy hasábon /„Az Est” formája/ szedetnének olyképpen, hogy az egyik hasáb ciryll, a másik hasáb latin betűkkel, ruszin és magyar nyelven hozná az eseményeket. E célra mintegy 100.000 koronára lenne szükség.

A forradalom első napjaiban úgy Máramarosban, mint a többi vármegyékben villámgyorsan terjedt el a híre az uralkodóház detronizálásának.⁶³² A tudatlan lakosság abból a feltevésből kiindulva, hogy mivel király nincs, királyi tulajdonok sincsenek, – s minthogy a négy-éves háború alatt katonáink épp úgy mint az ellenség kerítéseiket föltüzelte, összerongálta, – megrohanták a katonai barakktáborokat, kincstári erdőket s azok anyagából hozták rendbe a portájukat. Most, hogy látják, hogy a rend visszatérőben van, félnek a büntetéstől s ez aztán nem lekicsinylendő agitációs fegyver ellenségeink kezében.

Adjon tehát a kormány amnesztiát mindazon bűncselekményekért, melyek a forradalmi napok első hevében tájékozatlanságban követettek el vagy a politikai üldözések színezetével bírnak s e címen rehabilitáltathatnék dr. Brascasajkó /Bajos/ Gyula⁶³³ huszti ügyvéd is szabadok lehetnének a körösmezői mondjuk: „népítélet” miatt vád alá helyezett emberek is.

Ennyiben foglaltam össze beszámolómat küldetésünkről s az azok során szerzett tapasztalataimról. Boldog lennék, ha előterjesztéseim figyelembe vételével egy-két tég-láját nyújthattam volna a ruskakrajnai Miniszter úr⁶³⁴ szerencsés kezei által irányított Jövő megalapozásának.

Szarvady Kálmán
lapszerkesztő

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 59 – Ruszka Krajna Kormányzóságának Iratai, op. 1., od. zb. 50. Magyar nyelvű gépirat.

⁶³¹ Huszt (Ukrajna).

⁶³² IV. Károly 1918. november 11-i schönbrunni nyilatkozatában és november 13-i eckartsau levélében „felfüggesztette uralkodói jogainak gyakorlását”. A trónfosztást (detronizálást) 1921. november 6-án szavazta meg a nemzetgyűlés.

⁶³³ Brascasajko Gyula.

⁶³⁴ Szabó Oreszt miniszter, aki valószínűsíthetően e jelentés címzettje.

Dokumentumok

Stefán Ágoston ruszka krajnai kormányzó kiáltványa Ruszka Krajna lakosaihoz, 1919. január

Kiáltvány Ruszka Krajna lakosaihoz!

Polgártársak! Testvéreim!

A magyar népkormány Ruszka Krajna kormányzójává nevezett ki. Midőn hivatalomat elfoglalom, tudom, hogy óriási feladat és igen nagy munka vár reám. De el kellett vállalnom ezt, ezekben a rendkívül nehéz időkben, mert szeretem a népet és mert itt az alkalom, hogy a ruszin kormányzóságban mindenki egy szebb és boldogabb életet kezdjen meg.

A Ruszin nemzet a volt magyar kormányok bűnös mulasztásai miatt évszázadok óta a legelhagyatottabb állapotban sínylődik. Tengődő élete úgy szellemi, mint anyagi téren primitív. A nép 90-95 százaléka analfabéta.

A semmiből kell előteremteni mindazon eszközöket, melyek alkalmasak legyenek Ruszka Krajna összes lakosainak felvirágoztatására.

Erre az óriási munkára segítségül hívok mindenkit.

Addig is, míg a nagy munka megindul, arra kérek mindenkit, hogy rendes foglalkozását, minden napi munkáját, még az eddigieknél is fokozottabb szorgalommal végezze el. Mindenki dolgozzon, mert csak munkával építhetjük fel a szabad és önálló Ruszka Krajnának oly berendezését és alkotmányosan hozandó törvényeken alapuló oly új épületét, melyben az analfabetizmus és a szegénység megszűnjön és a kormányzóságnak minden polgára érvényesülésének legjobb lehetőségét megtalálhassa.

Hogy az alkotó munkát mielőbb megkezdhessük, minisztériumunk legrövidebb idő alatt ki fogja bocsátani a Ruszka Krajnára vonatkozó általános, titkos, egyenlő és a nőkre is kiterjedő választói törvényre, a választó-kerületek beosztására és a képviselői választások megejtésére vonatkozó rendelkezéseket. Az ezután összehívandó nemzetgyűlés, mint a Ruszka Krajnában élő lakosság törvényes és demokratikus képviselője, fogja meghozni a teljes önrendelkezési jog megvalósítására, az alkotmányra, a közigazgatás reformjára, a gazdasági és kulturális intézmények és hivatalok létesítésére és általában egy nemzet életében előforduló mindennemű berendezések alkotására vonatkozó törvényeket.

A Ruszka Krajna alkotását kimondó néptörvény csak útmutató és csak holt betű. Nekünk kell abba életet önteni. Nekünk kell az önrendelkezési jog alapján a teljes autonómiát megteremteni.

Felkérek addig is minden közhivatalnokot és köztisztviselőt, hogy saját hatáskörében, továbbá mindenkit, hogy környezetében a rend, fegyelem és nyugalom fenntartása érdekében mindent kövessen el.

Ruszka Krajna

Demokrata vagyok. Kormányzásom is teljesen ezen az alapon fog nyugodni. Vezérelveim mindig a szeretet és az igazságosság voltak. Kormányzásom alatt is ezek lesznek mindenkivel szemben.

Ruszka Krajna polgárai!

A demokrácia csak a dolgozó polgároknak ígér és nyújt jólétet. A demokratikus Ruszka Krajnában csak a becsületesen dolgozóknak lesz helyük. A dologkerülőket és egyenetlenséget hintő hamis prófétákat, kik a demokráciának, önmaguknak és utódjainak ellenségei kormányzatunk minden előnyből ki fogja zárni.

Aki dolgozik, az a nemzetnek, gyermekeinek és utódjainak biztosítja a jó életet. Én is erősen hozzáfogok a munkához, de nagy szükségem van mindenkinek munkájára és támogatására.

Ha ez a támogatás meglesz, akkor az én emberfeletti munkámnak is meglesz az eredménye, mely mindenki számára biztosan meg fogja hozni a szilárd alapokon nyugvó valódi demokráciát és az ennek nyomán fakadó és mindenkire áldást hozó kulturális és anyagi felvirágzást.

Szeretet és igazságosság legyen mindnyájunknak elve!

Munka, rend, fegyelem, nyugalom, türelem és kitartás legyen mindenkinek jelszava.

Ezt kérem Ruszka Krajna születésekor minden polgártársamtól.

Ha ezek az elvek és jelszavak élő tettekké is válnak, akkor nem hiába nyomorogtunk, nem hiába véreztünk.

Ha a fenti elveket és jelszavakat mindenki magáévá teszi, ígérem, hogy minden polgártársamnak nemcsak feljebbvalója, hanem szerető atyja leszek.

Ruszka Krajna becsületes polgárai!

Atyai szeretettel, alkotási vággyal és a boldog jövő iránti rendületlen hittel állok munkába.

Fel a fő Testvéreim! Mienk a szebb és boldogabb jövő! Csak kezdjünk új munkás, demokratikus életet!

Dolgozzunk!

Munkács, 1919. január hó.

Dr. Stefán Ágoston

Ruszka Krajna kormányzója⁶³⁵

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 59 – Ruszka-Krajna Kormányzóságának Iratai, op. 1., od. zb. 3. Magyar nyelvű nyomtatvány.

⁶³⁵ Stefán Ágoston (1877–1945) – ruszin ügyvéd, lapszerkesztő, politikus.

Dokumentumok

**Stefán Ágoston ruszka krajnai kormányzó előterjesztése
Szabó Oreszt ruszka krajnai miniszternek Ruszka Krajna
határainak megállapításáról, 1919. január 13.**

A magyarországi rutén nemzet önrendelkezési joga gyakorlását előkészítő Kormánybiztos Miniszter Úr!

40/1919 sz. rendeletre Ruszka-Krajna határainak megállapítására vonatkozó előterjesztésemet a következőkben van szerencsém megtenni:

Ruszka-Krajna területéhez tartoznék ideiglenesen:

I.

Máramaros vármegyében
Máramarossziget r. t. város
a visói járásból:

Havamező, Oroszkő, Visóoroszi községek, Petrova-Kraszna és Petrova-Bisztra telepek.

A szigeti járásból:

Rónaszék, Felsőróna, Tizsakarácsonyfalva, Tiszaveresmart, Felsőapsa, Aknaszlatina, Hosszumező, és Szentmihálykörtvélyes községek.

A tiszavölgyi, taracsvizi, técsői, huszti, dolhai és ökörmezői járások összes helyiségei.

II.

Ugocsa vármegyében
a királyházi járás községei, kivéve Avasapatak, Bocskó és Nagytarna községeket.
A tiszáninneni járás községei, kivéve Salánk, Tiszaújlak, Feketepatak, Verbőcz, Karácsfalva, és Tizsakeresztúr községeket.

A tiszántúli járásból, Csepe, Feketeardó, Csomafalva, és Tizsahetény községeket.

III.

Bereg vármegyében
Munkács r. t. város
A tiszaháti járásból: Alsóremete, Felsőremete, és Beregújfalva községek.

A munkácsi járás községei kivéve Alsóschönborn, Derczen, Fornos, Felsőkerepecz és Izsnyéte községeket.

A Felvidéki, szolyvai, alsóvereczkei és latorczai járások összes községei.

IV.

Ung vármegyében
Ungvár r. t. város

Ruszka Krajna

Az ungvári járásból: Árok, Czigányos, Rohoncza, Sztrippa, Felsődomyonya, Neviczke, Ókemencze, Unghuta, Radváncz, Baranya, Gerény, Hegyfark, Kereknye és Ungdaróczi községek.

A szerednyei, perecsenyi és nagybereznai járások összes községei.

Jegyzet

Ez a terület és illetve határmegállapítás ideiglenes. Véglegesen az 1918. évi X. néptörvény utolsó bekezdése értelmében megalakítandó bizottság fogja a határokat megállapítani.

E megállapításnak alapja a valóságos nyelvhatár, mely a statisztikai adatokkal nem mindenütt egyezik meg.

Néhány magyar községű város és község ezért esik be ruszka-krajna területébe, mert körülöttük ruszin községek vannak, ott vannak a ruszin többségű vármegyék közintézményei és mert a Máramaros megyeieknek az anyaországhoz kivezető útjuk nem volt. Ungvár pedig ruszin kultúrintézmények központja.

Budapest, 1919. évi január hó 13-án.

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 59 – Ruszka-Krajna Kormányzóságának Iratai, op. 1., od. zb. 12. Magyar nyelvű gépirat.

Muntyán László ruszin politikai megbízott jelentése az Ung vármegyei direktóriumnak a ruszin területen észlelt közállapotokról, 1919. április 13.

Ung megyei Direktóriumnak
Csap⁶³⁶

Jelentem, hogy ide való kiszállásom alkalmával a következő állapotokat találtam és pedig: a lakosság teljesen el van zárva a nagyvilágtól, se postája, se távírdája, se telefonja és közlekedési eszköze szintén nincsen s ennek oka az, hogy a nagyvilági eseményről nem tud semmit és ha hallott is valamit azt csak elferdítve és rém-képekben, ennek kifolyása az lett, hogy most nem akar semmiről tudni, illetőleg újításokról. Élelmiszere szintén nincsen, a nép éhezik s a legfőbb, sója sincs. Ezen hiányok miatt a hasi hágy-máz⁶³⁷ uralkodik e vidéken. Orvos a cseh megszállás miatt nem jöhet kerületébe, úgy szintén a gyógyszerert is nélkülözni kell.

⁶³⁶ Csop (Chop) (Ukrajna).

⁶³⁷ A hastífusz régies elnevezése.

Dokumentumok

Az élelmiszerek hiányában nagy az elkeseredés a nép között annális inkább, mivel az előljárók folytonos ígéreteiseire csak nem érkezett liszt, tehát ezért semmiféle gyűlésre nem akar jönni és nem akar senkinek hinni. Továbbá a hadisegélyek ki nem fizetése miatt is teljes elkeseredés van. Ezen hiányok pótlása után a nép hajlani fog és meg lesz elégedve.

Ide való megérkezésünk alkalmával a következő jelentést kaptam, illetőleg panaszt: Kapuszögön⁶³⁸ az Ung folyó balpartján Perecsenytől⁶³⁹ valamit lejjebb fekvő községben a lakosság Sztanek Gyula vol m. erdőőr illetményföldjét, valamint Bulecza tanító szintén illetményföldjét minden engedelem és megkérdeztetés nélkül önhatalmúlag maguk közt felosztották, úgy, hogy a nevezettek jelenleg fizetés és föld nélkül vannak.

Az ottani nép kijelentette, hogy aki mer ezen a földre lépni vagy azt megdolgozni akarná ők maguk agyonlövik.

Folyó hó 12-én Ószemerén,⁶⁴⁰ Perecsenytől 3 kilométer távolságra, közép útján a nagy ungi vashíd választja el – a lakosság cseh hívásra és agitációs szavak folytán átment Perecsenybe lisztért és egyéb élelmi cikkekért. A hídnál álló katonai poszt nem akarta a népet elengedni, de mivel az túlerőben volt, kénytelen volt az erőszaknak engedni. A poszt azonnal jelentést tett ide Turjaremetére.⁶⁴¹ Én azonnal megerősített vörös katonasággal Ószemerére mentem és vizsgálatot megejtettem. A nép arra hivatkozott, hogy ők teljesen magukra vannak hagyatva, róluk senki sem gondosodik, élelmiszerük egyáltalán nincs és kényszerhelyzetből kifolyólag és minden rossz gondolat nélkül mentek át Perecsenybe. Ők a csehekhez nem akarnak csatlakozni. Most azonban, hogy megtudták, hogy lisztet kapnak és a népboldogulást kívánják, megígérték, hogy ezt soha többé nem teszik. A híd őrzésére erősített őrség rendeltetett ki s ez által minden további esetnek eleje van véve. Az ottani nép nyugodt és a rend és közbiztonságért önmaguk felelnek.

Én még egy-két napig itt maradok, hogy még jobban ismerjem ki az itteni hangulatot, hogy teljes képet nyerjek. Azonban kérek további intézkedést, ha szükség merül itt fel.

A megérkezett liszt a nép között kiosztatott ez által a hangulat sokkal jobb s így a politikai dolgok keresztülvitelére minden alkalom meg van adva.

A posta és távirda hiányában ezen elszigetelt megyerész el van vágva. Kérem szíves intézkedését arra nézve, hogy itt a posta szállítás rendezve legyen és lehetőleg a telefon is létesüljön. Ezen ügy intézésére kérem, szíveskedjék szakembert kiküldeni és azt sürgősen intézni.

Kelt Turjaremetén 1919. évi április hó 13-án.

⁶³⁸ Vorocsovo (Ukrajna).

⁶³⁹ Perecsin (Ukrajna).

⁶⁴⁰ Szimer (Ukrajna).

⁶⁴¹ Turji Remeti (Ukrajna).

Ruszka Krajna

Tárgy: Muntyán László ruszin politikai megbízott jelentése a ruszin területen észlelt közállapotokról.

Ruszin Kormányzóság

Munkács

Mint odatartozót eredetiben áttesszük

Csap, 1919. április 18.

[pecsét]: Magyarországi Tanácsköztársaság Ung Megyei Direktórium

Forrás: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Fond 59 – Ruszka Krajna Kormányzóságának Iratai, op. 1., od. zb. 20. Magyar nyelvű gépirat.

KÁRPÁTALJAI KORMÁNYZÓSÁG

A belgrádi magyar követség jelentése a ruszinszkói éhínség propagandacélokra történő felhasználásól, 1932. március 24.

Magyar Királyi Követség
Belgrád.
72/1932/pol. szám.

Belgrád, 1932. március 24-én.
Tárgy: A „Ruszinszkóban” dúló éhínség felhasználása propaganda célokra.
Szigorúan bizalmas.

Nagyméltóságú
Dr. Walko Lajos úrnak
m. kir. külügyminiszter
Budapest

A napokban felkeresett a Nagyméltóságod előtt ismeretes Gerovski ruszinszkói pap⁶⁴² és a következő tervet adta elő.

A csehek által cserbenhagyott ruszinszkói nép körében óriási propagandisztikus szerepe volna annak, ha a mostani katasztrofális éhínségben Magyarországról sietnének segítségére. Úgy ilyen társadalmi úton lebonyolított akciót a csehek nem akadályozhatnának meg, mert ily kísérlet rájuk nézve Ruszinszkóban igen kellemetlen visszhangot keltene.

A segítség technikai keresztülvitelét Gerovski úgy képzei, hogy a magyar kormány az élelmiszereket az egyházak útján nyújtaná a ruszinszkói népnek. Amennyiben a kormány támogatása kilátásba helyeztetnék, Gerovski gondoskodnék arról, hogy az Erdős-Kárpátokban két segélybizottság alakuljon, nevezetesen egy Izában,⁶⁴³ Hajdu

⁶⁴² A forrás vélhetően Alekszejről beszél, a Gerovszkij-fivérek egyikéről, ugyanis 1927-től Jugoszláviában tevékenykedik, miután Csehszlovákiából kiutasították. Alekszej és Gregorij Gerovszkij a kárpátaljai ruszofil irányvonal jelentős alakjai voltak. Pap egyikük sem volt, Alekszej újságíró volt, Gregorij pedagógus. Azonban mindketten jelentékenyen vették ki részüket az 1910-es évek máramarosi skizmatikus mozgalmából, és szoros kapcsolataik voltak a szerb ortodox egyházzal. A csehszlovák időszakban autonomista álláspontra helyezkedtek, tevékenységüket a magyar kormányzat támogatta.

⁶⁴³ Iza – település Ukrajnában, Kárpátalján. A 20. század elején a ruszin skizmatikus mozgalom központjaként vált ismertté.

Dokumentumok

polgármester elnöklete alatt, a másik Huszton, Kurtyák János⁶⁴⁴ vezetésével. Az első bizottság a magyar katolikus, a második a református egyházakhoz fordulna segítségért és az ezek révén kapott élelmiszerek elosztásáról gondoskodnék.

Ámbár egy ilyen akció propagandisztikus hatása első pillanatra szembetűnő, azt válaszoltam Gerovskinak, hogy terve – véleményem szerint a mai körülmények között keresztülvihetetlen, mert az életviszonyok Magyarországon is igen nehezek és a kormánynak sok gondot okoznak. Kizártnak látszik ennélfogva, hogy a ruszinszkói nép nyomorának enyhítésére részünkről mód nyílna.

Gerovski ezt belátta, de arra kért, hozzam tervét mégis Nagyméltóságod magas tudomására, mire azt válaszoltam, hogy erre az előadottak értelmében nem vállalkozhatom. Gerovskival szemben ez egyre tehát csupán az esetben térnék vissza, ha Nagyméltóságodtól oly utasítást nyernék, amely őt tervének megvalósítására felbátoríthatná.

[Aláírás]

rendk. követ és megh. miniszter.⁶⁴⁵

Forrás: MNL OL, K 63 – Külügyminisztérium, 7/42. tétel, 45. csomó. Magyar nyelvű gépirat.

A pozsonyi magyar konzulátus jelentése Ruszinszkó jövőbeni hovatartozásával kapcsolatos tervekről, 1933. november 23.

M. kir. Konzulátus Pozsony.
223/pol. – 1933.

Szigorúan bizalmas tudomásvételül.
Budapest, 1933. november 27.

Másolat.

Tárgy: Az ukrán probléma megoldására vonatkozólag a lengyeleknek tett állítólagos német ajánlat a ruszinszkói ukrán irredentizmus szemszögéből. Ruszinszkó jövőendő hovatartozandósága a lengyel, német és cseh nagy ukrán tervek tükrében.

⁶⁴⁴ Kurtyák Iván (1888–1933) – autonomista ruszin politikus. Az Autonóm Földműves Szövetség vezetője. Magyarbarát politikát folytatott, mind ő, mind szervezete Magyarországról anyagi támogatást kapott a két világháború között.

⁶⁴⁵ A belgrádi magyar követ 1928 és 1938 között Alth Valdemár volt.

Kárpátaljai Kormányzóság

Szigorúan bizalmas

A Benes⁶⁴⁶ féle „Lidové Noviny”⁶⁴⁷ folyó hó 22-i szenzációs közlései nyomán az egész tót⁶⁴⁸ sajtót is bejárta a németek által Lengyelországnak tett azon állítólagos ajánlat, amely az ukrán kérdésnek teljesen Lengyelország érdekében történendő, de közösen elérendő megoldása ellenében Lengyelországtól a korridorról való lemondást kéri. Hogy a „Lidové Noviny”-nek ezen állítólagos német terv kitergetésével minő céljai lehetnek, világosan kitűnik a tót sajtó által a német ajánlatot ismertető cikkei fölé helyezett következő címekből: „Német tervek Lengyelországgal.” – „Orosz-lengyel ellenségeskedést akarnak előidézni? – „Ukrajnát kínálják a lengyeleknek és ők maguk minden áldozat nélkül szeretnék a lengyel korridorhoz és a lengyel tenger-mellékhez jutni.” – „Az európai németellenes front megbontására irányuló törekvések.” – „Lehet-e bízni a német ígéretekben?”

Bár maga a kérdés a konzulátus információs kötelességének kereteit sok tekintetben meghaladja, mégis bátor vagyok vele foglalkozni, tekintve, hogy az ukrán problémát Ruszinszkóra való tekintettel 6 év óta állandó figyelemmel kísérem, s mert tárgyba vágó régebbi beszélgetéseim és észleleteim ma talán még elevebben rávilágíthatnak az ukrán kérdésnek, mint Kelet-Európa egy fontos és egyre aktuálisabbá váló problémájának a részleteire, különösen ami a kérdés cseh-lengyel érdekellentéteit illeti.

Mindenekelőtt ismertetem az állítólagos német ajánlatot, amely az itteni sajtóban általában a következő azonos szöveggel látott napvilágot:

„Hitlerék röviddel azelőtt egy ajánlatot tettek Lengyelországnak, amelynek értelmében a lengyelek minden erejüket Ukrajnára koncentrálhatnák. Ez esetben számíthatnának Németország segítségére, sőt katonai támogatásra is, ha Oroszországgal konfliktusba kerülnének. A közös német–lengyel akció révén Ukrajna felszabadulna és elszakadna Oroszországtól. Németország beleegyezne abba, hogy Ukrajna föderatív alapon szövetkezzen Lengyelországgal, s hogy a lengyelek felépíthessék odesszai kikötőjüket. Ez utóbbi terv megvalósulását Németország technikailag, pénzügyileg és gazdaságilag is erősítené. Ezzel szemben Lengyelország lemondana a korridorról, de közvetlen hozzáférhetési lehetősége a Balti-tengerhez biztosítva lenne. A lengyelek danzigi jogai még szélesebb körben érvényesülnének, s a gdynyi⁶⁴⁹ kikötő építési költségeit Németország teljes mértékben megtérítené, vagy esetleg egy lengyel–német kondominiumot létesítenének ugyanott /?/. Úgy a lengyel balti flotta, mint a lengyel kereskedelmi flotta érintetlen maradna. A balti és danzigi⁶⁵⁰ kormányzati kérdésekben a két állam közvetlenül, a Népszövetségre való tekintet nélkül, folytathatna tárgyalásokat. A tenger menti lengyel lakosság jogait ünnepélyesen megerősítenék. Hasonló közvetlen megállapodás útján döntene a két állam Felső Szilézia kérdésében is. A né-

⁶⁴⁶ Edvard Beneš (1884–1948) – cseh politikus, a független Csehszlovákia első külügyminisztere.

⁶⁴⁷ 1893-ban alapított prágai lap.

⁶⁴⁸ Szlovák.

⁶⁴⁹ Gdynia.

⁶⁵⁰ Gdansk, Danzig.

Dokumentumok

metek ezen kívül rendkívüli kereskedelem-politikai kedvezményeket nyújtanának Lengyelországnak, amelyek a legszorosabb gazdasági együttműködéshez vezetnének. A két állam közösen léphetne fel Oroszországgal szemben és egységes politikát folytathatna a balti államokat illetően is.”

Amikor ez az állítólagos német javaslat Ukrajnáról tesz említést, bizonyára Nagyukránára gondol, amely a jelenlegi szovjet uralom alól felszabadítandó Ukrajnából, továbbá Galíciából, Bukovinából és Ruszinszkóból tevődne össze. Ennek a létesítendő Nagyukránának Lengyelországgal föderatív államközösségbe lépése régi álma a lengyeleknek. Itt utalok a volt ungvári lengyel konzultól kapott információkra, amely szerint annak idején pénzhiány miatt kénytelen volt Pilsudski⁶⁵¹ marsall a Szovjetukrajnában megkezdett propagandát és az ottani malcontents⁶⁵² elemek megszervezését, ha nem is abbahagyni, de ellanyhulni hagyni. Ezt a tervet támogatják és élesztenék fel most a korridorról való lemondás ellenében a németek, ami természetesen azt is eredményezné, hogy Lengyelországnak meg kellene változtatni politikáját a kisantant⁶⁵³ szemben.

A helyzet teljes megvilágítására szolgáljanak a következők: Nagyukránának a jelzett területrészekből való összekovácsolására eddig három irányból folyt a különböző végcélú propaganda, még pedig német, lengyel és cseh részéről. Az eddigi német akció Lengyelország bekerítésére és Kelet-Galícia elvételével gyengítésére, valamint végeredményben a szlávok által lakott területek egyesítési tervének keresztvezésére irányult. Ez a propaganda már a világháború előtt ismeretes volt. A lengyel terv Nagyukránával a már említett föderatív államközösséget óhajtotta, mely esetben Ruszinszkóból a főleg magyarok által lakott területeket visszaengednék Magyarországnak. Ez a terv a feltámadó nacionalista Oroszországgal, valamint a csehekkel szemben akart egy erős preventív államszövetséget létrehozni. A cseh propaganda hármasképből szeretné Nagyukránia létrehozását: a. hogy Csehszlovákia hidat alkosson magának a jövőbeni nacionalista Oroszország felé, b. hogy Csehszlovákia szláv államon keresztül juthasson a Fekete-tengerhez, c. éket verjen Lengyelország és Magyarország közé, miáltal megíúsítaná azon törekvéseket, hogy e két országnak valaha közös határai legyenek.

Ez az utóbbi hármaskép teszi érthetővé azon sokak előtt érthetetlen tény, hogy a csehszlovák kormányzat Ruszinszkó területén nem csak tűri, de egyenesen támogatja az ukrán irredentizmust, tehát egy olyan politikai mozgalmat, mely magának a köztársaságnak a területi integritása ellen irányul, s amely még hozzá veszélyezteti Csehszlovákia szövetségeseinek területi épségét is. Ugyancsak ezen célok magyarázzák meg a Benes-féle sajtónak a csehek által az utóbbi időben erősebben felfűrozott ukrán agitáció ellen tevékenykedő ungvári lengyel konzul felé elhangzó durva támadásait is.

⁶⁵¹ József Pilsudski (1867–1935) – lengyel államférfi, marsall.

⁶⁵² Szélsőséges.

⁶⁵³ Kisantant.

Kárpátaljai Kormányzóság

Hogy Prága miképp gondolkozik Ruszinszkóról és az ukrán kérdésről, arra jellemző a félhivatalos „Ceskoslovenska Republika”-nak⁶⁵⁴ 1928. október 28-i, tehát a Köztársaság fennállásának tíz éves jubileumát ünneplő számában megjelent Bydlo⁶⁵⁵ egyetemi tanár által írt cikke, amelyben többek között a következő olvasható: „Hogy Podkarpatska Rus a Köztársasághoz fog tartozni, arra senki sem gondolt a háború előtt. Podkarpatska Rusnak olyan Bosznia-Hercegovina felé ideiglenes függvény jelentősége van.⁶⁵⁶ Tartjuk, míg idővel átadható lesz Ukrajnának.”

Szerény véleményem szerint sok tekintetben itt van a tulajdonképpeni oka annak, hogy Prága nem adja meg Ruszinszkónak az autonómiát, attól tartván, hogy a békeszerződésben biztosított autonómia könnyű teret adna úgy a magyar, mint a lengyel érdekek érvényesülésének. Ha tehát kap is idővel Ruszinszko autonómiát, annak konstrukciója bizonyára nem fog megfelelni a szerződés szellemének, mert célja ismét csak az lesz: tartani Ruszinszkrét, míg idővel adható lesz Ukrajnának.

Az autonómia megadása mindenesetre megzavarná a ruszinszko lengyel ellenpropagandát, már azért is, mert ez esetben a kelet galíciai ukránok is autonómiát követelnének, amit az ott most szintén erősödő cseh propaganda bizonyára alaposan szítana. A volt ungvári lengyel konzul⁶⁵⁷ szerint Lengyelország az autonómia bevezetése esetére sem adná fel a vele föderatív államközösségbe lépő Nagyukránia létesítésének a tervét. Ennek mérlegelése azonban már tényleg erősen túlmenne feladatom keretein, miért is visszatérek a szorosán vett ruszinszko ukrán irredentizmus problémájához, amelynek keletkezését az utóbbi években tett jelentéseim lényegét összegezve a következőkben vagyok bátor áttekintés kedvéért ismertetni, már azért is, hogy a kérdés részleteivel esetleg nem ismerős külképviseleteinknek is módjukban legyen a cseh politika ruszinszko boszorkánykonyhájába betekinteni.

Az 1919-ben a szovjetorosz, valamint a lengyel impérium elől menekülő ukrán exponesek Prágában és Ruszinszkóban meleg fogadtatásra találtak, bár akkor még álmukban sem gondoltak arra, hogy a csehszlovák kormányzat részükre Ruszinszkóban olyan fényes pozíciókat fog biztosítani, melyek majd lehetővé teszik nekik, hogy mint csehszlovák állampolgárok valósággal megszerezzék maguknak Ruszinszko politikai és kulturális vezetését. Ezen ukránok nagy része, melyek közül többen azelőtt osztrák szolgálatban állottak, az államigazgatás minden ágában vezető álláshoz jutottak, főleg azonban a tanügyben és a közigazgatásban. A tanügy elárasztása ukrán elemekkel volt az első állomása a Hradsin⁶⁵⁸ ruszinszko ukrán politikájának. A terv ugyanis az volt,

⁶⁵⁴ Československá republika, napilap, 1919–1932.

⁶⁵⁵ Jaroslav Bidlo (1868–1937) – cseh történész, a prágai Károly Egyetem tanára.

⁶⁵⁶ 1878-ban, a berlini kongresszus döntésének megfelelően az Osztrák–Magyar Monarchia megszállta Bosznia-Hercegovinát, majd 1908-ban annektálta.

⁶⁵⁷ Ungváron 1928-ban létesítettek lengyel alkonzultatust. Az első vezetője Zygmunt Zawadowski volt 1930 végéig.

⁶⁵⁸ Hradzin – a prágai várnegyed közkeletű elnevezése. Ezzel a megnevezéssel illették a Csehszlovák Köztársasági Elnöki Hivatalt is.

Dokumentumok

hogy már a ruszin ifjúság lelkébe be kell oltani az ukrán irredentizmusnak, azaz Prága nagyukrán terveinek a csíráját, mivel az elgondolás szerint ennek az ifjúságnak a férfikorára képzeltek a nagyukrán gondolat megvalósíthatásának az idejét.

A Ruszinszkóba került ukránok egymással szoros összeköttetést tartottak fenn melyek által serényen ápták az ukrán nemzeti érzést és törekvéseket. Magával a ruszin néppel közvetlen érintkezésbe csak később kerültek, midőn ugyanis a ruszinszkói nyelvi kérdésen és harcon keresztül vették fel kapcsolataikat a tömegekkel. Ezt lehetővé tett Prágának a ruszinszkói oktatás tekintetében elfoglalt farizeus passzív magatartása, amellyel azon nagyfontosságú kérdést, hogy ezen területen az oktatás minő ruszin tájszóláson történjék, a mai napig rendezetlenül hagyta.

A Köztársaság fennállásának első két évében a törzsgyökeres ruszinság a nyelvi kérdésben arra az álláspontra helyezkedett, hogy az elemi népoktatás a ruszin nép szegényes, szóbőségben hiányos nyelvén történjék, a középiskolai oktatás tekintetében pedig az volt a kívánsága, hogy ott már a nagyorosz irodalmi nyelv legyen használatos. Ez az állásfoglalás eleinte egységes volt, s csak az ukrán tanerők akcióba lépése, valamint az Ungváron székelő cseh vezetés alatt álló ruszinszkói tanügyi vezetőség azon álláspontja, mely a nagyorosz irányzattal szemben a galíciai ukránnak nevezett orosz tájszólást favorizálta és tette magáévá, indította meg a mai napig is késhegyig menő orosz-ukrán nyelvi harcot.

Az ukrán irányzat rohamosan terjedt, minek jellemzésül megemlítem, hogy ma már majdnem valamennyi ruszin középiskola vezetője ukrán nemzetiségű, így az ungvári gimnázium igazgatója is ukrán s a munkácsi kereskedelmi akadémia, valamint a beregszászi gimnázium orosz tagozatának majdnem valamennyi tanára is az ukrán irányzat exponense. Teljesen ukrán irányban folyik a tanítás az ungvári görög katolikus tanítóképzőben és ugyancsak ukrán nyelvi irányzatú a lelkészképzés a Szent Bazilrend munkácsi kolostorában, ahol a papnövendékek 60%-a galíciai ukrán nemzetiségű.

Midőn pedig az elmúlt tanév elején a ruszinszkói nyelvkérdésben uralkodó ellentétek már szinte a tűrhetetlenségig élesedtek ki, Dérer közoktatásügyi miniszter⁶⁵⁹ a nagyorosz irányzat exponenseinek „megnyugtatása” végett elrendelte, hogy ezentúl a népiskolában csupán approbált⁶⁶⁰ tankönyvek kerülhetnek használatba. Hogy azonban ezen rendelkezés mögött ismét minő farizeus politika húzódott meg, mutatja a gyakorlat, amely szerint főleg csak ukrán nyelvű tankönyvet approbálnak, azzal a kifogással, hogy a nagyorosz tankönyvek sem pedagógiai, sem grammatikai szempontból nem felelnek meg.

Ugyanez a helyzet mindkét irányzat kulturális életében is. Az oroszoknak éppen úgy, mint az ukránoknak megvannak a maguk külön kultúregyesületei. A nagyoroszoké a „Duchnovics Társaság”,⁶⁶¹ az ukránoké pedig a „Prosvita”.⁶⁶² Tekintve azonban,

⁶⁵⁹ Ivan Dérer (1884–1973) – szlovák politikus, az első Csehszlovák Köztársaságban több miniszteri posztot is betöltött.

⁶⁶⁰ Approbál – írásművet, különösen (tan)könyvet megjelentetésre, használatra jóváhagy, engedélyez.

⁶⁶¹ 1923-ban alakult ruszofil kulturális társaság.

⁶⁶² Az első Prosvita Társaság 1868-ban alakult meg Lembergben. Az ukrán kulturális, felvilágosító egyesület kárpátjai szervezete 1920-ban jött létre a helyi ukranofil politikusok tevékenysége révén.

Kárpátaljai Kormányzóság

hogy a kormány és a tanügyi vezetés az ukránt kezelte hivatalos irányzatként, a „Prosvita” propagandája és működése mindinkább túlsúlyra jutott a nagyorosz kultúregyesület felett, ami nem utolsósorban az állam részéről történő nagy anyagi támogatásának is betudható.

Rendkívül figyelemreméltó, hogy a Köztársaság egyes politikai pártjai minő álláspontra helyezkedtek a ruszinszkói ukrán irányzat tekintetében. Nyíltan az ukránizmus mellett tört lándzsát a Sramek-féle Cseh Néppárt,⁶⁶³ a Cseh Nemzeti Szocialista Párt, a szociáldemokraták és 1925 óta a kommunisták. Az agrárpárt állandóan kétszínű magatartást tanúsított.

A cseh néppárt magatartását azzal indokolta, hogy az ukránok görög katolikusok, míg a nagyoroszok pravoszlávok. A cseh nemzeti szocialisták és szociáldemokraták a már említett magasabb politikai okokból álltak az ukránizmus mellé, amiben persze szerepet játszottak a háború előtti és alatti kapcsolatok is. A kommunisták az 1925. évi Charkov-i⁶⁶⁴ kongresszus határozatai óta lettek propagálói az ukrán irányzatnak, amelyben már addig mentek, hogy propagandájukban Ruszinszkót Kisukrajnának nevezik. A cseh agrárpárt sohasem tett nyílt színvallást az ukránizmus ügyében, ami arra vezethető vissza, hogy a ruszinszkói őslakosság nagy része idegennek tekintette és elvetette az ukrán irányzatot. Jellemző, hogy míg a párt és egyben a ruszinszkói agrárius kormányzat cseh nyelvű lapja a „Podkarpatské Hlasy” és a párt magyar nyelvű ungvári lapja az „Új Közlöny” az utóbbi években erélyes hangon írtak az ukránosítás ellen, addig a Ruszinszkóban túlsúlyban lévő agrárpárt kormányzat a kisujját sem mozgatja az ukrán irredentizmus munkája ellen. Sőt az iskolaügyi miniszter is agrárius volt éppen akkor, amidőn a ruszinszkói tanügyi vezetés ukrán kezekbe került s ugyancsak agrárius miniszterek alatt történt az ungvári tartományi hivatal és a járási hivatalok vezető állásainak ukránok által való betöltése. Az ukrán irányzat egyébként 1929. július hó 7-én Ungváron tartotta meg kulturnap örve alatt eddigi legnagyobb kongresszusát, amelyben az ukranofil cseh pártok egyenesen kihangsúlyozták a galíciai ukránokkal való nemzetegyesítést és megállapították az ukrán irányzatnak [...]⁶⁶⁵

Forrás: MNL OL, K 63 – Külügyminisztérium, 7/42. tétel, 49. csomó. Magyar nyelvű gépirat.

⁶⁶³ Jan Šramek (1870–1956) – cseh római katolikus pap, a két világháború között a Csehszlovák Néppárt vezetője.

⁶⁶⁴ Harkiv (Ukrajna).

⁶⁶⁵ A dokumentum utolsó lapja hiányzik.

Dokumentumok

A varsói magyar követség jelentése a Ruténföld helyzetére vonatkozó propagandáról Kánya Kálmán külügyminiszternek, 1935. szeptember 14.

Magyar Kir. Követség⁶⁶⁶
Varsó.
262/biz. – 1935.

Varsó, 1935. szeptember 14.

Nagyméltóságú
Kánya Kálmán
m. kir. külügyminiszter úrnak,
Budapest.

Tárgy: A Ruthénföld helyzetére vonatkozó propaganda.
5 db. melléklet.⁶⁶⁷

Mint e követség Nagyméltóságodnak⁶⁶⁸ már jelentette, újabban fokozottabb mértékben megnyilvánuló érdeklődés tapasztalható a lengyel sajtóban, mely a Ruthénfölddel kapcsolatos egyre erősödő cseh-orosz barátsággal foglalkozik.

A követség ugyancsak már több ízben jelentette, hogy sajtóelőadója útján már többször fordultak hozzá lengyel hírlapírók azzal a kéréssel, hogy megfelelő anyagot bocsásson rendelkezésükre a Ruthénföld jelenlegi helyzetéről. Így többek között a közelmúltban F. de Gerando „Le complot rouge en Ruthénie”⁶⁶⁹ című könyvét is átadtuk Zambrzycki László,⁶⁷⁰ a „Merkurjusz Polski”⁶⁷¹ munkatársának egyéb adatokkal kiegészítve. Hogy a téma mennyire érdekelte a lengyel újságírókat, azt bizonyítja az is, igen éles hangú cikket írt a kérdéstről /bő fordításban mellékelve/ melyben lengyel szempontból is kiemelte a kérdés fontosságát az orosz-cseh⁶⁷² katonai szövetség szempontjából. A kormánypárti „Dziennik Poznański”⁶⁷³ és a wilnai⁶⁷⁴

⁶⁶⁶ Magyar Királyi Követség.

⁶⁶⁷ A mellékleteket lásd alább.

⁶⁶⁸ Kánya Kálmán magyar külügyminiszter.

⁶⁶⁹ Félix de Gérandó: *Le Complot rouge en Ruthénie*. Jouve & cie, 1930. A rutén kérdéstről több cikke, és a „Vörös telek Ruténföldön” című, itt említett könyve is megjelent. 1929-ben beutazta Ruszinszkrét.

⁶⁷⁰ Władysław Zambrzycki (1891–1962).

⁶⁷¹ Merkurjusz Polski Ordynaryjny (1933–1939).

⁶⁷² Szovjet–csehszlovák.

⁶⁷³ Dziennik Poznański, 1859–1939.

⁶⁷⁴ Wilno, Vilnius.

Kárpátaljai Kormányzóság

„Slowo”⁶⁷⁵ is átvették e cikket. Mindent összevonva egy hosszabb összefoglalást csinalva fent említett lapok cikkeiből augusztus hó 13-án e követség sajtóelőadója a sajtóosztály vezetőjének 4 példányban elküldötte /2987. sz./ azzal a kéréssel, hogy amennyiben az intenciónak megfelelő, a cikknek a magyar sajtóban való ismertetéséről gondoskodni szíveskedjék.⁶⁷⁶

[Aláírás]
követségi titkár,
id. ügyvivő.

*

Kivonat Zambrzycki László, a „Merkuryusz Polská”-ban megjelent cikkéből

A „Merkuryusz Polski” varsói heti lap nyomán a „Dziennik Poznanski” és a wilonói „Slowo” ír arról a veszélyről, amely Lengyelországot a Ruthénföld felől fenyegeti, ahol az oroszok, miután egyezményt kötöttek a csehekkel Ungvár és környékén kiépítették Európa legnagyobb katonai repülőterét. Ungvár a lengyel határtól alig van 50 km-re, Lembergtől 100 km-re, Krakkótól 220 km-re, Varsótól 450 km-re, Poznantól 550 km-re. Ha feltesszük, hogy egy repülőgép 300 km-t tesz meg egy óra alatt, akkor a következő eredményt kapjuk:

Lemberget 33 perc és 20 mp. alatt lehet bombatámadással meglepni, Krakkót 45 perc, Varsót 1 óra 24 perc, Poznant 1 óra 50 perc alatt. Ezek minimális számok, mert tudjuk, hogy a katonai repülőgépek sokkal nagyobb gyorsaságot is elérhetnek. Tekintve, hogy a szovjet mérnökök még több másodrendű repülőteret szándékoznak építeni, figyelmünket a Ruthénföldre kell irányítani, erre a valódi korridorra, mely Lengyelország részére annak az útnak a szerepét játszaná, amelyen az oroszok Európába hatolhatnak. Hogy ezt a kérdést megérthessük, vissza kell térnünk a múltba. A cseh okmányok és Masaryk⁶⁷⁷ kijelentése alapján rájövünk arra, hogy azt az országrészt csak ideiglenesen anektálták a csehek. Benes⁶⁷⁸ és Masaryk Moszkvának szánták a Ruthénföldet és most minden ezen régi terv szerint történik.

A szerző a következő fejezetekben összefoglalja a háború befejezése óta történt ruthénföldi eseményeket:

Egy ország, amely senkié. A háború befejezése után a Ruthénföldön káosz uralkodott. Voltak olyanok, akik Ukrajnához szerették volna csatolni. Majd különböző ka-

⁶⁷⁵ *Ślowo* („*Ślowo*” wileńskie), 1922–1939

⁶⁷⁶ Zambrzycki cikkének ismertetője meg is jelent „Újabb áruhársra készülnek a csehek: az orosz szovjet-barbarizmus útját készítik elő Nyugat ellen!” címmel a *Magyarország* 1935. szeptember 21-i számában.

⁶⁷⁷ Tomáš Garrigue Masaryk (1850–1937) – a Csehszlovák Köztársaság első elnöke.

⁶⁷⁸ Edvard Beneš (1884–1948) – cseh politikus, a független Csehszlovákia első külügyminisztere.

Dokumentumok

tonaságok megszállása után 1919. március hó 25-én⁶⁷⁹ a csehek rendes sorkatonasággal elnyomták a ruthén nép ellenállását. Ezt az országrészt Csehországhoz⁶⁸⁰ csatolták.

Káosz. A ruthénföldi lakosság sohasem gondolta volna, hogy valaha elszakítják a magyar anyaországtól. Huszton, Ungvárott, Eperjesen tanácsok alakulnak.⁶⁸¹ A csehek ezekre a nemzeti tanácsokra nyomást gyakoroltak és ellenük erős propagandát fejtettek ki Csehország érdekében. Minthogy az anyaországban Kun Béla uralkodott,⁶⁸² az eperjesiek a csehekhez pártoltak. A huszti tanács az önálló Ukrainához kívánt tartozni,⁶⁸³ Ungvár Magyarország mellett foglalt állást.⁶⁸⁴ „1000 éven át együtt éltünk a magyarokkal, jó és balsorsban egyaránt” – mondja az ungvári kiáltvány – „ők megengedték, hogy vallásunkat és nyelvünket megőrizhessük és ápolhassuk, hisszük, hogy ez továbbra is így lesz, ha a sötét felhők elvonulnak az ország felett.”⁶⁸⁵

Az amerikai pittsburghi⁶⁸⁶ egyezmény aláírására Masaryk azzal vette rá a ruténeket, hogy autonómiát ígért nekik, de minthogy az egyezmény vasárnap lett aláírva, később azt érvénytelennek minősítették.⁶⁸⁷

Kormányzás. A csehek úgy kormányozzák a Ruthénföldet, mint a kolóniákat szokták. A békében ugyanis cseh nem tehetette be a lábát, mert Magyarországon nem tűrték volna meg. A Ruthénföldet közigazgatási szempontból két részre osztották, egyik részt a Szlovenszko-hoz csatolták, a másikat Csehországnak vetették alá.⁶⁸⁸

Az utazás ezen a vidéken nem tartozik a kellemes dolgok közé – Gerando leírja utazását, melynek tartama alatt 10 vámhivatal zaklatta. Az új határ átszeli a régi vasútvonalakat és folyókat és az ország elszegényedik, mert régebben Magyarországra úsz-

⁶⁷⁹ A dátum nem pontos. Ungvárt a csehszlovák hasereg 1919. január 12-én szállta meg. Majd újabb csehszlovák előrenyomulásra csak 1919 áprilisának végén került sor, amikor a román hadmozdulatokhoz csatlakoztak. Kárpátalja birtokbavétele a csehszlovák katonák által 1919 nyara során folyamatos volt. Sehol nem ütköztek a lakosság jelentős ellenállásába.

⁶⁸⁰ Csehszlovákiához.

⁶⁸¹ 1918 őszén, az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásával ruszin nemzeti tanácsok alakultak különböző politikai irányultságokkal. A szövegben említett huszti tanács ukrán, az ungvári magyar, az eperjesi pedig csehszlovák irányultságú volt.

⁶⁸² A szöveg a tanácsköztárság időszakára utal.

⁶⁸³ Huszton 1919. január 21-én mondta ki a ruszinok lakta hegyvidék falvainak képviselői, hogy Nagy-Ukrajnához kívánnak csatlakozni.

⁶⁸⁴ A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye papsága, főként a püspök Papp Antal szervezésének köszönhetően alakult meg 1918. november 9-én, és alakuló ülésükön kinyilvánították abbéli kívánságukat, hogy a ruszinok lakta területek magyar fennhatóság alatt maradjanak.

⁶⁸⁵ Az ungvári tanács ilyen szövegű kiáltványáról jelenlegi ismereteink szerint nem tudunk.

⁶⁸⁶ A csehek és szlovákok közös államáról szóló, T. G. Masaryk által szövegezett dokumentumot 1918. május 30-án írta alá a Szlovák Liga, a Cseh Nemzeti Egyesület és a Cseh Katolikusok Szövetsége.

⁶⁸⁷ Az egyezményben nincs szó sem a ruszinokról, sem a ruszin autonómiáról, és nem is vasárnap írták alá.

⁶⁸⁸ A ruszinok lakta vármegyék nem mindegyike került az 1919-ben létrejövő Podkarpatszka Rusz (Ruszenszko, Kárpátalja) kötelékébe.

Kárpátaljai Kormányzóság

tatták a kitermelt fát, amit most nem lehet megcsinálni. Wilson⁶⁸⁹ Goodwyn⁶⁹⁰ ezredest küldte a Ruthénföldre, mert oly híreket kapott, hogy ott nincs minden rendben. Az ezredesnek a ruthének úgy nyilatkoztak, hogy ők Magyarországhoz akarnak tartozni, amiről jelentést is tett az ezredes, azonban Wilsonnak akkor már lehangyatlott a tekintélye. Clemenceau⁶⁹¹ Vyx⁶⁹² ezredest küldette Magyarországra és Budapesten a magyaroktól azonnal követelte, hogy mondjanak le a Ruthénföldről.⁶⁹³ A kormány inkább lemondott, mintsem, hogy ezt megtegye.⁶⁹⁴ Amidőn a kommunizmus kiütött, a csehek felhasználták ezt az alkalmat arra, hogy a Ruthénföldet anektálják. Tehát, mint látjuk, minden úgy történt, mint nálunk a Szepességben és Árvában, amikor Lengyelországot a bolsevikiek megtámadták.

A kijózanodás bekövetkezett az amerikai ruthének között, akik Homesteadben⁶⁹⁵ tiltakozó iratot adtak ki a ruthénföld anektálása ellen. A Ruthénföldről azonban mindenki megfélekedezett, csak Szovjetország nem.

A vágyakozás a csehekben mindig megvolt az orosz barátság iránt, ami erősen mutatkozott 1920-ban, amikor oly biztosak voltak az oroszok győzelmében, hogy a Lengyelországnak szánt lőszerküldeményeket nem engedték át Csehszlovákián, sem azokat a magyar huszárezredeket, amelyek a lengyelek segítségére akartak sietni. A cseh számítások szerint Tarnopolt,⁶⁹⁶ Lemberget,⁶⁹⁷ Sztanislawowot⁶⁹⁸ Szovjetországhoz csatolták volna a háború elvesztése esetén. A Ruthénföldön megkezdődött az eloroszosítás, annyira, hogy még cyrillbetűs újságot is adtak ki a ruthének részére.

Előkészítés. Amidőn a szovjet kormány Oroszországban megerősödött, a csehek elkezdtek a Ruthénföldet ukránosítani és propagandát fejtettek ki a Szovjet Nagy Ukrajna mellett, mely a Tiszától a Donig terjedt volna. Benesnek és Masaryknak ma is ez a programja, mindketten készülnek Lengyelországot ötödször is feloszlantni Oroszország segítségével. Eszerint Lengyelország elveszítené Przemyslt, Lemberget, Chelmet, Tarnopolt, Stanislawowot. De a Ruthénföld népe nem érti az ukrán nyelvet és Kurtyák⁶⁹⁹ többször hiába kérte Prágában, hogy adjanak Ruthén tanítókat az iskolákba.

⁶⁸⁹ Woodrow Wilson az Amerikai Egyesült Államok 28. elnöke.

⁶⁹⁰ A *Pesti Hírlap* 1919. március 6. tudósítása szerint a Goodwyn vezetéknévű amerikai küldött főhadnagy, és nem ezredes volt. A keresztnévét nem sikerült kideríteni.

⁶⁹¹ Georges Clemenceau francia politikus, miniszterelnök.

⁶⁹² Helyesen Ferdinand Vix francia alezredes.

⁶⁹³ Az 1919. március 20-i jegyzék, mely átadójáról kapta a nevét, Magyarország és Románia között kialakítandó semleges zónáról szólt. A jegyzékben Ruthénföldről nincs szó, az iratban kijelölt határvonal nem érintette a későbbi Kárpátalja területét.

⁶⁹⁴ A jegyzékben szereplő feltételeket a Berinkei-kormány nem volt hajlandó elfogadni és lemondott.

⁶⁹⁵ 1918 nyarán itt alakult meg az Amerikai Ruszinok Néptanácsa.

⁶⁹⁶ Napjainkban Ternopil (Ukrajna).

⁶⁹⁷ Napjainkban Lviv (Ukrajna).

⁶⁹⁸ Napjainkban Ivano-Frankivszk (Ukrajna).

⁶⁹⁹ Kurtyák Iván.

Dokumentumok

A falvak lakossága közben elszegényedett és ezért könnyen hajlik az erős bolseviki propagandára, melynek hatása alatt 1924-ben 45%-a a lakosságnak szavazott a kommunizmus mellett.⁷⁰⁰ De a csehek nem túrik a kommunizmust a Ruthénföld nyugati részében, amely közigazgatásilag Csehországhoz tartozik, ott a csehesítés folyik.

Gerando utazásai a Ruthénföldön, cikkei a svájci lapokban arra engednek következtetni egészen világosan, hogy a Ruthénföld Közép-Európában a „tête de pont”⁷⁰¹ Európa legbetegebb pontja. Minthogy ismerjük a cseheket azon oldalról, hogy oroszbarátok, nincs önbizalmuk, szívesebben barátkoznak az erősebb féllel, így feltehető, hogy Gerando minden szava beválik. Klofác,⁷⁰² Bydlo,⁷⁰³ Kurtyák,⁷⁰⁴ Petrogalli,⁷⁰⁵ Munkács városának polgármestere, mind bevallják, hogy az ukránosítással kapcsolatos szovjet propaganda igen erős, pedig a ruthének nem is tudják, mi az Ukrajna.

A francia-cseh–román államférfiak moszkvai útja óta egy-kettőre be tudták fejezni a Dnyeszteren⁷⁰⁶ át vezető hidat és lassanként megszerzik az oroszok maguknak a régi vasúti vonalat Odessa-Budapest között. A LOT /lengyel légiközlekedési vonal/⁷⁰⁷ már megszűnt a csehek tiltakozása folytán, akik betiltották június hó 1-től kezdődőleg a Csehország felett való repülést és így a lengyeleket elvágták a dunavölgyi városokkal eddig fenntartott közlekedéstől.

A barbárok betörése mindig keletről történt, így 1920-ban is volt benne részük.⁷⁰⁸ De az a csodálatos, hogy kapható egy nyugati kultúrállam, mint Csehország arra, hogy még 1920-ban is a barbárok útját segítse elő Európa szívébe. Újból árulásra készült a „Svejh”-ek⁷⁰⁹ nemzete, mely hazáját nem fegyverrel, hanem kémkedéssel, árulással szerezte, s amelynek történetében nincs egyetlen nemzeti fellángolás sem.

Míg Franciaországban a radikális balpárt viszi a kormányt, addig Franciaország támogatja a cseheket, de ha fordulat áll be Franciaországban, akkor Csehországnak egyetlen barátja marad: Szovjet-Oroszország.

Csehország⁷¹⁰ a Szovjet-Oroszországgal való közös határ nélkül gyenge és nem állhat fenn a mai határai között. De míg a Dnyeszter⁷¹¹ feletti híd kiépül, sok minden

⁷⁰⁰ Az 1924. évi csehszlovákiai törvényhozási választásokon a kárpátaljai lakosság 39%-a szavazott a Csehszlovákiai Kommunista Párt listájára.

⁷⁰¹ Hídfőállás.

⁷⁰² Václav Klofác (1868–1942) – cseh politikus, a Cseh (később Csehszlovák) Nemzeti Szocialista Párt alapítója

⁷⁰³ A prágai Károly Egyetem tanára.

⁷⁰⁴ Kurtyák Iván.

⁷⁰⁵ Petrigalla Péter – Munkács polgármestere 1924 és 1931 között.

⁷⁰⁶ Dnyeszter.

⁷⁰⁷ Polskie Linie Lotnice – lengyel légitársaság.

⁷⁰⁸ A forrás az 1920–1921-es lengyel–szovjet háború szovjet előrenyomulására utal.

⁷⁰⁹ A dokumentumhoz egy megjegyzést kapcsolnak a kifejezéssel kapcsolatban: a „svejh” szó gúnyos elnevezés, cseh katonákat és értelmét szerint tisztiszolgát jelent.

⁷¹⁰ Csehszlovákia.

⁷¹¹ Dnyeszter.

Kárpátaljai Kormányzóság

történhet és megváltozhat a világon. Franciaország is rövidesen be fogja látni, hogy jobb lesz az oroszokat Európából kiűzni, mint oda beereszteni.

Mi lengyelek nem engedjük át a cseheknek azt a földet, amelyet tőlünk elraboltak.

Forrás: MNL OL, K 63 – Külügyminisztérium, 7/42. tétel, 56. csomó. Magyar nyelvű gépirat.

Ilniczky Sándor görögkatolikus kanonok nyilatkozata a Magyar Távirati Irodának, 1938. november 21.

[...] A ruszinok nem ukránok. A kárpátaljai ruszin népnek az ukrán gondolathoz a történelem folyamán soha semmi néven nevezendő köze nem volt. Csak a máramarosi huculok és néhány elszórt lengyel határmenti község nyelvezete mutat hasonlóságot az ukránhoz, hangtanától azonban távol áll. Sem fonetikai, sem grammatikai hasonlóságot nem mutat azonban az ukrán nyelvhez a ruszin nyelv. Ukrán eredetű lakosság Ruszinföldön sosem lakott. Volosin cseh orientációja légüres térben való politikai elgondolás volt, amit bizonyít a tény, hogy a választásokon ukrán szavazatokkal soha mandátumot nem kapott. Egy ízben a cseh néppárt tízezer szavazattöbbletével jutott be a parlamentbe. A valóság az, hogy ma népszavazás esetén a ruszin népnek 90 százaléknál többen követelnék a Magyarországhoz való csatlakozást.⁷¹²

Forrás: *Fehvidéki Magyar Hírlap*, 1938. november 22. 3.

A kárpátukrán kormány képviselőinek levele Teleki Pál miniszterelnökhöz, 1939. március 19.

Nagyméltóságú gróf Teleki Pál úrnak
m. kir. miniszterelnök
Budapest

Alulírottak, kiket a kárpát-ukrán kormány 1939. március 15-én Huszton tartott minisztertanácsi ülése bízott meg és küldött ki, hogy Budapestre utazva Nagyméltóságodnál jelentkezzünk, a csatlakozás feltételeit letárgyaljuk, a kárpát-ukrán kormánytól

⁷¹² Ilniczky Sándor (1889–1947) – pápai görögkatolikus protonotárius, nagyprépost, a kárpátaljai kormányzói biztos főtanácsadója.

Dokumentumok

kapott teljes megbízás és felhatalmazás alapján a következőket terjesztjük Nagyméltóságod elé:

A kárpát-ukrán kormány elismeri, hogy a Kárpát-Ukrajnának elnevezett terület a történelmi, geopolitikai s gazdasági adottságok alapján Magyarországhoz tartozott s hogy a terület ukrán-ruszin őslakossága megélhetését a területi autonómia megadásával mellett ezidőszereint csak a magyar állam keretében találja biztosítottnak.

A kárpát-ukrán kormány elismeri, hogy a Kárpátukrajnának nevezett terület lakosságának egyrésze 1938 november 8. és 10. között kívánta,⁷¹³ hogy ez a terület – mint volt a múltban évszázadokon át – teljes egészében visszacsatoltassék Magyarországhoz.

Az ukrán elnevezés Kárpátalja őslakossága egyrészénél idegen volt, nem volt még meghonosulva, amelyek ezeknél tiltakozott nyíltan ezen elnevezés ellen.

A Kárpátukrajnának nevezett területre az ukrán elnevezés[t] az 1918. évben és az utána következő években főleg az oroszországi Ukrajnán a világháború folyamán katonáskodott közlegények és altisztek importálták.

A kárpát-ukrán kormány képviselőiben kijelentjük, hogy a terület és ukrán-ruszin őslakossága kéri az adott viszonyokkal számoló területi autonómia megadását abból a célból, hogy a terület lakossága a magyar államiság ősi keretein belül ukrán-ruszin nemzeti mivoltát megőrizhesse, kultúráját irodalmi nyelven továbbra is szabadon fejleszthesse, közigazgatási, vallási, iskolaügyi, gazdasági és igazságügyi vonatkozásokban.

Kijelentjük, hogy a kárpát-ukrán kormány egyes tagjainak már 1938. november 2-től⁷¹⁴ kezdve megvolt azirányban a törekvése, hogy a magyar királyi Kormányval keresen érintkezést egy megállapodásra vonatkozólag. Ezt azonban nem állott módjában megvalósításra kellőképpen előkészíteni, mert a kárpát-ukrán kormánynak ebben a vonatkozásban a szabad elhatározásra nem volt meg a módja s csak 1939 március hó 15-én este nyert lehetőséget s szabadkezert erre és ennek következtében azonnal ki is küldötte megbízottait Budapestre.

Mély tisztelettel kérjük Nagyméltóságodat ezen előterjesztésünket elfogadni, tudomásulvenni s a magyar királyi Kormánynak tárgyalás végett benyújtani szíveskedjék.

Kijelentjük a magunk részéről is, hogy megnyugszunk az isteni Gondviselés feletünk történeti rendelkezésében s csak arra kérjük a magyar Kormányt, mely a múltban is gazdaságilag a legmesszebbmenően támogatta Kárpátalja területének ukrán-ruszin lakosságát, hogy a jövőben is teljes jóindulatával forduljon ismét a terület ukrán-ruszin őslakossága felé, adjon módot és lehetőséget arra is, hogy népünk megfelelő végzettségű tagjai a magyar államiság keretében Kárpátalja területén hivatalbeli elhelyezkedést nyerhessen.

⁷¹³ Az 1938. november 2-ai első bécsi döntés után ezeken a napokon vonult be a magyar hadsereg a történeti Kárpátalja alföldi, zömében magyarlakta településeire.

⁷¹⁴ Az első bécsi döntés napja.

Kárpátaljai Kormányzóság

Maradtunk
Nagyméltóságodnak
kiválóan tisztelői:

Budapest, 1939. március 19.

a kárpátukrán kormány teljhatalmú megbízottai.

Forrás: Ukrán Biztonsági Szolgálat Ágazati Állami Levéltára, Fond 13 – Az Ukrán SZSZK Állambiztonsági Bizottságának Iratai, szprava 928., tom 2., 29–31. lap. Magyar nyelvű gépirat. Másolat.

A kárpátukrán kormány képviselőinek levele Teleki Pál miniszterelnökhöz, 1939. május 26.

Nagyméltóságú
gróf Teleki Pál magy. kir. Miniszterelnök Úrnak
Budapest.

Alulírottak 1939. évi március 15.-én este 9 órakor kaptuk a megbízatást a kárpátaljai ukrán kormánytól, hogy a magyar Kormánynál tárgyaljuk meg Kárpátalja csatlakozását Magyarországhoz. Mi ennek a megbízatásnak eleget akartunk tenni és ezért másnap, márc. 16.-án délelőtt elindultunk Nagyszőlős felé, hogy mielőbb Budapestre érhesünk. Azonban Rakasz⁷¹⁵ határát Nagyszőlős felé nem tudtuk átlépni, mert a rakaszi határban nagy lövöldözés volt a magyar csapatok részéről és így a kárpátaljai ukrán katonaság nem tudott kapcsolatot nyerni a magyar reguláris csapatokkal, hogy a tüzelést szüntessék be és bennünket a fronton átengedjenek. Emiatt kénytelenek voltunk visszafordulni és Técsőn átlépni Kárpátalja határát és Románián keresztül megtenni az utat autóval Budapestre, ahova csak márc. 17.-én este 6 órakor tudtunk megérkezni. Azonnal jelentkeztünk a Külügyminisztériumban, ahol azonban kijelentették, hogy a külügyminiszter úr beteg és hogy Kárpátalja ügyében forduljunk dr. Pataky Tibor⁷¹⁶ államtitkár úr Óméltóságához. Mi ezen az alapon tényleg dr. Pataky Tibor úr Óméltóságához fordultunk, aki azonban kijelentette, hogy mint Kárpátalja kormányának megbízottait már nem fogadhat bennünket, mert időközben a magyar csapatok Kár-

⁷¹⁵ Rokoszovo (Ukrajna).

⁷¹⁶ Pataky Tibor (1888–1953) – 1921 és 1944 között a Miniszterelnökség II. Nemzetiségi és Kisebbségi Osztályának vezetője.

Dokumentumok

pátalját elfoglalták, hanem szóbeli kérelmeinket, mint Kárpátalja polgárainak kérelmét, polgártársainak érdekében elfogadja és a magy. kir. kormányhoz továbbítja.

Majd később felkért bennünket, hogy írásban terjesszük elő kérelmünket megfelelő indoklással. A tárgyalások folyamán felmerült az autonómia kérdése is és akkor felkért bennünket arra is, hogy dolgozzuk ki az erre vonatkozó javaslatainkat is. E javaslatokat és pedig Kárpátalja területére, autonómiájára, országos kormányának és országgyűlésének szervezésére vonatkozólag kidolgoztuk és 1939 május 26.-án ugyancsak dr. Pataky Tibor Öméltósága kezeihez átadtuk.

Mielőtt eltávoznánk Budapestről, szükségesnek tartjuk Nagyméltóságodnak, mint a Kormány fejének rövid szavakban közvetlenül megismételni az eddig történeteket.

Megfelel a valóságnak, hogy a magyar csapatok Kárpátalja határát 1939. március 13.-án lépték át. Való tény továbbá, hogy 1939. márc. 14.-én megjött a magy. kir. külügyminiszter úr sürgönye a kárpátaljai ukrán kormányhoz, amelynek négy pontjából hármat a kárpátaljai ukrán kormány azonnal teljesített és csak egy pont tekintetében, és pedig abban nem tett eleget a felhívásnak, amelyben a magy. kir. kormány követelte a magyar nemzetiségű polgári lakosság fegyverrel való ellátását. Ez az elutasítás az ukrán kormány részéről azzal az indoklással történt, hogy nem járulhat hozzá a közrendbiztosítás érdekében ahhoz, hogy bármilyen nemzetiségű polgári lakosság fel-fegyvereztessék. Úgy látszik azonban, hogy hasonló táviratot kapott a kárpátaljai cseh hadsereg vezetősége is, mert a cseh katonaság a magyar nemzetiségű polgári lakosságot ugyanakkor fegyverrel tényleg ellátta, magának a magyar nemzetiségű polgári lakosságnak, saját bevallása szerint, amiről alantírottak saját szemükkel is meggyőződtek. Pl. Bustyaházán, Técsőn, stb.

1939 márc. 15.-én délután a magy. kir. külügyminiszter úr újabb táviratot küldött, amelyben kérte a hatalomnak minden feltétel nélküli azonnali átadását. Erre Kárpátalja kormánya azonnali választ adott, melyben kérte a hadműveletek felfüggesztését azzal, hogy háromtagú küldöttséget meneszt Budapestre, melynek kötelessége a Magyarország-hoz való csatlakozás feltételeinek megbeszélése.

A magy. kir. kormány a hadműveleteket nem függesztette fel, hanem arra hivatkozott, hogy technikai okokból ezt nem teheti, de kijelentette, hogy a háromtagú küldöttséget magyaros vendégszeretettel fogadja.

Nézetünk szerint nagy kár származott abból, hogy a magy. kir. kormány csupán technikai okokból nem fogadta el a kárpátaljai kormány javaslatát. Ha a kárpátaljai kormány ezen javaslata el lett volna fogadva, nem esett volna el egyetlenegy honvéd sem, egyetlenegy ukrán-ruszin katona sem és az eredmény mégis az lett volna, hogy Magyarország vérontás nélkül kapta volna meg Kárpátalját, így pedig csak tényleg vérontással kaphatta meg, s Kárpátalja jogi és közigazgatási berendezése is egy csapással el lett volna intézve mindkét fél javára és érdekeinek megfelelően, és nem indult volna meg egy hosszú harc, melynek végét ma még senki előre nem láthatja.

Mégis, hogy Kárpátalja ügyei nyugodt, sima mederben folyjanak, úgy a magy. állam, mint Kárpátalja érdekében alulírottak Budapesten eltöltött idejüket felhasználtuk arra,

Kárpátaljai Kormányzáság

hogy a mai napig 30 számú beadványban előterjesztettük kérelmeinket és az autonómiára és Kárpátaljára, annak területére vonatkozó javaslatainkat. Ezekre a mai napig sem szóban, sem írásban elvi jelentőségű választ nem kaptunk, kivéve a katonaságnak kérelmünkre történt azon intézkedését, hogy a hegyekben bujkáló ukrán-ruszin katonaság és szicsszervezet⁷¹⁷ tagjai büntetlenül visszatérhettek lakóhelyükre fegyverük átadása mellett.

Láttuk ugyan dr. Pataky Tibor Őméltósága jóakarátát és egyes esetekben segített is polgártársainknak, de elvi jelentőségű határozatot természetesen ő maga nekünk ki nem adhatott.

[...]

Minket e javaslatok felvetésénél egyedül csak Magyarország és Kárpátalja ukrán-ruszin népének érdekei vezetnek. Reméljük, hogy Nagyméltóságod igenleges álláspontot fog elfoglalni, amivel Kárpátalja konszolidációja nagy lépéssel haladna előre és az összes ügyek nyugvópontra jutnának, s megindulhatna a konszolidációs építőmunka.

Maradunk Nagyméltóságodnak
Budapest, 1939. május hó 26.
kiválóan tisztelői.

Forrás: Ukrán Biztonsági Szolgálat Ágazati Állami Levéltára, Fond 13 – Az Ukrán SZSZK Állambiztonsági Bizottságának Iratai, szprava 928., tom 2., 11–19. lap. Magyar nyelvű gépirat. Másolat.

Egyed István⁷¹⁸ összefoglalója a Kárpátaljai Vajdaságról szóló törvényjavaslat kapcsán tartott háttéregyeztetésekről, 1939

Kárpátalja önkormányzata

[...]

4. Azok a tervezetek, amelyek a húsz éves cseh-szlovák uralom alatt ruthén részről, de részben magyar közreműködéssel készültek az önkormányzat szabályozására. Nevezetesen elsősorban az 1930. évi Földesy-féle javaslat;⁷¹⁹ azután az 1937. évi Bródy-

⁷¹⁷ Ismertebb nevén: Szics-gárda, a kárpátukrán kormány paramilitáris erői.

⁷¹⁸ Egyed István (1866–1966) – Teleki Pál miniszterelnöknek a kárpátaljai autonómiaügyek vitelével megbízott jogásza.

⁷¹⁹ Az általunk ismert tervezet: Földesi Gyula: *Az autonóm Kárpátoroszország államjogi vázolata*. Földesi Gyula Könyvnyomdája, Uzhorod, 1927.

Dokumentumok

szöveg,⁷²⁰ amely magyar nyelven is megjelent és ún. sárga füzet címen ismeretes; végre az 1938. évi tervezet.

5. Kárpátalja bekebelezése után Magyarországon készült tervezetek, nevezetesen az igazságügyminisztérium szövege, Bethlen-javaslat, a belügyminisztérium memorandum, a miniszterelnökségen tartott értekezleten történt felszólalások és Kárpátalja számottevő képviselőitől bekért vélemények.

[...]

[II.] Elnevezések

A terület elnevezésére nézve a [X.] néptörvény a Ruszka Krajna elnevezést használja. A cseh-szlovák uralom alatt a Podkarpatszka Rusz és a Ruszinszko elnevezések voltak hivatalosak.

Az igazságügyminisztérium tervezete és egyes hozzászólók javaslata Ruténföldről beszél, Bethlen⁷²¹ Kárpátalját mond, Korláth Endre⁷²² Rákóczi föld elnevezést ajánl.

A kérdést az eddig alkotott magyar jogszabályok tulajdonképpen már eldöntötték. Az 1939:VI. tc.⁷²³ címében a magyar szent-koronához visszatért kárpátaljai területről szól, de a szövegben ismételen szerepel a rövidebb Kárpátalja kifejezés. Ehhez a szóhasználatához alkalmazkodnak a kiadott rendeletek is.

A Kárpátalja elnevezést a jövőre is fenntartandónak vélem. Indokolt ez annál inkább, mert az érdekelt területen nemcsak rutén, hanem magyar lakosság is van. A kifejezés különben megfelel a cseh-szlovák uralom alatt használt Podkarpatszka szónak is. Szóképzés szempontjából is helyes, hiszen általánosan elterjedt a Hegyalja kifejezés is.

A nép elnevezése szempontjából megint több megoldás áll rendelkezésre. A világháború előtt és alatt általában a rutén elnevezés volt a hivatalos. A néptörvény 'ruszin (rutén)' megjelölést használ. A cseh-szlovák uralom alatt jött szokásba az orosz, kisorosz szóhasználat, de újabban az ukrán elnevezést is be akarják csempészni. Az igazságügyminisztérium és Bethlen-javaslat a rutén szót használ. Hokky, Vozáry, Korláth stb. ruszin szót alkalmaz. Kaminszky magyar-orosz, Fenczik kárpátorosz, Ilnitcky magyar-ruszin kifejezéseket ajánl.⁷²⁴

⁷²⁰ Az általunk ismert tervezet: *Központi Orosz Nemzeti Tanács autonómia-tervezete*. Szerzők: Brascsajko Mihály, Bródy András és Kaminszki József. Szövegét l.: *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1937. II. 26.; II. 28.; III. 2.; III. 5.; III. 7.; III. 10.; III. 12.

⁷²¹ Gróf Bethlen István (1874–1946) volt miniszterelnök.

⁷²² Korláth Endre (1880–1946) – kárpátaljai politikus, az első bécsi döntés után Ung vármegye főispánja, behívott képviselő az országgyűlésben.

⁷²³ 1939. évi VI. törvénycikk „A Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal egyesítéséről”.

⁷²⁴ Hokky Károly, Vozáry Aladár, Kaminszky József, Fenczik István – kárpátaljai politikusok, Ilniczky Sándor görögkatolikus pap, nagyprépost.

Kárpátaljai Kormányzóság

Ez a kérdés is tulajdonképpen el van döntve. Az 1939/VI. tc. ugyan csak Kárpátalja lakosairól beszél, de a 6.200/1939. M. E. rendelet⁷²⁵ már a magyar-orosz elnevezést használja.

A nép elnevezés szempontjából a nemzetközi helyzetnek is jelentősége lehet. Ami képpen már csak Lengyelországra való tekintettel is, vagy egy esetleg létesülő Ukrajna miatt nem lenne kívánatos az ukrán szó használata, – véleményem szerint épúgy megfontolandó az orosz szónak valamilyen változatban való alkalmazása is. Nekünk azt kell kidomborítani, hogy ez a nép egy teljesen külön nyelvet beszélő, más népektől független nép, s ebből a szempontból a háború előtti rutén elnevezésnek sok előnye van; rutének ti. más országokban nincsenek. A magyar-orosz elnevezés viszont a magyar néppel való testvériséget juttatja kifejezésre.

[...]

[III.] Kell-e és milyen önkormányzat?

Úgy az értekezleten, mint az írásban felszólalók közül többen felvetették a kérdést, hogy kell-e Kárpátaljának egyáltalán önkormányzatot adni. Többek között azzal érveltek, hogy maga a nép az önkormányzatot nem kívánja és az csak egyes agitátorok érvényesülésének nyit utat; hogy a rutén nép érdeke a gazdasági jólét, ezt pedig önkormányzati közigazgatással kevésbé tudja biztosítani; hogy az önkormányzat szeparatistikus céloknak lehet az eszköze és válságos időkben a terület elszakadását eredményezheti.

Az említett érvek ellenére sem lehet kétséges, hogy Kárpátaljának önkormányzatot kell adni. [...]

Természetesen azt a megoldást sem lehet magunkévá tenni, hogy csak látszat-autonómiát adjunk Kárpátaljának. Ilyen megoldásnak lenne tekintendő az is, ha Kárpátalja önkormányzata a vármegyei önkormányzattal lenne egyenlő. Az ilyen megoldás nem lenne becsületes és nem felelne meg komolyan kifejezett ígéretünknek. Nem szabad a háború előtti nemzetiségi politikánkat folytatni. A rutén néphez való testvériségi szellem sokkal inkább megerősödik, ha komoly önkormányzatot adunk és azt becsületesen végrehajtjuk. Olyan autonómiát kell adni, amelyet bátran kívánhatunk pl. a románoktól a székelyek részére.

[...]

[X.] Nyelv

A néptörvény szerint Kárpátalja területén a hivatalos nyelv a ruszin, de biztosítva van a nem ruszinok helyhatósági és kulturális autonómiája. Az 1938. évi cseh-szlovák törvény⁷²⁶ a hivatalos nyelv megállapítását autonóm törvényre kívánta bízni. Az igazságügyminisztérium tervezete Kárpátaljára fenntartja a magyar államnyelvet és csupán nemzetiségi törvényünk vonatkozó rendelkezéseit rendeli alkalmazni (8.§).

⁷²⁵ 6.200/1939. sz. M. E. (miniszterelnöki) rendeletet a kárpátaljai terület közigazgatásának ideiglenes rendezéséről.

⁷²⁶ 1938. november 22-i 328. sz. alkotmánytörvény „Kárpátaljai Oroszország” autonómiájáról.

Dokumentumok

Bethlen tervezetében azt mondja, hogy a közigazgatás nyelve úgy a helyi, mint az állami ügyekben úgy a magyar, mint a rutén. Ezt a megoldást fogadja el a 6.200/1939. M. E. sz. rendelet 11.§-a, amely szerint a Kárpátaljai területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a magyar-orsz. Ezzel a kérdés eldöntöttnek is tekinthető.

Ami a nyelvkérdés részleteinek a szabályozását illeti, ebben a tekintetben a magyar törvény megmaradhatna az ún. közös ügyekben való állami igazgatás nyelvhasználati szabályainak a megállapításánál. Tehát kimondhatná, hogy az országgyűlésen magyar-orsz. nyelven is fel lehet szólalni, hogy a Kárpátaljára is kiterjedő érvényű magyar jogszabályokat magyar-orsz. nyelven is ki kell adni, hogy a Kárpátalja területén működő hatóságoknál magyar-orsz. is tudó tisztviselőket kell alkalmazni stb. Ami az autonóm igazgatás nyelvhasználati szabályait illeti, ezeknek megalkotását autonóm szabályozásra lehetne utalni, annak kikötésével, hogy a magyar nyelv egyenrangúsága minden tekintetben megóvassék és hogy a többi nemzetiségek (tótok, németek, románok) legalább is olyan mérvű jogokat élvezzenek, mint amilyeneket javukra a magyar jogszabályok megállapítanak. [...]

Forrás: Magyar Tudományos Akadémia Kézirattár. Egyed-iratok. Ms. 10.734/23. Magyar nyelvű gépirat.

Bródy András beszéde a Képviselőházban, 1939. december 7.

T. Ház! [...] Öröömre szolgál [...], hogy felszólalásom előtt végigélvezhettem azt a sok értékes felszólalást, amely ebben a Házban a vita során elhangzott. Figyelemmel kísértem minden megnyilatkozást és az az érzésem, hogy ennek a vitának minden szónoka bizonyos letompított hangon beszélt. Valahogy úgy vagyunk vele, hogy ha kint elborul az ég, dörög és villámlik, akkor bent a szobában is az emberek halkabbra fogják a szót. Ez talán természetes és magától értetődő, de ha a felszólalások a vita során a körülöttünk dúló viharok miatt voltak halkabbak és tartózkodóbbak, akkor ez nemcsak természetes, hanem figyelemreméltó, értékes és dicséretes jelenség is, mert egy bizonyos nemzeti önfegyelemre vall, (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől!*) amelyre ma inkább van szükség, mint bármikor, (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől!*) ha nemzeti és állami létünket csorba nélkül át akarjuk menteni a jövőbe. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől!*) És akarjuk. Ez kicseng minden itt elhangzott felszólalásból. Ez a pozitívuma a megajánlási vitának, amellyel érdemes lenne részletesebben is foglalkozni, időm azonban, sajnos, nincs erre. Mégis veszek bátorságot, hogy megmondjam, igenis, az ilyen vitának nemzetnevelő hatása van, mert ezeket a felolvasásokat olvassák, különösen az ifjú generáció tanul belőlük és szívébe vési az itt elhangzott kijelentéseket. Megvallom, magam is tanultam ezekből a felszólalásokból. Legyen szabad rámutatnom arra, hogy ezeket a felszólalásokat bizonyos nemzeti öntudat, a nemzet és a haza iránti szeretet fűtötte át, akár ellenzéki,

Kárpátaljai Kormányzóság

akár kormánypárti padokból hangzottak is el. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől!*) Ezt kell mondanom, ha csak egy-két beszédet ragadok is ki példa gyanánt, ha veszem például Marton⁷²⁷ képviselőtársam beszédét, amelyből a munkásosztály iránti szeretet sugárzik, vagy az ellenzéki padokból Tildy Zoltán⁷²⁸ beszédét, aki a parasztsztyály és a föld szerelmese. De rá kell mutatnom Imrédy Béla⁷²⁹ volt miniszterelnök úrnak nem is beszédére, hanem tudományos értekezésére (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől és középen*), melyben a kettőt, az embert és a földet mint anyagot és szellemet összefogta, s a maga nemzetgazdasági tudásával mint értéket, mint anyagi és szellemi értéket megmérte, hogy azokat a nemzet szolgálatába állítsa. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*)

T. Ház! Éppen a mai idők alkalmasak, hogy rámutassunk arra, miszerint ez az anyag és ez a szellem az ember életében örökké akkumulálódik, építődik, hogy egy bizonyos idő múlva a rombolás szolgálatába állíttassék. Valóban csodálatos, hogy az ember örökös harcra van teremtve, örökös háborút visel, és ebben a háborúban az anyagi, fizikai és szellemi erők minden egységét igyekszik biztosítani. Természetesen akármilyen eszmék, elvek és érdekek alapján indul meg a háború, meg kell állapítanunk azt a történelmi igazságot, hogy háború volt, van és lesz, és a háborúnak mindig egy a célja, az, hogy meghódítsa a földet és a földet művelő embert, hogy kisajátítsa azokat az értékeket és javakat, amelyeket a föld és az emberi munka termel. (*Úgy van! Úgy van!*) Ez az ősi törvény egyszerű szavakkal úgy szól, hogy az erősebb, a nagy hal lenyeli a gyengébbet, a kisebbet, ha tudja, és ezért ebben a harcban az emberi szellem pontos számításokat végez arra vonatkozólag, hogy mennyi anyagi, fizikai és szellemi erőt kell összehozni ahhoz, hogy a háborúban, a harcban a győzelmet a maga részére biztosítsa.

Csodálatosképpen azonban ezekbe a számításokba vagy az egyik, vagy a másik oldalón mindig hiba csúszik be. (*Homonnay Tivadar:*⁷³⁰ *Ficánkol a kis hal!*) Nagyon jól jegyezte meg igen t. képviselőtársam, hogy nem mindegyik pici hal hagyja magát lenyelni. (*Úgy van! Úgy van! – Homonnay Tivadar: Például a finnek!*⁷³¹) Tudnunk kell ugyanis, hogy van egy negyedik erő is az anyagi, a fizikai és a szellemi erőn kívül, amelyet nem lehet megmérni és ez: a lelkierő. Ez a lelkierő megvan az emberben éppen úgy, mint a nemzetben, de nem minden emberben egyformán és az emberben sem mindig egyformán. Ugyanígy van ez a nemzetnél is, ha kis népek és nemzetek évszázadokon át tudták menteni, akkor csak a lelkierőnek köszönhetik ezt. (*Élénk behyeshés és taps.*)

T. Ház! A kis nemzeteknek az a feladatuk, hogy a lelki erőt önmagukban fejlesszék és akkumulálják. Ez nem jelenti azt, hogy az anyagi, a fizikai és a szellemi erőt figyelmen kívül hagyhatják, de igen is éppen a mai nehéz viszonyok közepette szükséges, hogy mi, kis nemzet, kis nép, kis ország lelkileg megerősödjünk. (*Úgy van! Úgy van!*)

⁷²⁷ Marton Béla, Magyar Élet Pártja.

⁷²⁸ Tildy Zoltán, Független Kisgazdapárt.

⁷²⁹ Imrédy Béla, Magyar Élet Pártja.

⁷³⁰ Homonnay Tivadar, Magyar Élet Pártja.

⁷³¹ Utalás az 1939–1940-es téli háborúra.

Dokumentumok

Erre minden alkalmat és minden módot meg kell ragadnunk. Ezért nem jövünk ide a Ház elé panaszokkal és bajokkal. Ezeket a panaszokat és bajokat megpróbáljuk a Házon kívül, a piacon kívül elintézni és gyógyítani a maga rendes útján, a hatóságok útján. (*Helyles jobbfelől.*) Ide kell azonban hoznunk, mert meg kell vitatnunk azokat az elvi alapokat, amelyek alapján ezt az országot fenn tudjuk tartani és ebben az országban népünk jövőjét meg tudjuk alapozni. Mert igenis vannak elvek, amelyek figyelembevétel nélkül a jövőt biztosítani nem tudjuk. Különösen az én szűkebb hazámban, Uhorszkaja Ruszban,⁷³² Kárpátalján különös gonddal, különös figyelemmel kell a kormánynak ezeket az elveket figyelemben tartani és keresnie a megoldásokat. Ezek a megoldások politikai jelentőségűek, gazdasági, szociális és társadalmi térre tartoznak és kell, hogy foglalkozzunk velük itt a Ház színe előtt. Le kell szögezmem, t. Ház, hogy ennek a területnek közjogi rendezése elsősorban a magyar állam érdeke. És ez a közjogi rendezés kell, hogy minél előbb bekövetkezzék, mert máris elkéstünk vele. Láttuk azt, t. Ház, hogy Olaszország, amikor megszállta a kis Albániát, rövid időn belül rendezte Albánia közjogi helyzetét.⁷³³ (*Egy bang a jobbközépen: Az más!*) Láttuk azt, hogy Szovjet-Oroszország elfoglalta Kelet-Galíciát és három héten belül rendezte közjogi állását.⁷³⁴ (*Tost László.*⁷³⁵ *Párezer ember főbelövésével!*) Ha ezer ember főbelövésével is, de tiszta helyzetet teremtett az ő államuk szempontjából. (*Mozgás a középen.*)

T. Ház! Annak, hogy nem rendeztük a közjogi helyzetet és elkéstünk vele, keserű gyümölcsseit most el kell fogyasztanunk az ellenséges propaganda feltámadásában. El fogjuk fogyasztani, azonban ne feledjük, hogy ezzel a propagandával szemben csak úgy tudunk hatásosan fellépni, ha azokat az okokat, amelyek a propagandának alapot adnak az ellenünk való működésre, megszüntetjük. Gazdasági tekintetben szeretném, ha a kormány nem látszatmegoldásokat, hanem határozott programot valósítana meg a Felvidéken, amire vonatkozólag a miniszterelnök úr tegnapelőtti exposéja igen megnyugtató kijelentéseket tartalmazott.⁷³⁶ Örömmel ragadom meg azonban az alkalmat, – tekintettel arra, hogy a földművelésügyi miniszter urat⁷³⁷ is van szerencsém itt látni

⁷³² Uhorszkaja Rusz: Magyar-Oroszország.

⁷³³ Olaszország 1939 áprilisában rohanta le Albániát, átszervezte annak közigazgatását és egy fasiszta típusú alkotmányt léptettek életbe.

⁷³⁴ Utalás a Moszkvában 1939. augusztus 23-án megkötött ún. Molotov–Ribbentrop-paktumra.

⁷³⁵ Tost László, behívott képviselő, (Felvidéki) Egyesült Magyar Párt.

⁷³⁶ Az 1939–1940. évi költségvetési törvényjavaslat vitájában felszólaló Teleki Pál miniszterelnök a december 5-i ülésnapon többek között a következőket mondta: bár a kormány munkáját számos tényező, elsősorban a háborús körülmények hátráltatják, a kitűzött célok nem változtak. „*A még elődöm [Imrédy Béla] miniszterelnöksége alatt visszatért Felvidék és a magam miniszterelnöksége idején visszaszerzett Kárpátalja közigazgatási és gazdasági berendezése igen erősen igénybe vette a kormányzatot. Tudom, hogy sokan többet kívántak, sokan többet reméltek ettől a rendezéstől. Azt hiszem azonban, ha egyszer majd a történelem szemüvegén keresztül nézzük azt, ami történt és azt, hogy milyen körülmények között történt, kevésbé leszünk türelmetlenek, s kevesebb türelmetlenséggel fogjuk megítélni.*” Az országgyűlés képviselőházának 63. ülése 1939. december 5-én kedden. *Képviselőházi Napló*, III. k., 722.

⁷³⁷ Teleki Mihály.

Kárpátaljai Kormányzóság

közöttünk, – hogy kifejtsem, vannak bizonyos dolgok, amelyek a kormány akarata ellenére nincsenek rendezve. Mert tudomásom van arról, hogy például a szövetkezeti központ, az áruközpont felújítása a kormány akarata volt, és ez idáig sincs meg. Vagy például a földműveskamarának működése és működésének engedélyezése, amely egyenes folytatása volna az Egan-féle akciónak,⁷³⁸ ami máig sincsen rendezve. Én hiszem, hogy ezek olyan fontos dolgok, hogy a kormány ezekre súlyt fog helyezni, de hangsúlyoznom kell, hogy a kormány részéről a jóakaratot például tudomásom szerint az egyetlen ruszin pénzintézet, a Podkarpatszki Bank,⁷³⁹ amely a hiteléletet van hivatva irányítani a Kárpátalján, máris működésbe hozatott és a bank megújított. Ezért nemcsak a kárpátaljai, hanem az amerikai ruszinság köszönetét is kell tolmácsolnom a kormánynak, mert az ő filléreikből alapították ezt a bankot. Nem mondom, hogy például a só árának leszállítása, vagy a szegények között való alma- vagy szőlőakció nem üdvös akció. Igenis, ez is kell, mert ezzel a magyar kormányzat megmutatja, hogy szociálisan akar gondoskodni és gondoskodik is a szegényeinkről. Ki kell jelentenem, hogy a magyar királyi kormány szociális téren minden tőle telhetőt megtesz és ezen a téren mi nagy igényekkel nem is lépünk fel, mert tudjuk azt, hogy a magyar államnak vannak az állam védelmét szolgáló más, fontosabb gondjai is, amelyeket feltétlenül és mindenekelőtt teljesíteni kell. (*Úgy van! Úgy van! Középen.*)

Kulturális téren meg kell találni a kulturális kapcsolatot a magyar és a magyarorosz társadalom között. Ezt ki kell építeni és ez a sajtónak, a kultúrmunkásoknak, a tanítósnak és a társadalmi egyesületeknek lesz a feladata, (*Úgy van! Úgy van!*) de el kell távolítani ennek útjából azokat az akadályokat, amelyek feltétlenül megvannak. A kultuszminiszter úrnak⁷⁴⁰ köszönetemet kell kifejeznem azért, hogy a négy orosz középiskola helyett ötöt állított fel, tehát a volt négy középiskolát eggyel megtoldotta, ami azt jelenti, hogy kulturális téren a kormány erejéhez képest igenis mindent megtesz, hogy visszaesés ne következhesen be, hanem ellenkezőleg, fejlődést tudjunk kimutatni. A diákképzés tekintetében a felsőbb iskoláknál természetesen vannak bizonyos nehézségek, különösen azoknál a diákoknál, akik itt Budapesten vannak, mert nem találnak megfelelő elhelyezkedést, ellenben a debreceniek internátust kaptak és ott teljes ellátásban részesülnek. (*Hokky Károly:*⁷⁴¹ *A csebek nem törődtek avval, hogy mi hogyan vagyunk ellátva!*) A csehknél természetesen könnyebb volt a helyzet, mert hatalmas kölcsönökkel rendelkeztek (*Úgy van! Úgy van! a jobb- és a baloldalon. – Felkiáltások a bal-középen: Csebeknek adták!*), és a mi diákjaink részére biztosítottak ott egy internátust, amely internátusban egynéhány magyar diák is elhelyezkedett a Kárpátaljáról.

Társadalmi téren vár reánk a legnagyobb feladat. Hokky képviselőtársam említette, hogy a magyar és a magyarorosz társadalom között bizonyos eltávolodás történt. Ez

⁷³⁸ Egan Ede az ún. hegyvidéki akció vezetője volt a századelőn.

⁷³⁹ Szó szerinti fordításban: Kárpátaljai Bank. 1920-ban nyílt meg Ungváron, ez volt az első kárpátaljai pénzintézet.

⁷⁴⁰ Hóman Bálint.

⁷⁴¹ Hokky Károly behívott képviselő, (Felvidéki) Egyesült Magyar Párt.

Dokumentumok

tagadhatatlan, ezt konstatálni kell azért, mert amikor a magyar csapatok márciusban bevonultak Kárpátaljára, a nép csókolta a katonákat és szíve minden melegével keblére ölelte őket, az idők folyamán azonban történtek olyan dolgok, amelyek talán a gazdasági átállítás, az ellenséges propaganda következtében és más, nem egészen altruisztikus, egyéni érdekek érvényesülése folytán (*Úgy van! Úgy van! a balközépen. – Hokeky Károly: Itt van az ok!*) a helyzetet megváltoztatták, mert azok az egyének azt hitték, hogy a zavarosban majd ők jöhetnek a saját kis hálóikkal halászni. Ezek voltak ennek az okai, amikkel azonban itt nem szívesen foglalkoznám, mert nem szeretek sebeket ejteni, ha már, Nagyatádi⁷⁴² szavai szerint, sebeket gyógyítani nem tudunk; csak éppen megemlítem, hogy ezt a két társadalom közötti elválástódást és eltávolodást meg kell szüntetni, (*Úgy van! a középén.*) mert ezt igenis az ellenséges propaganda nagyon ügyesen használja ki ellenünk. Aki újságot olvas, aki külföldi lapot is olvas és rádiót hallgat, hallja azt az ellenséges propagandát, amely ellenünk folyik. Ha azonban a két társadalom közötti eltávolodást meg akarjuk szüntetni, rá kell mutatnunk a fő okra, amely ezt az eltávolodást előidézte, (*Halljuk! balfelől.*) Ez a fő ok a bizalomkrízis. Igen t. képviselőtársaim közül többen jártak a mi vidékünkön és tapasztalhatták azt, hogy valahogyan az emberek között, még a régi barátok között is, megszűnt az a bizalom, amely ezelőtt összekötötte őket a húszesztendő közös küzdelemben. Valahogyan nem bízunk egymásban, még a legszentebb, a legbecsületesebb érzéseink hangoztatásakor is kétely támad egyikben vagy a másikban. Egyik igen t. képviselőtársam és barátom, – nem fontos a név – amikor beszélgettünk erről a dologról, azt mondta nekem, hogy ez a bizalmatlanság azért van, mert mi olyan követelésekkel lépünk fel, amelyekre a magyar közvélemény nincs kellően előkészítve, és amelyekről nincs kellően tájékozódva, és figyelmeztetett engem is arra, amikor azután rákerült a sor a kormány és a közöttem lévő viszonyra, hogy a játszmat el kell veszítenem, mert felfedtem a lapjaimat. Erre elnevettem magam és azt mondtam, hogy én nem vagyok hamiskártyás, én tiszta játékot játszottam a múltban is, most is azt teszem, és azért játszom felfedett lappal, mert ez a játék a másik partnert is bizonyos fair játéokra kötelezi. (*Hokeky Károly: Nekünk ezt nem kell mondani, mi ezt tudjuk, mert mi mindig fair játékosok voltunk! Erre figyelmeztetni nem kell bennünket, magyarokat!*)

T. Képviselőház! Semmit sem titkolunk, semmit sem kendőzünk, megmondjuk nyíltan, hogy mit akarunk, mert a fogalmakat tisztázni kell. (*Hehlylés a szélsőbaloldalon. – Hokeky Károly: Állunk élébe!*) Semmi olyat nem kívánunk, amit a magyar kormány meg ne ígért volna, és amit a magyar állam kerete el ne bírna. (*Hehlylés a középén. – Hokeky*

⁷⁴² Nagyatádi Szabó István (1863–1924): kisgazdapárti politikus, mezőgazdasági miniszter. 1910-ben fogalmazott így: „A mi törekvéseink nem felforgatók; (belyeslés balfelől) mi tiszteljük a tulajdont és nem kívánunk senkinek a jogkörébe beynyúlni, mi nem sebeket akarunk ütni, hanem gyógyítani akarjuk azokat ott, ahol vannak, mert tudjuk, hogy vannak: látjuk és érezzük, mert magunk is számos sebből vérzünk.” Képviselőházi Napló, I. k. Athenaeum, Budapest, 1910, 80.

Kárpátaljai Kormányzóság

*Károly: A Visznik*⁷⁴³ második száma nem ezt bizonyítja. T. Bencze György:⁷⁴⁴ *Húsz évig együtt voltunk. – Zaj. – Elnök csenget.*) Igenis becsületes bölcsőt akarunk teremteni népünknek Magyarországon kebelében. *(Helyeslés és taps a jobb- és a baloldalon és a középen.)* Ezt ki kell hangsúlyoznom azért, mert erre jönnek a sopánkodók és azt mondják, igen, de ez területi autonómiát jelent.

T. Képviselőház! Előttöm szólott Sarvay⁷⁴⁵ igen t. képviselőtársam beszélt a falu, a megye autonómiájáról. Talán a falu autonómiája vagy a megye autonómiája nem területi autonómia? Igenis területi autonómia, mert területre vonatkozik. És ha lehet a falunak, járásnak, megyének autonómiája, akkor lehet egy országrésznek is az állam keretében és a törvényhozás által megszabott keretek között! Ki kell jelentenem, hogy nincs egy öntudatos magyarországi országban, aki olyan jogkiszélesítést kívánna a magyar államtól és a magyar kormánytól, amelyet a magyar állam egysége el ne bírna. *(Helyeslés és taps a baloldalon és a középen.)*

Amikor azonban mi igenis azt mondjuk, hogy az autonómiát meg kell valósítani, akkor szemben találjuk magunkat Hokky Károly képviselőtársammal azzal a kijelentésével, hogy majd csak akkor lesz autonómia, ha lesz összeforrás. *(Bencze György: Mi összefortunk húsz év alatt!)* Ez olyan feltétel, amelyről sohasem lehet megállapítani, hogy megvan-e, vagy nincs meg. Mert éppen úgy, ahogyan egy faluban nem tud soha senki százszázalékos egyhangúságot elérni, egy nemzetnél, egy népnél sem lehet százszázalékos egyhangúságot elérni. Merem állítani azonban, hogy a magyarországi nép többsége a magyar szentistváni gondolat hordozója *(Úgy van! Úgy van! Taps a jobboldalon és a középen.)* és a magyar szentistváni birodalomban akarja a maga jövőjét biztosítani. *(Taps.)* Meg vagyok róla győződve, hogy az autonómia azonnali megvalósítása nemhogy gyengítene, de megerősíti a magyar állam kereteit. Ezt kötelességemnek tartom itt éppen a mai időkben leszögezni, amikor számtalan legenda indul el útjára, természetesen nem újságban, nem papiroson, hanem fültől fülbe, és ha az a legenda, amely rendszerint véleményt vagy jóslatot tartalmaz, visszakerül az eredeti helyére, akkor már egész rém-mesévé válik. *(Ilovsky János:⁷⁴⁶ Megduszad!)* Mindez alkalmas arra, hogy éppen a köztünk levő viszonyt rontsa, a bizalmatlanságot fokozza, de közgazdasági kihatásai is vannak ennek, mert a magántőke fél Kárpátalján elhelyezkedést keresni, s azt mondja, mit tudom én, ott van az új szomszéd, az új szomszéd pedig Szovjet-Oroszország.

T. Ház! Nem szívesen érintem ezt a külpolitikai kérdést, mert ebben a Házban majdnem elvként mondták ki, hogy hagyjuk ezt a kérdést a hivatottakra. Én igenis szükségesnek tartok népem megnyugtatására bizonyos dolgokat megvilágítani akkor, amikor a francia rádió bemondja, hogy Kárpátalján nyugtalanság van *(Alföldy Béla:⁷⁴⁷*

⁷⁴³ A magyar és ruszin nyelvű *Kárpátaljai Közlöny* 1939 és 1944 között a Kárpátaljai Kormányzóság hivatalos lapja volt.

⁷⁴⁴ Bencze György behívott képviselő, Kárpátalja.

⁷⁴⁵ Sarvay Elek, Magyar Élet Pártja.

⁷⁴⁶ Ilovsky János, Magyar Élet Pártja.

⁷⁴⁷ Alföldy Béla, Nyilaskeresztes Párt.

Dokumentumok

Szeretnék, hogy így legyen!), és hogy a szovjet csapatokat von össze. Ezt a rádiót hallgatják nálunk is az emberek és gondolkoznak ezen. Ki tudja, hogy nincs-e nyugtalanság. Míg ott nálunk azon a területen tudják, hogy nincs, de a magyar hallgatóközönség egészen biztosan meg van győződve arról, hogy nálunk van nyugtalanság. *(Úgy van! Úgy van!)* Hát t. Képviselőház, kijelentem, hogy nincs nyugtalanság. *(Felkiáltások jobb felől: Tudjuk! Tudjuk!)* Arról én nem tudok, hogy szovjet csapatösszevonások vannak-e vagy nincsenek, ez nem az én dolgom, de ki kell jelentenem azt, hogy mi, a kárpátaljai magyarorosz nép nem kellünk a Szovjetnek. Ezt mondom kifelé is, de mondom befelé is, hogy az én népem is hallja. Nem kellettünk a nemzeti Oroszországnak. Nem kellettünk nekik, mivel az a pánszláv veszély, amelyről Milotay⁷⁴⁸ t. képviselőtársam beszélt itt, nem volt veszély, hanem álom volt, fantaszták álma, ez is felfújtt dolog volt. *(Hokky Károly: Mindent lehet bagatellizálni! – Halljuk! Halljuk! jobbfelől.)* Az a pánszláv álom álom maradt és ma már ilyen álom nincs. Ma már pánszláv veszély nincs, ellenben lehet, hogy fenyeget bennünket egy másik veszély, a bolsevista veszély. *(Úgy van!)* De ez a veszély nem azért fenyeget bennünket, mert véletlenül mi kárpátaljai magyaroroszok az orosz fajhoz tartozunk. Amint az előbb említettem, nem kellettünk a cári Oroszországnak sem, mert hiszen, ha kellettünk volna, akkor 1849-ben másképp történt volna a dolog, amikor a szabadságharc leverése után itt voltak a Kárpátokban az orosz csapatok. És mégis elmentek, mert Kelet és Nyugat között volt egy természetes határ: a Kárpátok, amelyet Kelet mindig akceptált. Ki merné azt állítani, hogy mi, a 600 000 lélek fontosak vagyunk egy 180 milliós birodalomnak, amikor abban a birodalomban a lakosság száma minden évben kétmillióval szaporodik? *(Demkó Mihály⁷⁴⁹ közbeszól.)* Erre is rá fogok térni. Igenis rá kell mutatnom arra, hogy a mi területünk geográfiailag és gazdaságilag is a magyar Alfölddel egyiséget alkot. *(Helyeslés és taps.)* Ha tehát arról lenne szó, hogy a Szovjet át akarná és át tudná lépni a Kárpátokat, akkor ezt nem miattunk tenné; mi legfeljebb egy fajvédelemmel indokolt ugródeszka lehetnénk. A Kárpátok átlépése azért történnék, hogy a Szovjet megvesse a lábát az Adriánál. *(Úgy van! – Egy hang középén: Ki van zárva!)* Ezt pedig látja Olaszország, látja Jugoszlávia és látja az egész Nyugat, de, igen t. uraim, a mi sorsunk erre az eshetőségre is össze van kötve és össze van nőve a magyar nemzet sorsával. *(Élénk helyeslés és taps. – Alföldy Béla: Becsületes beszéd!)* Mint említettem, ezt látja a Nyugat, látják a szomszédaink is, de látják a mi külpolitikánkat irányító tényezők is, és ezért részünkre nem marad más hátra, mint bízni ebben a politikában, bízni a jó Istenben, bízni szövetségeseinkben és bízni saját magunkban. *(Élénk helyeslés. – Felkiáltások a jobboldalon: Bízni saját erőnkben! Ez a legfontosabb!)* Soha nem szabad azonban elfelednünk azt, hogy készen kell lennünk arra az esetre is, ha véletlenül történnék egy közép-európai érdekszféra-megosztás, de erről bővebben nem akarok nyilatkozni, *(Helyeslés.)* csak aláhúzom, hogy belső erőinket kell össze-

⁷⁴⁸ Milotay István, Magyar Élet Pártja

⁷⁴⁹ Demkó Mihály, a Kárpátaljai Kormányzóság gazdasági tanácsosa, behívott parlamenti képviselő.

Kárpátaljai Kormányzóság

gyűjtenünk és fel kell készülnünk minden eshetőségre. (*Úgy van! Úgy van!*) Ehhez pedig belső nyugalom kell.

T. Ház! Tagadhatatlan, hogy ebben az országban ma olyan viszonyok vannak, amelyek összehasonlíthatatlanul jobbak a szomszédok viszonyainál, akár a belső nyugalom tekintetében, akár a gazdasági helyzet tekintetében. (*Úgy van! Úgy van!*) Kárpátalja viszacsatolásával kapcsolatban voltak nehézségek, de a gazdasági átállítás nem jár meg-rázkódtatás nélkül, mi ezt teljesen megértjük és akceptáljuk. Le kell szögeznünk azt, hogy a kormány mindent megtesz, hogy a normális életmenetet biztosíthassa. Ez az igyekezet megnyilvánul Kárpátalján is, amikor a kormány most legutóbb, látva bizonyos idegességet és nyugtalanságot, betöltötte a főtanácsadói állást Illiczky Sándor nagyrépost⁷⁵⁰ személyével, aki iránt az ország rész egész lakossága szimpátiával és megbecsüléssel viseltetik, annál is inkább, mert ő sohasem volt politikailag erősen exponált egyéniség. A lakosság várja, hogy mit hoz az ő kinevezése. Sokat vár tőle, és a kormányzaton múlik, mit hozhat ő, mert sajnos az ideiglenes közigazgatásról szóló kormányrendelet az ő hatáskörét nem állapítja meg a tanácsadáson kívül. Annál inkább megütközéssel fogadta a magyar-orosz közvélemény a nyolc tagú tanácsadótestület kinevezését, mert ennek a tagjai, illetőleg a többségük mind az idős generáció reprezentánsai. (*Pándi Antal*.⁷⁵¹ *Csákyások*,⁷⁵² *mondja meg!* – *Derültség*. – *Egy hang a középén: Az sem baj!*) Ezzel szemben áll egy fiatalabb generáció, amely látva, hogy a nyolcból négy olyan, aki kimondottan magyar nemzetiségűnek vallja magát. (*Felkiáltások: Kik mások?*) Boksay, Rabár, Csuha és Hapka Péter,⁷⁵³ (*Zaj*.) kettő pedig egyszerű földműves, aki közügyekkel sohasem foglalkozott. De hát én azt hiszem, hogy ez a tanácsadó testület, vagy véleményező bizottság inkább csak dekoratív jellegű, és ha tényleg csak dekoratív jellege kell, hogy legyen, akkor baj nem történik. (*Mozaik*.)

Azonban éppen ezért és ezzel kapcsolatban újra rá kell térnem az előbb említett bizalmi krízisre, mert mintha ez is a bizalmi krízis folyamata lenne. Ugyanis tudnunk kell azt, hogy az elmúlt húsz esztendő alatt népünk sokat fejlődött. Az az 1918-ból ismert rutén nép, ha nem is száz százalékgig, de hetven százalékgig öntudatosult és ma, húsz év múltán három csoportra oszlik. Az első csoportba tartoznak az 50–70 évesek, akik magyar iskolában, magyar szellemben nevelkedtek, elmagyarosodtak, jó magyarok lettek, és amikor jött a változás, akkor nem tudtak behelyezkedni az új helyzetbe, hanem visszavonultak és önmagukban éltek magyarságukat és várták a magyar felszabadulást, a terület visszacsatolását.

⁷⁵⁰ Illiczky Sándor (1889–1947) – 1939–1944 között a kárpátaljai kormányzói biztos főtanácsadója.

⁷⁵¹ Pándy (Pölcz) Antal, Nyilaskeresztes Párt.

⁷⁵² Csákyás = minden újítást gáncsoló, konokan reakciós személy.

⁷⁵³ A véleményező bizottság tagjai: Balogh László gazdálkodó Nagylucskáról, Rabár Iván görögkatolikus esperes Nagykomjátról, Retyeznik Iván községi bírósági és Stéfán Antal ügyvéd Rahóról, Boksay János görögkatolikus kanonok Husztról, Csuha Sándor földbirtokos Szobráncról, Földesi Gyula nyomdatulajdonos Ungvárról és Hapka Péter ügyvéd Técsőrről.

Dokumentumok

A második csoportba tartoznak a 35–50 évesek, akik ugyancsak magyar iskolában, magyar szellemben nevelkedtek, és amikor jött a változás, akkor fiatal koruknál fogva nem tudtak belenyugodni az új helyzetbe, próbáltak harcot kezdeni, először defenzív harcba álltak és menekültek a néphez, keresték a támaszt a népnél, és amikor érezték és látták, hogy a népben megtalálják a támaszt, akkor offenzív harcot indítottak a cseh rezsim ellen. Természetesen ebben a harcban a néppel mentek és az öntudatosuló néppel együtt ők is öntudatosultak, a nemzethez, a nemzetté fejlődött néphez hozzá-nőttek. Most a változás után magyar szempontból ők is becsületesek, abszolút megbízhatók, de az az előnyük megvan, hogy nem szakadtak el a néptől, mint az előbbi idősebb generáció, hanem a néppel vannak szoros szervi és lelki kapcsolatban és hivatva vannak, hogy azt a magyar szellemet és tudást, amelyet magyar iskolában szerettek, hasznosítsák a maguk népe és Magyarország javára.

A harmadik generáció, az ifjak generációja, az úgynevezett 20–35 évesek. Ezek idegen szellemben nőttek fel, idegen szellemben nevelkedtek, ezeknek Magyarország idegen, a magyarság idegen, a magyar eszme ezek részére terra incognita.⁷⁵⁴ (*Tost László: Szics-gárdisták!*⁷⁵⁵) Ezek ma úgy, mint a régi húszévesek passzív állásba helyezkedtek tele harci kedvvel és várnak, figyelnek, mi lesz, hogy a maguk nemzeti életét valahogyan ki tudják élni. Ma ebben a bizalmi krízisben a kormány álláspontja az, hogy a magyar államépítés, a magyar állameszme szempontjából a legmegbízhatóbb elemekre, ezekre az öregekre kell építeni. Magam is azt vallanám, ha lenne húsz esztendőnk, hogy új generációt neveljünk. De nincs húsz esztendőnk. (*Pándi Antal: Igaža van!*) Ezért azt az elvet vallom, hogy az új államot a középkorúak generációjára kell építeni, akik a néppel szoros lelki kapcsolatban vannak, és akik az építéshez a népet is tudják hozni és bekapcsolni. (*Pándi Antal: Az öreg Perényi*⁷⁵⁶ fogja megcsinálni?!) Nem lehet elképzelni azt, hogy az államépítésnél 1914-es vagy 1918-as szemüvegen át nézzük a dolgokat és az elmúlt húsz esztendőt kikapcsoljuk. Nem lehet a fejlődést visszacsinálni, a fejlődést folytatni kell. Ha van némi eltérés, ha mellékvágányra tévedt a fejlődés, vissza kell vezetni azon a mellékvágányon folytatólagosan a magyar államiság vágányára. (*Élénk taps a Ház minden oldalán.*) Ezt pedig csak a mi generációnk tudja megcsinálni. A mi generációnk kikapcsolásával ezt nem lehet megcsinálni. (*Hokeky Károly: Nem is akarjuk!*) Mi ennek tudatában vagyunk és felajánljuk munkánkat, erőnket, energiánkat a kormánynak, mert látjuk azt, hogy ha ma politikát csinálunk, akkor a nemzet sorsát nem mára és holnapra, hanem esetleg hosszú évtizedekre a mi kezünk fonja és szövö. (*Tost László: Úgy van!*)

T. Ház! Ez a tudat cseng ki a vita során elhangzott majdnem minden felszólalásból, és ez elég alap arra, hogy a kormány a megadott program szerint építse az államot. A költségvetést ehhez az országgyűlés megszavazta. Ma döntenünk kell afelett, hogy fel-

⁷⁵⁴ Ismeretlen föld.

⁷⁵⁵ A „Szics Gárda”, azaz a Kárpáti Szics Népi Önvédelmi Szervezet 1938 novemberében alakult meg Kárpátalján.

⁷⁵⁶ Perényi Zsigmond (1870–1946) – 1939–1940-ben Kárpátalja kormányzói biztosa.

Kárpátaljai Kormányzáság

hatalmazzuk-e a kormányt arra, hogy a költségvetésben megszavazott javainkkal a törvényes kereteken belül gazdálkodjék. Tegyük a kezünket a szívünkre és kérdezzük, tudjuk-e a mai körülmények között biztosabb kezekbe helyezni az ország vezetésének sorsát? (*Élénk helyeslés, taps a jobb- és a baloldalon és a középén.* – Pándi Antal: *Mi tudjuk!*) Megértem, ha az ellenzéki padok soraiból szívesebben vennék, ha ez a meghatalmazás elvbarátaiknak vagy saját maguknak szólna. Ez természetes, nem jelenti azonban azt, hogy (*Egy hang balfelől: Jó is lenne! – Derültség.*) ők jobban elvezetnék a nemzet sorsát. (*Felkiáltások jobbfelől: Sőt! – Pándi Antal közbeszóll.*) [...]

Elismerem, hogy ki tudnánk állítani még két-három ilyen kormány tagjait is, de éppen ez a nemzet erőssége, mert mindig kell két-három garnitúra tartaléknak lennie. (*Helyeslés a középén.*) Egyet azonban meg kell állapítanunk. Biztosabb kezeket az ország sorsának intézésére ma én nem látok és találok. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.*) Ezért igenis népem és pártom nevében a kormány munkájához a meghatalmazást nemcsak megadom, hanem a kormány háta mögé sorakozunk és igyekszünk nemzetépítő munkáját minden erőnkkel, előmozdítani és támogatni. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobb- és baloldalon és a középén.* – *A szónokot számosan üdvözlék.*)⁷⁵⁷

Forrás: *Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*. III. k. Budapest, 1940, 771–775. [64. ülés. 1939. december 7.]

Kozma Miklós:⁷⁵⁸ Az ukrán kérdés Kárpátalján, 1940

[...] A rutén nép 1914-ig – mondhatnók – történelem nélkül élő nép volt, és bár nem élt jómódban, de távol a politikai harcoktól mindenesetre boldogabban élt, mint az azt követő húsz esztendőben.⁷⁵⁹ Az elmúlt húsz esztendő alatt a helyzet gyökerében megváltozott. Politikailag a Szent István-i gondolat kapcsolóereje helyett nagyorosz-ukrán-cseh kapcsoló és megszerző törekvések érvényesültek.

A pravoszlávia kiindulópontja közvetlen a háború előtti időpontra esik, az úgynevezett máramarosi schizmaper idejére,⁷⁶⁰ amikor gróf Bobrinsky,⁷⁶¹ Gerovszky⁷⁶² és

⁷⁵⁷ Vö. Fedinec Csilla: Vén csákyások: Nemzedéki kérdés a ruszin politikában a revíziót követően. *Archívnet*, 2018, 4. sz. <https://www.archivnet.hu/ven-csaklyasok-nemzedeki-kerdes-a-ruszin-politika-ban-a-reviziot-kovetoen> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

⁷⁵⁸ Kozma Miklós (1884–1941) – honvédelmi miniszter a Gömbös-kormányban, belügyminiszter a Gömbös- és a Darányi-kormányban; 1938 őszén a Kárpátalján bevetett rongyos gárda politikai vezetője, 1940-41-ben Kárpátalja kormányzó biztosa.

⁷⁵⁹ Kárpátalja Podkarpatszka Rusz néven 1919 és 1938/39 között a Csehszlovák Köztársasághoz tartozott.

⁷⁶⁰ Az 1910-es évek elején az ún. máramarosi schizmaperben több tucat embert fogtak perbe azzal a váddal, hogy a magyar állam ellen lázítanak és izgatnak. Skizma: kelet–nyugati egyházszakadás.

⁷⁶¹ Bobrinsky Georgij gróf, Lemberg orosz kormányzója.

⁷⁶² Az orosz pravoszlávok a bukovinai Csernovicban létesítettek propaganda-központot, melyet Dobránszky Adolf unokái, a Gerovszky-testvérek vezettek.

Dokumentumok

Kabalyuh⁷⁶³ és mások szentpétervári pénzen politikai agitációba kezdtek orosz kapcsolatok érdekében. A monarchia ezzel szemben a Kárpátokon túl, tehát Kárpátalján nem, az oroszok gyengítésére az ukrainizáló tendenciát érvényesítette. Ennek az irányzatnak elsősorban Ferenc Ferdinánd⁷⁶⁴ volt meggyőződéses híve és már tulajdonképpen az 1890-es évek legelején elkezdődött.

Így állt a helyzet, amikor a világháború befejeződött. A győztesek⁷⁶⁵ nem tudtak mit kezdeni Kárpátaljával. [...] Csehország⁷⁶⁶ Kárpátalját csupán zálognak tekintette addig, amíg alkalmas és megfelelő időben ezt a területet orosz kézre játszani tudja. [...]

A Kárpátoktól északra közben előrehaladt az ukrán gondolat. A magot a monarchia vetette el. Maga a szó: „Ukrajna” határterületet jelent; nyelvileg egy másik nyelvjárást, amelynek kifejlődése a nagy távolság és a más történelmi körülmények közötti fejlődés révén állott elő. A háború alatt Németország játszott ezzel a körülménnyel, éppúgy, mint Lengyelország is. A háború után megszületett Ukrajna nem bizonyult életképesnek, s a Szovjet azt egykettőre elintézte. Elintézte politikailag, de nem intézte el népileg. Kétségtelenül megállapítható, hogy ma nagy az ereje az ukrán népi gondolatnak. A gondolat hordozói személyes áldozatokra is hajlandóak. A csehszlovák állam megszűntekor az ukrán gondolat körül a helyzet az volt, hogy ezzel a gondolattal politikát csinált Csehország Lengyelország ellen, mert Lengyelország keleti területein nagy tömegű ukrán él. Számukat 35-40 millióra teszik, és erősen kell hangsúlyozni azt, hogy ebből körülbelül 6-7 millió a görög katolikus, a többi pravoszláv.

Németország az ukrán gondolatot Oroszország gyengítésére igyekezett felhasználni. Ebben az egy pontban politikája teljesen fedte a csehszlovák politikát, mert mindkettő Lengyelország ellen csinált politikát. Viszont Lengyelország és Magyarország az ukrán politikát veszélyesnek tartotta, mert mindkettőjük számára bomlasztó irányzatot jelentett.

A nagyorosz irány az intelligenciában legyöngült, mert hiszen az intelligencia nem lehetett bolsevista, a nagyorosz irány pedig Oroszország felé vezetett. Csehszlovákia kifejlesztett egy ukrán érzésű negyed- vagy félintelligenciát, erősen dinamikus jelleggel. E politika vezető személyisége Volosin volt, aki önmaga kegyelméből néhány napig Ukrajna köztársasági elnöke volt.⁷⁶⁷ Volosin görög katolikus lelkész volt, egyébként tőle származik két határozottan legjobb igazi népi rutén nyelvtan.⁷⁶⁸ [...]

⁷⁶³ Az első ruszin pravoszláv pap, a kőrösmezei Kabalyuk Sándor (1877–1947).

⁷⁶⁴ Habsburg–Lotaringiai Ferenc Ferdinánd, az 1914-ben Szarajevóban meggyilkolt trónörökös. Az uralkodásra történő felkészülés jegyében rezidenciáján, a Belvedere-palotában alakította ki a nemzetiségi tervekkel foglalkozó Belvedere műhelyt.

⁷⁶⁵ Antant hatalmak.

⁷⁶⁶ A szövegben „Csehország” – Csehszlovákia.

⁷⁶⁷ Volosin Ágoston Csehszlovákián belül az autonóm kárpátaljai ruszin kormány második miniszterelnöke volt. 1939 március közepén az autonóm terület parlamentje (szojmja) kikiáltotta a terület függetlenségét Kárpáti Ukrajna néven, államfőnek pedig Volosint választották meg.

⁷⁶⁸ A két tankönyv: Волошинъ Августинъ: *Методическая грамматика укро-русского литературного языка для народныхъ школъ*. Унгарь, 1901; Volosin A.: *Gyakorlati kéisorozat (rutén) nyelvtan*. Unio Könyvnyomda Részvénytársaság, Ungvár, 1907.

Kárpátaljai Kormányzóság

Amikor Magyarország Kárpátalját visszacsatolta, a kárpátaljai politikában természet-szerűleg változásoknak kellett bekövetkeznie. Ez a változás nem lehetett más, mint folytatása a sok száz éves múltnak, amely egyedül vette tekintetbe a ruszin népi érdeket és öncélúságot. Ez az álláspont pedig az, hogy a rutén nép nem nagyorosz és nem ukrán, öncélú, bár kisszámú, de önálló vallással, népi érdekekkel bíró, nyugat felé orientált, egyházi kapcsolatú szláv nép, amelynek egyetlen érdeke, hogy önmaga népi érdekeit kifejelesztve tényező maradjon. Mihelyt ukrán vagy nagyorosz, eltűnik egy nagy tengerben és népi léte megszűnik. E népi érdeke teljesen fedi a magyar politikai érdekeket, mert ez a pont a rutén népet a Kárpátok koszorúján belül Magyarországhoz csatolva tartja anélkül, hogy egyéniségéből, vallásából, nyugati orientációjából kivetkőztetné.

A rutén nép kulturális kérdéseinek vizsgálatánál tekintetbe kell venni, hogy az igen kevés számú intelligencia, a nagyobb számú fél- és negyedintelligencia a nyelv és politikai irányzat révén a néptől teljesen elvált, és egyik része nagyorosz irányba dolgozva, másik része ukrán irányba dolgozva, népének egzisztenciáját akarja megszüntetni. A nép megtartva völgyenként bizonyos változásokat mutató primitív lelkét, az intelligenciát nem követte és annak lapjait, könyveit egyáltalán nem érti, mert neki megmaradt a rutén népi nyelve.

[...] A Vatikán, illetve a keleti rítusok kongregációja a közép-európai és kelet-európai nehéz helyzet nem ismeretében, kiindulva abból a gondolatból, hogy az ukrán nép hatalmas görögkeleti tömegei katolizálhatók, vallási vonalon ukrán politikát folytat. Azt hiszi, hogy Kárpátalja piemont⁷⁶⁹ lehet, ahonnan görög katolikus jellegűvé változtatható az önálló ukrán állam, ha majd megszületik. [...]

A kérdés pedig Magyarország szempontjából úgy fest, hogyha tényleg megszületik Ukrajna, akkor az 30 millió felüli tömegével befolyást gyakorol a szomszédos Kárpátaljára és azonnal vonzó hatást kezd kifejteni. A magyar kormány ebben a helyzetben azt a politikát követhetné, hogy szabadjára ereszti Kárpátalján a nagyorosz irányzatot, mert ebben az esetben Oroszország már csak szomszédjának szomszédja és kevésbé veszélyes. De a magyar kormány nem ezt a politikát akarja csinálni. A magyar kormány a Szent István-i állameszme, a rutén nép és a görögkeleti vallás érdekében egyaránt azt a politikát igyekszik csinálni, hogy a rutén nép eredeti önállóságában és vallásában megmaradjon, és ami pravoszlávia itt kialakult, azt visszaterelje a görög katolikus egyház kebelébe. Ennek a gondolatnak a keresztülvitelének legnagyobb ellensége az ukrán politika.

[...]

Kozma Miklós: *A visszacsatolt Kárpátalja. Napló.* (Szerk. Brenzovics László.) KMKKSZ, Ungvár, 2009, 249–254.

⁷⁶⁹ Az a terület, ahonnan az országegyesítés elindulhat.

A Kárpátaljai Tudományos Társaság feladatáról, 1941

[...] Megalapításakor a Kárpátaljai Tudományos Társaság⁷⁷⁰ vezetése elhatározta, hogy legfőbb feladatát a ruszin irodalmi nyelv és általában az irodalom fejlesztésében jelöli ki. Ezt a feladatot a fiataloknak és a népnek szóló könyvek kiadásával,⁷⁷¹ részben pedig Irodalmi Melléklet megjelentetésével kívánja szolgálni, melynek első száma f. év május 25-én látott napvilágot.⁷⁷² Augusztus 1-jével pedig a *Literaturna Nedělá* [Irodalmi Vasárnap] című lapot átvette a görögkatolikus ifjúsági szervezet, a KALOT.⁷⁷³ Örömmel csatlakozunk hozzá, hogy tovább folytatódjanak a görögkatolikus irodalmi hagyományok. Az előfizetők, a bedolgozók, a rendelkezésre álló kéziratok nagy száma jelzi, hogy szükség volt irodalmi lapra. Az írók megértették törekvésünket, hogy csak olyan irodalomra és irodalmi nyelvre van szükségünk, amely népi forrásból táplálkozik. Azok a politikusok is, és azok az írók is, akik ránk akarják erőltetni egy 100 milliós nép⁷⁷⁴ irodalmi nyelvét, halálra vannak ítélve. Mi tiszteljük más népek irodalmát és örömmel merítünk belőle, ám mi továbbra is ruszinok szeretnénk maradni, fejleszteni szeretnénk különleges ruszin népi irodalmunkat. Ez a mi programunk. Népünknek irodalmat, tudományt, tudást kell adni, nem pedig gyűlöletet, tekintélyrombolást és sérelmeket. Tudjuk, hogy komoly és objektív irodalmi munkánkkal az igazság győzni fog.

Forrás: Отъ редакціѣ. *Литературна недѣля*, №3 (1941. augusztus 3.) 1. [Ruszin nyelvből fordította: Fedinec Csilla.]

⁷⁷⁰ A Kárpátaljai Tudományos Társaság (KTT) Kozma Miklós, Kárpátalja kormányzói biztosa indítványára jött létre Ungváron 1941. január 26-án. Elnöke Hodinka Antal, majd 1942-től Ilniczky Sándor.

⁷⁷¹ A KTT-nek több könyvsorozata volt: Irodalmi-Tudományos Könyvtár, Népkönyvtár, Gyermekekönyvtár és Iskolai Könyvtár. Káprály Mihály: *Kárpátaljai Tudományos Társaság: kiadványok: 1941–1944*. Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszék, Nyíregyháza, 2002.

⁷⁷² Itt az „Irodalmi Melléklet”: a *Literaturna Nedělá*, amely a *Nedělá* c. lap kéthetente megjelenő melléklete volt.

⁷⁷³ Katolikus Agrárfjúsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT), 1935–1946.

⁷⁷⁴ Az oroszok.

SZOCIALISTA KORSZAK

Molotov V. M. külügyi népbiztos beszéde a Kárpát-Ukrajnára vonatkozó szerződés aláírásakor, 1945. június 29.

Miniszterelnök Úr! Uraim!

A Csehszlovák Köztársaság és a Szovjetunió által Kárpát-Ukrajnára vonatkozóan éppen ma aláírt szerződésnek⁷⁷⁵ nagy jelentősége van.

A kárpátukrajnai nép ezer esztendőn át el volt szakítva anyaországától, Ukrajnától. Már a IX. század végén a magyarok uralma alá került. A magyar földesurak és kapitalisták, majd a németek a jogtalanság, az elnyomás és a gyarmati kizsákmányolás rendszerét teremtették meg. Üldözték az ukrán nyelvet, megtiltották az ukrán iskolák megnyitását, és minden eszközzel arra törekedtek, hogy szétrombolják és megsemmisítsék Kárpát-Ukrajna ukrán nemzeti kultúráját. Kárpát-Ukrajna igen sok lakosa kénytelen volt szülőföldjét elhagyni és kivándorolni más országokba.

Mégis, mindezek ellenére Kárpát-Ukrajna népe néprajzi jellegénél, nyelvénél, erkölcsénél és szokásainál, valamint történelmi sorsánál fogva az ukrán nép része volt s maradt. Közismert tény, mennyire kívánta a kárpátukrán nép, hogy ismét egyesüljön ukrán fajtestvéreivel. Ez volt a sok megpróbáltatáson keresztül ment nép vágyálma.

Az első világháború után Kárpát-Ukrajna a Csehszlovák Köztársaság része lett. A kárpát-ukránok, bár helyzetük jobb lett, továbbra is el voltak szakítva népüktől, Ukrajnától.

A Vörös Hadsereg, nagy felszabadító küldetését teljesítve, kiűzte a német és magyar megszállókat Kárpát-Ukrajnából, felszabadította Kárpát-Ukrajnát a fasiszta rabság alól, s ezzel megkezdte egész Csehszlovákia területének felszabadítását. Kárpát-Ukrajna népe megkapta a lehetőséget, hogy maga döntsön sorsáról.

A Kárpát-Ukrajnai Népi Bizottságok első kongresszusának 1944. november 26-án Munkácson megtartott ülésén⁷⁷⁶ egyhangúan kiáltványt fogadott el Kárpát-Ukrajna népének azon óhajáról, hogy csatlakozni kíván Szovjet-Ukrajnához. Csehszlovákia elnöke⁷⁷⁷ és kormánya teljesítette Kárpát-Ukrajna népének ezt az egyöntetű óhaját. A szovjet kor-

⁷⁷⁵ Szerződés a Csehszlovák Köztársaság és a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége között Kárpát-Ukrajnáról. Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések 1918–1945*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966, 632–635.

⁷⁷⁶ Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságainak első kongresszusa 1944. november 26-án Munkácson a Peremoha (magyarul Győzelem) moziban mondta ki Kárpátontúli Ukrajna Szovjet Ukrajnával való újraegyesülését.

⁷⁷⁷ Edvard Beneš (1884–1948) – 1935 és 1938, majd 1945 és 1948 között Csehszlovákia elnöke.

Dokumentumok

mány, kifejezésre juttatva a szovjet nép, és mindenekelőtt az ukrán nép véleményét, örömmel veszi tudomásul a Csehszlovák Köztársaságnak ezt a barátságos tettét.

A megegyezés példaként szolgálhat arra, miképp lehet baráttian eldönteni olyan kérdést, amely két egymással szomszédos szláv nép érdekeit érinti.

Ennek a szerződésnek aláírásával kárpátukrán nép évszázados álma valósul meg. Egyesül szülőhazájával – Ukrajnával. Az egész ukrán nép, története során most első ízben egyesül egységes állam keretében. Ez a szerződés hatásos megnyilvánulása a szláv népek közötti őszinte barátságoknak, valamint a Szovjetunió és Csehszlovákia testvéri együttműködésének.

Legyen szabad kifejezést adnom annak a meggyőződésnek, hogy valamennyi szabadságszerető nép üdvözölni fogja ezt a szerződést, amely a népek közötti béke politikájának és a baráti kapcsolatoknak a megerősítését jelenti.

A szovjet kormány melegen üdvözli Kárpát-Ukrajna népét, amely ismét egyesül ukrán hazájával, és belép a Szovjetunió népeinek testvéri családjába.

Kívánjuk, hogy Szovjetunió és Csehszlovákia közötti barátság és együttműködés tovább fejlődjön és megerősödjön népeink boldogulása és a világbéke érdekében.

Forrás: Vida István – Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. *Külföldi Szemle*, 2004. 1–2. sz. 254–255.

Fierlinger Zdeněk, Csehszlovákia miniszterelnöke beszéde a Kárpát-Ukrajnára vonatkozó szerződés aláírásakor, 1945. június 29.

Generalisszimusz Úr, Népbiztos Úr, Uraim!

Ma olyan nagy jelentőségű szerződést írtunk alá, amely ritkán fordul elő a népek történetében, és amelyet úgy kell tekinteni, mint annak bizonyítékát, hogy két ország között nem lehetnek olyan kérdések, amelyeket nem lehet – a jogos érdekek kölcsönös figyelembe vétele mellett – baráti szellemben és kölcsönös bizalommal megoldani. Meg vagyok győződve, hogy a Nemzetgyűlés, amelyet a közeljövőben általános választójog alapján megválasztanak, ezt a szerződést egyhangúan jóvá fogja hagyni, mert az kifejezésre juttatja valamennyi cseh és szlovák ember őszinte érzéseit, akik rokonszenvvel és megértéssel követték köztársaságunk legkeletibb részén elterülő kis szláv ország sorsát. 1919-ben, amikor a Szovjet Ukrajna és vele a nagy szovjet nép nehéz küzdelmet vívott létéért, ezt a kis országot elszakították anyaországától, Ukrajnától. A békekonferencia⁷⁷⁸ döntése értelmében köztársaságunk keretébe került, s határai

⁷⁷⁸ Az első világháborút lezáró párizsi békekonferencia 1919–1920-ban.

Szocialista korszak

között ellent tudott állni a körülötte tomboló viharoknak, és megvédte magát a hódítók megszállási kísérleteitől.

A cseh és a szlovák nép szeretettel és együtt érző figyelemmel kísérte kishúgunk, Kárpát-Ukrajna kulturális és gazdasági fejlődését. Elmondható, hogy az elmúlt 20 évben, amíg velünk élt, viszonylag nagy fejlődést ért el és felvirágozott, amíg azt a bizonytan európai helyzet lehetővé tette. A csehek és szlovákok óriási többsége szövetségünket Kárpát-Ukrajnával mint magukra vállalt átmeneti gyámságot tekintette, amelyet, úgy tűnik mind addig sikeresen teljesítettünk, amíg kezünket a ránk támadó alattomos ellenség meg nem kötötte.

Bekövetkezett az a pillant, amikor a Szovjetunió, a Vörös Hadsereg és a szövetségeseik hősiességének eredményeként az ellenség teljes vereséget szenvedett, és hazánk, s vele együtt Kárpát-Ukrajna felszabadult. A történelmi események, amelyeknek tanúi vagyunk, megváltoztatták számos ország határait, és hazánk a Szovjetunió és Szovjet Ukrajna szomszédja lett. Népünk úgy érzi, eljött az ideje, hogy Kárpát-Ukrajna visszatérjen saját hazája – a Nagy Szovjet Ukrajna – ölébe, amely közös harcunkban a legnagyobb áldozatokat hozta, amelynek fiai sok vért vesztek azért, hogy Vörös Hadsereg győzedelmes útján átkelhesse a Kárpátok megközelíthetetlen hegyláncain.

Meg vagyunk győződve arról, hogy Kárpát-Ukrajna újraegyesülése⁷⁷⁹ anyaországával mindkét ország hasznára lesz, és elősegíti barátságunkat a nagy ukrán néppel. Azok a kötelek, amelyek a múltban összefűztek bennünket ukrán testvéreinkkel a Kárpátok alatt, még megalapozottabbá teszik testvéri és baráti viszonyunkat a Szovjetunió népeivel.

Forrás: Vida István – Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátjáról. *Külgügyi Szemle*, 2004. 1–2. sz. 255–256.

Gyöngyösi János magyar külügyminiszter nyilatkozata az 1945. június 29-én Moszkvában aláírt szovjet–csehszlovák szerződésről, 1945. július 4.

A közelmúlt napok legnagyobb eseménye Magyarország szempontjából kétségkívül Kárpát-Ukrajna csatlakozása Szovjet-Ukrajnához. Ez az esemény nem éri meglepésszerűen a magyar közvéleményt, amely nagyon jól tudott a kárpátaljai ukránok egysülési törekvéseiről, aminek már évtizedekkel ezelőtt hangot adtak, s amely a Vörös Hadsereg által történt felszabadulás után egyöntetűen és ellenállhatatlanul nyilvánult meg. Magyar szempontból három körülményt tartok fontosnak kiemelni:

⁷⁷⁹ Az „újraegyesítés/újraegyesülés” a szovjet történetírás egyik kulcsfogalma, amellyel a területgyarapítást aposztrofálták.

Dokumentumok

A magyar nép örömmel fogadja az ukrán nép teljes felszabadulását és egyesülését a szovjet-ukrajnai nagy anyaállammal. Meggyőződésünk, hogy ez az egyesülés nemcsak a Kárpát-medence és a Duna-völgye népeinek békés együttműködését mozdíttja elő, de nagy léptekkel fogja elősegíteni magának a kárpát-ukrajnai népnek gazdasági és kulturális fejlődését is.

Őszinte meglepődéssel tölt el bennünket, hogy ez az egyesülés békés úton, az érdekelt államok és népek teljes megegyezésével jött létre, annak a demokratikus elvnek az alkalmazásával, hogy minden érdekelt lakos szabad elhatározásából dönti el, hogy melyik állam polgárságát választja, és melyik állam keretében óhajt élni. Talán nem megyünk túl a reális mérlegelésen, ha ebből azt a következtetést vonjuk le, *hogy hasonló elvek fognak érvényesülni más államok nemzetiségi politikájánál is a lenini-sztálini nemzetiségi elveknek megfelelően.*

Végül közvetlen és legnagyobb jelentősége Magyarországra nézve annak van, hogy a Szovjetunió több mint száz kilométeres közös határral közvetlen szomszédságába jutott Magyarországnak. A régi magyar rezsimek rettegtek ettől a szomszédságtól. Ezzel szemben az új népi Magyarország örömmel fogadja, és sok reménységgel tekint elébe. Magyarország népe nem fél az új idők haladó szellemétől, hanem ellenkezőleg ezeknek irányába és jegyében keresi jövőjét és boldogulását.

Ez a szomszédság kétségkívül meg fogja erősíteni országunkban a népi gondolatot. *De nagy jelentősége van gazdasági szempontból is,* mert a Szovjetunió most már közvetlen szomszédunk, az a nagyhatalom, amelynek segítségével és támogatásával rombadőlt gazdasági életünket újból felépíthetjük és működésbe hozhatjuk. *Végül óriási a jelentősége kulturális és szellemi téren,* amely a szomszédságból folyó gyakori érintkezés következtében egyre sürűbb szellemi kapcsolatokat és élénkebb kulturális hatást jelent a Szovjetunió részéről.

Forrás: *Magyar Nemzet*, 1945. július 4. Újraközli: Vida István – Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-i szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. *Külföldi Szemle*, 2004. 1–2. sz. 256–257. [Kiemelések az eredeti szöveg szerint.]

Udvari István:⁷⁸⁰ „Ruszinok”, 1994

[...] először a ruszinok népneveiről szólnék. Teszem ezt azért, mert a környezetünkben élő népek közül az utóbbi évszázadban többnek is megváltozott az elnevezése. Gondoljunk csak arra, hogy a tót népnevet a szlovák népnév váltotta fel, az oláhot a román, míg korábban a rác népnevet a szerbvel cseréltük föl. Hasonló jelenség figyelhető meg a ruszinoknál is. A korábbi évszázadokban a magyar nép- és irodalmi nyelv

⁷⁸⁰ Udvari István (1950–2005) – hosszú időn keresztül a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológia Tanszékének vezetője volt, a hazai ruszinisztika és az ukrainisztika nemzetközileg elismert kutatója. Eperjeskén általános iskola viseli a nevét.

Szocialista korszak

a magyar királyság területén élt keleti szláv népesség megnevezésére az orosz népvét használta. Az orosz birodalomban élő keleti szlávok megnevezésére pedig a muszka etnonimot. A ruszinok megnevezéseként az orosz szót találjuk a XVI–XVIII. századi urbáriumokban, kontraktusokban, a Rákóczi-család irataiban, II. Rákóczi Ferenc, Kazinczy Ferenc leveleiben, Fényes Elek történeti-statisztikai munkáiban és geográfiai szótárában is. Máramarossziget és környékének magyar népnyelvében az ott élő ruszinokat a mai napig oroszoknak nevezik.

A magyar irodalmi nyelvben a XIX. század folyamán az orosz népnév jelentésváltozáson ment át. Az 1848–49-es magyar forradalmat és szabadságharcot eltipró I. Miklós cár muszka seregeivel történt közvetlen találkozást követően a muszka népnév nyelvünkben archaizálódott, pejoratív jelentést kapott, és felváltotta az orosz szó.

Azóta is gond van a ruszinok megnevezésével. A Magyarországon élt ruszinok önmaguk megnevezésére a rusznák, ruszin etnonimot használták és használják részben ma is. A rusznák szó, hasonlóan a ruszinhoz, nyelvünkben tehát kölcsönzés a ruszinok nyelvéből. A rutén név pedig a latin ruthenicus magyaros formája.

A ruszin értelmiségiek szóhasználatában már a XVII. században feltűnik az uhroruszkij, azaz a magyarországi ruszin népnév. Ez a szó először 1699-ben jelenik meg nyomtatott műben, egy Nagyszombatban, speciálisan a ruszinok számára készült katekizmusban. Az uhroruszkij szó korabeli magyar fordítása, a magyarorosz népnév, magyar nyelvű nyomtatott művekben a XVIII. században bukkan fel, először Decsi Antal „A magyaroroszokról való rövid elmélkedés” című munkájában. Decsi miskolci ügyvéd volt, aki Máriapócon találkozott a ruszinokkal, és ez a találkozás indította őt el, hogy munkát írjon arról, hogyan és mikor kerültek a ruszinok a Kárpát-medencébe, és hogyan élnek. A magyarorosz népnév az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásáig volt használatban; Szabó Oreszt „Magyaroroszok” című monográfiája nagy sikert aratott 1913-ban. (A magyarorosz népnév alkalmazását semmiképpen sem tekinthetjük a magyar uralkodó osztályok elnemetlenítő politikája megnyilvánulásának, aminek azt a szovjet historiográfia minősítette.)

A ruszinok megjelölésére a két világháború között bukkan föl a kárpátoruszkij, azaz kárpátorosz név, melyben már kifejeződött, hogy használói az orosz nép részének tekintik a ruszinokat. A kárpátorosz szó mintájára alakul ki nyelvünkben – szintén fordításként – a kárpátukrán név, melyben viszont az fejeződik ki, hogy alkalmazói az ukránság részének tekintették a ruszinokat. Az ukrainec, azaz az ukrán népnév a XIX. században ugyan ismeretes volt már a ruszin értelmiségiek körében, de azt magukra nem vonatkoztatták. A kárpátaljai ruszinokra vonatkoztatott ukrán népnév a kommunista sajtóban jelenik meg először, a '20-as évek közepe táján, a kárpátaljai és a cseh-szlovákiai ruszinok körében azonban csak 1945-től terjedt el, de nem vált általánossá. A peresztrojka⁷⁸¹ kezdetétől a ruszin népvét újra alkalmazni kezdték Kárpátalján és

⁷⁸¹ Peresztrojka – a Szovjetunióban Mihail Gorbacsov által 1985-ben elindított gazdasági-társadalmi reformcsomag neve.

Dokumentumok

Szlovákiában. A szovjet érdekszférán kívül eső országokban, az USA-ban, Jugoszláviában és Kanadában élő ruszinok korábban sem fogadták el az ukrán népnevet.

Milyen magyar vonatkozása van ennek? A szinte vasfüggönnyel elzárt kárpátaljai ruszinokról Magyarországon is elfogadták a hivatalos szovjet álláspontot, miszerint „a ruszinok nemzeti identitásának másfél évszázados problémája megoldódott”, ezért hazánk a tömegtájékoztatókban is a kárpátukrán és ukrán népnév részesült előnyben. Kerülték a ruszin elnevezést, s még tudományos művekben is a legjobb esetben zárójelbe tették azt. Hogy a jövőben hogyan fogjuk nevezni a szomszédos kárpátaljai és szlovákiai ruszinokat, az attól függ, ők hogyan határozzák meg önmagukat. [...]

Forrás: Részlet az MTV2 *Kapcsolatok: Együtt élő népek a Kárpát-medencében* című műsorának 1994. február 7-i adásában elhangzott előadásból. A szerkesztett anyagot nyomtatásban közli: Udvari István: Ruszinok. In: Ács Zoltán (szerk.): *Együtt élő népek a Kárpát-medencében*. Auktor Könyvkiadó, Budapest, 1994, 181–182.

RENDSZERVÁLTÁS

Közös közlemény Göncz Árpádnak, a Magyar Köztársaság elnökének és Leonyid Kravcsuknak, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság elnökének kijevi tárgyalásairól, 1990. szeptember 27.

Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság hivatalos látogatáson Ukrajnában tartózkodó elnöke, és Leonyid Kravcsuk, az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság Legfelső Tanácsának elnöke az 1990. szeptember 27-én Kijevben folytatott megbeszélésük alkalmával az alábbi közös közleményt fogadták el.

A Magyar Köztársaság és az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság megerősíti, hogy nemzeti érdekeikkel összhangban olyan kölcsönösen előnyös együttműködésre törekszik, amely nem irányul harmadik fél ellen, és hozzájárul a közös európai ház felépítéséhez. Ezek a kapcsolatok és az együttműködés az ENSZ Alapokmányán, a helsinki Záróokmányon és az európai biztonsági és együttműködési értekezlet más dokumentumain alapulnak. A Felek ünnepélyesen kinyilvánítják elkötelezettségüket az említett nemzetközi jogi okmányokban foglalt kötelezettségek és általánosan elfogadott elvek és normák tiszteletben tartása mellett, és szándékukban áll azok gyakorlati alkalmazása.

A Felek kinyilvánították elkötelezettségüket a – fajra, nemzetiségre, nyelvre, nemre, vagyoni helyzetre, vallásra való tekintet nélkül mindenkit megillető emberi jogok és szabadságjogok – beleértve a gondolat, a lelkiismeret és a politikai meggyőződés szabadsága – tiszteletben tartása mellett. Hangsúlyozták, hogy az emberi jogok és szabadságjogok tiszteletben tartása a két állam közötti baráti kapcsolatok és együttműködés fejlődéséhez elengedhetetlen békének, igazságosságnak és biztonságának legfontosabb tényezője.

Ezzel összefüggésben a felek elismerik, hogy a nemzeti kisebbségek egyéni és kollektív jogainak következetes tiszteletben tartása és biztosítása nélkül nem lehetséges a jogállamiság és a demokrácia megteremtése, és hogy az a nemzetközi béke és biztonság megőrzésének nélkülözhetetlen eleme. A Magyar Köztársaság elnöke meglelégedéssel állapította meg, hogy az utóbbi években javult a Kárpátalján élő magyarok helyzete, és ez jelentősen kiszélesíti a kétoldalú együttműködés fejlesztésének lehetőségeit. Az Ukrán SZSZK Legfelső Tanácsának elnöke kifejezte reményét, hogy a magyar Fél figyelmet és gondoskodást tanúsít a Magyarországon élő, Ukrajnából elszármazott személyek iránt.

A Felek kifejezték azt a szándékukat, hogy további lépéseket tesznek az országaikban élő nemzeti kisebbségek jogainak kodifikálása és védelme érdekében. A két Fél elősegíti a területén élő, vagy ideiglenesen a területén tartózkodó magyarok, ukránok és más nemzetiségek képviselői közötti kölcsönös megértés és együttműködés erősödését, és a törvény felsőbbségének elismerésével a felmerülő problémákat párbeszéd útján rendezzi.

Dokumentumok

Elismerve a konstruktív együttműködés fejlesztésének különleges fontosságát a nemzeti kisebbségek jogaival összefüggő kérdésekben, a Felek szakértőket bízta meg az ezzel foglalkozó közös dokumentum mielőbbi kidolgozásával.

A Felek megállapodtak abban is, hogy kezdeményezik egy európai kisebbségi charta tervezetének a kidolgozását abból kiindulva, hogy egy ilyen dokumentum elfogadása fontos hozzájárulás lesz a közös európai ház felépítéséhez.

[...]

A Felek üdvözik a bizalom erősödését Európában és kijelentik, hogy támogatják a katonai szembenállás enyhítésének és a fegyverzetek csökkentésének folyamatát, és azt, hogy a földrészben az államok közötti kapcsolatokból mindörökké eltűnjön a katonai veszély és az erő alkalmazásával való fenyegetés.

Az ukrán Fél tájékoztatást adott azokról a lépésekről, melyekkel célja, hogy megvalósulhassanak Ukrajnának az össz-európai folyamatban és az európai struktúrában való közvetlen, egyenjogú részvételre irányuló szándékai. A magyar Fél kijelentette, hogy kész támogatni ezeket a törekvéseket.

A Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK folytatják a gyümölcsöző együttműködést az ENSZ-ben és más nemzetközi szervezetekben; valamint rendszeres konzultációkat folytatnak a Feleket kölcsönösen érdeklő nemzetközi kérdésekről és a kétoldalú együttműködésről.

Forrás: *Magyar Külpolitikai Évkönyv*. Budapest, 1990, 247–250.

Jegyzőkönyv az Országgyűlés emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságának 1991. november 20-i üléséről

Napirend:

A nemzeti és etnikai szervezetek részére elkülönített 5 millió forintos tartalékalap elosztásának megvitatása.

[...]

Lukács Tamás, a bizottság alelnöke – a továbbiakban: Elnök.

Nagyon sok szeretettel köszöntök mindenkit. Elnézést kérünk az adminisztrációs hibáért, ugyanis a mai bizottsági ülés délután kettő órára lett megjelölve a délután egy óra helyett. De úgy látom, hogy nagy sérelem nem ért senkit, mert kettő órára sem sikerült határozatképesen összejönni. A lényeg az, hogy határozatképesek vagyunk annál is inkább, mert a bizottság most már nem úszhatja meg, hiszen a jövő héten a parlamentnek döntenie kell.

Kötelező feladatként jelölték meg azt, hogy a maradék ötmillió forintos keret szétosztásáról döntsön a bizottság. Ez lenne az első napirendi pontunk. [...]

Rendszerváltás

Elnök:

Azt hiszem, hogy részben mint ötletgazda, kénytelen vagyok szólni. Nyilván, ha az emberben fölmerül egy ötlet, akkor meg kell nézni, jogilag lehetséges-e. Mint jogász, nyugodt lelkiismerettel vállalom e döntés ódiúját, mert a költségvetési törvény által csak annyiban van kötve a kezünk, hogy nemzetiségi szervezetek részére elkülönített pénzről van szó. Márpedig nyilván nem közvetlenül, mert nincs ilyen szerv, hanem azon nemzetiségi szervezetek számára, amelyeknek a nyakába zúdult ez a kérdés, előre nem látható módon, azok használhatják fel nemzetiségi célokra [...]

Varga János (MDF):⁷⁸¹

Tisztelt Bizottság!

Ahogy ezt újabban szokták mondani, én egyszerűen nem vagyok döntéshelyzetben. Bármilyen elosztási szempontot szavaz meg a bizottság, előre bejelentem, hogy tartózkodni fogok.

Különböző problémáim vannak. Az egyik: megint nincs a teljes anyag birtokunkban az eddigi odaítélések tekintetében.

Ennyi szervezet esetén az ember nem emlékezhet pontosan bizonyos dolgokra. Például, ha emlékezetem nem csal, valamilyen magyarországi ukrán, vagy ruszin szervezet számára már egyszer adtunk pénzt. Ez két különböző szervezet vagy sem?

A másik: nem tudom eldönteni azt, hogy mi a helyi szervezet és mi az országos szervezet.

A harmadik ugyanehhez a kérdéskörhöz kapcsolódó probléma, nemcsak el tudom képzelni, hanem bizonyos szervezetek esetében felelősségem teljes tudatában állítom azt, hogy egy ilyen regionális, sőt helyi szervezet érdemlegesebb munkát végez, ha hatása több emberre terjed ki (többet helyeselnek), mint mindenfajta országos jellegűnek kikiáltott szervezetek. Én nem tudok igazságot tenni. Köszönöm szépen.

Elnök:

[...]

János bátyám kételyére: a 2753. számú határozatunkban, jól emlékezett, valóban kapott a magyarországi ruszinok szervezete 500 ezer forintot... (Varga János: Ugyanaz? Mert ez itt ukrán?) Nem ugyanaz a kettő, de ez egy külön kérdés lesz, amikor döntünk. [...]

Forrás: Országgyűlési Könyvtár. Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottság, 1991. november 20. 11, 23, 33–34, 61.⁷⁸²

⁷⁸² Magyar Demokrata Fórum.

⁷⁸³ Internetes forrás: http://dlib.ogyk.hu/R/787C4DJ7UGV4JF7DLDFM9AV7EQQ2YB94AMNLE RIG49G33HNFEH-04846?func=results-jump-full&set_entry=000055&set_number=000341&base=GEN01 (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

A Külügyminisztérium közleménye a Magyar Köztársaság és Ukrajna alapszerződéséről annak ratifikációra való előterjesztése kapcsán, 1993. május 7.

A Magyar Köztársaság Kormánya a hivatalba lépése óta megértéssel fogadta és támogatta Ukrajna függetlenségi törekvéseit, és ezzel összhangban különleges figyelmet szentelt a Kárpátalján élő magyarság helyzetének. Ennek jegyében kezdeményezte Göncz Árpád köztársasági elnök 1990 szeptemberében sorra került kijevi és kárpátaljai látogatását, amelynek alkalmával a külügyminisztériumi államtitkárok tárgyalásán felmerült államközi alapszerződés megkötésének gondolata.

Az első ukrán szövegtervezetben (1991 tavaszán) nem szerepelt a két ország határának kérdése és nem volt benne utalás a kárpátaljai magyar kisebbségre. Szakértői egyeztetések után és ukrán igényre később került a tervezetbe a határok sérthetetlenségének elve. Leonyid M. Kravcsuk ukrán államfő⁷⁸⁴ 1991 májusi magyarországi látogatásakor Antall József miniszterelnök hangsúllyal szolt a határ menti együttműködésről és a magyar kisebbség helyzetéről. A tárgyalások végeztével ekkor aláírt kilenc magyar–ukrán dokumentum egyike volt a „Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság együttműködésének alapelveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén”. Ez – azóta eltelt két év távlatában tekintve is – a térség egyik legnagyobb horderejű kétoldalú, a kisebbségi jogokat taglaló dokumentuma. A hozzá csatolt jegyzőkönyv rögzítette a szakértőkből és az érdekelt nemzeti kisebbség képviselőiből álló vegyes bizottság létrehozását.

1991 októberére elkészült a magyar–ukrán alapszerződés második tervezete. Ebben már a mostani megfogalmazásban szerepelt – a második, a vitás kérdések rendezésére vonatkozó cikk – végén a területi követeléseket kölcsönösen kizáró mondat, valamint a magyar kisebbség jogait rögzítő 17. cikk. Október végén került sor Kijevben az újabb szakértői egyeztetésre. A következő időszakban Ukrajnában – Kárpátalján – rendelkeztek arról, hogy az állami nyelvvél egyenrangúan használatosak a lakosság nemzetiségi csoportjainak nyelvei. Gyors ütemben folyt a kisebbségi törvény előkészítése, érzékelhetően javult a kárpátaljai magyar kisebbség helyzete. A magyar kormány álláspontja az volt, hogy Magyarország (a december 1-jei népszavazás⁷⁸⁵ eredményeinek figyelembevételével) lépjen mielőbb diplomáciai kapcsolatra a független Ukrajnával. Mindezen előzmények után, az ügyet végig szorosán figyelemmel kísérő külügyminiszter javaslatára írta alá 1991. december 6-án Kijevben Antall József miniszterelnök a magyar–ukrán szerződést.

⁷⁸⁴ Leonyid Kravcsuk Ukrajna államfője 1991 és 1994 között.

⁷⁸⁵ Ukrajna függetlenségéről.

Rendszerváltás

Mint az Országgyűlésben 1993. május 3-án elmondott betérjesztő beszédben a külügyminiszter⁷⁸⁶ is utalt erre, Ukrajna különleges helyet foglal el szomszédaink sorában nemcsak politikai és gazdasági tekintetben, hanem nemzetközi jogi szempontból is. Ukrajna 1991 előtt nem volt szuverén állam, nemzetközi jogalanyisággal nem rendelkezett,⁷⁸⁷ egyetlen szomszédjával sem volt a határait garantáló kétoldalú szerződése. Ezért kérte és kéri szomszédaitól a területi írásos garanciákat olyan szövegezésben, ahogyan azt Németország és Lengyelország tette, amikor 1991 és 1992 során a területi követeléseket kizáró szerződéseket kötött azokkal a szomszédjaival, amelyekkel nem volt békeszerződése.

A magyar–ukrán szerződés egyértelműen előnyös a Kárpátalján élő magyarság számára. Erről tanúskodik az elmúlt két év története, az 1993. április 30-án Ungváron aláírt közös közlemény,⁷⁸⁸ erről szólnak a leginkább érdekelt, a kárpátaljai magyarok is a legitim vezetőik útján. A magyar kormány egyik kiemelt célja az volt, hogy elősegítse a Kárpátalján élő magyarság kulturális és politikai jogainak minél teljesebb érvényesülését, önkormányzataikat, mindazt, ami előmozdítja azt, hogy a magyarságnak ez az ága biztonságban érezze magát azon a földön, ahol ezerszáz éve él. A szerződésben a magyar kormány csak egy vonatkozásban lépett túl az 1975. évi helsinki Záróokmányban⁷⁸⁹ elfogadott elveken, nevezetesen amikor megállapodott abban, hogy a kisebbségi jogokat az abban foglaltaknál jóval szélesebb körben biztosítják.

Forrás: *Magyar Külpolitikai Évkönyv*. Budapest, 1993, 205–206.

Antall József miniszterelnök beszéde az Országgyűlésben a magyar–ukrán alapszerződésről szóló szavazás előtt, 1993. május 11.

Elnök Úr! Tisztelt Ház! Az előttem szólottak mindabból, amit szükséges lett volna, hogy elmondjak, igen sokat – mondhatnám, az érvek nagy részét – elmondták. Mégsem tehetem meg, hogy ne szólaljak fel most, amikor szavazásra kerül, és miután

⁷⁸⁶ Jeszenszky Géza.

⁷⁸⁷ Mint szovjet tagköztársaság Ukrajna az ENSZ (1945) alapító tagja.

⁷⁸⁸ Közös közlemény a Magyar Köztársaság miniszterelnökének és az Ukrán Köztársaság elnökének munkatalálkozójáról. Ungvár, 1993. április 30. *Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1993*, 202–204. A közlemény annak apropóján került kiadásra, hogy – a külügyminiszter betérjesztésére – az Országgyűlés a május 4-i és 11-i ülésein lefolytatta a szerződés ratifikációjának vitáját. Uo. 38.

⁷⁸⁹ Az 1975. augusztus 1-jei helsinki csúcstalálkozón 35 európai és észak-amerikai ország állam- és kormányfője írta alá az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Záróokmányát, amely egy politikai szándékot és kötelezettségvállalásokat deklaráló nyilatkozat. A Záróokmány fő kérdéskörei az európai biztonság, együttműködés és az emberi jogok.

Dokumentumok

engem terhel az Alkotmány szerint a kormányzati felelősség, és személy szerint a miniszterelnököt kiemelt felelősség terheli – és én vagyok az aláírója a szerződésnek –, nem tehetem meg, hogy ne szólaljak fel most, a szavazás előtt. Nem fogok hosszan szólani, de szerettem volna lerögzíteni, és teljes felelősséggel vállalom ennek a szerződésnek minden következményét, s vállalom, hogy e szerződést Magyarország külpolitikai helyének biztosítása érdekében és a határon túl élő magyarság érdekében írtam alá. Nem fogok reagálni, és nem utasítok vissza egyetlen kritikai megjegyzést sem, nem fogok névvel szólani senkiről, legfeljebb általánosságban teszek néhány megjegyzést. Ha erről a kérdésről a jövőben szólani fogok, akkor lehet, hogy teszek még más megjegyzést, most azonban úgy érzem, hogy itt nincs ennek helye. Amire szeretnék rámutatni, az egyik az a magyar politikai gondolkodás. A magyar politikai gondolkodásban a közjog, a jogfeladás és minden más fogalom mély gyökeret eresztett, és ez a magyar politikai gondolkodásban benne van, és amikor mi politikáról vitatkozunk, politikáról beszélünk, nekünk szinte elég képekben beszélni Széchenyiről, Kossuthról, Deákról, Wesselényiről, Eötvösről, ahogy nagyon sokan itt felsorolták, és máris értjük egymást, de a világon rajtunk kívül nyilvánvaló, hogy ezekben a kérdésekben így nem értik egymást. Most tehát nemcsak a szerződéshez, és nem ehhez kívánok szólani, amikor a magyar politikai gondolkodással kapcsolatban – e szerződéstől függetlenül idézem – utalok arra, ami elhangzott, Deák Ferenc híres, szállóigévé vált mondatával: mindent visszanyerhetünk, csak azt nem, miről önmagunk lemondunk.⁷⁹⁰ Ez a vita amikor lezajlott a magyar kiegyezés előtt, akkor a másik nagy magyar, Eötvös azt mondta: nézetem szerint nem azt, miről lemondunk, hanem csak azt nem nyerhetjük vissza többé, minek visszanyerésére erőnk hiányzik, s ez az, miért én a politikát, mely abban áll, hogy magunkat tökéletes tehetetlenségre kárhoztassuk, csak azért, hogy teóriában bizonyos elveket feltartsunk, a csendes örültség egy neménél alig tarthatom másnak. E vitát és ennek elemzését 1965-ben a Századokban megjelent tanulmányomban részleteztem.⁷⁹¹ Szeretném azonban megjegyezni azt, hogy ezután 1867-ben Deák Ferenc egyetértésével köttetett meg a kiegyezés. Ennyit a magyar politikai gondolkodás nagy drámájáról, és azokról a nagy politikai gondolkodókról, akik éles szavakkal, egymással keményen vitatkozva mondták el mindezt, amire itt utalások történtek, de nem hiszem, hogy most a politikai gondolkodás általános megállapításain túlmenően ezekhez kellene fordulni. Utalás történt rá, mégis nekem kötelességem itt elmondani, hogy e történeti megjegyzésen túlmenően 1990-től mi sarkallt bennünket arra, ami e mai naphoz és e döntéshez vezetett. 1990 augusztusában keresett meg először bennünket az ukrán külügyminiszter és Ukrajna kormánya a tekintetben, hogy tárgyalásokat folytasson. Jól tudjuk, hogy 1991. december 6-án, amikor aláírtuk ezt a

⁷⁹⁰ Utalás Deák Ferencnek az 1861-i országgyűlés alkalmával tartott első felirati beszéde sokszor idezett befejező mondataira.

⁷⁹¹ Antall József: Eötvös József Politikai Hetilap-ja és a kiegyezés előkészítése, 1865–1866. Századok, 1965, 1099–1130.

Rendszerváltás

szerződést, Ukrajna akkor válhatott önállóvá.⁷⁹² Valóban úgy volt, hogy az ukrán kormány képviselői nem ismerték el, nem fogadták el, hogy magyar nemzetiségről beszélhetünk. Az első találkozásnál ez újdonság volt és a mi egész szemléletünk. Ezt megérteni csak úgy lehet, ahogy saját maguk is elmondták, hogy ők évszázadokon keresztül saját maguk küzdöttek ezekkel az úgynevezett identitásproblémákkal, az ukrán nyelv használatának a lehetetlenségével, majd pedig az asszimilációs folyamat megindulásával. Mélyen megértik ma már a mi problémáinkat a magyar kisebbség kérdésében, mert visszagondolnak az ukrán nép saját alávetettségi problémáira. De ahhoz, hogy ezeket az eredményeket elérjük, előre kellett lépni Ukrajna kérdésében is. Mi 1991. december 6-án, amikor valóban a Szovjetunió felbomlása időszakában,⁷⁹³ Oroszország megszületése időszakában és Ukrajna önállósága kikiáltásakor, amikor az első nagykövetségi táblát mi tettük ki Kijevben, akkor egy olyan folyamatnak a végére értünk, és egy olyan új szakasznak az elejére, hogy Magyarország szomszédossá vált az addigi Szovjetunió helyett az 55 milliós, nukleáris hatalmat is jelentő Ukrajnával. És mi úgy gondoltuk, hogy nekünk mindenképpen támogatni kell azt a gondolatot, hogy Ukrajna legyen a szomszédunk. Arra is utalhatok, hogy néhány hónappal voltunk a puccs⁷⁹⁴ után. Én emlékeztetem azokat a frakcióképviselőket, és emlékeztetem a magyar közvéleményt, hogy mit éreztek akkor, amikor a puccs napjai voltak, és amikor kétségek jelentkeztek. És emlékeztetem most azokat arra, amikor Jelcin⁷⁹⁵ támogatásáról volt szó, és amikor a magyar Kormány kiadta március 16-án – megelőzve számos más nagyhatalmat – azt a nyilatkozatot,⁷⁹⁶ amiben nemcsak az orosz reformfolyamatot, hanem személy szerint Jelcint támogattuk. És felhívom a figyelmüket arra, hogy globálisan nézve mindezeket a kérdéseket, Magyarország korábban a Szovjetunió, majd Oroszország között egyedülálló szerződést tudunk kötni a szovjet csapatok kivonulását követő pénzügyi elszámolásról is.⁷⁹⁷ És ezekben mind szerepet játszott az, hogy különleges kapcsolatot teremtettünk Oroszországgal, és személy szerint Jelcin elnökkel – hallgathatták itt –, Ukrajnával, és emlékeztetem önöket arra, hogy ugyanakkor tettük meg a balti országokkal a diplomáciai kapcsolat helyreállítását és elismerését, és itt járt a három külügyminiszter, és itt járt a litván elnök azokban a napokban. Ezeket is mind

⁷⁹² Ukrajna 1991. augusztus 24-én kiáltotta ki függetlenségét, azóta ezen a napon méltatják a függetlenség napját, azonban de jure függetlenséget csak az 1991. december 1-jei népszavazás után nyerte el. Ez után ismerték el Ukrajnát a külországok.

⁷⁹³ A Szovjetunió felbomlását hivatalosan a belorusszjai Belovezsckaja Puscsában jelentették be 1991. december 8-án.

⁷⁹⁴ Utalás a moszkvai puccsra – a szovjet restaurációs kísérletre 1991. augusztus 18–21-én.

⁷⁹⁵ Borisz Jelcin (1931–2007) – orosz politikus, a Szovjetunió felbomlása után Oroszország első választott elnöke.

⁷⁹⁶ 1991 márciusának közepén közel félmillió ember tüntetett Moszkvában Mihail Gorbacsov lemondását követelve. A magyar kormány nyilatkozatban támogatta a Szovjetunióban zajló reformfolyamatokat, egy nappal a Szovjetunió sorsáról tartott március 17-i népszavazást megelőzően.

⁷⁹⁷ A forrásban említett egyezményt hosszas tárgyalásokat követően 1992. november 11-én írta alá Antall József és Borisz Jelcin.

Dokumentumok

magunkra vállaltuk, és személy szerint mint miniszterelnök is én feleltem elsősorban ezekért. Most is, amikor valaki arról beszél, hogy az ukrán–magyar barátságot támogatja, és erről szól formailag és talán a valóságban is lelkesen, akkor szerencsésnek tartanám, ha ezt egységben látná és láttatná: nem köthettünk volna akkor és ilyen szerződést, és nem indult volna meg az a folyamat 1990-től kezdve, ami végül is a kárpátaljai magyarság – nemrég még mindenki azt mondta, hogy kárpátukrajnai magyarság, jó esetben – érdekében, és ha ezeket a kárpátaljai magyarság érdekében megtett lépéseket nem tettük volna meg és nem tennék meg a továbbiakban is, akkor nem beszélhetnénk arról, hogy megkülönböztetetten jobb helyzetben vannak. Relatív természetesen – őket is érinti a FÁK-országok⁷⁹⁸ és Ukrajna és ezeknek az országoknak az életszínvonala és egyéb problémái. Szóltak itt arról, hogy ukrán nacionalizmus van, és milyen az ukrán nacionalizmus. Felidéztek ukrán pártokat a múltból és a jelenből. Kérdezem én: ha az ukrán nacionalizmusról beszélnek, akkor nem jut eszükbe, hogy az ukrán nacionalizmus micsoda veszélyt jelenthet. Kire? – elsősorban arra a kétszáz ezer magyarra. Nekünk azt kellett megkeresni – és kell a jövőben is –, hogy melyek azok a pragmatikus, az európai jogrendhez és az európai politikához igazodó ukrán politikusok, bármelyik csoportról van szó, amelyek a magyarság érdekeit szolgálják. Igenis támogatjuk, és Kravcsuk elnök⁷⁹⁹ is megértette és elfogadta a személyi jogú autonómiát, a kulturális autonómiát, és elfogadta az önkormányzati autonómia törekvéseit; és elfogadta a tárgyalásaink során azt, hogy külön magyar tanfelügyelőséget állítsanak fel Kárpátalján; s azt is, hogy közös tankönyveket készítsünk elő, és addig is tárgyaljunk arról, hogy magyar tankönyveket is használhassanak a kárpátaljai iskolákban. Hol tárgyalhatunk hasonlóakról? Amikor ezekről a kérdésekről beszélek, akkor világosan kifejezésre kell juttatni, hogy ez a szerződés Ukrajnával kötött, nem más országgal. Ebben szerepet játszott az, hogy Ukrajnával a határkérdésben – meg lehet kérem nézni az 1947-es párizsi békeszerződést, ami a trianoni szerződésen alapul: helyreállítja a korábbi 1938-as csehszlovák–magyar határt a Szovjetunió és Magyarország között. Ukrajna – tudjuk, hogy az ENSZ-ben éppen a brit domíniumok vitája miatt Ukrajna és Belorusz-szia ENSZ-tagságot kapott, de soha szuverén országgént nem szerepel, és a magyar békeszerződésben is csak e vonatkozásban szerepel és nem a határ vonatkozásában. Miután a 1947-es párizsi békeszerződésben nem szerepel ez a kérdés és ez a határkérdés, ezért láttuk elfogadhatónak, hogy Ukrajnával ezt a külön szöveget, ezt a német formulát elfogadjuk, mert enélkül nem tudtuk volna megkötni az ukrán–magyar alapszerződést. Ezt precedensnek csak abban a vonatkozásban lehet tekinteni, hogy a magyar kisebbségi nyilatkozatot belevettük, és hogy a kisebbségi kérdés vonatkozásában elhangzottak alkotmányjogi kötelességévé tették a Kormánynak a jelenleg hatályos magyar Alkotmány szerint, hogy a határon túli magyarság érdekeivel foglalkozzék. Ennek érdekében tettük mindezt, és szeretném azt is kifejezésre juttatni, hogy nem precedens

⁷⁹⁸ Független Államok Közössége.

⁷⁹⁹ Leonyid Kravcsuk (sz. 1934), ukrán politikus az 1991-ben függetlenné vált Ukrajna első elnöke, aki 1991 és 1994 között töltötte be ezt a posztot.

Rendszerváltás

a tekintetben, hogy ez automatikusan számon kérhető lenne bármelyik szomszéd országtól, amelyik ilyen alapszerződést kíván velünk kötni. Azokkal az országokkal, amelyekkel megállapították, mint országgal vagy jogelődjeikkel pontosan a határunkat, ilyen szerződésszöveget nem fogadunk el – ezt kifejezésre juttattam Kravcsuk elnöknek írott levelemben, és egyben tartalmazza a tárgyalás jegyzőkönyve is azt, hogy ezt a különleges kivételt csak Ukrajnával szemben tettük meg. Azt is kifejezésre juttattam, hogy sértőnek tekintjük más országok részéről, hogy két békeszerződés aláírása után – függetlenül, hogy ez nekünk milyen fájdalmat okoz –, számos nemzetközi szerződés után, mi külön bizonygató nyilatkozatokat és bizonygató szerződéseket nem teszünk. Ugyanezt nem olyan rég e Házban a szlovák parlament küldöttségének fejtettem ki. Éppen ezért az ukrán–magyar alapszerződés – és ezt itt és most kijelentem – nem jelenthet precedenst e vonatkozásban egyetlen szomszédos országgal sem. Ez nem kötelező, és bennünket nem kötelez más országokkal ugyanilyen formula alkalmazására. A másik, amit szeretnék kifejezésre juttatni, hogy ez a szerződés nem áll ellentétben a Helsinkii Egyezménynek⁸⁰⁰ sem a szellemével, sem a szövegével, sem a többi nemzetközi szerződéssel. Az a tény, hogy az ország határai kérdésében elfogadtuk, az evidencia, és az a tény, hogy tárgyalások útján két ország bármikor megegyezhet új határ kérdésében, ez is evidencia. Nincs olyan ország, amelyik tárgyalás révén bármikor ne egyezhetne meg. Tisztelt Ház! Nem hiszem, hogy most és jelenleg bárki ezt a kérdést Európában az európai biztonság szempontjából, vagy az európai rendezés, vagy az európai integráció szempontjából e formában egyáltalán felvetheti. Ennek megközelítése erről az oldalról egyszerűen lehetetlen, éppen ezért nem hiszem, hogy ezt egyáltalában abban a formában vitatni kelletne, ahogy itt egyesek tették. Végezetül szeretném kifejezésre juttatni azt, hogy bízom benne, hogy a magyar Országgyűlés nagy többséggel ratifikálja ezt az alapszerződést. Bízom abban, hogy mind a magyar közvélemény – a határokon innen és a határokon túl – megérti azt és egyet fog érteni azzal, ha fájdalommal is és nehezen, hogy ezt a magyarság érdekében, a magyar haza biztonsága, védelme érdekében tettük és a határon túli magyarság érdekében, és ezen az úton fogunk továbbra is haladni. És bízom abban, hogy azt a sok „jó” ötletet, amit egyes felszólalók elmondtak, hogy mit kell ezek után gondolnia egyes szomszéd országok kormányainak, nem fogják komolyan venni. Végül: minden célunk csak az lehet, hogy a magyarság, a magyar kisebbségek a helyükön maradjanak. És nekünk azt kell elősegíteni, hogy a kisebbségi jogok védelmével a helyükön tudjanak maradni, a szülőföldjükön, ott, ahol a magyar történelem emlékei vannak, ott, ahol a magyar történelemhez kötődik annyi esemény, ott maradjanak, és ott mint magyar történelmi kisebbség álljanak helyt. És mi őket kell, hogy támogassuk, nem pedig azt, hogy olyan helyzetek teremődjenek, amelyek ellenkező irányba vezetnek. Végezetül: nem kívánok arra válaszolni, hogy hazafiatlanok voltunk-e, vagy önök hazafiatlanok lesznek. Sajnos, ebben a Házban hosszú története során néhányszor elhangzott

⁸⁰⁰ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ, az EBESZ elődszervezete) tagországai által 1975. augusztus 1-jén aláírt nemzetközi egyezmény.

Dokumentumok

a hazafiatlanság vádjá olyanokkal szemben, akiknek később egészen más emléket állítottak. Ha a magyar Országgyűlés – és szerény személyem is – így fog járni a hazafiatlanság vádjával szemben, akkor nyugodtan fogok a túlvilágra költözni. Köszönöm, hogy meghallgattak. (*Taps.*)

Forrás: *Parlamentí Napló*. A 1990–1994-es parlamenti ciklus 295. ülésnapja, 1993. május 11.⁸⁰¹

Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között, 1995 [1991]⁸⁰²

A Magyar Köztársaság és Ukrajna

épitve országaik történelmi múltban gyökerező kapcsolataira;
meggyőződve arról, hogy a két ország közötti jószomszédság, a kölcsönös tisztelet és az együttműködés a két ország között megfelel Magyarország és Ukrajna népei érdekeinek, és az egyenlőségen alapuló, minőségileg új kapcsolatok megerősítését és az európai biztonsági rendszer megerősítését szolgálja;

üdvözölve az Európában és mindkét államban napjainkban végbemenő történelmi változásokat, amelyek lehetővé tették Európában a konfrontáció és a kettéosztottság meghaladását;

az Egyesült Nemzetek Alapokmányának céljai és elvei által vezérelve, a nemzetközi jog elsőbbségéből és az általános emberi értékekből kiindulva;

megerősítve mindkét Fél azon elkötelezettségét, hogy a Helsinkii Záróokmányban,⁸⁰³ az Új Európáról szóló Párizsi Kartában⁸⁰⁴ és az EBEÉ más dokumentumaiban rögzített kötelezettségeket maradéktalanul végrehajtják, amivel hozzájárulnak a demokratikus, békés és egységes Európa megerősítéséhez;

megerősítve, hogy az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása a béke és a biztonság erősítésének elidegeníthetetlen feltétele;

felismerve annak szükségességét, hogy politikai, gazdasági, tudományos-technikai, ökológiai, humanitárius és kulturális együttműködésük fejlesztésének eddigi tapasztalatai alapján új minőséget adjanak kétoldalú kapcsolataiknak, és hogy e célból a kölcsönös előnyök alapján megszilárdítsák kapcsolataik szerződéses alapját,

megállapodtak az alábbiakban:

⁸⁰¹ Internetes forrás: <https://www.parlament.hu/naplo34/295/2950148.html> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

⁸⁰² A Magyarország általi törvényi kihirdetés, illetve szögletes zárójelben a két ország általi aláírás éve.

⁸⁰³ Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ, az EBESZ elődszervezete) tagországai által 1975. augusztus 1-jén aláírt nemzetközi egyezmény.

⁸⁰⁴ Az EBEÉ 1990-es párizsi csúcstalálkozóján aláírt dokumentum (Párizsi Charta).

*Rendszerváltás**1. Cikk*

A Magyar Köztársaság és Ukrajna (a továbbiakban: a Szerződő Felek) kapcsolataikat baráti államokként fejlesztik. Következésképpen a szuverén egyenlőség, az erőszak alkalmazásától vagy az azzal való fenyegetéstől való tartózkodás, a határok sérthetetlensége, a területi épség, a viták békés rendezése, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás, az alapvető emberi jogok és szabadságjogok, a népek egyenjogúsága és a sorsuk feletti rendelkezéshez való joguk tiszteletben tartása, a nemzetközi jogi kötelezettségek jó-hiszemű teljesítése, a jószomszédság, a partnerség és az együttműködés elvei által vezérelve tevékenykednek.

2. Cikk

A Szerződő Felek az Egyesült Nemzetek Alapokmányában és az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet dokumentumaiban vállalt kötelezettségeikkel összhangban a közöttük esetleg felmerülő vitákat kizárólag békés eszközökkel oldják meg. Soha, semmilyen körülmények között sem alkalmazzák egymással szemben elsőként fegyveres erőiket.

A Felek tiszteletben tartják egymás területi épségét, és kijelentik, hogy egymással szemben nincs, és nem is lesz területi követelésük.

3. Cikk

A Szerződő Felek mindegyike, a saját biztonságát szavatoló eszközök szabad kiválasztásakor figyelembe veszi a másik Fél biztonságát is.

A Szerződő Felek megerősítik, hogy a biztonság oszthatatlan, és hogy biztonságuk elválaszthatatlanul összefügg az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet valamennyi részt vevő államának biztonságával.

Ennek figyelembevételével a Felek a biztonság területén következetesen megvalósítják a partnerséget, kapcsolataikat egymás szuverenitásának, egyenlőségének és a kölcsönösségnek a tiszteletben tartása alapján építik.

4. Cikk

A Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy nem kötnek más állammal vagy államokkal olyan szerződéseket, amelyek ellentétben állnak a nemzetközi joggal, az Egyesült Nemzetek Alapokmánya, az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Helsinkai Záróokmánya és az új Európáról szóló Párizsi Karta elveivel.

A Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy maguk nem használják fel, és másoknak sem engedik meg területük felhasználását a másik Szerződő Fél elleni fegyveres agresszió vagy ellenséges tevékenység végrehajtására.

Ha a Szerződő Felek egyikét fegyveres támadás éri, a másik Fél az Egyesült Nemzetek Alapokmányának, valamint az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet dokumentumainak megfelelően nem támogatja a támadót, és megteszi a konfliktus békés rendezéséhez szükséges lépéseket.

Dokumentumok

A Szerződő Felek arra is kötelezettséget vállalnak, hogy visszafogottságot tanúsítsanak fegyveres erőknek a közös határ körzetében történő elhelyezése és tevékenysége során, ügyelve arra, hogy a csapatok és a haditechnika elhelyezése és szállítása nem történhet titokban, e tevékenységnek célszerűnek, igazolhatónak kell lennie, és arról tájékoztatást kell adni. A fegyveres erők elhelyezésének és tevékenységének mindig szigorúan összhangban kell állnia e Szerződés céljaival és elveivel.

A fent említett kötelezettségek nem érintik a Feleknek az Egyesült Nemzetek Alapokmányában rögzített jogait és kötelezettségeit.

5. Cikk

Olyan helyzet kialakulása esetén, amely a Felek egyikének véleménye szerint veszélyezteteti vagy megsérti a békét, illetve nemzetközi feszültséget eredményez Európában, a Felek konzultációkat folytatnak a rendezés lehetséges módozatairól.

6. Cikk

A Szerződő Felek aktívan elő fogják mozdítani mind a nukleáris, mind pedig a hagyományos leszerelés folyamatát, az európai fegyveres erők és fegyverzetek további korlátozását, a bizalom- és biztonságerősítő intézkedések két- és sokoldalú alapon történő megszilárdítását, az összeurópai biztonság tartós struktúráinak megteremtését.

7. Cikk

A Szerződő Felek bővítik érintkezéseiket és együttműködésüket a nemzetközi szervezetekben. A Magyar Köztársaság támogatja Ukrajnának azt a törekvését, hogy mielőbb teljes jogú résztvevője legyen az EBEÉ-folyamatnak, illetve más hasonló európai struktúráknak, és ebben segítséget fog neki nyújtani.

8. Cikk

A Szerződő Felek minden eszközzel elősegítik az államhatalmi és államigazgatási szerveik, valamint a regionális és helyi önkormányzati szervek és vezetőik közötti állandó, rendszeres érintkezések fejlesztését. A Felek egyben ösztönözni fogják a határmenti együttműködést valamennyi területen.

A Felek megállapodtak abban, hogy legfelsőbb szintű találkozót általában évente egyszer tartanak, illetve minden olyan esetben, amikor az szükséges és célszerű.

A külügyminiszterek rendszeres konzultációkat tartanak a kölcsönös érdeklődésre számot tartó kérdésekről.

9. Cikk

A Szerződő Felek, törekedve a népeik jószomszédi és baráti alapon való közeledéséhez szükséges feltételek megteremtésére, minden eszközzel elősegítik az állampolgáraik közötti kapcsolatok bővülését mind egyéni alapon, mind pedig az állami, a társadalmi és más szervezetek vonalán.

Rendszerváltás

A Felek segítik a politikai pártok és más társadalmi szervezetek, szakszervezetek, alapítványok, oktatási és kulturális intézmények, tudományos kutatóintézetek és tömegtájékoztatási eszközök közötti kapcsolatok és együttműködés bővüléséhez és az ifjúsági csere intenzívebbé tételéhez szükséges feltételek megteremtését.

10. Cikk

A Szerződő Felek különös figyelmet szentelnek a kölcsönösen előnyös kétoldalú együttműködés fejlesztésének a gazdaság területén. Megfelelő intézkedéseket hoznak annak érdekében, hogy tökéletesítsék és a világgpiac normáihoz és gyakorlatához közelítsék gazdasági kapcsolataik mechanizmusát.

Belső jogszabályaik alapján, nemzetközi kötelezettségeikből kiindulva, és a jelen Szerződés céljainak megvalósítása érdekében a Felek kedvező gazdasági, pénzügyi és jogi feltételeket biztosítanak a vállalkozói és egyéb gazdasági tevékenységhez, beleértve a kölcsönös tőkebefektetések ösztönzését és védelmét, és nem alkalmaznak diszkriminatív intézkedéseket a másik Féllel szemben a kölcsönös gazdasági kapcsolatok terén.

11. Cikk

A Szerződő Felek segítik a szükséges feltételek megteremtését a hatékony együttműködéshez az alap- és az alkalmazott tudományok, a fejlett technika és technológia terén, továbbá a két ország tudósai és kutatói, tudományos kutatóintézetei, tudományos termelőintézetei és a Tudományos Akadémiák intézetei közötti közvetlen kapcsolatok fenntartásához és közös kezdeményezéseikhez.

12. Cikk

A Szerződő Felek a kölcsönös érdekeltségből kiindulva mindenekelőtt a szomszédos határmenti térségekben fokozzák együttműködésüket a környezetvédelem és a környezet állapotának javítása, a határon áthatoló szennyeződések megelőzése, a balesetek és természeti csapások, többek között a csernobili katasztrófa következményeinek csökkentése és felszámolása, a természet ésszerű és erőforráskímélő hasznosítása, az ökológiailag tiszta üzemek körének bővítése, a nagy hatékonyságú természetvédelmi és -helyreállító intézkedések terén.

A Felek lehetőségeik szerint együttműködnek a globális és különösen az európai ökológiai problémák megoldásában.

13. Cikk

A Szerződő Felek bővítik és fokozzák az együttműködést a szállítás terén, beleértve az egymás területén áthaladó személyek és áruk akadálytalan átjutásának biztosítását, valamint a határmenti közlekedés javítását, az európai szabványoknak és belső jogszabályaiknak megfelelően. Lépéseket tesznek az áru- és utasforgalmat szolgáló vámkezelés és határátlépés egyszerűsítésére és gyorsítására, új határátkelőhelyek nyitására.

*Dokumentumok**14. Cikk*

A Szerződő Felek megvizsgálják az együttműködés élénkítésének lehetőségeit az erőforráskímélő technológiákon alapuló energetika, az elektronikus adatfeldolgozás, továbbá a közöttük fennálló távközlési kapcsolatok eszközeinek, rendszereinek és vonalainak tökéletesítése terén, és megteszik az ezzel kapcsolatos szükséges lépéseket.

15. Cikk

A Szerződő Felek népeik természetes igényének és az európai kulturális örökség elválaszthatatlan részének tartják a hagyományokon alapuló kulturális kapcsolataik bővítését és elmélyítését. Erősíteni és fejleszteni fogják együttműködésüket a kultúra, a tudomány, az oktatás és a tájékoztatás területén.

A Felek mindegyike biztosítja állampolgárai számára a másik Fél kultúrájához, művészeti és irodalmi alkotásaihoz és tömegtájékoztatási eszközeihez való széles körű hozzáférést, és támogatják az erre irányuló állami, társadalmi és egyéni kezdeményezéseket. Elősegítik az egymás alkotó közösségei, művészei, szakemberei, kulturális és oktatási intézményei közötti cserék bővítését államközi, regionális és helyi szinten, ösztönzik a másik Fél nyelvének tanulását.

A Felek mindegyike, a kölcsönösség alapján elősegíti a másik Fél kulturális és művészeti eredményeinek megismerését és megőrzését, beleértve a történelmi és kulturális emlékek védelmét, a két ország történelmével kapcsolatos levéltári anyagok felkutatását és tanulmányozását.

16. Cikk

A Szerződő Felek együttműködnek az egészségügy, a turizmus, a sport és az ifjúsági cserék területén, és megteremtik az ehhez szükséges feltételeket.

17. Cikk

A Szerződő Felek, teljes összhangban az új Európáról szóló Párizsi Kartával és az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet más, vonatkozó dokumentumaival, kifejezik azt a meggyőződésüket, hogy a népeik közötti baráti kapcsolatok, valamint a béke, az igazságosság, a stabilitás és a demokrácia megkövetelik, hogy kölcsönös védelemben részesüljön a nemzeti kisebbségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitása és ennek biztosítására meg kell teremteni minden szükséges feltételt.

A Felek egyoldalú és közös lépéseket tesznek, hogy előmozdítsák e kötelezettségek végrehajtását az 1991. május 31-én aláírt „Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén” című dokumentumnak és az ahhoz csatolt „Jegyzőkönyv”-nek megfelelően. A Felek nemzetközi kapcsolataikban önállóan és közösen is fellépnek a nemzeti kisebbségekre vonatkozó nemzetközi dokumentumok megvalósítása érdekében.

*Rendszerváltás**18. Cikk*

A Szerződő Felek kijelentik, hogy megőrzik és méltóan gondozzák Magyarország és Ukrajna területén mindkét Fél állampolgárainak katonai és más sírjait, a temetkezési helyeken lévő emlékműveket, és biztosítják a sírok megközelíthetőségét.

A Felek együttműködnek a másik ország állampolgárai nyugvóhelyének saját területükön való megállapításában.

19. Cikk

A Szerződő Felek operatív információ- és tapasztalatcserét végeznek, és együttműködnek a jogsértések, többek között a szervezett bűnözés, a terrorizmus, a kábítószer-ek törvénytelen forgalmazása, a tengeri és légi kalózkodás, a csempészés – beleértve a kulturális értékek törvénytelen kivitelét – elleni harcban. Közösén fellépnek az ez irányú nemzetközi együttműködés keretében.

A Felek együttműködnek a kölcsönös jogsegély terén polgári, büntetőjogi és családügyi ügyekben.

20. Cikk

Ez a Szerződés nem érinti a Felek más államokkal kötött érvényes két- és többoldalú szerződéseiből fakadó jogait és kötelezettségeit.

21. Cikk

A Szerződő Felek a jelen Szerződés értelmezésével vagy alkalmazásával kapcsolatban közöttük felmerülő vitákat mindenekelőtt konzultációk, közvetlen tárgyalások, tényfeltáró, egyeztető és békéltető eljárás útján rendezik.

Amennyiben a vitát ésszerű idő alatt nem sikerül az ennek a Cikknek az első bekezdésében foglaltaknak megfelelő módon, mindkét Fél megelégedésére rendezni, a Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy kölcsönös megállapodással a nemzetközi jog, az Egyesült Nemzetek Alapokmánya és az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet dokumentumai szerinti egyéb elfogadott vitarendezési módhoz folyamodnak.

22. Cikk

Ezt a Szerződést 10 évre kötik. Hatálya ezt követően automatikusan meghosszabbodik újabb ötéves időszakokra, amennyiben a Felek egyike nem értesíti írásban a másik Felet egy évvel a Szerződés hatályának mindenkor lejárta előtt felmondási szándékáról.

23. Cikk

Ezt a Szerződést mindkét Fél alkotmányos előírásaival összhangban meg kell erősíteni, és az a megerősítő okiratok kicserélésének napján lép hatályba, amelyre a lehető legrövidebb időn belül Budapesten kerül sor.

*Dokumentumok**24. Cikk*

Ez a Szerződés az Egyesült Nemzetek Alapokmánya 102. Cikkének megfelelően az Egyesült Nemzetek Titkárságán nyilvántartásba kerül.

Készült Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján, két eredeti példányban, mindegyik magyar és ukrán nyelven, mindkét szöveg egyaránt hiteles.

Forrás: 1995. évi XLV. törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés kihirdetéséről.⁸⁰⁵

Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén, 1995 [1991]⁸⁰⁶

A Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (a továbbiakban: a Felek)

– megerősítve elkötelezettségüket az Egyesült Nemzetek Alapokmányában, az ENSZ emberi jogi dokumentumaiban, a Helsinkii Záróokmányban és az európai biztonsági és együttműködési értekezlet egyéb dokumentumaiban foglaltak végrehajtására,

– hangsúlyozva, hogy közös céljuk egy olyan demokratikus társadalmi rendszer megteremtése, amely a jogállamiság keretein belül valamennyi állampolgár számára biztosítja az emberi jogok és alapvető szabadságjogok teljes gyakorlását, törvényes érdekeik és törekvéseik szabad kifejeződését, a politikai pluralizmust, a szociális toleranciát és a törvény előtti egyenlőséget, az egyének és a közösségek törvényes védelmét,

– abból kiindulva, hogy a Felek területén nemzeti kisebbségek élnek, amelyek megfelelő jogokkal rendelkeznek, mind az egyén szintjén, mind pedig közösségként, a többi személlyel együttesen, csoportjuk keretein belül,

– felismerve, hogy a történelmileg területükön élő nemzeti kisebbségek hasznosan hozzájárulnak a Felek jólétének emeléséhez, kulturális és humanitárius fejlődéséhez,

⁸⁰⁵ Internetes forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500045.tv> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

⁸⁰⁶ A Magyarország általi törvényi kihirdetés, illetve szögletes zárójelben a két ország általi aláírás éve. A magyar jogrendben a Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól szóló szerződés (alapszerződés) részét képezi (1995. évi XLV. törvény). A Nyilatkozatot és a hozzá tartozó jegyzőkönyvet (lásd kötetünkben a következő dokumentumot) a felek 1991 májusában, az alapszerződést 1991 decemberében írták alá. Az alapszerződés 1993-ban lépett hatályba. Vö. Fedinec Csilla: Magyar–ukrán alapszerződés: merre visz a gyalogút? In: Vizi Balázs (szerk.): *Kétoldali szerződések és kisebbségvédelem Közép-Európában*. L'Harmattan, Budapest, 2020.

Rendszerváltás

– elismerve, hogy a nemzeti kisebbségek jogainak, mint az egyetemes emberi jogok részének tiszteletben tartása és érvényesülésének előmozdítása a béke, az igazságosság, a biztonság, a stabilitás és a demokrácia lényegi tényezője, s elengedhetetlen a Felek közötti baráti kapcsolatok és együttműködés fejlesztése szempontjából,

– azon meggyőződésükből kiindulva, hogy a nemzeti kisebbségek jogainak következetes tiszteletben tartása és biztosítása, valamint az etnikai, kulturális, nyelvi, vallási identitás kifejezése, megőrzése és fejlesztése szempontjából elengedhetetlen a Felek közötti konstruktív és hatékony együttműködés fejlesztése,

elhatározták, hogy elfogadják a jelen Nyilatkozatot a nemzeti kisebbségek jogainak biztosításával kapcsolatos együttműködés elveiről és, hogy gyakorlati tevékenységükben annak rendelkezéseit érvényesítik.

1. A Felek tiszteletben tartják a társadalmuk és államuk szerves részét képező nemzeti kisebbségek alapvető jogait és szabadságjogait mind egyénileg, mind a csoportjukhoz tartozó más személyekkel együtt, beleértve a törvény előtti egyenlőséget, a diszkriminációmentességet, és következetesen biztosítják azok érvényesítését. A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek kötelesek tiszteletben tartani annak az országnak a törvényeit, amelyben élnek.

2. A Felek tiszteletben tartják állampolgáraik azon jogát, hogy szabadon döntsenek arról, hogy melyik nemzetiséghez tartozónak vallják magukat, gyakorolják-e vagy sem az ebből fakadó jogukat, és garantálják, hogy ez a döntés számukra semmiféle hátrányos következménnyel nem jár.

3. A Felek a demokrácia és a jogállamiság megteremtésére törekedve politikájukban figyelembe veszik a nemzeti kisebbségek törvényes érdekeit, és megteszik a szükséges politikai, jogi és államigazgatási intézkedéseket az etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásuk megőrzéséhez és fejlesztéséhez szükséges kedvező feltételek kialakításának elősegítése érdekében. Ezek az intézkedések az egész társadalom érdekeit szolgálják, és nem vezethetnek a Felek többi állampolgára jogainak megsértéséhez.

4. A Felek törvényi és más szükséges védelemben részesítik a nemzeti kisebbségeket bármilyen olyan tevékenységgel szemben – ideértve a propaganda jellegűt is –, amely veszélyeztetni látjuk vagy identitásukat, szítja, elősegíti vagy igazolja a gyűlöletkeltést és megkülönböztetést a nemzetiségekhez tartozás alapján.

5. A Felek kifejezik készségüket, hogy a nemzeti kisebbségek számára olyan státusz megteremtését ösztönzik, amely biztosítja jogukat a hatékony részvételre a közügyekben, ideértve az identitásuk védelmével és fejlesztésével kapcsolatos kérdéseket, a lakóhelyüket érintő döntések meghozatalát és végrehajtását.

6. A Felek a demokratikus jogállam természetes elemének tartják a nemzeti kisebbségek azon jogát, hogy nemzeti identitásuk megőrzésére a törvényes keretek között saját szervezeteket és egyesületeket hozzanak létre és működtessenek a Felek területén. E szervezetek vagy egyesületek kapcsolatokat építhetnek ki és tarthatnak fenn más országok szervezeteivel vagy egyesületeivel, amelyekkel közös az etnikai vagy nemzeti eredetük, kulturális örökségük vagy vallásuk. E szervezetek vagy egyesületek kérhetnek

Dokumentumok

önkéntes pénzügyi és egyéb segítséget, valamint állami támogatást. E tevékenységnek meg kell felelnie azon ország nemzeti joga normáinak, amelyben működnek.

A Felek ilyen jellegű támogatásának konkrét kérdéseit a jelen Nyilatkozat 16. pontjával összhangban felállításra kerülő Vegyesbizottság hivatott eldönteni.

7. A Felek érvényesíteni kívánják azon elvet, hogy a nemzetiségek és nemzeti kisebbségek ügyeivel foglalkozó állami szervek demokratikus úton, az adott területen élő valamennyi nemzetiség és mindenekelőtt az azok véleményét kifejező szervezetek vagy egyesületek részvételével és érdekeinek figyelembevételével hozandóak létre.

8. A Felek nem tesznek a kisebbségek asszimilálására vagy a nemzetiségek lakta területek lakossági összetételének megváltoztatására irányuló adminisztratív, gazdasági vagy egyéb intézkedéseket.

9. A Felek meghozzák a szükséges törvényi, államigazgatási és egyéb intézkedéseket annak érdekében, hogy a nemzeti kisebbségek szabadon élhessenek anyanyelv-használati jogukkal a személyes és a társadalmi életben, az írott és a beszélt nyelvben egyaránt, ideértve nemzeti keresztneveik és családnéveik használatát is.

E jog gyakorlása nem zárja ki a Felek hivatalos nyelve vagy nyelvei tanulásának kötelezettségét.

10. A Felek egyetértenek abban, hogy biztosítják az ahhoz szükséges lehetőségeket, hogy a nemzeti kisebbségek tanulják anyanyelvüket és anyanyelvükön tanuljanak az oktatás minden szintjén. Az ezzel összefüggésben felmerülő gyakorlati kérdéseket a szükségleteknek megfelelően és a Felek lehetőségeivel és hatályos jogszabályaival összhangban a jelen Nyilatkozat 16. pontja alapján felállítandó Vegyesbizottság keretében oldják meg. A Felek lehetőséget teremtenek a másik Fél területén élő nemzeti kisebbséghez tartozó személyeknek arra, hogy saját felsőoktatási intézményükben tanulhassanak, továbbképzésen vegyenek részt, s szakértők cseréjére kerüljön sor az oktatás és a kultúra területén. A Felek az oktatás minden szintjén törekszenek az ekvivalencia elvének betartására, és elismerik állampolgáraik beiratkozásának, illetve tanulásának tényét a másik Fél területén elhelyezkedő oktatási intézményekben. Saját oktatási intézményeikben elősegítik a nemzeti kisebbségek történelmének és kultúrájának megismertetését.

11. A Felek garantálják a nemzeti kisebbségek számára a kulturális identitásuk megőrzéséhez és fejlesztéséhez való jogot, ideértve saját kulturális örökségük megőrzését és kutatását, mind amatőr, mind pedig professzionális szinten, elősegítik a Felek nemzeti kisebbségei kultúráinak kölcsönös megismerését, területükön szobrokat emelnek a kultúra kiemelkedő személyiségeinek, és garantálják a történelmi és kulturális műemlékek megőrzését és védelmét.

12. A Felek kijelentik, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó hívőknek joguk van vallásuk gyakorlására, ezen belül hitbuzgalmi anyagok beszerzésére, birtoklására, előállítására és használatára és hitéleti tevékenység folytatására anyanyelvükön, beleértve az anyanyelven való képzést.

Rendszerváltás

13. A Felek elismerik a nemzeti kisebbségeknek azt a jogát, hogy hátrányos megkülönböztetés nélkül terjeszthessék és cserélhessék információikat, és jussanak információhoz anyanyelvükön, és konkrét lépéseket tesznek az anyanyelvi tömeg-tájékoztatási eszközök támogatására.

14. A Felek segítik a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket abban, hogy bármiféle hátrányos megkülönböztetés nélkül létesítsenek és tartsanak fenn kapcsolatokat egymással országukon belül, valamint más országok állampolgáraival, akikkel közös az etnikai vagy nemzeti eredetük, kulturális örökségük vagy vallásuk.

15. A Felek minden személynek, így a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeknek is megtiltanak minden olyan tevékenységet - beleértve a propaganda jellegűt is -, amely erőszakot szít, vagy nemzetiségi gyűlöletet, illetve viszályt kelt.

16. A Felek a jelen Nyilatkozatban foglalt elvek gyakorlati megvalósítása, valamint a vállalt kötelezettségek végrehajtásának ellenőrzése céljából kifejezik készségüket egy Vegyesbizottság felállítására a két Fél állami intézményeinek és nemzeti kisebbségeinek képviselőiből. A Vegyesbizottság mandátumát és összetételét külön kormányközi Jegyzőkönyvben határozzák meg.

17. A Felek megerősítik azon szándékukat, hogy kétoldalú, továbbá regionális és egyetemes szinten elősegítsék a nemzeti kisebbségek jogainak nemzetközi jogi kodifikálását. Kinyilvánítják készségüket az erre irányuló erőfeszítések támogatására az ENSZ-ben és az európai biztonsági és együttműködési értekezlet keretein belül.

18. A jelen Nyilatkozat egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, mint amelyik bármilyen olyan tevékenység folytatására vagy cselekményre jogosítana fel, amely elmentés az ENSZ Alapokmányának céljaival és elveivel, egyéb nemzetközi jogi kötelezettségvállalásokkal, vagy a Helsinki Záróokmányban foglaltakkal, ideértve az államok területi épségének elvét is.

19. A Felek kinyilvánítják, hogy üdvözölnék további államok csatlakozását a jelen Nyilatkozathoz, és készek eszmecserét folytatni minden érdekelt állammal az abban rögzített elvekről.

Készült Budapesten, 1991. május 31. napján, két példányban, magyar és ukrán nyelven. Mindkét szöveg egyaránt hiteles.

Forrás: 1995. évi XLV. törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés kihirdetéséről.⁸⁰⁷

⁸⁰⁷ Internetes forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500045.tv> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

Jegyzőkönyv a Nyilatkozathoz a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén, 1995 [1991]⁸⁰⁸

A nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén folyó együttműködésről szóló Nyilatkozatban foglaltak gyakorlati megvalósítása érdekében a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (a továbbiakban: Felek)

a következőkben állapodtak meg:

1. Vegyesbizottságot hoznak létre, melyben a magyar Fél részéről a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, a Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, a Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériuma, valamint a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei önkormányzat és a Magyar Köztársaság ukrán nemzetiségű állampolgárainak képviselői – az ukrán Fél részéről ugyanilyen számban az Ukrán SZSZK Nemzetiségi Állami Bizottsága, az Ukrán SZSZK Külügyminisztériuma, az Ukrán SZSZK Kulturális Minisztériuma, az Ukrán SZSZK Népoktatási Minisztériuma, valamint a Kárpátontúli Terület népképviselői tanácsának végrehajtó bizottsága és az Ukrán SZSZK magyar nemzetiségű állampolgárainak képviselői vesznek részt.

A küldöttségek vezetését a külügyminisztériumok külügyminiszter-helyettesi szintű képviselői látják el.

2. A felmerülő kérdések megvitatására és megoldására a Vegyesbizottság általában évenként kétszer, a Felek területén váltakozva ül össze.

A Vegyesbizottság tartózkodási és munkájával összefüggő pénzügyi kiadásait a fogadó Fél fedezi.

3. A Vegyesbizottság hatásköre magában foglalja, hogy a Felek egyetértése alapján a Nyilatkozatban foglalt elvek végrehajtására vonatkozóan a Felek Kormányainak szóló ajánlásokat fogadjon el.

4. A Vegyesbizottság ajánlásainak végrehajtására a Felek az illetékes nemzeti intézményeket veszik igénybe.

Készült Budapesten, 1991. május 31-én, két példányban, magyar és ukrán nyelven. Mindkét szöveg egyaránt hiteles.

Forrás: 1995. évi XLV. törvény a Magyar Köztársaság és Ukrajna között a jószomszédtság és az együttműködés alapjairól Kijevben, az 1991. évi december hó 6. napján aláírt Szerződés kihirdetéséről.⁸⁰⁹

⁸⁰⁸ Vö. kötetünk előző dokumentumával.

⁸⁰⁹ Internetes forrás: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500045.tv> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

Ukrajna törvénye a határon túli ukránokról, 2004⁸¹⁰

Az ukrán állam elősegíti az Ukrajna határain kívül élő ukránok nemzeti öntudatának fejlődését, az anyaországgal való kapcsolataik erősítését és Ukrajnába való visszatérésüket. Ukrajna Alkotmánya 12. cikkének megfelelően⁸¹¹ az állam gondoskodik a határain kívül élő ukránok nemzeti-kulturális és nyelvi szükségleteinek kielégítéséről.

1. Cikk. Fogalmak

Határon túli ukrán – olyan személy, aki más ország állampolgárságával rendelkezik vagy hontalan, valamint ukrán etnikai származású vagy Ukrajna területén született; ukrán etnikai származás – az adott személy vagy felmenői az ukrán nemzethez tartoznak és elismeri Ukrajnát etnikai származása szerinti hazájának.

1¹. Cikk. A határon túli ukránokra vonatkozó törvények⁸¹²

A határon túli ukránokkal való együttműködést Ukrajna Alkotmánya, jelen törvény, egyéb normatív-jogi dokumentumok, valamint Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa⁸¹³ által ratifikált nemzetközi szerződések szabályozzák.

1². Cikk. A határon túli ukránokkal való együttműködés alapelvei

A határon túli ukránokkal való együttműködés alapelvei a következők:

- 1) annak elismerése, hogy minden személyt születésénél fogva megilletik és elidegeníthetetlenek tőle az alapvető emberi és állampolgári jogok és szabadságjogok;
- 2) az ukrán nemzetté válás és konszolidáció során felmerülő problémák megoldása;
- 3) a határon túli ukránok nemzeti-kulturális és nyelvi szükségleteinek kötelező módon való kielégítése;
- 4) a szellemi és tárgyi kultúra vívmányaival való kölcsönös gyarapodás;
- 5) más államokkal való együttműködés a külföldön élő ukránok jogainak és szabadságjogainak biztosítása érdekében a nemzeti jog általánosan elismert elveinek és normáinak, többek között az egymás belügyeibe való be nem avatkozás elvének kötelező betartásával;
- 6) a külső országokban élő ukránok és Ukrajna területén élő nemzeti kisebbségek jogainak és szükségleteinek paritásos alapon való biztosítása.

⁸¹⁰ 2004. évi 1582-IV. sz. törvény, módosítva a 2012. évi 1582-V. sz. törvénnyel. Itt a hatályos törvény-szöveget közöljük. Az Ukrajna határain kívül élő ukránok (határon túli ukránok) száma meghaladja a 20 milliót.

⁸¹¹ Ukrajna Alkotmánya (1996) 12. Cikk. Ukrajna gondoskodik az állam határain kívül élő ukránok nemzeti-kulturális és nyelvi szükségleteinek kielégítéséről.

⁸¹² 2012-es módosítás érintette szinte valamennyi cikket, az ehhez hasonló számozású cikkek pedig teljes egészében ekkor kerültek be a törvény szövegébe.

⁸¹³ Legfelsőbb Tanács – az ukrán parlament.

Dokumentumok

Ukrajnának a határon túli ukránokkal kapcsolatos állami politikájának megvalósítása a végrehajtó hatalom határon túli ukránokkal való kapcsolattartásért felelős központi szerve felelős.

2. Cikk. A Határon Túli Ukránok Nemzeti Bizottsága

A Határon Túli Ukránok Nemzeti Bizottságát (a továbbiakban: Nemzeti Bizottság) Ukrajna Miniszteri Kabinetje⁸¹⁴ hozza létre.

A Nemzeti Bizottság tagjai a végrehajtó hatalom központi szerveinek képviselői, Ukrajna Népképviselői (egyetértéssel⁸¹⁵), Ukrajna Elnöke Adminisztrációjának képviselői, valamint tanácskozó joggal társadalmi szervezetek, amelyek határon túli ukránok ügyével foglalkoznak.

A Nemzeti Bizottság döntést hoz a határon túli ukrán státusának megadásáról, megtagadásáról vagy megvonásáról.

A határon túli ukrán státusának megadását Ukrajna külképviseletein vagy közvetlenül Ukrajna Külügyminisztériumában lehet kezdeményezni.

A Nemzeti Bizottság a határon túli ukrán státusára vonatkozó kérelmet a Nemzeti Bizottságnál való bejegyzést követő 90 napon belül bírálja el és dönt a státus megadásáról vagy megtagadásáról.

A határon túli ukrán státusára vonatkozó kérelem pozitív elbírálása esetén a Nemzeti Bizottság Ukrajna Miniszteri Kabinetje által jóváhagyott formátumú igazolványt állít ki.

A határon túli ukrán státusára vonatkozó kérelem elutasítása esetén a Nemzeti Bizottság döntéséről szóló másolatot adnak ki. Ebben az esetben a határon túli ukrán státusának megadásáért a kérelmező ismételten fordulhat a Nemzeti Bizottsághoz.

3. Cikk. A határon túli ukrán státusa megadásának feltételei

A határon túli ukrán státusa megadásának a következő feltételei vannak:

- 1) magát ukránnak ismeri el;
- 2) magát ukrán etnikai származásúnak vagy ukrainai származásúnak ismeri el;
- 3) a határon túli ukrán státusának írásban való kérvényezése;
- 4) betöltött 16. életév;
- 5) nincs ukrán állampolgársága.

Az ukrán etnikai származást vagy az Ukrajna területéről való származást dokumentumokkal lehet igazolni vagy ukrán állampolgárok, határon túli ukránok vagy határon túli ukrán társadalmi szervezetek tanúsíthatják.

4. Cikk. A határon túli ukrán státusa megadásának rendje

Az a személy, aki határon túli ukrán státust akar szerezni, annak írásbeli kérelmet kell benyújtania a határon túli ukrán státusára: Ukrajna területén – a Külügyminiszté-

⁸¹⁴ Miniszteri Kabinet – a kormány.

⁸¹⁵ Az az eset, amikor a létrehozó szerv nem illetékes a kinevezésre, csak indítványozhatja a tagságot.

Rendszerváltás

riumhoz, külföldön – Ukrajna diplomáciai képviselőéhez Ukrajna Miniszteri Kabinetje által jóváhagyott formanyomtatványon.

A határon túli ukrán státusára vonatkozó kérelemhez csatolni kell:

- 1) személyi igazolványt vagy azt helyettesítő okiratot;
- 2) dokumentumot vagy tanúsítványt, amely bizonyítja az ukrán etnikai származást vagy az Ukrajna területéről származást e Törvény 3. Cikk második bekezdésének megfelelően.

A dokumentumokhoz csatolni lehet annak a határon túli ukrán társadalmi szervezetnek a támogató levelét, amelyiknek tagja a kérvényező.

5. Cikk. Határon túli ukrán igazolvány

A határon túli ukrán igazolvány az a dokumentum, amely igazolja ezt a státust, ám nem helyettesíti a személyi igazolványt.

A határon túli ukrán igazolványba a fénykép mellett a következő adatok kerülnek be:

- 1) vezetéknev, utónév, apai név;
- 2) születési idő és hely;
- 3) állampolgárság vagy hontalan státus megléte;
- 4) az állandó lakcím szerinti ország.

Az adatok az igazolványban ukrán nyelven kerülnek rögzítésre.

Egyéb, ebben a cikkben fel nem sorolt adatokat rögzíteni a határon túli ukrán igazolványban tilos.

A határon túli ukrán igazolvány 10 évig érvényes, utána a regisztráció megújítható.

A határon túli ukrán igazolvány birtokosa felelősséget visel az abban rögzített adatok valódiságáért. Névváltozás, állampolgárság megváltozása esetén hat hónapon belül köteles a tulajdonos értesíteni Ukrajna Külügyminisztériumát vagy Ukrajna külföldi nagykövetségét vagy konzulátusát. Ebben az esetben az érintett új igazolványt kap.

Amennyiben az adott személy elveszítette a határon túli ukrán igazolványt, kérésére a Nemzeti Bizottság másolatot ad ki.

A határon túli ukrán igazolvány, illetve a másolat kiállításáért Ukrajna Miniszteri Kabinetje által meghatározott mértékű illetéket kell fizetni.

6. Cikk. Határon túli ukrán státusának megtagadása

A határon túli ukrán státus megadása a következő esetekben tagadható meg:

- 1) olyan cselekmények elkövetése, melyek sértik Ukrajna nemzetbiztonságát;
- 2) valótlan adatok vagy hamis dokumentumok szolgáltatása a határon túli ukrán státus kérvényezése során;
- 3) egyéb szabálysértések, melyek ellentétesek a határon túli ukrán státus megadásának és az igazolvány kiállításának rendjével.

Dokumentumok

7. *Cikk.* A határon túli ukrán státusa megvonásának esetei

A határon túli ukrán státusa megszűnik:

- 1) az érintett személy kérvénye alapján, amely a Nemzeti Bizottságánál való beregisztrálás napjától hatályos;
- 2) a határon túli ukrán Ukrajna állampolgára lesz;
- 3) az adott személy a határon túli ukrán státusát valótlan adatok és hamis dokumentumok alapján nyerte el;
- 4) amennyiben a név, az állampolgárság vagy a lakhely megváltozásáról az adott személy hat hónapon belül nem értesítette Ukrajna Külügyminisztériumát vagy Ukrajna valamely külföldi diplomáciai képviselőjét;
- 5) ha az adott személy elkövette az adott Törvény 6. cikkében felsorolt valamelyik cselekményt.

A határon túli ukrán státusának megvonásáról szóló döntést a Nemzeti Bizottságnál lehet megfellebbezni.

Az a személy, aki e cikk 3) és 5) pontja alapján veszítette el a határon túli ukrán státusát, újból nem nyújthat be kérelmet a státus elnyerésére.

8. *Cikk.* A határon túli ukrán státusával rendelkező személy beutazása Ukrajnába és az országban való tartózkodása

A határon túli ukránok Ukrajnába való be- és kiutazását a külföldiek és a hontalanok jogállásáról szóló törvény⁸¹⁶ szabályozza. Azon határon túli ukrán státussal rendelkező személyek, akik vízumköteles országból érkeznek, a határon túli ukrán státus igazolvány alapján ingyenesen és meghívó levél nélkül 5 évre szóló, többszörös beutazásra feljogosítható vízumot kaphatnak.

A határon túli ukrán korlátozás nélkül választhatja Ukrajnát állandó lakhelyéül, függetlenül a bevándorlási kvótától.

Ez vonatkozik a határon túli ukrán házastársára, valamint gyerekeire is, amennyiben egyidejűleg érkeznek és tartózkodnak Ukrajna területén.

9. *Cikk.* A határon túli ukrán jogai, szabadságjogai és kötelezettségei

A határon túli ukrán, aki törvényes módon él Ukrajna területén, ugyanazokat a jogokat és szabadságjogokat élvezi és ugyanazok a kötelezettségei, mint Ukrajna állampolgárainak, az Alkotmányban, Ukrajna törvényeiben vagy a Legfelsőbb Tanács által ratifikált nemzetközi szerződésekben meghatározott kivételekkel. A határon túli ukrán státusával rendelkező személy vállalatoknál, intézményeknél és szervezeteknél vagy egyéb módon Ukrajna állampolgáiraival azonos feltételekkel vállalhat munkát.

A határon túli ukránokra vonatkozóan az állam állami finanszírozású kvótákat alapít meg a felsőoktatási intézményekben.

⁸¹⁶ 2011. évi 3773-VI. sz. törvény. Ukrajna csak egyetlen állampolgárságot ismer el.

Rendszerváltás

A határon túli ukrán státusával rendelkező személyek Ukrajna állampolgársági törvénye⁸¹⁷ által meghatározott rendben szerezhetik meg az ukrán állampolgárságot.

10. Cikk. A határon túli ukránok jogainak és törvényes érdekeinek védelme

A határon túli ukránok nemzeti-kulturális és nyelvi szükségleteinek kielégítése, és mint külföldi országok területén élő nemzeti kisebbségek jogainak védelme Ukrajna külpolitikai tevékenységének elidegeníthetetlen része.

Az államhatalmi szervek, az önkormányzati szervek, az ezekben dolgozó hivatalnokok kötelesek gondoskodni arról, hogy az Ukrajna területén tartózkodó határon túli ukránok érvényesíteni tudják jogaikat.

Az államhatalmi és az önkormányzati szervek, az ott dolgozó hivatalnokok határozatai, cselekedetei vagy tértelensége a határon túli ukránok Ukrajnában való tartózkodása kapcsán felmerülő kérdések megoldásában törvény által meghatározott rendben bíróságon támadható meg.

Ukrajna szolgálatában szerzett érdemekért a határon túli ukránok megkaphatják Ukrajna állami kitüntetéseit, Ukrajna törvényei által meghatározott rendben.

10¹. Cikk. Ukrajna Miniszteri Kabinetjének jogkörei a határon túli ukránokkal való együttműködésben

Ukrajna Miniszteri Kabinetje feladatai végrehajtásában és kül- és belpolitikai céljai elérése érdekében:

- 1) állami célprogramot dolgoz ki a határon túli ukránokkal való együttműködésről;
- 2) jóváhagyja a határon túli ukrán igazolvány kiállításának és kiadásának rendjét;
- 3) elősegíti szakemberek és társadalmi szervezetek részvételével olyan lépések meghatározását, amelyek elősegítik a határon túli ukránokkal való együttműködést.

10². Cikk. A végrehajtó hatalomnak a határon túli ukránokkal kapcsolatos kérdésekért felelős központi szervének feladatai

A végrehajtó hatalomnak a határon túli ukránokkal kapcsolatos kérdésekért felelős központi szervének hatáskörébe tartoznak a következő feladatok:

- 1) a határon túli ukránokkal való együttműködésre vonatkozó állami politika végrehajtásának biztosítása;
- 2) a végrehajtó hatalom központi szervei, a helyi önkormányzatok munkájának összehangolása a határon túli ukránokkal való együttműködés tekintetében;
- 3) javaslatétel és a javaslatok kidolgozása a határon túli ukránokkal való együttműködés jogi szabályozásának tökéletesítése érdekében;
- 4) szervezési, módszertani és egyéb segítségnyújtás a határon túli ukránok társadalmi szervezeteinek (csoportjainak);

⁸¹⁷ 2001. évi 2235-III. sz. törvény.

Dokumentumok

- 5) a végrehajtó hatalom és a helyi önkormányzatok többi érdekelt szervezetével állami célprogram kidolgozása a határon túli ukránokkal való együttműködésre;
- 6) részvétel Ukrajna azon nemzetközi szerződéseinek előkészítésében és megkötésében, amelyek a határon túli ukránok jogainak biztosítását, szociális, kulturális-oktatási, nyelvi, tömegtájékoztatási és egyéb szükségleteik kielégítésének lehetőségeiről szólnak;
- 7) részvétel a kormányközi kisebbségi vegyes bizottságok munkájában;⁸¹⁸
- 8) együttműködés a külső országok azon állami szerveivel, amelyek hatáskörébe tartozik a nemzeti kisebbségek ügyeivel való foglalkozás;
- 9) együttműködés azokkal a nemzetközi szervezetekkel, amelyek ellenőrzik a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek jogainak betartását;
- 10) folyamatos figyelemmel kísérése a határon túli ukránok jogai biztosításának etnikai, kulturális és nyelvi identitásuk megőrzésével és fejlesztésével összefüggésben;
- 11) anyagi támogatás nyújtása a határon túli ukránok szervezeteinek, többek között fórumok, kongresszusok, konferenciák, szemináriumok megtartására határon túli ukránok részvételével mind Ukrajnában, mind külföldön.

10³. Cikk. A végrehajtó hatalom központi szervének feladatköre a határon túli ukránokkal az oktatás és a tudomány területén való együttműködésben

Az oktatás és a tudomány területén a végrehajtó hatalom központi szervének feladatkörébe tartozik:

- 1) az állami politika megvalósításának biztosítása a határon túli ukránok Ukrajnában való diplomaszerezése biztosításában;
- 2) határon túl olyan oktatási intézmények alapításának és működtetésének elősegítése, ahol ukrán nyelven tanulnak vagy tanítják az ukrán nyelvet;
- 3) oktatási és tudományos programokban való részvétel, melyek a határon túli ukránok által tömbben lakott területeken elősegítik a nemzeti kultúra és az ukrán nyelv újjáélesztését és fejlesztését.

10⁴. Cikk. A végrehajtó hatalom központi szervének feladatköre a határon túli ukránokkal a kultúra területén való együttműködésben

A kultúra területén a végrehajtó hatalom központi szervének feladatkörébe tartozik:

- 1) a határon túli ukránok nemzeti-kulturális szükségletei kielégítésére, az ukrán nép kulturális vívmányai megőrzésére és népszerűsítésére vonatkozó állami politika megvalósításának biztosítása;
- 2) az ukrán nép kulturális vívmányainak népszerűsítése a külső országokban a határon túli ukránok bevonásának az Ukrajna területén és annak határain kívül megvalósuló kulturális-művészeti rendezvényekbe;

⁸¹⁸ Az Ukrajna részvételével működő kisebbségi vegyes bizottságokról lásd Fedinec: Magyar–ukrán alapszerződés...

Rendszerváltás

- 3) annak elősegítése, hogy a határon túli ukránok kompakt lakóterületein nemzetközi és regionális kulturális-művészeti események, művészeti fesztiválok, versenyek, aukciók, kiállítások és egyéb rendezvényekre kerüljön sor;
- 4) versenypályázat lebonyolítása határon túli állami jelentőségű emlékművek és emlékhelyek kialakítására, melyek Ukrajna történelmének jelentős eseményeit, az ukrán történelem, tudomány és kultúra kiemelkedő személyiségeit örökítik meg.

10⁵. Cikk. A végrehajtó hatalom központi szervének feladatköre a határon túli ukránokkal a média területén való együttműködésben

A média területén a végrehajtó hatalom központi szervének feladatkörébe tartozik:

- 1) az ukrainai rádió- és tv-adások elérhetővé tétele többek között műholdak segítségével azokban az országokban, ahol határon túli ukránok élnek;
- 2) ukrán nyelvű rádió- és tv-adások sugárzásának elősegítése azokban az országokban, ahol határon túli ukránok élnek;
- 3) Ukrajna határ menti megyéi és a határon túli ukránok által lakott szomszédos országok határ menti megyéiben rádió- és tv-társaságok kapcsolattartásának elősegítése;
- 4) a határon túli ukránok által lakott országokban létrehozni az állami hírügynökség, az Ukrinform tudósítói irodáit;

10⁶. Cikk. A végrehajtó hatalom többi központi szervének feladatai a határon túli ukránokkal való együttműködésben

A végrehajtó hatalom többi központi szervei hatáskörüknek megfelelően biztosítják jelen törvény végrehajtását.

*12. Cikk.*⁸¹⁹ A határon túli ukránok jótékonyági tevékenységének segítése

Az állam hatalmi szervei által szavatolja és biztosítja a határon túli ukránokra vonatkozó ukrainai törvényekben szavatolt jogok védelmét – a jótékonyági szervezet tagjait és a jótékonyági akciókat támogatja és ösztönzi ezt a tevékenységet.

13. Cikk. Záró rendelkezések

[...]

Закон України «Про закордонних українців» № 1582-IV від 04.03.2004 р. із змінами, внесеними згідно із Законом № 4381-VI від 09.02.2012 р. [Ukrán nyelvből fordította: Fedinec Csilla.]⁸²⁰

⁸¹⁹ A 11. Cikk a 2012. évi módosítással kikerült a törvényből.

⁸²⁰ Internetes forrás: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-15#Text> (Utolsó letöltés: 2020. 01. 10.)

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

biz. tag	- bizottsági tag
biz.	- bizalmas
db.	- darab
eln.	- elnöki
EBEÉ	- Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet
ENSZ	- Egyesült Nemzetek Szervezete
f. év / f. é.	- folyó év
FÁK	- Független Államok Közössége
Ft. / frt. / fr.	- forint
gör. kath.	- görögkatolikus
k. e. e.	- közigazgatásilag egyelőre egyesített
k.	- kötet
kath.	- katolikus
ker.	- keresztény
kir.	- királyi
kr.	- korona [fizetőeszköz]
M. E.	- miniszterelnöki
m. kir.	- magyar királyi
MNL OL	- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
n. a.	- nincs adat
Nt.	- nagytisztelendő
O.P.B.	- Országos Propaganda Bizottság
orsz. gy.	- országgyűlés
orsz.	- országos
pl. / pld.	- például
pol.	- politikai
r. t. város	- rendezett tanácsú város
res.	- rezervált
s. a. r.	- sajtó alá rendezte
s. k.	- saját kezűleg
sz.	- pozíciójától függően: szám; számú; század
t.	- tisztelt
ú. / t. i.	- tudniillik
tb.	- tiszteletbeli
tc. / tcz. / t. cikk	- törvénycikk
ú. m.	- úgy mint
ún. / ú. n. / u. n.	- úgynevezett

Rövidítésjegyzék

uo.	- ugyanott
uó	- ugyanó
USZSZK / Ukrán SZSZK	- Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság
v. b. t. t.	- valóságos belső titkos tanácsos
vö.	- vesd össze

*

Ukrán Biztonsági Szolgálat Ágazati Állami Levéltára / Галузевий Державний Архів
Служби Безпеки України

Fond / Фонд	- fond
szprava / справа	- ügyirat
tom / том	- kötet

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár / Закарпатський обласний державний архів

Fond / Фонд	- fond
op. / опись	- állag
od. zb. / одиниця зберігання	- őrzési egység

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Ábrahám Barna 23
 Ács Zoltán 230
 Ajtai Miklós 45
 Ajtony 56
 Akszakov Konstantin (Ákszákov) 112
 Alaptolma apja Ketel 53, 55
 Alföldy Béla 217, 218
 Álmos 17, 53, 54, 55, 56, 57
 Alth Valdemár 194
 Andrássy György 33
 Andreskó [?] 180
 Anonymus (Névtelen Jegyző) 17, 18, 53, 57
 Antall József 47, 234, 235, 236, 237
 Anusek Stefán 182
 Apponyi Albert 34
 Arany János 24, 69
 Árpád 53, 57, 135,
 Atjepke Venzel 174
 Attila 53, 55, 56, 57
 Auer Peter 9

 Bacsinszky András (Bacsinszkij) 27, 115
 Bacsinszky Tivadar 164
 Bagdi Róbert 23
 Baksay Sándor 74
 Balajth Mór 124
 Balázs János 174
 Ballagi Géza 17
 Balogh László 60, 219
 Balogh Margit 30
 Balogh Mihály 144, 145
 Balogh Sándor 39
 Balugyánszky Mihály (Balugyánszki) 115
 Bánffy Dezső 28, 144
 Bányai Viktória 28
 Barczafalvi Szabó Dávid 69
 Bárcki Géza 9

 Barta Ödön (Bartha Ödön) 124
 Basilovits János 17
 Bencze György 217
 Bencze János 176
 Bencze László 176
 Bencze Sándor 176
 Bendász Dániel 27
 Beneš Edvard 195, 196, 201, 203, 225
 Berecz Ágoston 34
 Beregszászi Anikó 38
 Bertelszky János 180
 Best Paul 35
 Beszkid Antal 164
 Bethlen István 210
 Bidlo Jaroslav (Bydlo Jaroslav) 197, 204
 Bihary Emmánuel 164
 Bilák Sándor 164
 Binéth József 170
 Bíró Gáspár 46
 Bleyer Jakab (Bleyer Jakob) 39
 Blommaert Jan 9
 Bobrinszky Georgij (Bobrinsky) 221
 Bocskai István 74
 Bodnár Károly 181
 Bokotej [?] 177
 Boksay Emil 13
 Bonkáló Sándor 14, 17, 19, 22, 34, 78, 80
 Bors apja Böngér 55
 Botlik József 173
 Bottlik Zsolt 13
 Böngér 53, 55
 Bracsajko Mihály 176
 Bradács János 27
 Bracsajkó Gyula (Bracsajko Gyula,
 Bajos Gyula) 185
 Bracsajkó Mihály (Bracsajko Mihály)
 13, 168, 176, 178, 210

Személynévmutató

- Braun László 28
 Braun Sándor 170
 Brechlicsuk Veszily 181
 Brenzovics László 41, 223
 Bródy András 40, 210, 212
 Brown Geoffrey 40, 44
 Brucker Károly 170, 172
 Buday Lőrinc (Buday Lőrincz, Budai Lőrincz) 98, 99, 100
 Buday Sándor 99
 Buzáth Kamill 124
- Cătărău Ilie (Catarescu) 175
 Cirill 17
 Clemenceau Georges 203
 Czudik János 181
 Csáky Albin 123
 Csath Sándor 175
 Csepregy Károly 174
 Cserenka Vazil 180
 Csernicskó István (Черничко Степан) 9, 12, 32, 33, 38, 40, 119
 Csernisevszkij Nyikolaj 15
 Csoki Elek Fedoró 182
 Csoki Fedor 182
 Csokonai Vitéz Mihály 69
 Csonka Iván 180
 Csopey László (Csopey László, Csopei László, Чопей Ласловъ) 13, 112, 113
 Csuha Péter 184
 Csvorszuk Méter 181
- Dán Lajos 171
 Dancs György 179
 Dancs Illés 179
 Dancs Jakab 179
 Dancs László 179
 Dancs Péter 179
 Dániel Ernő 128, 130
 Danilo (Danyiil Romanovics Halickij, Halicsi Danyiil) 22, 74
- Darányi Ignác 130, 131, 137
 Déri János 174
 Dárius 54
 Deák Ágnes 32
 Deák Ferenc (Deák Ferencz) 107, 236
 Decsi Antal 229
 Demeter Gábor 23
 Demeter Mihály 164
 Demjanics Emil 164
 Demjén István 100
 Demkó Mihály 218
 Dérer Ivan 198
 Déri Mihály 174
 Doboka fia Csanád 56
 Dobos Balázs 46
 Dobos László 174
 Dobránszky Adolf (Dobránszki, Dobriansky, Dobrjanszkij) 38, 70, 76, 116, 221, 270
 Dobránszky Viktor (Dobranszky, Dobrjanszkij) 18, 91, 95
 Dolinay Péter 164
 Dolmányos István 34
 Dragomanov Mihajlo (Драгоманов Михайло) 37
 Drobenka Vendel 173
 Drohobeckij Julian 117
 Duchnovics Alekszandr (Dukhnovych Aleksandr, Duchnovics Sándor) 35, 76, 165
 Ducsuk György 182
 Dudinszky István 164
 Dugonics András 74
 Dulicskovics [?] 175
 Duliskovics Elek 164
 Dumics János 180
 Dunics György 172
 Dunlics Illés 180
 Dzsumurád György 169
 Dzsumurád János 169
 Dzsumurád László 169
 Dzsumurád Mihály 169

Személynévmutató

- Eckmann János 164
 Ed 53, 55
 Edömén 53, 55
 Egán Ede 131, 137, 142, 215
 Eglisch Béla 170
 Egreczky Emil 176
 Egressy Gyula 164
 Egry Gábor 44
 Egyed István 209,
 Einzelmüller Nándor 170
 Ekmann János 164
 Elischer Gyula 113
 Endrey [?] 179
 Eötvös József 118, 236
 Eötvös Tamás 98, 100
 Érdujhelyi Menyhért 36
 Eszterházy Miklós 21
 Et 53, 55
 Evans R. J. W. 31, 32, 33
- Fata Márta 39
 Fedinec Csilla (Фединець Чілла) 9, 12,
 24, 28, 30, 38, 40, 43, 45, 46, 66, 119,
 221, 224, 246, 257
 Fehér [?] 172
 Fenczik István 77, 165, 210
 Fengyor Igor 164
 Fényes Elek 229
 Ferenc Ferdinánd (Habsburg–Lotaringiai
 Ferenc Ferdinánd) 151, 153, 222
 Ferenc papa 31
 Ferguson C. A. 35
 Ferincz István 60
 Feuerverker Adolf 177
 Fierlinger Zdeněk 226
 Firczák Gyula (Gyula püspök) 28, 117,
 119, 122, 124, 132, 134, 135, 136, 143,
 144
 Fischeruk Mihály 184
 Flenykó János 164, 165
 Folyszák László 176
- Font Márta 19, 21, 22
 Földesi Gyula 165, 209, 219
 Földvári Sándor 17
 Franko Ivan (Франко Иван) 37, 113, 118,
 119
 Freyseysen Gyula 99
 Fülöp [II. Philliposz] 55
- Gaganecz József 28
 Gal Susan 11
 Gál Tivadar 45
 Galad 56
 Gazda István 181
 Gazdag Vilmos 78, 151
 Gebé Péter 30, 165
 Génig István 181
 Gérando Félix de (F. de Gerando) 200,
 202, 204
 Gercen Alekszandr 15
 Gereben Ferenc 23
 Gerovszkij Alekszej (Gerovski, Gerov-
 sky) 193, 194, 221
 Gerovszkij Gregorij 193, 194, 221
 Géza 24, 25
 Gibson Catherine 33
 Gibusa Tamás 181
 Glagván Tódor 181
 Godzsák Attila 26
 Goethe Johan Wolfgang 113, 114
 Gogol Nyikolaj (Gogolj) 72
 Goldberger [?] 176
 Golovin A. V. 62
 Goodwyn [?] 203
 Gorbacsov Mihail 229, 237
 Gorzó Elek 165
 Göncz Árpád 231, 234
 Gönczi Andrea 29
 Grigány Gyula 163, 164, 165
 Gulovics Tivadar 163, 164, 165
 Guttmann Emánuel 173
 Gvadányi János 74

Személynévmutató

- Gyalog Juriván 180
 Gyöngyösi János 227
 György József 113
 Győri Szabó Róbert 46
- Habrman Gustav (Haberman Gustav) 151
 Hadfaludy László 179
 Hadzsega Gyula (Hadzsega Bazil) 164
 Hajdu [?] 193
 Hajdú Jerom 100
 Halász Ferenc (Halász Ferencz) 124, 125
 Halmosy Dénes 225
 Hám 58, 59
 Hamvay Lajos 184
 Hapka Péter 219
 Harajda János (Гарайда Иванъ, Гарайда I. A.) 42
 Hegedűs Béla 124, 125, 134
 Hérakleiosz 59
 Herecs Vazil 270
 Hérodotosz 17, 72
 Himka Jean-Paul 15, 24
 Hinskens Frans 9
 Hitler Adolf 195
 Hmelnickij Bohdan (Chmelnicki Bogdán) 65, 70, 74
 Hnátó Emil 165
 Hodinka Antal 17, 19, 20, 21, 22, 25, 224
 Hodossiu József 107
 Hohenberg Zsófia 153
 Hokky Károly 210, 215, 216, 217, 218, 220
 Holovackij Jakiv (Головацький Я.) 37
 Homa Joakim 165
 Hóman Bálint 215
 Homonnai Drugeth György 25
 Homonnay Tivadar 213
 Horváth Boldizsár 98
 Horváth Sándor 108
 Hoscsuk Vaszily 182
- Hozdroj 59
 Hruscsov Nyikita (Хрущев Никита) 43, 44
 Hrusevszkij Mihajlo (Грушевський Михайло) 13, 36, 37
 Huca-Venelin Jurij 115
 Huda Sándor 178
 Hüleik 53
- I. (Nagy) Lajos 20, 74
 I. (Nagy) Péter
 I. (Szent) István 24, 135, 136, 270
 I. András 25
 I. Ferenc 27
 I. Ferenc József 121, 153
 I. József 26
 I. Miklós 229
 I. Vlagyimir 73
 II. (Nagy) Katalin 75, 93
 II. József 31, 114
 II. Rákóczi Ferenc (II. Rákóczi Ferencz, Rákóczi Ferenc, Rákóczi Ferencz, Rákóczy Ferenc) 26, 74, 125, 152, 163, 229
 II. Rákóczi György 74
 II. Zsigmond (I.) Ágost (Jagelló) 74
 III. Béla 25
 Illés Andor 175
 Ilniczki [?] 170
 Ilniczky Sándor 205, 210, 219, 224
 Plovsky János 217
 Illyasevics Jenő 109
 Illyés Zoltán 9
 Imrédy Béla 213, 214
 IV. Béla 20
- Jáfet (Afet) 58
 Janickij Olekszandr 116
 Janka György 24, 25, 26
 Jankovich Béla 149, 156
 Jászi Oszkár 38, 39, 167, 179, 184
 Jelcin Borisz 237

Személynévmutató

- Jeszzenszky Ferencz 171
 Jeszenszky Géza 235
 Jókai Mór 74
 Júdás 77
- Kábályuk György 184
 Kabalyuk Sándor (Kabalyuh) 222
 Kaczur Zsolt 24
 Kacsanóvszky József 165
 Kádár János 43, 44
 Kadooca 53
 Kalenics Jura 177
 Kállay Benő 137
 Kálmán (Könyves Kálmán) 74
 Kaminszky Géza (Kaminszky Viktor Géza) 142, 143
 Kaminszky József (Kaminszki József) 164, 210
 Kamusella Tomasz 10, 11, 33
 Kann Robert A. 31
 Kánya Kálmán 200
 Káptalan László 179
 Karlovics Kálmán 170
 Károlyi Mihály 38, 167, 175
 Karzsenyuk Péter 182
 Kása Csaba 142
 Katkov Mihail (Kátkov) 112
 Katona Judit 23
 Kazinczy Ferenc 229
 Kemény Gábor 131
 Kemény Vaszily 176
 Keményfi Róbert 24
 Kennedy Michael D. 15
 Kerecsényi Dezső 34
 Kerswill Paul 9
 Kikina László 177
 Kiss János 97
 Kiss Jenő 12
 Kiss Ottóné Szoták Nóra 24
 Klocsurak Sztepan (Klocsurák, Klocsurak) 184, 185
- Klofáč Václav (Klofáčz) 204
 Kobály József 17, 18, 19, 23
 Kohn Arthur 170, 178
 Koisvisto Vesa 10
 Koleszár János 165
 Kollár Jan (Kollár Ján) 44
 Komoróczy Szonja Ráhel 28
 Korjatovics Tódor (Koriatovics) 20
 Korláth Endre 210
 Korsits Vendel Ferencz 173
 Kossey Elek 164
 Kossuth Lajos 159, 236
 Kosztomarov Nyikolaj (Костомаров Микола) 61, 66
 Kotik Mihály 179
 Kotljarevszkij Ivan 15
 Kovács András 178
 Kovács Szilvia 60
 Kozma Miklós 7, 41, 42, 221, 223, 224
 Kozma Sándor 110
 Kralickij Anatolij (Kralickij Anatol) 17, 76
 Kravcsuk Leonyid (Leonyid M. Kravcsuk) 231, 234, 238
 Krizsevackij [?] 117
 Kucsin Vazil 180
 Kulman János 173
 Kun Béla 202
 Kunfi Zsigmond 167
 Kunnpfer András Kálmán 173
 Kunt Ernő 23
 Kurcsanko Hrihorij (Курчанко Григорій) 37
 Kureljuk Fedor 181
 Kurtyák Iván (Kurtyák János) 194, 203, 204
 Kusnelczky Albin 173
 Kuzio Taras 16
- Labiner Géza 170
 Laborc 17, 57
 Laczkovics Mihály 175

Személynévmutató

- Lansdowne Alan 16
 László Mendel 178
 Lavinicz István 180
 Léderer Pál 163
 Lehoczky Tivadar 17, 18, 21, 23
 Lehota András 177
 Lehota József 177
 Lehota Kiriló 177
 Lehota Miklós 177
 Lengyel György 177
 Lengyel József 174
 Lesku János 24
 Leszka György 177
 Leukánics Emil 165
 Lewicki Joseph 13
 Logyij Petro 115
 Lónyay Menyhért 100
 Lónyay Sándor (Lónyai Sándor) 124, 131, 134
 Lucska Demeter 182
 Lukács 154
 Lukács László 130
 Lukács Tamás 232
 Lukásuk Jura 181
 Lutskay Mihály 17
- Maczkó Mihály 178
 Mágochy Ferenc 21
 Mágochy Gáspár 21
 Magocsi Paul Robert (Магочий Павло-Роберт) 13, 15, 16, 29, 34, 37
 Mágóg 53
 Magyar Árpád István 73
 Major György 175
 Malczosky János 97
 Mályusz Elemér 16, 17
 Mandel Mór 170, 176, 185
 Mandrovits Szilárd 123
 Marchut Réka 39
 Mária Terézia 22, 26, 27, 114, 115
 Marina Gyula 42
- Marinecz László 177
 Marjatta Palander 10
 Markovics Eliás 178
 Marosi István 122, 134, 136, 143
 Marót (Mén-Marót) 56
 Marton Béla 213
 Masaryk Tomáš Garriuge (Masaryk T. G.) 201, 202, 203
 Mászle László 169
 Mátyás (Hunyadi Mátyás) 25
 Maxwell Alexander 40, 44
 Mayer [?] 181
 Mayer Károly 181
 Mazepa Ivan (Mazeppa) 75
 Melczer Vaszil 176
 Mészáros Károly 34
 Metód 17
 Mihálka János 165
 Mikens Ladiszlau 174
 Miklósy István 29, 175
 Milotay István 218
 Mindaugas 20
 Mohila Petro (Mohila Péter) 75
 Mokcsay Zoltán 171
 Molnár Ferenc 17, 18, 20, 25, 26, 27, 28
 Molotov V. M. 40, 214, 225
 Móra László 181
 Moravčík Ján 45
 Moser Michael (Мозер Михаэль) 12, 33, 35, 36, 42
 Munkácsi Károly 174
 Muntyán László 189, 191
 Musztyánovics István 96, 97
- Nádor Orsolya 34
 Nagy Kán (Salán őse) 56, 57
 Nagy Mariann 32
 Nagy Miklós 115
 Nagy Noémi 31, 32, 33
 Nagy Sándor (III. Alekszandrosz) 54
 Nagyatádi Szabó István 216

Személynévmutató

- Nedeczey János 124, 125, 129, 130, 131, 132, 134
 Nelde Peter 10
 Nemes László 181
 Netela János 174
 Neviczky Emil 165
 Neviczky Konstantin 165
 Noé 58
 Nomachi Motoki 33
 Novák István 164
 Novák László Ferenc 24
 Nyegre László 124, 133, 134, 184

 Obrucsár József 169
 Oficinszkij Roman 42
 Olasz József 169
 Oleg 59
 Olimpiadis 54
 Orlay Ivan (Orlaj Ivan) 115
 Orosz Demeter 178
 Osztáncsik Herecz 182
 Örsur apja Ócsád 53, 55

 Páciz Lajos 181
 Pais Dezső 57
 Pákh Ödön 185
 Pál Alfréd 177
 Pál apostol 154
 Paládi-Kovács Attila 23
 Palkaninecz László 169
 Páncza János 169
 Pándi Antal (Pölcz) 219, 220, 221
 Pánsza Mihály 185
 Pap András László 47
 Papp Antal 29, 30, 148, 151, 155, 157, 159, 166, 202
 Papp György 110
 Pastor Peter 43
 Pásztor Sándor 165
 Paszulyka János 170, 176, 184, 185
 Pataky Tibor 207, 208, 209

 Pavlovics Alekszander 76
 Pavlovszkij (Павловский А. П.) 14
 Pázmány Péter 75
 Pedrik Igor 165
 Perényi Zsigmond 42, 134, 220
 Pete Márton 13
 Péter apostol 59
 Petőfi Sándor 69, 72, 75
 Petrássevich Géza 36
 Petrigalla Péter (Petrogalli) 204
 Petrov Alekszej (Петров Алексей) 19
 Phillipson Robert 11
 Piczura Lesz 182
 Piczura Vaszily 182
 Picsura Iván 182
 Pilsudski József (Pilsudski) 196
 Pinkóczy Zsigmond 170, 176
 Pirigyi István 23, 27, 28, 29
 Pirkner János 124
 Plank P. H. van der 33
 Pleszka Fedor 177
 Pleszkó István Juró 180
 Pleszkó Juró Paranics 180
 Polivka János 165
 Popovics Vaszily Mihályé 177
 Popovics Bazil 28, 29, 95, 96
 Popovics Jenő 108
 Popovits Iván 181
 Princip Gavriilo 153
 Pripán Gergely 174
 Pritz Pál 39
 Prócsányi Endre 172
 Próder István 181
 Pulszky Ferenc (Pulszky Ferencz) 104, 105, 106
 Pusztai Ferenc 12
 Puza Jenő 176, 185
 Rabár [?] 219

 Raiffeisen Friedrich Wilhelm 137
 Rákóczi Zsigmond 21, 22

Személynévmutató

- Rákosi Mátyás 43
 Rakovszky Cirill 173
 Ranady Géza 124
 Reges Iván 179
 Reha Bertalan 170
 Rétyi Mihály 124
 Révay Gyula 13
 Ribbentrop Joachim von 40
 Riionheimo Helka 10
 Riskó [?] 182
 Riskó Béla 171
 Robb Géza 170
 Roman Ferencz (Román) 91, 92, 93, 100
 Román Sándor 110, 111
 Romzsa Tódor 30
 Rosenthal Chaim 184
 Rosenthal Jónás 183, 184
 Rózsa Kálmán 180
 Rubni [?] 173
 Rusznák Miklós 165
 Ruszoly József 100
- Salán vezér 56, 57
 Salga Attila 17, 80
 Sándor Klára 11
 Sarvay Elek 217
 Savnickij Mihajlo 115
 Schjerve Rindler 10
 Schulze-Delitzsch Hermann 137
 Scserbickij Vlagyimir 45
 Sém (Sim) 58, 59
 Semota Péter 182
 Seregély Sándor 99
 Sevczenko Tarasz (Sevczenko Tárász) 75,
 78
 Shakespeare William 15
 Simon Attila 9
 Simul Izsó 173
 Sinnics Antal 173
 Skutnabb-Kangas Tove 11
 Slepkovszky János 175
- Smirkmiller Kázmér 174
 Soltész Iván 116
 Spira György 34
 Šramek Jan (Sramek) 199
 Staniszló Vazul 174
 Stark Károly 176
 Stefán Ágoston 39, 163, 165, 176, 182,
 186, 187, 188
 Stefucza Jura 169
 Stefucza László 169
 Stefucza Mihály 169
 Stekovics Rita 23
 Stępień Stanisław 35
 Sterczel Ferencz 179
 Suny Ronald Grigor 15
 Surján László 45
- Szabadfalvi József 23
 Szabó Albert 124, 132, 133
 Szabó Antal 96
 Szabó Endre 165
 Szabó Eumén 165
 Szabó József 177, 182, 183, 184
 Szabó Oreszt 185, 188, 229
 Szabó Simon 162, 163, 164, 165
 Szakál Imre 29, 39
 Szanincsek Gergely 179
 Szaniszló Eugén 174
 Szanka Pintyó 181
 Szaplóczay Miklós 124, 132, 134
 Szarka László 32
 Szarvady János 169
 Szarvady Kálmán 185
 Szász Mihály 182
 Széchenyi István 236
 Szembratovics Szilveszter 117
 Szemeny [?] 181
 Szenpály Jenő 124
 Szent András 59
 Szenya György 169
 Szilágyi Erzsébet 20

Személynévmutató

- Szkunzevics Kornél 165
 Szmotli Hers 178
 Szokul Jura 178
 Szovárd 53
 Sztálin J. V. 43
 Sztanek Gyula 190
 Sztankaninecz Péter 176
 Sztankovics Eugén 173
 Sztáray Gábor 124, 134
 Sztavrovskij-Popradov Julij (Popradov)
     76
 Sztojka Sándor 30
 Sztripszky Hiador (Sztrippai Sz. Hiador)
     36, 68, 72, 76, 167, 168
 Szulincák László 16, 21
 Szurgyák Mihály 177
- Tagányi Károly 19
 Takáts Sándor 21
 Talabircsuk Mihály 174
 Tamás Edit 23
 Tamás György 179
 Tamás János 179
 Tamiscsi János 176
 Taraszovics Bazil 26
 Tarnóczy Mariann 9
 Tegze László 165
 Teleki Mihály 214
 Teleki Pál 41, 42, 89, 205, 207, 209, 214
 Temár Illés 177
 Thegze Iván 177
 Thoma Szilárd 124
 Tildy Zoltán 213
 Tisza István 155, 161, 175
 Tisza Kálmán 123
 Tokár András 180
 Tokár Mihály 180
 Tokár Simon 180
 Tolcsvai Nagy Gábor 33
 Tomášek Ján Pável (Thomas Világosváry)
     45
- Tomasics Vazil 180
 Topor István 29
 Toranszky Endre 171
 Torma Károly 104
 Tost László 214
 Tóth Ferencz 170
 Török József 124, 125, 130, 131
 Trefort Ágoston 109
 Trócsányi Endre 170, 172, 176, 185
 Trubetzkoj Nikolai 12
 Trudgill Peter 9, 10, 35
 Turay István 179
- Udvari István 23, 228, 230
 Ugron Gábor 118
 Ügyek 53
 Üreges János 174
- Vajta 53, 55
 Vakaró István 176
 Valij Iván 117
 Vályi János 117
 Vančóné Kremmer Ildikó 9
 Várady Gábor 105, 107, 112, 122
 Varga [?] 172
 Varga Beáta 13, 21
 Varga János 233
 Vasas Géza 32
 Vaszily [?] 177
 Vaszily Iváné 177
 Véghseő Tamás 25, 27, 29, 30, 31
 Vehes Mikola 28, 30
 Velicskó Vaszily 169
 Verbescsuk Stefán 184
 Vida István 226, 227, 228
 Viga Gyula 23
 Vikentyij Alekszovics [?] 116
 Vivszjanik Mihajlo 116
 Vix Ferdinand (Vyx) 203
 Vizi Balázs 9, 246
 Vladimír 73

Személynévmutató

- Volenszky Kálmán 165, 172
 Volosin Ágoston (Volosin Avgusztin, Во-
 лошин Августин, Волошинъ Август-
 тинъ) 35, 40, 66, 68, 78, 143, 151, 162,
 164, 165, 205, 222
 Voloszyuk Vaszily 182
 Volyesuk László 181
 Vorosilov Kliment 43
 Vozáry Aladár 210
 Vrabely Mihály 165
 Vulkan Szamijlo (Vulcan Samuil) 115
 Wächter Frigyes 104
 Walko Lajos 193
 Wesselényi Miklós 236
 Whately Richard 163
 Wilson Woodrow 163, 203
 Wlassics Gyula 129
 Woolhiser Curt 9
- X. Piusz 149
 XI. Kelemen 26
 XI. Piusz 30
 XIII. Kelemen 26
 XIV. Kelemen 26
- Zambrzycki László (Zambrzycki Władysław) 200, 201
 Zavagyák Tivadar 176
 Zawadowski Zygmunt 197
 Zemancsik Ivan 115
 Zichy Antal 113, 114
 Zichy János 146
 Zoltán András 12, 18
 Zombory Eugén 173
 Zubovics Elek 179
 Zsedényi Ede 106
 Zseliczky Béla 226, 227, 228
 Zseltvay Viktor 165
 Zsigmond (Luxemburgi Zsigmond) 20
- Белей Лесь 15
 Белей Любомір 15
 Бетко І. П. 66
 Віднянський Степан 15
 Галас Б. 37
 Грицак Ярослав 15
 Гусьнай Игорь 35
 Дзензелівський Йосип 42
 Екельчик Сергей 13
 Задорожний Володимир 37
 Капелер Андреас 12
 Капраль Михаил 35, 42
 Кузьо В. 45
 Левенець Юрій 35
 Миллер Алексей 15
 Мушинка Микола 151
 Нагорна Лариса 13
 Наконечний Вячеслав 15
 Пагіря Олександр 40
 Плішкова Анна 35
 Полотай А. М. 66
 Поп Д. 45
 Степико Михайло 15
 Яценко М. Т. 66

